

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

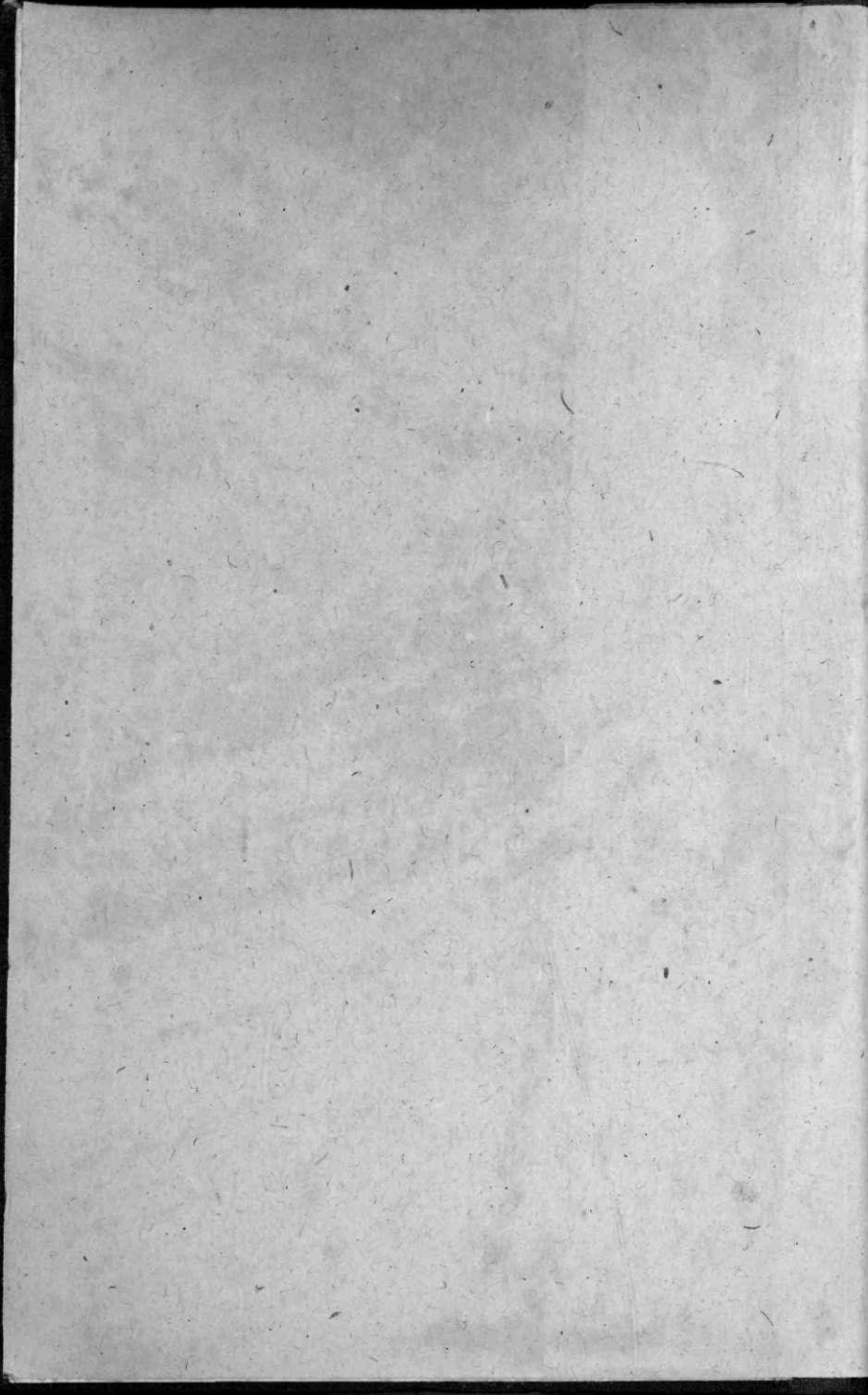

~~U~~
42154

1.

DR. IVAN
TAVČAR

Slovenski pisatelji.

Dr. Ivan Tavčar.

I.

D^{RJA} IVANA TAVČARJA
ZBRANI SPISI

UREDIL
DR. IVAN PRIJATELJ

V LJUBLJANI 1932
IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“

TAVČARJEVIH ZBRANIH SPISOV

I. ZVEZEK

GOSPA AMALIJA. DONA KLARA. POVEST V KLETI. ANTONIO
GLEDJEVIČ. BOLNA LJUBEZEN. MLADA LETA. MARGARETA.
IVAN SLAVELJ. VALOVI ŽIVLJENJA. MED GORAMI.

46124

V LJUBLJANI 1932

IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“
(ODGOVOREN FRAN ŠARABON)

Q 42154

42154.

03001 8798

Natisnila „Narodna tiskarna“ v Ljubljani.
(Odgovoren Fr. Jezeršek.)

Urednikov uvod.

Prvence Tavčarjeve pripovedne umetnosti vsebuje ta prvi zvezek njegovih zbranih spisov, prve poizkuse, v katerih se umetnik-beletrist takorekoč šele poraja. In kakor je vsako rojstvo fakt največjega pomena, tako je tudi porod umetnika stvar največjega interesa. Zategadelj je predvsem tukaj na mestu, da se pobavimo z nagibi, ki so mladega Tavčarja pokrenili k literarnemu delovanju.

Vprašanja, kako da je začel pisateljevati, se je naš pisatelj zelo nakratko sam doteknil, ko je sporočil drju. Izidorju Cankarju za njegove „Obiske“ (str. 141) naslednje: „Vprašali so me že večkrat, kako sem začel pisateljevati. Dosedaj se z odgovorom na to vprašanje še nisem pečal, in če danes odgovorjam, se odgovor v glavnem glasi, da zagazi človek v pisateljevanje, da sam ne ve, kdaj in kako. Mene je prijela prva strast na gimnaziji v Novem mestu“. V tej skopi pisateljevi izjavi se mi zdi pomembna besedica „strast“, ker naznačuje eno izmed notranjih vzmeti, davšo pogon njegovemu beletrističnemu peresu.

Tavčar je bil že po svoji prirodi disponiran za umetnika-beletrista prav posebnega značaja. Ta njegova priroda je bila izredno močna, dejal bi, polnokrvna, zmožna največje notranje razgibanosti in „strasti“, žarke ljubezni in krepkega odpora, bila je to ponosna gorenjska natura na zunaj, v dnu srca pa mehka in nežna, bila je to natura, posezajoča po zasluženih višjih časteh in mestih, nihajoča od vnanjih efektov govorništva,

zanosa, ironije, sarkazma v tihe zaklone ljubavne in domačijske toplote, bila je to priroda največje raznihanosti — pristna romantična natura.

K tem notranjim, prirojenim sposobnostim so se v Tavčarju pridružili mnogoteri vnanji bližnji in daljnji nagibi. Krepke bližnje vnanje motive je nudilo tedanje naše narodnopolitično in posebno še narodnoliterarno stanje. Šestdeseta leta, ta doba prvih vročih ustavnih bojov v Avstriji, so bila močno razvnela slovensko narodno zavest. V teh narodno-političnih borbah so nasprotniki (Anastazij Grün l. 1866.) Slovencem pogosto očitali siromaštvo njihove literature, očitek, ki je tedanjo našo dijaško mladino zelo vzpodbujal k pisateljstvu. Polom slovenske politike v l. 1867. ob sklepanju dualizma je bil usmeril tedanjim našim mladim ljudem pogled od nehvaležne politike v literaturo. To usmeritev jim je še posebno na srce polagal Stritar l. 1868. v svojih „Kritičnih pismih“. Eden glavnih duševnih doživljajev takratne naše mladine se je sproščeval v rodoljubno zamisel, da naj narod, kateremu se kratijo državljanske svoboščine, vsaj v svoji umetnosti in prav posebno še v svoji literaturi pokaže svojo samoraslost in notranjo svojo svobodo. Mogočno pobudo je dajal tedanjim našim mladenci, čutečim v sebi pisateljski dar in poziv, Janežičev „Slovenski glasnik“, ki je od l. 1858. — 1868. izhajal v Celovcu in prinašal zlasti znamenite Levstikove spise ter Jurčičeve vaške in zgodovinarske povesti. V teh povestih se je povzdigovala zdrava „originalna“ samobitnost slovenskega preprostega človeka v nasprotju s pogosto pokvarjenostjo gosposkih, povečini potujčenih slojev. Tavčar sam izpoveduje v „Obiskih“ (str. 143), „da so vplivali nanj Levstikovi in Jurčičevi spisi“. — Oddaljenejši vnanje pobude in vzore je črpal mladi Tavčar iz nemške literature. Že kot novomeški četrtošolec in petošolec (1866 — 1868), pravi sam, da „je pričel čitati

nemške romane najnižje vrste“, na univerzi pa, da „je pridno pisari, medtem pa požiral kolikor mogoče vse literature celega sveta, kolikor se jih je dobilo v nemških prevodih“. V nemški literaturi so mladega Tavčarja najbolj privlačili pisatelji, nastopivši v prehodni dobi med odmirajočo romantiko in porajajočim se mladim realizmom, takozvani „kraftženiji“ in pisci „Mlade Nemčije“. Osebito poslednji, ki so dajali slovo lirski popevki kot najpriljubljenejšemu izrazilu čuvstvene romantike ter se oklepali proze, tega „vse tone obsegajočega instrumenta“, so vplivali na mladega Tavčarja, kateri je menda edini naših pisateljev, od katerega nimamo niti mladostnih poizkusov v verzih, kar nas pri tako lirsko razgibanem rojenem romantiku naravnost preseneča. Literatura „Mlade Nemčije“ je bila posvečena probuji in vzgoji k političnemu življenju in uveljavljanju „naroda“, zahtevajočega svojih pravic v „državi“. „Narod“, stremeč v državi v svoj neoviran razvoj, je mlademu Tavčarju najsilnejši pradoživljaj v Diltheyevem smislu. Ako je bil romantični idealist Stritar naravnal mlademu Tavčarju pogled od politike v literaturo, so pa začetno-realistični aktualistični „mladi Nemci“ razvneli v njem smisel za narodnopolitična gesla, ki so odjekovala že zelo zgodaj v njegovem leposlovju. „Mlada Nemčija“ povzdiguje v svojih spisih nasproti poprej vsemogočni aristokraciji meščanstvo in njega kreposti, „Mladoslavenec“ Tavčar hoče dokazati v svojih kratkih kmetiških povestih, da tudi naš kmet v „loškem pogorju“ živi življenje, polno zanimivosti in čisto človeških pomembnosti; a tudi našega meščana povzdiguje mladi Tavčar nasproti domišljavosti aristokracije, kateri v osebi svojega Kvara (, „Mlada leta“, str. 137 — 139) bere energične levite. Nemško meščanstvo je v tistih letih posebno visoko razvilo prapor svobode in liberalizma, ki je dosegel končno svoj izopačeni vrh v manchesterstvu, v svobod-

nem obogačenju tretjega, meščanskega stanu na škodo četrtemu, delavskemu. Iz pisateljev, blizu stoječih „Mladi Nemčiji“, je vplival na mladega Tavčarja v svobodoljubnem smislu zlasti Heinrich Heine, izmed nemških klasikov ga je oduševljeval osobito pisec „Razbojnikov“ Schiller, kar je vidno v veliki meri v svobodoljubnih tiradah „Erazma iz Jame“ (str. 463 — 466). Kakor vsi „mladi Nemei“ je bil tudi mladi Tavčar podedoval od romantikov veliko ljubezen do Shakespeareja, o katerem njegovi junaki radi debatirajo (str. 142 — 144). — Še bolj kakor pisatelji „Mlade Nemčije“ pa so vplivali na Tavčarja v univerzitetnih letih takozvani „kraftženiji“, med njimi posebno Büchner in Grabbe. Poslednjega pisatelja titanske drame, osobito „Herzog Theodor von Gothland“ in stauferske drame je Tavčar v visokošolskih letih posebno vneto čital, kakor je piscu tega uvoda malo pred smrtjo sam zatrjeval. Sicer pa ima v konceptu „Mladih let“ (str. 483) sam zanimivo izjavo, iz katere so vidni ti vplivi. V Grabbeju, nemškem dramatikumu prehoda iz romantike v realizem, nahajajo nemški literarni zgodovinarji nekaj „hotenega in prenapetega“, tudi v Tavčarju, zaverovancu v romantično strastno razgibane, izjemne in nepovprečne junake, prešinjene od realistično sodobnih, aktualnih demokratičnih idej, so videli bolj realistično usmerjeni slovenski sodobniki (n. pr. Levec) vedno nekaj „afektiranega“.

V soglasju z navedenimi sestavinami svojega prirojenega daru in v skladu z opisanimi vplivi se je razvil Tavčar že v prvencih, obseženih v pričujočem zvezku, v docela svojevrstnega pripovednika. Pokazal je takoj, da razpolaga z neobičajno bujno domišljijo, bogato in pestro invencijo v snoveh, razgibano ter nad vsakdanjost privzdignjeno dikcijo, pokazal je, da ga bolj privlačijo izjemni, od močnih strasti razvneti značaji nego povprečni tipi, značaji, ki se zapletajo v konflikte, za nje usodepolne

in neredko tragične — sama burna in žarka romantika, toda ona romantika, v kateri odmeva že vse polno idejnih gesel začetnega realizma. Kakor vsi narodni romantiki je tudi mladi Tavčar ves zaljubljen v domačo davnino, v stare gradove, v katerih so živele nežnočutne grajske „madame“, ravno tako pa je zaljubljen v preproste naše vaške domove slamnatih streh, pod katerimi se dogajajo neobičajne, močne srčne zgodbe. Iz ljubke domačnosti ga nosi njegova fantazija v solnčne in vroče južne dežele, v našo Dalmacijo in v daljnjo Španijo. Kar se tiče motivov, je Tavčar že v svoji mladosti eden najbogatejših naših pisateljev.

„Gospa Amalija“ je gosposka mlada dama, ki se pojavi na deželi za kmetiškega dečka kakor sanja. Romantična zaverovanost v čar davnine starih gradov, podedovana od Jurčiča, in jedva rahlo naznačena prva ljubezen dečka dihata iz te začetniške črtice, katero tragično barvata še dve smrti, prva — Elizina — precej neutemeljena. Hudo sentimentalen in raznežen je ta prvi Tavčarjev literarni poizkus.

Dejanje „Done Klare“ se odigrava v žarki Španiji. V tej skici nam pripoveduje mladi, z razvneto fantazijo obdarjeni gorenjski kmetiški študent strastno ljubavno zgodbo. Opisuje nam na zunaj sijajne plese visoke gospode, ob katerih popisu se že rahlo oglašča ironija romantika, katerega mika pripovedovanje o skrivnostnih ljubavnih sestankih ob balkonih, z mesečino obsevanih, in o smrtonosnih nočnih duelih tekmecev v ljubezni. Demokrat mladorealističnega kova se oglašča v piscu tam, ko vitez Rihard obsoja „gnilo življenje“ Evrope in njene, zanj neprivačne „bleščeče dvore“, navdušujoč se za ameriške boje za svobodo in neodvisnost (str. 31).

Mnogo bolj doživljena je okvirna povestica, naslovljena „Povest v kleti“, v kateri je fino popisan čar rahlega dotika srca slovenskega študenta z nežnim srcem

mlade kmetiške deklice. To brstenje dveh src kruto pomandra duševno zaostali, versko fanatični brat, ki zabode deklico, dočim mora študent, ki ni hotel „prav storiti“ in postati „gospod“, oditi od doma, proklinjan od lastnega očeta. Tih protest mladega svobodomiselnega realizma se čuti v ozadju, a končni akord je vendar docela romantična disonanca med lepoto prve ljubezni in kruto stjo usode.

V „Antoniu Gledjeviću“ nas vodi pisatelj v nekdanji republikanski Dubrovnik. Kakor v Španijo ga je tudi na naš „prekrasni poetični jug“ (str. 79) zvalilo južno solnce, nepovprečni ljudje strastnih temperamentov, košata ceremonijalnost, ki je njega kot rojenega romantika vedno privlačila. V dijaški sobici na Dunaju, ob nezakurjeni peči, pri življenju ob „siru in suhem kruhu“ (473) se mu prisanja južni naš svet. Zavest veličine Slovanstva in njega bodočnosti ter življenjski občutek svobode ga prešinja v idejnem pogledu, vsem prevejanem od mladorealističnega duha časa. Iz istotakšne demokratične usmerjenosti in odpornosti zoper preživelo aristokracijo serazvije fabula, polna strastne romantične erotike, silnega čuta osvete brata zaradi omadeževane dekliške časti sestrine, vse to vloženo v okvir poetične prirode, ki je opisana na str. 74—75 naravnost opojno. Za pokoro, ker se je junakinja odzvala klicu burne krvi, izzveni finale v tiho, spokorniško molitev.

„Bolna ljubezen“ je osebna dogodba mladega študenta, katerega se je rahlo doteknila ljubezen bogate deklice fantastke, a katerega istočasno obletava senca „zadnje ljub'ce, bele smrti“. Rekviziti, s katerimi pripovednik operira, so docela romantični: junak se najprej zaljubi v dekliško sliko (102), zatem v tujerodno in sebi neenakorodno devojko, nad katere ljubeznijo pa pusti zmagoslaviti svojo domovinsko ljubezen, glede katere izpoveduje, da „se brež nje mora zgruditi svet v nič, v

večno temo“ (111). Mladi pisec operira s krepkimi, vsem romantikom priljubljenimi disonancami: na groblju, kraju smrti, vzbrsti junaku ljubezen do dekleta, katero bi ga rado ljubilo, a ga „ne sme“ (118). Iz zanesenjaških ljubezenskih sanj pade junakinja v banalnost življenja s tem, da se mora končno poročiti s puhloglavim častnikom, kateremu junak „s srčno krvjo“ (126) zlega zaročno pesem. Byronova zagrenjenost in Heinejev od smrti obvejani sentiment (128) zaključujeta to mladostno pisateljevo osebno dušno in telesno razbolelost. — Ista brezupna distanca med stanovoma junaka in junakinje, zraven isti dih smrti veje iz varijacije te teme v črtici, naslovljeni „Nasproti stari palači“ (477—480).

V „Mladih letih“ obravnava pisatelj romantično-skrivnostni motiv o bratu, kateri se zaljubi v svojo rodno polusestro, ne vedoč za njeno pokolenje. Mladostno-romantičnih je v tej noveleti še tudi mnogo drugih sestavin: predvsem ono potapljanje v tuhtajoča pre-mišljevanja o življenju in smrti, ki so pa bolj razpredena v prvotnih dveh konceptih nego v končnem elaboratu. Podoba je, da so ta razglabljanja o bolečini in njenem pomenu v življenju človeka (povzeta iz Goetheja), o umiranju prirode in človeka (482 in 487) mladostnemu avtorju spočetka zelo ugajala, da pa jih je pozneje kot predolge zastranitve v veliki meri črtal. Obdržal pa je v celoti to, kar je bilo po njem samem doživljeno. In to so bile devize aktualnega sedanjega življenja, obenem gesla tedanjega še mladega realizma, parole meščanskega demokratizma, za katere se je navduševala takratna akademska mladina. To mladino pa Tavčar sam pristno romantično ironizira (136 in 144).

„Margareta“ predstavlja drobno sličico z romantično noto hrepenenja po preprosti selski idili in komaj rahlo dahnjeni ljubezni inteligenta do preproste kmetiške deklice, motiv, ki ga pisatelj tukaj v mladosti prvič kratko

skicira, da se potem v pozni starosti še enkrat povrne k njemu. A že v tej kratki idilici so se oglasili — podobno kakor v vsej Tavčarjevi romantiki — glasni zvoki istodobne idejnosti, lastne začetnemu realizmu, smeri časa (159 in 160). Romantika se tu ne javlja v dinamiki divje razgibanih velikih strasti, marveč docela v konvencionalni dekorativnosti brsteče prirode, brsteče erotike, fantovskega vasovanja ob „bledi luni“ in rožmarinu in tihem, brezglasnem umiranju.

Prvi Tavčarjev poizkus romana, „Ivan Slavelj“, je zanimiv, zlasti zategadelj, ker nosi na sebi popolno pisateljevo osebno signaturo — Slavelj je Tavčar sam — obenem pa vse značnice one literature, ob kateri je avtor šolal svoj talent. Že dejanje je mehanično razklano, ker se vrši deloma v kmetiškem življu, deloma v gosposkih krogih, za silo zvezano samo po obeh gosposkih nezakonskih otrokih, živečih v Žolaovi hiši. Organičneje veže oba sloja glavni junak, ki izhaja iz prvega in se povzpne v drugi sloj. Pri tem je značilno, da riše Tavčar drugi, tuji in gosposki sloj, v etično propadlem stanju in v resni, tragični osvetljavi, zraven pa ne idealizira na način Jurčiča tudi našega kmetiškega, domačega stanu, marveč ga riše v vsej njegovi bedi in vražasti zaostalosti. Obdelava snovi je glede dogodkov v gosposkih krogih z vsemi temi skrivnostnimi nezakonskimi otroki, zakonolomi, umori in blaznostmi romantično-skrivnostna in zapletena, pri opisu kmetiških oseb pozno-romantično groteskna, prehajajoča v risanju raznih kmetiških „originalov“ naravnost v karikaturu. Opis slovenskih inteligentov v krčmi „Pri slovenskem jelenu“ je aktualistično satiričen. Groteska, humor, skrivnostna tragika in jedka satira si v hreščeči neskladnosti in v živahnem tempu podajajo v „Slavlju“ roko in celo filozofsko-idejni vrh, v katerega bi se imel romanček dvigniti — „kaplja pri kaplji, tica pri tici“ (268), človek

pri človeku v ljubezni in družini — se na koncu ironizira kot zmeden „filozofski sistem“. Kakor vsem romantikom igra tudi našemu pisatelju „srce“ tu glavno vlogo, a tega junakovega srca se dotika realni svet tako neljubo, da je „zamorjeno“ (240 in 245), „osamelo“ (242), „puščava“ (246); torej je že tu zazvenela v piscu pesem o „mrtvih srcih“. Konec romančka pa ni več romantično-tragičen, ampak se v duhu začetnega nemškega družinskega realizma izlije v proslavo družinske sreče, katero junak uživa „v prid trpečemu človeštvu“ (272). Izmed objekta nosi junak Ivan Slavelj osobito kot študent mnogo pisateljevih lastnih potez, dočim je komtesa Marija Ana v svoji razvojni liniji precej psihološko zarisana od prvega otroško-idiličnega koncepta (221), preko aristokratske koketke (240), do one čuteče devojke, ki ob očetovi bolezni junaku zopet razkrije svojo ljubezen (245). Vse kmetiško osobje pa je ena sama karikatura.

„Valovi življenja“ so okvirna povest, močno razgibano-romantična v sovraštvu, v ljubezni in končni tragiki v zgodbi s signorino Luizo, še bolj romantično-skrivnostna v zgodbi z zagonetno Leonoro, katera se s strastno naslado igra s svojo žrtvijo, junakom povesti, dokler ga ne požene v blaznost, v kateri on po gozdovih prepeva operne arije. Idejni vrh novele se izostri v romantično veroizpoved, da so „nedoumni zakoni usode, katera igra s človeškimi srci ter se veseli komedij, ki nastajajo iz te njene igre“, in v prepričanje, da so „čudna pota usode, katere železni prsti nas kakor igračo mečejo po valovih življenja“ (291).

Pod skupinskim naslovom „Med gorami“ je Tavčar v teku dolgih let nabral niz najlepših biserov takozvanih „vaških“ povesti. Vaška povest tvori v zgodovinah vseh evropskih literatur posebno znamko kot značilna literarna vrsta, razvívša se v prehodni dobi med romantiko in realizmom. Interes za preprostega, v deviškem življu

prvotne prirode živečega človeka je vzbudila zlasti romantika s svojim pozivom po povratku k narodi, s svojim poudarjanjem vsega narodopisno-elementarnega ter samobitnega, s svojim češčenjem vsega onega, kar je ustvaril „ljudski duh“, ki ga je filozof romantike, Hegel, vzpostavil kot samostojno in skrivnostno-neposredno tvoreč poseben organizem. Ta prvotno v romantiki vzbujeni interes je pisatelje navajal k opazovanju življenja preprostega človeka, najprej k opisovanju šeg in običajev, potem tudi k podoživljanju in prikazovanju vseh njegovih drobnih brig, skrbi, radovanj, želj, upov in pričakovanj, zlasti pa k opisovanju posebnostnih vaških značajev, „originalov“. Po tej poti pa se je razvila drobnorisba, vodeča v realizem. Pri Čehih sta glavna mojstra „vaške povesti“ Božena Němcová in František Pravda, pri Nemcih Berthold Auerbach in Jeremias Gotthelf (Bitzius), katerega poslednjega je našemu Jurčiču priporočal v vzgled Levstik. Po Jurčiču, ki je pisal v 60-ih letih prve in najboljše naše povesti te vrste, se je tega žanra pripovedništva poprijel tudi Ivan Tavčar. Pri našem pisatelju je vrh tega delovala njegova velika ljubezen do domače dolinice, njegova tesna privezanost na domače kraje in ljudi.

Vse te pobude se razločno odražajo v vencu „vaških povesti“, ki ga je naš pisatelj pod skupinskim naslovom „Med gorami“ razpel nad svojo priljubljeno Poljansko dolino. Romantično-razvnete so te povesti, ker se v njih ne predstavljajo srednji, običajni ljudje, prerezni značaji, marveč izjemne človeške postave, posebne in „interesantne“, razgibane nad povprečno mero od žarkih čuvstev, močnih nagonov in strasti. Romantična je v svoji drastiki pogosto tudi risba značajev. V ostalem pa vsebujejo te Tavčarjeve povesti že vse polno realističnih sestavin, sicer ne toliko v drobnorisbi — za to je bil naš pisatelj premalo v predmetnost potopljena osebnost — pač pa so realističnega značaja predvsem viri motivov. Tavčar

ne črpa motivov teh „slik z loškega pogorja“ iz svoje domišljije, ampak uporablja za votek svojega pripovedovanja dejanske dogodke, ki so se res pripetili v tej ali oni vasi, pri tem ali onem poljanskem kmetu. Sicer on potem te realne dogodke primerno svoji umetniški zasnovi izpreminja, kombinira in komponira, pri čemer mu zopet služijo bolj romantična nego realistična pomagala. Realistična je tudi pogosto uporabljena dialektično pobarvana dikcija. Realistično je nadalje poudarjanje materialnih in gospodarskih motivov. V tem oziru je prikazal Tavčar v teh povestih našega kmeta že mnogo zvesteje in resničnejše nego Jurčič, ki ga je opisoval še skoraj v romantično-idealizirani obžarjenosti. — Vse te „slike“ pa ogreva vroča pisateljeva ljubezen do rodne dolinice, do domačega človeka, zvezana z močnim sočutjem in živim podoživljanjem. V teh „slikah“ je največji sin Poljanske doline s toplim čuvstvom opisal vsak holm, vsak potoček, vsako globel, vsako stezico, vsako kmetijo in vsakega človeka te lepe zatišne dolinice slovenske domovine. Na najlepši način se je oddolžil dolini, v kateri mu je tekla zibel in v kateri po njegovi lastni želji počiva danes njegovo truplo.

„Holekova Nežka“ je vaška povestica s precej običajno jurčičevsko snovjo o lepi kmetiški deklici, s katero začne ljubezen inteligent kakor za šalo. Razlika med Jurčičem in Tavčarjem je ta, da se pri prvem konča taka zgodba po navadi tragično, pri drugem pa vsaj za dekleta po nekaterih nezgodah ugodno. Pri Jurčiču bi se Gabričev Tone maščeval nad gosposkim tekmečem v ljubezni, čeprav bi sam poginil. — „Moj sin!“ je vaška črtica, v kateri je z ginljivimi potezami in veliko toploto narisana značaj ubogega bajtarja, ki posveti vso svojo ljubezen svojemu „Tončku“. V črtici je sprovedena idejna teza mladega realizma, da tudi v preprostih kmetiških dušah živi nezlomljiva roditeljska ljubezen, kakršne pogosto niso zmožni vračati inteligenti — „ti

naši otroci“. — „Miha Kovarjev“ je tragična zgodba o zalem kmetiškem fantu, farovškem hlapcu, ki se je v nežni ljubezni vnel za gosposkega dekleta, katero pa ga je po prijetni počitniški idili seveda pozabilo in šlo v zakon s sebi enakorodnim možem, kar si je fant vzel tako do srca, da je postal „izgubljen, čisto izgubljen človek“. Idejna teza — kako resno-težko jemlje čuvstvene zadeve preprosti človek, kako lahko gosposki — je podobna ideji o rodbinski ljubezni v prejšnji sliki. — „Kobiljekar“ je v krepkem jeziku in s trpkim humorjem pripovedovana, v naših vaseh pogosto se ponavljajoča povest o velikašenju in končnem propadu selskega bahača. — Pripoved o tem, kako markantno narisani vaški „original“ in močni jedec „Kalan“ dva pota v življenju ni mogel zavžiti predložene mu jedi, je drastična in v zgodbi s Fortunovkino pipico groteskno riskirana. — Nasprotno pa je „otročka idila“ „Grogov Matijče“ napisana ljubko-prisrčno in s sočutno toploto. — V „Tržačanu“ avtor neizprosno odkriva pohlepno krutost in brezsrčnost Vrbarjevega Matevža, rednika ubogega tržaškega otroka, čigar usoda je opisana z vso ginljivostjo. — Materijalizem, ki je osnovna črta našega kakor tudi vsakega drugorodnega kmeta, je razkrit in s humorjem garniran v žanrskih tipih pripovedi „Kako se mi ženimo“. — Tragična zgodba o tem, kako se je „Kočarjev gospod“ posladkal z nežnočutno kmetiško deklico, je pripovedovana z ostro satiro na takozvano inteligenco; dočim sta „Posavčeva črešnja“ in „Šarevčeva sliva“, mirno, skoraj realistično verno prikazani značajevki, dokazujoči, kako so tudi preproste kmetiške duše zmožne globokih srčnih pretresljajev. Ista teza je sprovedena tudi v zadnji Tavčarjevi vaški povesti, naslovljeni „Gričarjev Blaž“, v kateri je očrtan naš kmet že v docela zdržani, objektivni realistik.

I.

Gospa Amalija.

Noveleta.

1.

Na grajskem vrtu sred vasi
prelepih rožic več cvete,
najlepša izmed rož pa je
Ljudmila, z grada mlada hči.

Ivan Zupan.

To so mi stari zidovi, ti zidovi gabrške graščine: z mahom obrastle skale, gotska okna, in pa šele ti dolgočasni stolpiči na ogljih! Prav tam v zadnjem kotu doline čepi med gostim drevjem, brez leska in bleska, temnorjavo, melanholično, žalostno zidovje. Ali mir vlada tu in prečudna harmonija tihote obdaja kraj črez in črez ter topi srce v čase pretekle, starodavne.

Še mlad, še otrok sem bil, a že sem strastno ljubil to zidovje. Sam nisem vedel, zakaj lazim le zmeraj k stari graščini; sam nisem zapazil, kako sem prišel tja, pri priči sem bil pod stolpiči starega Gabrka.

Doma me je popraševala skrbna mati vselej: „Kje si pa bil zopet?“

„Pri starem gradu, mati!“

Čudila se je ter me gledala tako skrbno in ljubeznivo, da mi je od veselja igralo srce.

„Kako, da zmeraj tjakaj zahajaš?“

„Stara graščina je tako lepa, tako krasna!“

In dobra ženica se je nasmejala in me bila vesela.

Kmalu me je usoda vrgla iz domače vasi; prišel sem med svet. Videl sem gradove in krasne palače, a pri spominu na stari Gabrk mi je vselej šinila solza v oko. Še vedno sem ga ljubil, in ni preteklo leto dni, da bi se ne bil vozil po ozki dolini, v kateri je stanovala moja mati, v kateri je stala domača vas in ono pusto zidovje.

Tako sem bil tudi leta 187*. na pomlad doma. Bil sem tedaj ravno vstopil na univerzo, bil sem še mlad in skoraj še otroške postave.

Drugo jutro me je že gnalo h graščini. Bil je še vedno isti stari Gabrk. Okolica še ista; samo pota so bila posuta z novim belim peskom in gredice osnažene. Radosten sem šetal okrog, na vsakem znanem mestu nekoliko časa postajal ter se prepuščal nekdanjim spominom.

Pogledal sem v visoka gotska okna; krasne zavese sem videl v njih in nekdo je igral v sobi na klavir.

Kdo more to biti?

Ko sem prišel domov, sem poprašal radovedno: „Mati, zdaj nekdo stanuje v gradu, v gosposkih sobah?“

„Da, gospa Amalija.“

„Kdo pa je ta Amalija?“

„Gabrška posestnica.“

„Kdaj pa je prišla sèm?“

„Pred letom dni se je pripeljala. Živela je nekoliko časa tiho, potem pa je pričela večkrat jezdariti po polju na majhnem belem konjičku.“

„Ali je mlada ali stara?“

„Mlada in lepa kot mleko in kri . . .“

Odslej sem večkrat mislil na lepo Amalijo in, da odkritosrčno povem, pogosto sem zahajal k staremu zidovju. Onda sem nabiral — bil sem prirodoslovec — cvetje, katerega je bilo tam dosti in čudnega.

Nekega dne začujem iz daljine peket konjskih kopit.

„To mora biti Amalija!“ sem dejal sam pri sebi, in kri mi je silila v srce.

Med drevjem je zabliskala modra obleka in po poti, meni ravno nasproti, je prijezdila mlada gospodična. Bila je še jako mlada, in morala je biti komaj nekaj let starejša od mene. Jezdila je dobro rejenega ponija in obleka ji je bila tako dolga, da se je skoraj zemlje dotikala. Na glavi je imela širok florentinski klobuk, izpod katerega so se sipali črni kodri na rame, v belih ročicah pa je spretno držala lične vajete.

Pozdravim jo. Nasmehnila se mi je ter priklonila glavico, potem pa se hipoma skrila za drevje.

Čudèč se zrem za njo. Take si nisem mislil „gospe“ Amalije . . .

V nedeljo sem jo zopet videl. Prijezdila je k cerkvi, in med mašo je stari sluga vodil ponija za uzdo blizu božje hiše.

Potem je pretekel zopet teden. Večkrat sem zahajal k staremu Gabrku, ali nje nikdar nisem zapazil. Mnogokrat sem slišal igranje skozi visoka gotska okna, ali nikdar ne konjskega kopita iz daljine.

Nabiral sem zopet cvetje v logu blizu grada. Bil je jasen, solnčen dan, ali vendar je od severne strani pihala precèj hladna sapa.

Tedaj pa sem začul zopet znani peket. Tudi danes mi je prijezdila nasproti. Sapa potegne in krasni florentinec pade v pesek, kodri pa ji zavihrajo v zraku.

V hipu sem blizu nje, poberem slamnik ter ga ji s poklonom podam.

Smejoč se mi ga vzame ter si ga pritisne na glavico rekoč: „Hvala vam, dobri prijatelj!“

Jaz sem se zopet poklonil; izpregovoriti nisem vedel kaj.

Še je šepnila: „Obiščite me jutri; drago mi bo!“

Potem pa je udarila s paličico konjička in v hipu odjezdila mi izpred oči.

2.

Tak je sladka, tak je mila,
kot bi rože dihala.

Cegnar.

Drugo jutro sem šel v grad. Čudna groza me obide, ko stopim med visoka vrata. Na dvorišču je stal oskrbnik ter mi na vprašanje čemerno odgodrnjal, da je milostiva doma. Srčno stopim po stopnicah in po svetlem hodniku pridem do prvih duri. Bile so odprte. V sobani, z gardinami prepreženi, je sedela gospa Amalija. Nosila je belo obleko. Bila je prečudne krasote.

Hitro je vstala ter mi šla nasproti.

„Pričakovala sem vas že,“ je dejala prijazno. Sedla sva in nekaj časa govorila.

Potem pa je vstala, me vodila po visokih stanicah ter mi vse razkazovala.

Peljala me je tudi v grajsko kapelico. Ondi je tiho pokleknila v klop in molila. Strmeč sem zrl na njo, ko je tako molila, in sodil iz nje vedenja, da ni srečna.

Gospa je vstala ter mi kazala umetne slike po stenah. Ko je nekoliko očedila oltar, sva se tiho vrnila v prvo sobo nazaj.

Ko se poslovim, je dejala: „Malo vas spre-
mim.“

In potisnila si je slamnik na kodre.

„Kako se zovete?“ me je poprašala zopet.

„Leon, madama!“

Na dvorišču je stal oskrbnik ter gledal čemerno za nama. Menda ga je jezilo, da je šla madama z menoj. Spremila me je nekoliko, potem pa mi podala roko ter dejala sladko: „Zbogom, Leon!“

Jaz sem se ji poklonil, gospa pa se je vrnila v grad.

Ker me ni vabila, je nisem več obiskal. Tudi sem se jel ogibati starega poslopja bolj nego poprej . . .

Pride zopet nedelja. Dan je bil vroč, in popoldne sem sedel v senci pod debelo hruško. Krog mene se je igrala in skakala edina sestra. Bil sem vtopljen v misli. V cerkvi sem videl gospo Amalijo. Tudi ona me je zapazila, ker dvakrat se je ozrla name.

„Glej, glej!“ zakriči otrok. Jaz pogledam proti onemu kraju, Amalija je jezdila na poniju. Bliskoma je bila pri nas. Ročno sem prihitel, ji pomogel s konja ter ga privezal k bližnjemu drevesu.

„Kako, da vas več ni k meni, gospod Leon?“ je vprašala, ko je sedla k meni v senco. Zagledala je deklico, ki se je bojzljivo skrivala za mano.

„Aj, vaša sestra,“ reče radostna, „nikar se me ne boj, srček!“

Vzela je otroka v naročje ter ga poljubila. „Imate to edino sestro?“

„Edino, gospa!“

„Kako pa ji je ime?“ je vprašala tiho.

„Eliza, gospa!“

„Pa skoraj sem pozabila, zakaj da sem prišla,“ reče potem. „Jutri me morate obiskati, in tudi Eliza.“

Obljubil sem ji.

„Kaj ne, da prideš?“ je govorila z otrokom, kateri se je ojunčil in se ji približal. Amalija se je glasno zasmejala.

Kmalu se je poslovila, odvezal sem ji ponija, držal ga za uzdo ter ji pomogel v sedlo . . .

„Ali je Mati božja tudi tako lepa?“ je vprašala sestra, ko je Amalija bila odjezdila.

Molčal sem in ji nisem nič odgovoril. —

Megla je pokrivala tu pa tam okolico, ko sem drugo jutro stopil čez domači prag in Elizo vodil za roko.

Prešla sva grajski vrtec in gredice. Črez gotska okna je gledala gospa Amalija, od veselja vzkliknila in hitela nama nasproti.

„Madama, izpolnil sem vam željo in pripeljal sestrico!“

„Dobro, gospod Leon, dobro!“ In se je tako ljubeznivo nasmehljala ter me tako milo pogledala!

Peljala je otroka za roko v grad, v sobi ga vzela v naročje, ga pritiskala k sebi, in zdelo se mi je, da se ji je pri tem utrnila solza iz

očesa in padla Elizi na rdeče ličee. Nastala je tihota v sobi.

„Pojdi, srček!“ In peljala je Elizo h klavirju ter pričela strune prebirati. Dete je radostno poslušalo ter ploskalo z ročicami.

Ko sva odhajala, je dejala gospa: „Kmalu zopet pridita!“

Obljubil sem ji ter se poslovil.

3.

Zagorski zvonovi
premilo pojó,
nemara . . .
k pogrebu nesó.
Narodna.

Odslej sem bil navadno vsak dan v gradu. Tudi Eliza je šla včasih z mano. Bilí so srečni dnevi. Z gospo sva se bavila dosti s cveticami. Amalija je jezdarila, jaz pa sem hodil poleg ponija, trgal včasih tudi cvetje ter ga ji prinašal. Doma sva spravljalá velike herbarije. Včasih pa je sedla h klavirju ter pričela igrati. In kadar je akord za akordom utihoval, užalostilo se ji je vselej srce in globoko se je zamislila. V duši pa se mi je oživila tožna misel: ali morda žaluje nad svojim življenjem, da ga je izgrešila, ali so ji ga drugi ogrenili? Kdo ve?

Nekdaj, ko sva bila zopet na polju, mi reče: „Leon! Odslej bova jezdarila oba!“

„Kako to, gospa?“

„Kupila sem vam poniža, in sedaj se morate učiti v sedlu sedeti!“

„Kako?“

„Učila vas bom jaz.“

„Vi, madama?“ sem se začudil neverjetno.

„Da!“ In lehnà rdečica ji je šinila v lice. Vdal sem se v njeno voljo.

Drugo jutro sem že sedel na nizkem konju.

„Trdno sedite, da ne padete!“

„Gotovo bom, gospa!“

Spričetka je šlo dobro; ali ko je Amalija pognala v skok, nisem več videl, ne slišal, kaj se je zgodilo z menoj. Prav nepripravno sem padel s konja ter zatelebnil na tla.

Amalija se prestraši, urno skoči s sedla in hiti k meni.

„Pa se vendar niste poškodovali, Leon?“

„Ne, madama, ali lehkò bi se bil.“

„Ne obupajte, sčasoma se vendar le privadite!“

„Samo, če le kdaj še poizkusim.“

Ali nič ni pomagal upor. Madama se je smejala, in jaz sem moral zopet splezati v sedlo.

Počasi sva jezdila v grad, kar je delalo gospé silno težko in držala se je grozno pusto.

Potem sva jezdila vsako jutro, in kmalu sem sedel v sedlu kakor izurjen jezdec. Potem pa sva podila konje brez usmiljenja po polju. Da, to mi je postalo pravo veselje!

To veselje mi pretrga nenadejana žalost. Uboga Eliza umre za kratko boleznijo. Jok je gospodoval v naši hiši. Ležala je na odru, kot angel ležala med cvetjem.

Ljudje so prihajali in odhajali ter milovali ubogo sirotko, ki je tako zgodaj morala umreti.

Prišla je tudi gospa. Molče je stopila k odru, vzdignila mrtvo glavico, dolgo ji zrla v obraz in zadnjikrat poljubila mrzle ustnice.

Tihota je bila v sobi; ko pa je začela Amalija plakati, ni bilo suho nobeno oko.

Odšla je potem. V veži sem jo nemo pozdravil.

„Kdaj boste pokopali ubožico?“ je vprašala plakajoč.

Povedal sem ji uro, potem pa je šla peš; danes ni jezdila.

„Saj ima vendar dobro srce, ta Amalija,“ mi je dejala mati.

Pri pogrebu je bila tudi Amalija, in žalostno je bilo vsako srce, ko je prst zasula malo krsto.

Ubožica Eliza!

4.

V me ne vpiraj temnih oči,
da se ljubezen nepremagljiva
v mojem srcu ne zbudi.

Jenko.

Zatem sta si oddihavala ponija pri jaslih. Z Amalijo sva hodila sedaj po grajskem logu

ter obiskavala kraje, kamor sem še otrok rad zahajal. Izpod skale je izviral vrelec ter močil livado. Tu-sem sva najrajša zahajala.

Amalija je sedla v visoko travo, trgala cvečlice ter jih metala v vodo in zrla za njimi, ko so jih odnašali valčki.

Popraševala me je mnogo o moji mladosti. Pravil sem ji o čudni ljubezni do starega zidovja; milo se je smejala in mi rekla: „Kaj pa vam tako ugaja v tej starini?“

„Madama, stara je res, ali veličastna!“

Amalija je molčala.

„Pa še sedaj tako ljubite to zidovje?“ je vprašala čez nekaj časa.

„Še bolj, gospa!“

„Zakaj?“

Zagorelo mi je lice in nisem ji odgovoril. Tudi ona je pobesila oko in ni me dalje izpraševala.

5.

Oh zdaj pa nikdar, nikdar več,
veselje preč je preč.

Narodna.

Amalija, dasiravno izvrstna ženska, je imela tudi svoje slabosti. Bila je močno podvržena jezi, in večkrat sva se prepirala, če sem po nerodnem razrušil kako vazo, ali če jo je razsrdil

stari oskrbnik. Pa urno se je zopet pomirila in me desetkrat prosila, naj ji ne jemljem za zlo. Imela je dobro srce.

Neke dni pa je postala silno boječa in žalostna.

„Jaz bom rano umrla, Leon,“ pravi nekoč zvečer, „prav rano, srce mi to pravi!“

Zamolcklo sva sedela in gledal sem krasno žensko, ko je tako otožna pobešala glavico, da so ji kodri padali črez čelo. Gospa se mi je smilila v svoji krasoti.

Urno je vstala ter hitela h klavirju in strunam dajala divje glasove, plašne arije.

„Dovolite, gospa, da se poslovim,“ ji rečem, ko je nehala igrati.

Žalostno me je pogledala in jeknila: „Saj res, saj res, kako sem pozabljiva!“

Bil sem že pri vratih, ko me pokliče nazaj.

„Leon!“ vzklikne in mi migne z ročico.

„Kaj hočete, madama?“ In urno pristopim.

Obrnila je vame svoje črne oči in videlo se je, da se bori s srcem.

„Leon!“ Rdečica ji šine lice in glas ji zastane.

Nemo sem zrl danes v tako čudno izpremenjeno Amalijo.

„Leon,“ pravi, „poljubite me — kakor sestro!“

Glasek se ji je tresel pri zadnjih besedah.

Vem le toliko, da sem jo v resnici poljubil v cvetoča lica, in da je bila potem mirnejša in da me je pustila oditi.

Pri vratih sem se ozrl. Gledala je za menoj, nagnila glavo, potem se pa naslonila na klavir in ni se več obrnila po meni.

Prišel sem drugo jutro. Bila je vesela in moral sem jo spremiti na izprehod.

Sedaj je rada zahajala k vodi, ki je drla ne daleč od stare graščine v globoki strugi. Danes jo je radostila le voda. Cvetje je prezirala popolnoma.

„Lepo, čisto in bistro vodo ljubim bolj kot vse,“ mi je dejala, ko sva stala ob bregu. Pobirala je bele kamenčke in jih metala v peneče valove.

„Pogledite, kako bel pesek je v strugi. Kako lepo bi bilo pač ležati na taki postelji v zeleni palači!“

„Gospa!“ sem rekel nejevoljno.

„Da, da!“ je dejala poluglasno in se naslonila na moje rame ter tožno gledala v vedno dalje hiteče valove.

„Uboga Eliza! Kje si sedaj!“ je vzdihnila in me prosila, naj se vrneva v grad.

Na dvorišču je vodil sluga najina ponija. Amalija že toliko časa ni sedela na svojem ljubčku.

Hitela je k njemu in mu gladila dolgo grivo.

„Veste, Leon, jutri bova jezdila, popolnoma sem že bila pozabila na to.“

Obljubil sem ji, in potolažena je šla v grad.

Zvečer je bila zopet melanholična, in ko sem se ločil, me je prosila, naj drugi dan zarana pridem.

Drugo jutro je solnce žarno vzhajalo izza gorâ.

Ko sem stopal čez grajski log, so stali gabrški hlapci krog velikanske smreke.

„Ali bo padla?“ sem vprašal.

„Podrli jo bomo, podrli!“

In šel sem dalje.

Na dvorišču me je že pričakovala Amalija. Sedla sva na konje in počasi jezdila iz gradu.

„Poženiva!“ pravi in spodbode konja.

Zaostal sem torej nekoliko za njo. Pridirjala sva v log, in že je bila gospa mimo hlapcev, kateri so sekali smreko, ko se ta podere, da pade njeno deblo s strašnim hruščem na tla. Gospejin poni odskoči ter jo udere kot blisk proti bližnji vodi.

Amalija si ni mogla pomagati, bližala se je bolj in bolj globokemu bregu. Nevarnost je bila velika. Zdaj pridrvi do brega. Konj plane in izgine v globoki prepad.

Prijezdil sem do vode in z grozo zrl v penče valove. Poni je preplaval in prišel na suho, ali Amalija je izginila v vodi!

Tedaj je reva res počivala v zeleni palači!
Nemila usoda!

Popoldne smo jo dobili iz reke. Bila je bela kot alabaster in njeno oko, tako polno čarobnosti, je bilo zaprto na večno.

Vse je pomilovalo ubogo Amalijo. Največ sem trpel pa jaz in šele sedaj čutil, kaj mi je bila.

Izročili smo jo črni zemlji. Neizmerna množica jo je spremljevala na zadnjem potu.

Tako je preminila gospa Amalija, kakor gine mladi cvet, ki ga odnese voda.

* * *

Če srca rana se zbudi,
če v družbi mi ostati nŕ,
bo ribica mi naznanila,
kje ljubica se je vozila.

Pretekla so leta. Krasen spomenik krasí grob Amalijin. Njen pravi spomenik pa mi je v srcu. Hudobni jeziki so pripovedovali, kako je ušla svojemu možu, na katerega so jo prikovali zoper voljo njeni sorodniki. Svet jo je morda obsojal, ali mojemu srcu je bila ona samo ljubeča Amalija. V Gabrk so prišli tuji obrazi. Sedaj prihaja kak kisel gospodič, sedaj kaka še bolj kislá gospica.

Ali še vedno ljubim staro zidovje; kadar koli mi čas pripušča, hodim v domačo vas ter

od ondod obiskujem znane kraje, pri tem pa me spremljajo vedno misli na ubogo Amalijo. Če zapazim pred sabo cvetko, se urno ognem, da bi ne stopil nanjo, saj je ona cvetje tako srčno ljubila. Ležem v travo, poslušam bobnečo reko in zrem v modrojasno nebo. Iz vsakega oblčka se mi zdi, da gleda njeno čarobno oko name ter se mi smehlja njen angelski obrazek.

In te sanje me delajo srečnega.

II.

Dona Klara.

Historična podobica.

V dvorinah ekscelencije in vsegamogočnega ministra je bil danes ples.

Tu se je zibalo vse, kar se je rodilo visokega na dvoru in po meščanskih palačah. Tu se je sladko smejalo vse, stare vlasulje so se priklanjale venomer in široka ženska odela so se izprehajala preširno semtertja. Vmes pa so šumeli srebrni glasovi, in nežne ročice so skrbljivo popravljale težke stolpe po francosko ubranih las.

In vitki gospodiči so se sukali v črnih širokih haljinah ter rožljali z malimi rapirji in ljubeznivo pogledovali po šumečih gospicah, katerim se je tu pa tam pridružil ta ali oni gizdalin, poljuboval roke ter graciozno vtikal pod pazduho triogelni klobuk.

Na strani pa so stali gospodje diplomatje, ponosno vihali nosove, kakor bi pred sabo videli prihodnost in kakor bi s svojimi mezinci vladali tokove svetov, usodo človeštva.

A šele prevzvišeni knez in minister! Kako je bila njegova vlasulja danes našopirjena, polna dišav! Prav milostivo je obračal svoja mala kneška očesca po razsvetljeni dvorani. V sreču mu je kraljevala radost pri pogledu na tolikšen

blesk v njegovih prostorih, in spozabil se je, polagoma izvlekel zlato tobačnico in prav priljudno nasul s svojimi drobnimi koščnimi prsti tobaka v diplomatiški svoj nos, tako da je padal po bogatih čipkah, prispelih šele komaj pred dvema dnevoma iz Pariza.

Pričela se je govorica, kakor bi šumele čebele v panju, sedaj polagoma, sedaj bolj kipeče, tu pa tam se je čulo spodobno smejanje, ali vse prav po škrpcih, kakor je navada pri dvorih.

„Tu je španski poslanec,“ je čvrčal suholični gospodič svojemu sosedu, „in njegova hči dona Klara, hi, v resnici dobro blago, hi!“

In spremljevalec je okrenil izživelí obraz, pa prav polagoma, tako, da se mu tanka, mazil polna kita ni premeknila iz srede koščnega hrbtišča.

„Hion!“ je razbleknil usta. „Prijetelj, ali ne meniš, da sva za take reči že prestara?“

In resno, kakor bi vodila poslanstva, pri katerih sta služila, sta stopala dalje po dvorani.

Tedaj pa sta vstopili njih veličanstvi, in nastala je za nekaj časa tihota.

„Don Alfonzo, čemu me nadlegujete tu pred očmi vseh?“

„Čemu, vitez Falkenstein, vi še vprašate? Kdo vam je dal oblast tako očito dvoriti moji zaročenki?“

„Vaši zaročenki, don! Oprostite, da je ne poznam!“

In zatemnilo se je Špancu oko in jezna rdečica mu je zalila rjavo lice. Velika in žilasta roka pa je segala krčevito po meču. Ali spomnivši se, da gleda nanj morda sto oči, si je pomiril kri.

„Vitez!“

„Don Alfonzo?“

„V dvanajsti uri vas pričakujem doli v vrtu!“

„Rad vam ustrežem, don!“

Medtem pa so stikale gospice in tudi gospe (kdo bi tajil!) visokolasne glave in šepetale in se sladko smejale. Bila sta to v resnici dva lepa človeka! Na videz sta se mirno pogovarjala, a v srcih je vrelo obema.

Don Alfonzo, prijatelj španskega poslanca in, kakor se je vobče govorilo, zaročen ž njegovo hčerjo, je bil krepke postave, z obrazom, kažočim, da je don vzrastel pod južnim solncem.

In vitez Rihard Falkenstein tudi ni delal nečasti svoji severni domovini. Bil je bolj vitek kot Španec, a možati obraz so mu obdajali lastni zlati kodri, katere ni vil po navadi tistih časov v veliko tolsto kito. Ta vitez Falkenstein, kar je pomenilo največ, je bil ljubljenec in, kakor se je šepetalo, vsegamogočni ljubljenec kneza in ministra.

In to se je videlo tudi na obrazu njegove visokosti, gospoda ministra, ob priliki, ko je vitez, zapustivši don Alfonza, pristopil k svojemu pokrovitelju.

In začele so peti trobente in se glasiti druge piščali.

Drugače enako mrzlo, kakor se sicer živi v takih krogih, se je pričela gospoda sukati, in par za parom se je poizkušal slajše smejati in črez svoje puste obraze razgrinjati čim največ mogoče zadovoljnosti.

„Dona Klara, je li res, da odrinete na Španško in da nas zapustite tako kmalu?“

Dona Klara je pogledala nekako čudno svojega plesavca in potem s svilnato trepalnico žalostno zakrila oko.

„Tako je volja mojega očeta in morda tudi volja don Alfonza!“

Nekoliko blede ji je postalo lice in dejala je čuvstveno:

„Oj, saj si tudi sama želim v domače kraje, v domači grad pri Granadi, kjer vse drugače sije solnce, vse lepše cvete drevje ter livada in kjer je tako zdrav zrak v sredi dišečih mirt in cipres!“

„In tam gotovo pozabite na mrzle nas severjane, dona Klara!“

Nagnila se ji je glavica in njemu se je zdelo, kakor da bi se ji bilo zasolzilo oko.

Pa utihnila je glasba, in plesavci so se pomirili.

Vitez Falkenstein je galantno spremil špansko dono do njenega sedeža.

„Dona Klara, midva se še uvidiva! Pri Granadi!“

„Morda bi vam ne škodoval izprehod po hladnem zraku?“

„Izprehod z vami mi je drag, don Alfonzo!“

Kakor najboljša prijatelja sta zapustila nališpana gospodiča dvorano, kjer je prikipelo veselje do vrha, zakaj njih veličanstvi sta zapustili dvorano.

Počasi sta stopala vitez in don po peščenem potu, sedaj pa sedaj pogledovala po razsvetljenih oknih in na nebes, kjer je svetila luna. V naturi je bila pomlad v porodu, tu pa tam je ležalo še nekaj snega, a vendar ni bilo prehudega mraza.

Tam na strani, kjer je stalo nekaj dreves ter kvišku molelo svoje suhotne veje, tam se je ustavil don Alfonzo ter dejal mrzlo:

„Tu, mislim, da je pripravno mesto, vitez Falkenstein!“

„Res, don Alfonzo!“

In zabliskalo se je jeklo v mesečini in sukala sta ga dolgo, izkušajoč raniti drug drugega.

Ali Španec je bil krepak, in ko so onemogle Nemcu moči, mu je don zabodel rapir v ramo, da se je vitez ječe prevrnil ter tiho obležal.

Don Alfonzo pa je hladno obrisal krvav meč ob snežena tla ter hitro odšel.

Skoro potem pa je začul vrtnarski pomočnik z vrta globoko ječanje. Strah ga je bilo in zbudil je svojega gospodarja. Na vrtu sta našla ranjenega viteza, ki se je poizkušal vzdigniti iz svoje krvi. Odnese sta ga na gorko.

V dvorani pa se je govorilo veliko in premnogo: da sta odšla dona Klara in don Alfonzo in da se je ministrski ljubljenev vitez Falkenstein odpravil bolan na svoje gradove.

Ali resnica se je vendar zvedela.

„Tako je, gospod svétnik, jaz imam to od njih visokosti premilostivega kneza!“

„Oj!“

In dvorni svétnik je razkvečil usta, počasi nabral bakreni nos, popravil vlasuljo in odšel po koridoru. Oni pa je zadovoljno zrl za njim in si gladil trebušček, s katerim ga je obložila težavna in skrbipolna dvorna služba. —

Ljudje so govorili, da ima dona Klara lepe dneve in da jo ljubi njen soprog don Alfonzo. In res se je na videz kazalo tako.

Pri Valenciji, na morskem obrežju skoraj, se je nakupil bogati don. Tam je pričel zidati ter s svojim denarjem razgibal stotero rok. Tu se je kopalo, lomilo in klesalo kamenje, tam pa je izdeloval italijanski mojster umetne stebričke in držaje za krasne balkone.

Vrtnarji in kopači so grebli zemljo, urejali cvetja polne gredice, posipali pota z belim peskom, sadili citrone in olive in mirte ter v rahli španski govoricu klicali sedaj pa sedaj z odkritimi glavami blagoslova iz nebes.

Črez nekaj mesecev je stalo krasno poslopje ter dajalo čast svojemu zidarju. Tu sèm je prišel don Alfonzo, odhajajoč samo še včasih na dvor v Madrid, puščajoč ženo v Valenciji, boječ se, da bi ji kdo izmed dvornih metuljev ne bil v kvar.

Solnce je že zahajalo, ko je stopila dona Klara na balkon. Ali duša se ji ni razveselila krasne okolice. Mirno in skoraj z neusmiljenim smehom je zrla pred seboj umetne naprave. Pogled ji je šel dalje in oko ji je ostalo naposled na gladini morja, od katere so se ravno poslavljalji zadnji solnčni žarki.

Vrnila se je kmalu v sobo, potem pa se je vtopila sama vase, podprla težko glavo ter mislila na toliko hudega.

Misel ji je poletela na daljnji sever.

Morda se je mlada žena v tem hipu spomnila, da bi bila ondi, dasiravno v ostrih burjah, srečnejša, nego tu v milobi južnih sap.

Srebrni glasovi mandoline so jo prebudili in povzdignila je oko. Pred njo na peščenem potu je stala mlada ciganka in urno prebiralala strune.

Dona Klara je srkala z radostjo te glasove, ki so se razlegali v večer sedaj tožeče, sedaj bolj polagoma, sedaj bolj kipeče, sedaj tolažilno in sedaj zopet tožeče.

Oveselila se je dona Klara ter vrgla rumen zlat v pesek. Igračka ga je hlastno pobrala in potem odšla, kličoč na darilko stotero božjih blagoslovov.

Ali dona Klara je ostala na balkonu.

In bledeci mesec je prišel iznad morske gladine ter jo izpremenil v tekoče srebro. Lehnó so se vzdigovali valčki, kakor da bi želeli poljubiti nebo in na nebu jadrajoče svetove.

V daljavi je plavala ladja, in bistro oko done Klare je razločilo v jasni noči bela jadra na jamborih. In mir, ki je vladal v prirodi, je legel tudi v njeno srce.

In ostala je še dalje in dobro ji je del hladni pih od morja. Nekje je bila ura, in dona Klara je vstala. Ali izza bližnjega grmičja je prihitela

moška postava, zavita v špansko haljino, ter iztegovala roke proti nizkemu balkonu.

„Klara, zlata Klara!“

„Rihard!“

Otrpnili so ji od strahu udje, zgrudila se je na poprejšnji sedež in na držaje balkona je omahnila težka glava.

„Koliko časa sem vas iskal, dona Klara, po vaši španski domovini, pri Granadi in drugod!“

„Vitez Falkenstein!“ je vzdihnila brez moči. „Ali niste zvedeli, da sem se zavezala z donom Alfonzom?“

In ubogi vitez je obmolknil tožno.

„Čemu ste torej tukaj?“

„Ne vprašujte tako, dona! Hotel sem vas videti še enkrat.“

Pripovedoval je potem, koliko je trpel, kako peš popotoval po španskih peščinah, kako se mu je krčilo srce, ko je naposled zvedel, da je ona žena dona Alfonza. Pravil je o svoji ljubezni, o svojem boju, o svoji bolezni na dolgotrajni rani.

In dona Klara ni imela kamenitega srca: obradostila se ji je duša in pozabivši sveto dolžnost mu je sladko šepetala:

„Kako vam je blede lice, vitez Falkenstein!“

„Življenje se mi ni lahko postlalo, dona Klara!“

„In tudi meni ne, vitez.“

„Ali je to pravično od usode, Klara?“

„Bogve, bogve, vitez Rihard!“

In pričela je točiti solze in položila je vročo glavico na njegove rame in ni mu branila, ko ji je poravnaval zlate lase.

„Klara, noč je zagrnila zemljo in na nebu svetijo zvezde . . .“

„Noč je, Rihard, noč je, noč je . . .“

Plašno ga je objemala in vzdihovala in jokala:

„Ostani še, ostani, saj je zadnjič!“

In preskočil je balkon ter ostal pri nji.

Na nebu so sijale zvezde, ali na zemljo je padala nežna megla ter jo zavijala v tenak pajčolan.

Preteklo je nekaj dni.

Don Alfonzo se je bil povrnil iz Madrida, da bi preživel nekaj dni v naročju svoje žene.

Bil je večer in bila je noč.

Tiho je vstala dona Klara in stopila na balkon. Danes ni svetila luna in zvezde se niso bile prižgale na večnem oboku.

Prišel je tudi vitez Rihard.

„Don Alfonzo je tu,“ mu je šepnila na tihem.

„Don Alfonzo je tu, zatorej je čas, da jaz odidem,“ je odgovoril vitez.

„Dona Klara, bodi zdrava!“

„Rihard, Rihard, kam odhajaš?“

„Amerika se bojuje zoper Angleže in njenih bojev za svobodo se želim udeležiti.“

„In midva se ne vidiva več?“

„Težko, dona Klara! V Evropi je življenje gnilo in bleščeči njeni dvori me ne vežejo nanjo.“

Vitezu je pričelo pokati srce in iz oči so mu lile solze in mehak je postal kot otrok.

Komu ni neznano, kako težko se rodi moška solza!

„Rihard, Bog te obvaruj!“

„Dona Klara!“

Tisti večer je prišel don Alfonzo vinjen iz Valencije domov. V prijateljski družbi se je bil vnel prepir zaradi španske politike proti Angležem in Amerikancem. Razburjen se je bil povrnil don ter se hitro vrgel na visoko postelj. Ali spanec mu ni hotel objeti trudnih oči tako dolgo, da je vstal, se napravil ter naposled odšel na vrt v nočni hlad.

In stoječ za grmičjem je čul, kako sta govorila oba ljubeča se človeka pri balkonu. S krvavim očesom je potegnil rapir iz nožnic.

Ko pa je nezvesta žena položila bele roke ljubimcu okrog vratu in ko mu je vroče poljubovala usta, takrat mu je zavrela kri, da je planil iz zatišja ter v skoku porinil meč nesrečnemu vitezu v hrbtišče.

„To imaš od mene!“

Oni se je zgrudil na pesek.

„Dona Klara, pri Granadi, pri Granadi!“

Potem pa je zaspal za večno. Tedaj so se na nebu pretrgali črni oblaki in luna je zasijala, a le za malo časa. Zatem je nastala črna tema, deževne kaplje so padale na zemljo in iz daljave je bučalo morje, ki je s srditimi valovi butalo ob kamenito obalo.

Don Alfonzo pa je s plašnim obrazom vlekkel umorjenega do brega ter ga pehnil v peneči grob.

Drugo jutro se ni več poznala sled moritve, zakaj med nočjo je huda ploha izmila in splavila krvave ostanke.

Nekaj dni zatem so našli ribiči ob morskem bregu napol segnito človeško truplo in ga zagrebli na malem pokopališču ribiške vasi.

In nihče se ni solzil za tujcem, ki ga ni nihče poznal, nihče ljubil . . .

Kako je vendar težko umirala dona Klara! Ona bi bila rada umrla, ali kakor da bi se telo, njeno krasno telo branilo, izpustiti iz svoje oblasti oživljajoči duh — živela je ter pojemala dan za dnevom.

Dolg benediktinec je klečal pri njeni postelji in opominjal, rožljaje z debelimi jagodami svojega mōlka:

„Moliva, dona Klara, moliva, dona!“

„Pater Rodrigo, saj rada umrjem.“

„Ali vendar prosiva božjo porodnico, morda vam dá zopet zdravje.“

„Saj sem že dosti časa, dosti preveč časa živela!“

„Ali vendar prosiva Boga!“

„Pater Rodrigo, jaz sem živela, ker sem ljubila, in da sem ljubila, moram umreti.“

In vzela je izpod vzglavja bele papirje.

„Tu berite, pater!“

Pater Rodrigo si je obrisal prste, in molek mu je odpadel.

„O dona Klara, odkod toliko zaupanja! A blagovolite, da pristopim k oknu, star sem že in oči mi pešajo.“

Pristopil je k svetlobi in bral in bral in morebiti se je tistikrat spomnil, kolike vrednosti je žensko ljubeče srce.

Ko je zopet pristopil, je bila dona Klara nehala živeti. A menih je ostal pozno do mraka in je molil in prebiral jagode ter prosil odpuščenja iz nebes za greh.

Čas je pa minul in zavil te dogodke v zagrinjalo starodavnosti.

III.

Povest v kleti.

Imel sem sorodnika, ki je bil posestnik malega gradu nekje v dolenjskih gorah. Bil je človek silno dobre duše. Kadar sem prišel v šolskih počitnicah k njemu, ni vedel skoraj kaj početi od veselja. S staro, delatrudno roko mi je gladil lice, in če je bil zelo radosten, me je tudi na čelo poljubil. Potem pa sva hodila okrog: po hlevu, kjer se mu je bila medtem pomnožila goved; po vrtu med novozasajenimi drevesci, med cvetjem, katero sem tako goreče ljubil. Naposled pa sva krenila na vrtni griček in od ondi zrla v prekrasno naravo pod seboj, na daljnje zelene vinograde, rumena polja in srebrne vode.

Kadar pa je solnce prehudo pripekalo, je stari gospod snel kletni ključ s stene in s pomenljivim smehljajem stopal pred mano k širnemu vinskemu hramu. Težka vrata so se škripaje odpravila in prijazni hlad je vejal nama nasproti iz napol temnega prostora, v katerem so stali kot strahovi veliki sodi.

„Tu počiva divna naravna moč,“ je dejal starček ter odprl zatvorjeno okno, da so se solnčni žarki vsuli na častite sode ter jih obdali s tisočeriimi mnogobojnimi atomi. Tu so se šele pri-

kazali slavevredni prebivavci vsakdanjega hrama v svoji pravi lepoti! Marsikatera sveta glava je zrla spredaj s hrastovih dog, umetno vanje vdolbena. Cela nebesa so poslala sèm svoje poslance, od učenega Ignacija do nedolžnega Alojzija, vsaka sveta krepost je bila tu.

Bodite pozdravljene, svete postave! V prah ste se izpremenile, sapa je raznesla vaše kosti, ali moč vašega spomina je ostala!

Tiho je bilo nekaj časa, mirno sva sedela pri mali kletni mizici ter se krepčala s krvjo sv. Alojzija. Tu je povzdignil stari gospod kupo, napolnjeno z rumeno močjo svetnikovo, da se je solnčni žarek bleščéče razdvojil v nji, ter dejal žalostno: „Mladostno zlato, samo da se razume!“

Prejkone so ga obšli tóžni spomini nekdanjih časov!

„Mladost preide,“ je govoril zopet. „Koliko je tega, ko sem bil tak kot ti, zdrav, radosten življenja in prihodnosti! In vendar se mi marsikaj ni zgodilo po volji potem v življenju!“

* * *

„Imel sem očeta polne, goreče pobožnosti. Njegova vroča želja je bila, da bi mu pel nekdam mašo pred domačim oltarjem. Da bi bil varen pred zapeljivostjo grešnega sveta, me je dal popolnoma v izrejo svojemu bratu, kateri

je bil duhovnik na Gorenjskem. Nikdar nisem smel priti do domače hiše, zahajal sem vedno le v gorenjsko župnijo, kjer sva z odgojiteljem prebirala premnogo pobožnih knjig.

Tako je prišel čas, ko sem imel stopiti iz gimnazije v duhovnišnico, in tedaj se mi je šele privolilo obiskati rojstno dolino. Stric me je oblekel v dolgo, črno haljo, kot vredno znamenje prihodnjega stanu. Za spremljevalca na pot mi je dal spise svetega Avguščina. Prej pa je odšel list domov, da pridem.

Kako se mi je radostila duša, ko sem stopal po ozki rojstni dolinici, po beli cesti mimo kipeče vode. Ali kadar se je prikazala zraven pota hišica, tedaj sem zaprl svojo radost v dno srca in mirno in spodobno korakal mimo, da bi pač vsi spoznali na prvi hip prihodnjega duhovnega pastirja.

Tam v kotu, kjer se voda peneče podi čez ostro skalovje in kjer se na cesto dviguje strmi rob, tam sem obstal in gledal ginjen na očetno vas, ki se je vabilno smejala izmed gostega drevja, gledal sem na grič nad njo, kjer se je bleščalo slame naše hiše in kjer so se razprostirala naša polja. Ondi na bregu se je pasla čreda, pastir je sedel na visoki skali ter pel v sinjejasni zrak. Ne daleč od njega je vlekla goved plug in urni delavci so jo obdajali. Bila je to lepa podoba imovitosti! In imovit je bil

tudi stari Gričar, tako imovit, da se ni ustrašil tudi bogatega Dolinca v vasi, ki je meril petice v peharjih. Eden je hotel biti imenitnejši kot drugi, tako je prišlo sovraštvo med oba in njune otroke. Dolinec je imel troje cvetočih deklet, ali žalosti starih dni mu niso utolažile. Čemu toliko bogastva, ko ni vrednega naslednika? Nas pa je bilo četvero bratov, ali da bi tudi tu sreča ne bila neskaljena, je bil najmlajši (kakor se mi je pisalo, zakaj osebno ga nisem videl dotedaj) v trenutkih nekoliko bledobnega uma.

Vse to se mi je v hipu prikazalo pred duhom. Tu sem stal na pragu domačije, neskončna slast mi je prešinila srce in spustil sem pastirski klic iz svojega grla, da je odmevalo od hribov. To je bil edini ostanek iz prvih, mladih dni, ko sem še gonil domačo čredo na pašo. Pastir na skali je odgovoril kipeče, in orači so prenehali z delom. Spoznali so me in me veselo pozdravljali ter mahali s klobuki. Urneje sem stopal dalje.

Že blizu vasi mi je prisopla mlada, slabotna oseba nasproti. Srcè mi je dejalo, da je to Jožef, moj mlajši brat. Bil je kot vosek bledega lica, ali oko se mu je žarilo v čudnem ognju. Zagrabil mi je roko in solze so kapale nanjo, ko jo je pritiskal na lice.

„Brat, brat!“ je zdihoval v radosti.

„Bog te sprejmi, Jožek!“ sem rekel zamolklo. „Ali si zdrav, revče?“

„Zdrav, zdrav! Ti si gospod,“ je govoril razburjen, „ali vsaj postaneš, in naša fara bo nekdam tvoja in ti lepi travniki in te njive in ti gozdovi. Jaz pa bom služil pri tebi, in potem naj se Dolinec skrije pred tvojimi polji. Ti postaneš gospod, je-li ti? —“

„Upajmo, Jožek, upajmo!“

Sedaj mi je pravil toliko iz vaškega življenja. Marsikaj se je izpremenilo. Staro je leglo v grob in mlado stopilo v življenje.

S čudnim ponosom je stopal na moji strani med vaškimi hišami. Dolinčev hlapec je ravno peljal tolsto kobilu od potoka. Živinče je tolklo s podkvijo ob kamen, da so iskre vršele, in dolga griva je plavala v zraku.

„Je-li ti, Jožek,“ je rekel fantè hudobno, „kaj takega ne zraste pri vas na griču?“

Od srda sta se vneli bratu očesi: „Bog naj vam privošči tako malenkost! Ali kaj duhovnega gospoda pa vendar ne boste imeli pod bogato streho, kvečjemu nuno!“

In še mnogo je hotel odgovoriti, pa sem mu jaz hitro utolažil kipečo dušo.

V dom na griču je prišlo z mojim prihodom veselje pa tudi ponos in upanje. Vse me je hotelo na rokah nositi in dan na dan se je blagoslavljal trenotek mojega rojstva.

* * *

Tako sem preživel nekaj srečnih dni. Obiskal sem vse kraje, katerih sem se temno spominjal iz otroških dni: potok v dolini in vršine naokolo. Ostal je še samo studenec za Dolinčevo hišo, nekdanje občno igrališče vaške mladine. Že takrat smo imeli tu z Dolinčevimi dekleti svoje prepire, jih vlekli za kite ter jih zgrda podili in jim trgali in mečkali potočnice, ki so rastle iz močvirnatih tal. Naposled pa si je dal Dolinec studenec kot svojo last ograditi, s čimer si je pridobil mir za vselej.

To pa meni ni bilo znano in z lahko vestjo sem stopal popoldne vročega dne v dolino. Na njivah so delale ženjice; polni vozovi, mukajoče črede in rezgetajoči konji — vse se je premikalo po dolгих poljih, vmes pa je vršela voda, tu in tam je zalajal pes v prazni vasi, ali zapel petelin na gnojnem kupu.

Ponižno sem šel mimo Dolinčevih. Bilo je to lepo poslopje, od čistote se je lesketalo steklo na oknih, od katerih so visele navzdol bujne cvetlice. Pred vhodom so sedele domače hčere ter pridno šivale (zakaj ponosni oče jih je bil dal v izrejo samostanu bližnjega mesteca). V hipu so utihnile, ko so me zagledale, in prav bliskalo se je iz malih očes name nesrečnika, okrogle obraze pa jim je zalil srd s temno krvjo. Živo so šepetale med seboj, dokler se nisem skrtil za zidom.

A tu je bil studenec! Pri pogledu na ta prijetni kotiček se je razgubilo v hipu vse, kar mi je napolnjevalo srce. Čist kakor srebro je tekkel curek iz zemlje, breza (v mojih otroških letih je še ni bilo tu) je močila vanj svoje korenine, šepetala tožno s srebrnimi listi ter sklanjala veje k prijaznemu viru, kakor da bi ga hotela poljubiti. Zadovoljno sem se spustil na borno klop v njeni senci.

Odprl sem knjigo svetega Avgušтина in se ž njim trudil nekaj časa. Na moji strani je šumljala voda, iz brezovega vrha pa se je oglasil vrtni ilček ter pel svojo melanholično pesem v nastopajoči večer kakor zapadajočemu solncu v slovo. Tedaj so me zbudili lahki koraki. Povzdignil sem glavo, in v resnici: tu se je približevala Ančka, najmlajša Dolinčevih. Kako dobro sem se še spominjal tega nežnega obraza iz nekdanjih časov! Urno je pristopila, jaz pa sem se pogreznil v svojo knjigo.

Majala je z glavico in dejala: „Čudno!“

„Ti si jezna, Ana,“ sem rekel, „ker sem tu na vašem?“

„Mi imamo dosti sveta, in če se vam poljubi naš studenec, nihče vam ne bo delal težav.“

„Hvala vam, Ana!“

Postavila je vrč pod žleb, se naslonila na šibko brezo in tiho zrla, kako je teklo v posodo. Zamislila se je in ni opazila, kako se je

vrč napolnil. Priskočil sem, ga odstavil ter ga ji podal:

„Voda se preteka!“

Ali srdit pogled me je zadel iz čraega očesa; lica so se ji pordečila in zamolklo je dejala:

„Od vas mi nočemo ničesar!“

In izlila je vodo ter postavila vrč zopet pod studenec. Tudi sedaj sem iskal tolažbe v svoji knjigi. Šele ko je Ana vzela posodo ter hotela mrzlo oditi, sem dejal proseče:

„Daj mi piti, sovražnica, saj se še na križu visečemu ni odrekla ta dobrota!“

Tiho mi je podala posodo, in ko sem pil, sem čutil, da je name uprt njen pogled. Povzdignil sem svoje oko ter ji zrl skozi njeno kristalno posodo v globočino duše. In zdelo se mi je, da ondi ni sovraštva. Prijel sem jo za roko:

„Ana, ali se ne sprijazniva?“

Tako se je stresla strahu, da ji je odpadel vrč na tla in se razbil na stotero koscev.

„Kaj delate, moj Bog!“ In odbežala je kot sapa.

Tu pa je ležala razbita posoda in voda je odtekala od nje k studencu med modre cvetlice. —

* * *

In zopet je preteklo nekaj dni. Na polju se je pričela setev. Sedaj je sijalo solnce, sedaj so

ga zakrili črni oblaki in je lil dež. Prišla je tudi nedelja. Tedaj je bilo ubogemu Jožku največje veselje na moji strani s staro molitveno knjigo obiskati vaško cerkev. Pred portalom sva ostajala toliko časa, dokler ni zapel iz visokega stolpa zvon močno in votlo. Tako je želel Jožek, pač le, da bi pokazal vsej fari prihodnjega njenega pastirja. —

„Tu prihajajo Dolinčeve,“ je dejal mrzlo, „in kako nališpane! O, da bi imeli tudi pri nas sestro!“

In šle so mimo, v resnici krasne postave, z zlatimi knjigami in cvetličnimi šopki v njih, s cvetjem na licih in čarobnimi očmi. Naposled pa je šla Ana in ni se upala povzdigniti pogleda. Prav ko je šla mimo mene, ji je odpadlo cvetje iz knjige. Hitro sem se sklonil, ga pobral in dejal tiho dekletu:

„To si pridržim v spomin tvojega sovraštva, Ana.“

Brez besede je odhitela za sestrami in se skrila med visokimi vrati.

Tu sem začutil gorke solze na svoji roki. Bil je Jožek. Žalostno je pritiskal mojo roko k svojim ustnicam in vroče kaplje so padale nanjo.

„Kaj ti je, brat?“

„Sedaj skoraj mislim,“ je šepetal, „da ne bo nič s faro, gotovo, gotovo ne!“

Pustil me je, in sam sem odšel v cerkev. In ko sem se med mašo sedaj pa sedaj ozrl po njem, sem videl, da je bil celo zamišljen v črke stare knjige; skrival je večkrat obraz med rumenimi listi, in tedaj se mi je zdelo, da je iz globočine svoje duše molil. In tudi Ana je vneto molila in, če se nisem motil, se dostikrat med obredom ozirala s svojimi temnimi očmi po meni.

* * *

Tihoto vaškega življenja je prerušila šumeča ženitev. Dolinec je možil najstarejšo svojo hčer, in dan poroke je napočil v škrlatu izza gorâ. Zvonjenje iz stolpa je doneče prebučalo dolino in mlademu jutru v pozdrav se je oglasila godba in veseli šum svatov.

Tisto popoldne sem bil zopet pri Dolinčevem studencu. V prijetno zamišljenost me je zazibala šumljajoča voda in pa oddaljena godba iz vesele hiše. Neizrečno hrepenenje me je obšlo in me vabilo med svet, daleč med hrumeče človeštvo na delo. Zdelo se mi je, da presega delavni ratar svojega duhovnika, ko si v potu svojega obraza služi kruh. Pozneje, prijatelj, sem prišel k spoznanju, da zadostuje lahko vsak stan, tudi stan črnega talarja, zahtevam, ki jih stavi nanj trpeče človeštvo.“

To je govoril stari gospod z zanosom. Solnčni žarki pa, ki so padali skozi mrežnato okno, so mu obdali sivo čelo z rumenim vencem. Pokusil je rumenega vina in nadaljeval:

„Dobro sem vedel, da pride tudi Ana k studencu, ker sem stopajoč mimo hiše videl skozi steklo tudi njen razburjeni obrazek.

In prišla je tudi — počasi, sramežljivo. V šumeči obleki, polna žametnih trakov, z nekaterimi umetnimi vrtnicami v črnih laseh.

„Tu doli je tako vroče,“ je dejala s tresočim glasom in si močila prste in lice v hladni vodi. Potem pa se je naslonila na mlado brezo in svetla solza se ji je zalesketala pod svilnatimi trepalnicami. Pozabil sem na svoj poklic, na prihodnost, na vse. Skočil sem k nji in rekel:

„Ti si žalostna, Ana?“ —

Topila se je v solzah in se krčevito oprijemala debla.

„Kaj si počel z mano,“ je zdihovala, „vzel si mi mir moje duše, molitev pobožnosti. To je greh!“

Ognjevito sem govoril, da ni greh, da je to volja usode, dokler ni več jokala. Pustila je, da sem ji vzel iz črnih las rdeči cvet, in ni se branila, ko sem se igral z belimi čipkami okrog njenega belega vratu.

„Misliš, da ni greh? je vprašala komaj slišno.

„Ne, ne!“

„Ti moraš že vedeti!“ je rekla veseleje.

Pripovedoval sem ji o svoji ljubezni, zidala sva skupaj visoke gradove za prihodnost — in vendar so tako kmalu razpadli! Sklonila sva se k šumljajoči vodi ter zrla v mrzli gladini svoje obraze. In bližje in bližje sva se sklanjala, dokler se niso zedinila usta v krasnem poljubu. In videle so to potočnice v zrcalu studenca, v katerem so ogledovale svoje modre glavice. In veselilo jih je, da se dvoje ubornih bitij tako rado ima, in rahlo so zakimale s svojimi bunčicami ter zatresle svoje listje v večernem vetru.

Ali Ana je rekla tožno:

„Sedaj pa grem!“

In stopala je počasi po stezi in se večkrat ozirala k studencu in se sladko smejala. Ni se še skrila mojim očem, ko ji je zaprl iz grmovja stopivši moj brat Jože ozki pot. Lasje so mu padali v neredu čez blede čelo in v očeh mu je gorel ogenj divje blaznosti.

„Kaj hočeš tu sedaj, Jožek?“ sem ga vprašal.

A on ni odgovoril. Srdito se mu je bliskal pogled in pograbil je trepetajoče dekle.

„Ti si ga zapeljala,“ je kričal, „in tvoja hiša preklicana!“

In preden sem priskočil, ji je on že zabodel v srce svetel nož, da se je kri v curku ulila nakvišku. Ječé mi je padla Ana v naročje, Jože pa je pobegnil ter izginil v bližnji gozd.

Lehko si misliš, kako naglo je utihnil vrišč in krik v svatovski hiši, ko sem tjakaj prinesel napol mrtvo deklico. Strašna prigodba je preletela še isti večer vso vas in prišla tudi do griča. Gričar je zviljal roke, molil in mene klet. Božji blagoslov se je izselil iz hiše njegove. Kot psa me je odpodil od praga. Prijel sem za popotno palico in se napotil v mesto. Ondi sem živel s krvavimi žulji.

Ko pa me je došla vest, da je Ana umrla, sem odhitel zadnjič v domačo dolino. Blazen od bolečine sem korakal po peščeni cesti pod pekočim solncem. Ljudje so me srečevali, znani nekdanji obrazi, ali sedaj jih ni spoznalo moje kalno oko. Na sveži gomili uboge Ane nisem pretakal solz, ali v duši sem čutil, da mi ni na zemlji več sreče. Odšel sem ž njive mrtvaške setve.

Večer je bil. Ljudje so prihajali s polja ter kazali za mano. Pri Dolinčevih pa so odklenili dvorskega psa ter ga naščuvali name. Ali nem za vse sem zapustil vas.

Ondi, kjer teče šumeča voda pod robotim skalovjem, sem obstal ter zrl zadnjič na kraj svojega rojstva. Mesec je priveslal izza hribovja in objel vso naravo v svoje čarobno naročje. Ozrl sem se na domačo hišo na griču. Na kraju domačih njiv pod skalovjem je stala moška oseba. Plešasto njeno čelo se je svetilo v mesečini. Razpenjala je roke in rjula proti meni.

In natanko sem čul skozi tiho noč grozne besede očetove kletve! —

Zapustile so me moči in zgrudil sem se kraj ceste v travo. V sredi noči me je prebudil hlad. Še je stala oseba na skali in se grozila. Zona me je obšla in kot blisk sem pobegnil iz strašnega kraja.

— In Jože? —

Jože? Revež je poginil gladu v gozdu, ker se od strahu ni upal k očetovi hiši. Gozdarji so našli spomladi, ko so pele ptice in cvele vijolice, njegove bele kosti. Bodi mu mir v grobu!“

Tako je končal stari gospod. Solnce je bilo medtem zašlo in mrak padel na zemljo. V bezgovem grmu pri kletnem oknu pa je zdihoval kos žalostno svojo večerno pesem.

Lehko noč! —

IV.

Antonio Gledjević.

Zgodovinska podoba.

I.

Buči, morje adrijansko,
bilo nekdanj si slovansko,
ko po tebi hrastov brod
vozil je slovanski rod

Jenko.

Bilo je pomladansko jutro leta 1727. Solnce je vzhajalo v svojem krasu nad starim Dubrovnikom in metalo žarke na daljnjo morsko planjavo, da se je premenila v tekoče srebro. Vse je bilo tiho, vse je še spalo. Sedaj pa sedaj so butnili mali valovi z večjo močjo ob breg ter motili občni mir. V luki se je zibalo nekaj malih čolnov, ribarji po njih pa so spali, ali vsaj leno ležali med mrežami.

Na bregu se je istega jutra izprehajal človek, zaviti v obleko tedanje dubrovniške gospode. Bil je še mlad, imel komaj kakih osemindvajset let. Izpod črnega triogelnega klobuka so mu padali na ramo gosti lasje; lica je bil bledega, ali oči so gledale srpo izpod temnih obrvi. Na strani je nosil tenak rapir, kakor je bila tedaj navada.

Nemirno je hodil ob vodi; tu in tam je obstal ter govoril napol glasno sam s sabo.

„Vi niste gledali nekdanje slave starega Dubrovnika, niste zrli onega brodovja, ki je

strahovalo Afriko ter podpiralo onemoglo ostarelo Hispanijo.* Naši očetje so strahovali benečanskega leva in kraljica Jadranskega morja je pred njimi trepetala in pri njih beraško prosila miru. Alí sedaj gospoduje nad nami Turčin, oholi paše nas deró ter nam praznijo zakladnico. Benečan izteza grabljive prste po lastnini ljudovladni in v posmeh smo najumazanejšemu Albancu. In sedaj je vse mrtvo in vse je popspalo, kar je bilo dobrega in krepkega. Gundulić, Palmota in drugi, kje so? Ostal pa je rod ošaben in slaboten. V žametastih haljah rožljajo z malimi rapirji po korzu, pod širokimi vlasuljami napenjajo nosove, mahajo imenitno s suhotnimi rokami ter pijo rdeče vino in — vladajo slavni Dubrovnik. Vi niste videli nekdanjih dni!“

„Križ je, trnjev križ,“ je zdihoval žalostno, „imeti malo, zapuščeno in skalnato domovino!“

Potem pa se je zamislil, prekrižal čez prsi roke in nagnil glavo. Od morja je zavejala sapa ter mu razpihavalala lase in mu hladila vroče lice.

„Koliko živali, drobnih živali je tu v slani vodi, a vsaka je srečnejša od mene.“

Sklonil se je ter pobral pisano školjko, katerih leži brezbrojno po morskih bregovih.

„V istini prekrasno stanovanje, ali vendar“ — in razdrobil jo je med prsti — „kako podobno naši veleslavni gospodi! Zavija se v in-

* Dubrovnik je podpiral Karla V. v bojih proti Afriki.

dijsko blago, valja se po sirskeškim škrlatu ter si zida iz pisanega kamenja svoje palače. A ko bi se kdaj poljubilo babjemu sultanu v Carigradu, da bi nagnil puhlo svojo glavo — in vašega Dubrovnikarja bi ne bilo več!“

Razburjenemu položi tedaj nekdo roko na ramo. Naglo se ozre in pravi veselo: „Ti si, Palmota, danes si prišel pozno. Pogledaj!“

In pokazal je proti modri višini, kjer je solnce že visoko plulo med oblaki.

„Ti si že dolgo tu, Gledjević?“ je vprašal Palmota potem.

In pristavil je ironično: „To pa vem, da si že na tisočkrat preklel naše starejšinstvo, naše Salamančane in Bolonježe* ter jih pometal na dno vodam, v pičo morskim volkovom!“

„Boljšega bi ne zaslužili!“ je vzkliknil Gledjević ter odvezal čolnič pri bregu.

Prijatelja sta stopila vanj ter se kmalu zibala sredi pristanišča. Tu je ležal pred njima slavni, stari Dubrovnik, krog in krog obdan z zelenimi vinogradi. Bazilika dubrovniška pa je veličastno plamtela v žarkih jutrnjih, in okoli nje krasen venec, mnogobrojne palače mestnega starejšinstva. Proti severu se je videlo pristanišče gruško s svojimi ladjami in pisanimi jadri. Leta 1667. je bil v Dubrovniku potres razrušil skoraj vse mesto. Ali ob času naše pripovedi

* Imena političnih strank v Dubrovniku.

je bil že sezidan novi Dubrovnik, bogatejši in krasnejši od prejšnjega.

„To je naš Dubrovnik!“ je dejal Palmota z navdušenjem (plemič je bil in iz stare starejšinske rodbine). „Poglej, Antonio! Ali ni to vredna kraljica sinjega morja? Kaj hočejo Benečani s svojimi na kolih stoječimi kočami? Dubrovnik, kamenita hči kamenitega Primorja, ob katero udarjajo brez uspeha Adrije srditi valovi, kako si krasen!“

Mlado lice se mu je razžarilo, veslo je izpustil ter vstal in stegnil roke proti mestu:

„Zopet mora priti nekdanja — slava!“

„In jaz ti pravim, da ne pride več,“ je vzkliknil Antonio, „da ne pride več, na veke ne več!“

Palmoti se je pobesila glava.

„In kako da ne?“ je vprašal žalostno.

„Kako da ne, Palmota?“ In Antonio je strastno zgrabil njegovo roko: „Zato ne, ker vi hočete narediti iz slavnega našega Dubrovnika italijansko gnezdo; ker vi plemiči hočete, da bi se tu udomačila francoska vodenost.“

Ni mu vedel odgovoriti Palmota. Tiho sta veslala dalje. Morje je lehnò zibalo čolnič, ali veslača v njem so obdajale tožne misli.

In v istini ni bilo lehkò življenje tedaj. Slavna nekdanja ljudovlada je ležala brez moči na tleh, kupčija je pojemala in revščina se množila. Vla-

dajoči stari plemiči pa se niso hoteli ničesar učiti, ošabnejši so bili kot nekdej. S starim svojim plemenom so se bahali, vsakdo je hotel biti bolj plemenit, bolj stare korenine. Nekateri neumneži so celo patetično trdili, da njihov zarod izhaja od nebeškega Jova samega. Pešalo je domoljubje. Prišlo je tujstvo, laška in francoska puhlost. Vse je propadalo, nrvnost in slava. To pa je bodlo v srce Antoniju Gledjeviću. Bil je zadnji slavni dubrovniških pesnikov, rojen v imoviti meščanski rodovini, iz takozvanih Antoninov. Kot cenjenega pesnika so ga dubrovniški plemiči radi vabili v svoje družbe. Ali nikjer ni našel sorodnega si srca. Samo mladi Palmota se ga je bil s čudno, skoraj otroško ljubeznijo oklenil. Dasi ni umel stokov genialnega pevca o ubogi domovini, so ga ti vendar tako očarovali, da je s strastjo prihajal v njegovo družbo.

Ko je Palmota zopet pogledal na svojega prijatelja, je bil ta ginjen; proga med obrvmi se mu je bila izgubila in bleščeče so se mu žarile oči.

„Palmota, in vendar bi bilo lehkò drugače,“ je dejal, „drugače!“

In sklonil se je proti njemu: „Povedal ti bom nekaj, kar je dosedaj še skrito ležalo v moji duši.“

„V naših žilah teče slovanska kri,“ je pričel navdušeno, „Dubrovnik je slovanski grad! Slo-

vani ga obdajajo krog in krog in še daleč proti severu. In kaka je ta moč, ta slava slovanska! O nji mi je pripovedoval star menih, ko sem ga obiskoval na bregu svetega Andreja.* Razkazoval mi je svetega Cíрила svete knjige ter s ponosom govoril o moči naših rodov. Kjer je obdan z ledom severni tečaj, ondi gospodujemo mi; kjer vro vroči studenci zemlji iz osrčja ter bega po razbeljenih pustinjah vitka gazela, ondi je naš glas, naša slava! Široko skitsko planjavo imajo v lasti naši bratje in turško cesarstvo! In sveti menih mi je prorokoval iz starih pisem, da mora pasti islam, in da bo naš Dubrovnik zopet kraljeval na slovanskem jugu! Naj gospoduje po morju Benečan, naj ima saracensko bogastvo; mi imamo bogatejšo dedino! Ali osmanstvo mora pasti, če hoče ostati Dubrovnik!“

Palmota je z občudovanjem, ali vendar s strahom zrl na svojega prijatelja. Tačas je bilo že po požarovškem premirju, in nekdanje osmansko krepko cesarstvo je že pešalo in v svojem drobu trohnelo. A vendar je imelo njegovo grozovito ime na obalah Jadranskega morja še toliko veljave, da ni nihče pričakoval pogina tega bolnega orjaka. Mladi plemič pa je pogledal plaho naokrog, če ni morda nepoklicano uho čulo prijateljevih besedi. Saj je tedaj slavna ljudovlada turškemu carju plačevala danj ter

* Dalmatinski otok.

čepela pod varstvom štambulskim; saj se je to varstvo štelo kot neprecenljiv uspeh dubrovniske diplomacije!

„Turčija mora pasti?“ je vprašal prestrašen. „Ali zabiš, Antonio, da stari Dubrovnik živi ter diha le pod varstvom osmanskim? Kje bi že bili, ko ne bi imeli tega varstva! Morda bi se tu gostil Benečan, ali bi pa pasel po naših grobljah kozar svoje koze.“

Palmota je bil senatorjev sin, in ni čuda, da je tako govoril.

Srditi pesnik pa je planil kvišku ter kričal:

„Ha, to so nasledki vaših puhlih glav, vaše modrosti! Iskali ste samo zlata in pod turškim turbanom drli kristijana, drli nevernika, drli svojega brata. Ali čas vas je preplul! Srbija in Hercegovina sta iskali zavetja v Dubrovniku, vi ju niste poslušali! Čas vas je preplul! Bog se vas usmili, vas plemičev, ko pometate tlakove v Štambulju ter poljubujete pse nevernike kot drage brate. To je v istini slavna republika, ha-ha!“

Palmoti se je zabliskala solza med trepalnicami. Oni pa mu je rahlo prijel roko ter dejal tolažilno: „Oprosti, saj ti nisi tak, kakor so drugi! V tvojih žilah teče kri slavnih pevcev in jabolko ne pade daleč od jablane!“

Nekaj časa je molčal, potem izpregovoril žalostno: „Saj tudi jaz menim, da je bolje molčati! Saj se brez uspeha kličejo mrličji iz grobov! In

ta Dubrovnik, kaj je sedaj? Mrlič v zlati rakvi, s cvetjem posut!“

„Ne govori tako strašno, Antonio!“ In Palmota je z grozo uprl vanj svoje oči ter resno pristavil: „Gledjević, ti pač ne ljubiš svoje domovine?“

Pesnik se je nekako čudno stresel pri teh prijateljevih besedah ter skoraj obledel. Ali hipoma se ga je polastila satira in usta so se mu gubila v zaničljivem posmehu.

„Mogoče, da je ne ljubim! Ali pa tudi! Vsaj tako gotovo, kot slavni gospod de Cerva, sedanji veleimenitni rektor naše prekrasne republike! Dobra duša sreblje morda ravno sedaj svoje jutrnje ostrige ter zoblje slastne benečanske smokve! Pri tem pa brez dvombe venomer zdihuje, kako da je vladanje težavno, težavno!“

II.

Molči, morje, kam si djalo,
at si ladje pokopalo,
jih razbilo ob peči,
da jih videti več ni?

Jenko.

Prijatelja sta umolknila. Solnce je krasno sijalo in, ker je bilo v pozni pomladi, že tudi prav močno pripekalo.

V Dubrovniku se je pričelo življenje gibati. Mestni postopači so polegali po tlaku, ribarji

pripravljali vesla, ali pa obračali jadra po sapi. Tudi meščani so vstajali. Pobožne žene in bogoljubne gospodične so prihajale iz hiš in lehno stopale k sveti baziliki. Vmes pa so se zibali gospodiči v bogatih, krasno z zlatom obšitih oblekah, tu in tam postajali ter dajali znancem jutrnji pozdrav. Sedaj pa sedaj se je prikazal častitljiv senator v rdeči suknji in s silno vlasuljo na glavi, počasi sopeč v vladno palačo k resnemu posvetovanju.

„Besede svetega meniha so mi dolgo v srcu obstale in mislil sem in mislil ... Ali kaj? Sedaj jih moram pač izruvat; sedaj sem prepričan“ — tu je bil Antonijev glas zamolkel — „da smo živel brez uspeha. Slovanstvo nima pričakovati prihodnosti na obali sinjega morja!“ To izgovorivši je glasno zastokal, nagnil se čez čoln ter držal prste v slani vodi in si močil čelo, da bi si izhladil vrele možgane. Bilo mu je, kot da bi moral glasno zaplakati. Pogledal je na svojega prijatelja. Ali Palmota je mirno veslal in ni čutil, kar je morilo srce ubogemu pesniku. Kako tudi? Tako mlada kri, vzgojena v obilnosti ter vsak dan pitana s slavo nekdanjo! Ljubil je strastno svojo domovino, ali slovanskega domovinskega čuta ni imel nikakega. Ni mu bilo mnogo mar, ostane li laška Raguza ali pa slovanski Dubrovnik. Bil je tak, kakor so bili vsi tedanji plemiči dubrovniški.

„Da, kmalu bi ti bil pozabil povedati naj-novejšo novico!“ je pričel veselo, ko mu je Gledjević le predolgo časa molčal. „Fernando Gozze se je povrnil z univerze, iz Padove. In kako krasno olikan! Včeraj je v družbi pri Cervi raz-veseljeval vso našo gospodo. Po najnovejših pravilih francoskih, pravim ti, ki vladajo sedaj na dvoru francoskem, ravna svoje vedenje. In to je krasno!“

Pesnik mu ni odgovoril. To pa ga ni bodlo.

„Čas je, da se povrneva v mesto!“ je dejal lehkokrvno, obrnil čoln proti bregu ter opazoval palače krog pristanišča. Ondi pri bogatem dvoru gospodov de Cerva se je zibala pri zidu (poslopje je segalo do vode) krasna gondola. Bila je preprežena z modrim suknom, katero se je močilo na obeh straneh v valovih. Ženska oseba je stopila iz malih vrat pri zidu ter sedla v čoln na blazino. Nji nasproti pa je sedla služabnica. Stari sluga je vodil veslo ter odrinil od kraja.

Palmoti se je razvedrilo oko.

„Ha, kaka sreča!“ je vzkliknil lehkoživo. „Tu se izprehaja mlada de Cerva! Marija de Cerva, ta krasna cvetlica!“

„Ošabna hči rektorjeva!“ je odgovoril Antonio ter se ozrl proti kraju. „Danes mi mora pač vse greniti mirno jutro!“

„Krasno dekle, jako krasno!“ In Palmota je vodil čoln proti bogati gondoli. Mi pa nočemo

zamuditi lepe prilike, da ne bi pokazali, kako se je tedanja dubrovniška dobro izurjena mladina dobrikala „lepemu spolu“.

„Krasna Armida,“ je dejal mladi plemič in lehno vstal ter prepustil veslo svojemu prijatelju, „krasna Armida! (Tu se je nekolikokrat gibčno priklonil.) Ko vas vidiva — nesrečna pastirja — na tej zapuščeni livadi, se utolaži jokajoče srce, pozabiva svoje solze, svoje težave ter hvaliva neskončnega Jova, da nama je dovolil doživeti ta presrečni trenotek! Krasna Armida, zaljubljena pastirja hrepeniva poljubiti vašo nežno ročico!“

In dekle se je sladko smejalo ter mu podalo roko, katero je nekolikokrat galantno pritisnil k ustom. Ko pa je videl, da Gledjević le molči, in da se zanj tudi dekle ne zmeni — saj je bil le Antonin! — je zopet pričel: „Ne zamerite mi, nebeška Zorislava, ako vašemu varstvu pripočam nesrečnega tovariša Radmilova. Zverjad mu je pobrala najljubše jagnje iz črede, in blisk mu je umoril mlado brezo nad studencem; zatorej pobeša glavo in toči solze!“

To je govoril Palmota z največjo resnostjo, pokazal z roko na spremljevalca svojega ter zopet prijel za veslo.

„Divna Raklica,“ je izpregovoril Antonio takoj z lahko vidljivo ironijo, „nevarnejši kot blisk neba moji brezi so mi ognjeni bliski vaših čarobnih oči. Razradostil sem se, videč vas na

teh tožnih planinah, ali namesto tolažbe me je pri vas zadelo še hujše gorje!“

Kdor ve, kako ostra je bila meja med stanovni v nekdanjem Dubrovniku, in da se je plemič na meščana oziral le z zaničevanjem; kdor ve, kako so se upirali velikaši, da bi si ohranili čisto kri: ta tudi ve, da so bile pesnikove besede predrzne. Marija de Cerva je od srda zardela. Hči vsemogočnega rektorja, pa tako umazani meščan!

„Sedanji pastirji so goljufivega srca,“ je govorila ostro, „vsí, in gotovo tudi nesrečni Radmilov.“

In gledala je lehnò na morje, déla svoj obraz v dolgočasne gube ter se igrala s knjigo, v naročju ji ležečo. Bil je francoski roman.

Urno je opazil Palmota pregreho svojega prijatelja ter se takoj poslovil pri gospodični.

„Vzor vse lepote, visoka Damira,“ je rekel, „z žalostjo vidiva uboga pastirja vaše trdo srce, s togo se povrneva v svoje votline, da potoživa to gorje bleščečemu kapniku, šumljajočim virom in srebrnolistim drevesom.“

In pognal je čoln proti bregu, gospodična pa je k slovesu nagnila svojo glavico, potem pa pričela brati ter z gondolo lehnò plula po mirni vodi.

Prijatelja pa sta se na bregu urno ločila.

„Zvečer pri rektorju!“

„Dobro, zvečer pri rektorju!“ je odgovoril Gledjević.

Oni je odhitel ter se izgubil med hišami. Ali Antonio je še nekaj časa ostal pri vodi ter pobesil glavo, kakor da bi premišljeval.

„Vse je proč, vse je minilo! Slovanskega Dubrovnika ni več in ga več ne bo!“

Potem pa je stopal po korsu in se končno izgubil v postranske ulice. —

III.

Ljudje krog mene se vrsté,
se smejaajo, se veselé;
moj duh je temen in molči,
nikomur nič ne govori.

Jenko.

Francesco de Cerva je bil tiste dni rektor v Dubrovniku. Ponosen in na svojo rodovino ošaben človek. Čislal je tuje bolj kot domače ter popolnoma pozabil, da je njegove rodovine korenina bila slovanska.

Kakor smo že povedali, se je bila naselila tedaj v Dubrovniku tudi francoščina. Francoske neslane navade, knjige in velika lehkomišelnost. Ali nekaj dobrega, starega duha je bilo še vedno ostalo, in Dubrovnik še ni bil čisto izgubljen. Še se je ljubila veda in pesem, in mnogo je veljalo, ako je umel plemič skovati dva, tri laške, ali pa še celo latinske verze. Pesnik se je cenil že od nekdanj v Dubrovniku.

Rektor de Cerva se je trudil, da bi pridobil ime ljubitelja lepih umetnosti. Krog sebe je rad

zbiral dubrovniške prve glave ter se ž njimi gostil in popival. Tudi olikane meščane je vabil, ali morali so, seve, ostajati le v ponižnem zatišju.

Tako je bil tudi tistega večera k sebi poklical bogato družbo. V prostorni dvorani je sprejemal svoje goste ter jih vodil k dolgi mizi, k visokim stolom. V kristalnih kupah se je smejala rdeče vino, smokve in druge sladice pa so polnile prostor med njimi. Na velikem ognjišču je pojemal slab ogenj, v zlatih posodicah se je palilo drago olje ter dajalo prijazno svetlobo. Bilo je prijazno in vabilno tu notri. Zunaj pa so padale debele kaplje izpod neba in morje je bučalo. Dobro je dejalo gostom tu na varnem, na mehkih sedežih.

Zbran je bil cvet dubrovniškega kapitala in inteligence. Francesco de Cerva je sedel na častnem mestu, med četo starih senatorjev. In to je bilo govorjenja! Stikali so široke vlasulje skupaj, sedaj se malo posmejali, sedaj zopet resno majali temne obraze. Tu so sedeli Gondola, Palmota, Caboga, Zlatarić in še obilo drugih imenitnih glav starih rodbin. Pri ognjišču pa so sedele njih postarne gospe ter srebale čaj iz srebrnih čaš. Smešno zavite v svilo in atlas, s suhimi obrazi, ponosne in hudobne. Na grdih glavah pa so nosile visoke stolpe močnatih, tujih las.

Izmed inteligence je bilo pričujočih mnogo pesnikov in učenjakov. Prišli so bili slavni benediktinec plemič Gjorgjić, Vinko Petrović, Ivan Atlety, Gjono Resti in drugi. Pa tudi svojega prijatelja ne smemo pozabiti. Antonio Gledjević je sedel prav zdolaj ob mizi, pri vhodu. Sredi mladih plemenitnikov je sedel ter poslušal njih pogovore. Ali sam je malo govoril.

Slava današnjega večera se je pa brez dvombe dajala Fernandu Gozzeju, mlademu pravniku. V benečanski obleki, z malim triogelnikom pod pazduho in z lastnimi kodri — katere je tisti čas malokdo nosil — ter rdečimi lici, je bil v istini lep človek. Ali tisto neslano, pretirano vedenje mu je dajalo vtisek smešnosti, neprebavljive smešnosti. Takoj, ko je bil prišel, ga je stari Gozze vlekel k ognjišču ter ga predstavil nekaterim gospem, ki ga do tedaj še niso bile videle.

„Dovolite, signore,“ je dejal z očetovskim ponosom, „tu je moj sin, ki se je ravno povrnil iz Padove!“

Fernando pa se je urno priklanjal ter poljuboval stare, vele roke in govoril: „Krasne gospe, vaš ves vdani sluga!“

Viri nam ne poročajo, ali so stara dekleta zardela ali ne. Pa kdo naj bi bil to tudi opazil skozi toliko barve, katero so si bile nametale na lica?“

Gostom je vino kmalu omajalo jezike, in pričela se je živa govorica, in sicer tako živa, da se je ženstvo moralo takoj umekniti v ženske sobe.

„Francesco Cerva,“ je vpil Ivan Atlety, „poslušaj, kaka sreča! Oni dan, ko smo na dvorišču popravljali vodnjak, smo izkopali krasno rimsko amforo! Sicer pa pijem na slavo naši republik!“

To rekši je zлил stari antikvar kupo vina v grlo.

„Ali jo je Vinko že videl?“ jih je kričalo deset. „Ali si že napravil pesem na njo, Vinko Petrović?“

Vinko Petrović pa je bil tedaj že star, slaboten, in latinski verz mu ni več tekel. Bil je skriptor republike. Lehnò je pokimal s sivo glavo in dejal: „Kaj hočemo, kaj hočemo? Mi smo že skoraj v grobu in tako stari, tako stari!“

Tedaj pa se je oglasil benediktinec Ignacij Gjorgjić.

„Petrović!“ je vprašal. „Ali še delaš pesmi? V starosti, bi menil, pobegnejo muze od nas, duh peša in le telo se redi!“

To izgovorivši je pokazal smejoč se na svojo osebo. Bil je neobičajno tolste postave. Malo je jedel, malo pil in spal na trdih tleh — ali usoda ga ni ljubila — ostal je do smrti lepo rejen.

„V starosti pobegnejo muze od nas? Skoraj bi vam, častitljivi Gjorgjić, oporekal,“ se je oglasil

mladi Gozze sladko, „skoraj bi vam oporekal! Pogledite le gospodično Scuderijevo, to prekrasno žensko!“

Scuderi — znana prijateljica gospe Maintenon — je bila ravno v tisti dobi vso Evropo preplula s svojimi sladkovodenimi romani.

„Izjema, doktor, izjema!“ je dejal benedik-tinec.

„Na čast naši republiki!“ je kričal Atlety vmes ter si zopet zvrnil kupo vina v grlo.

„To stori,“ se je vteknil v pogovor med Gjorgjića in Gozzeja stari zdravnik Flori, „to stori vse moč narave! Boljši sokovi, boljši sokovi, vse časti vredni gospod pater!“

„Mogoče, signor Flori,“ je odgovoril Gozze, „narava stori veliko — ali tega bi vam vendar ne hotel verjeti!“

„Kaj da,“ se je ujezil oni, „kaj da sokovi ne? Tisti žlahtni sokovi v krvi, doktor Gozze, vam rečem, naredijo človeka ali srečnega, ali nesrečnega. Saj ste poznali mladega Boškovića, signori! Glejte! Njemu so udarili blagorodni sokovi čez meje, udarili v možgane ter ga umorili. Gorje, ti sokovi!“

Opazivši pa, da ga nihče ne posluša, je umolknil. Bil je samo meščan, ali kupo dobrega vina je ljubil tudi pri plemiških mizah.

Vendar pa njegove besede niso ostale brez odmeva. Peter Bošković je bil izmed najgeni-

jalnejših pesnikov starega Dubrovnika. Malo let prej (1722) ga je bila dohitela žalostna smrt. V divji vročici se je bil izvil svojim čuvarjem, skočil s tretjega nadstropja skozi okno ter si na tlaku razbil glavo. Z Gledjevićem ga je vezalo goreče prijateljstvo. Žalostno je vzdihnil Antonio, ko je utihnil zdravnik: „Ubogi Peter! Smrt kosi neusmiljeno ter pokosi ravno najkrasnejše cvetje.“

„Gledjević govori o smrti!“ In Ivan Atlety je prijel za kupo. „Pustite to, dragi Antonio! Pijva rajši na slavo svoji domovini!“

In dobrodušni starec se ni čisto nič razsrdil, ko se pesnik ni zmenil za njegovo klepetanje. Lehkodušno je izpraznil čašo, si otrešel napsne bele čipke, ki si jih je bil polil z vinom, ter se potem obrnil drugam.

„Ali čujete, Cerva,“ se je oglasil senator Marin Tuduzzi, „ali čujete, kako žalost mi napravlja ta Gledjević! Na vso moč sem ga prosil, naj bi nam spisal kakovo dramo. Ali kaj mi je odgovoril ta človek? Da noče več dram pisati, signori! In vi vsi ste videli njegovo krasno ‚Zorislavo‘, njegovo ‚Damiro‘!“

„Naše gledališče mora propasti,“ je pristavil zadnji podpiratelj dubrovniškemu, slovanskemu gledališču, „čisto propasti, saj nihče nič ne dela!“

„Usmilite se ga, Antonio Gledjević,“ je kričal stari antikvar, „usmilite se ga!“

„Gospod senator je govoril resnico. Sedaj ne pišem več dram,“ je mrzlo odgovoril Gledjević.

„Onemogli so mu dobri sokovi, verjemite mi to, doktor Gozze!“ je brbljal Flori.

„Pustili ste torej čisto vse delo, Antonio?“ je poprašal benediktinec.

„Saj je več polja, več njiv, pater Ignacij!“

„Vi skladate tedaj elegije, ode, epopeje slovanske!“ se je razveselil Tuduzzi, „in koliko bi stavil, signori, da ima Antonio kaj gotovega v žepu! Saj dovoliš, dragi Cerva, da nam bere!“

„Naj bere, naj bere!“ je kričalo mnogo glasov.

Potihnil je nemir.

Gledjević je hladnokrvno razvil bel list, vstal, zgladil si s čela lase in pričel brati. Ostro mu je donel glas po prostorni dvorani. Ali kdo bi popisal dolge obraze častitih gospodov senatorjev? Bila je kratka ali hudobna satira na dubrovniško plemstvo! Mladi Palmota si je z roko zakril obraz. Nekoliko mladih aristokratov pa je planilo k svojim rapirjem, ki so sloneli ob zidu. Tudi stari senatorji so se dvignili na noge, od srda so se jim bliskale oči in zvijali so koščene svoje roke. Nekoliko stolov se je prevrnilo ter padlo s hruščem po tleh; nekoliko čaš se je zvrnilo, da je teklo vino po dragi prtenini.

„Proč, proč!“ so rjuli vsi.

„Ha-ha! Niste vredni, da bi vam zapalil lan na plešastih glavah!“

In planil je skozi vrata; ječanje in škripanje z zobmi je ostalo za njim. Zunaj v črni noči pa je lilo izpod neba. Iz dalje se je čulo bučanje srditega morja. Kakor velikanski strahovi so zrla na ubogega pesnika visoka poslopja. Pokril si je glavo, opasal si orožje ter potem urno odkorakal po ulicah. Dospel je do svoje hiše blizu velike bazilike. Ondi ga dohiti nekdo. Bil je Fernando Gozze, razoglav in z golim rapirjem v roki.

„Vi ste, francoski gospodič!“

„Vi ste osramotili moj rod, Antonio!“ je govoril oni jezno. „Morda ne boste tako predrzni v blisku mojega meča!“

„Tako vi hočete!“ In tudi pesnik je potegnil iz nožnic. Pričela sta se boriti.

Ali Gozze je bil vinjen in le slabo se je sukal. Komaj se je zavedel, že mu je izbil nasprotnik orožje iz pesti, da je zveneče zletelo po tlaku.

„Ta-le svèt vam dam, dobri pismouk! Ostanite rajši pri svojih peresih ter pustite pri miru nedolžni rapir!“

In Antonio se je glasno smejal, odprl s ključem vrata ter izginil v poslopje. Gozze pa je ječé in s kletvami poiskal v temi svoj meč in se potem odplazil, večkrat proti pesnikovi hiši s pestjo se grozeč.

IV.

Hišica lešena je,
roža zlata v nji cvete
Kdor bo trgal rožo to,
dal mi bo rusó glavó.

Jenko.

Veselejše stvari ni bilo na božjem svetu, kakor je bila Bazilija Gledjevićeva. Ali je bilo nedolžno to otročè! Brez prave zavesti je živela na strani resnega svojega brata, lehkomiselnó, radostno. In kako je bilo preprosto to njeno življenje! Ves ljubi dan je sedela v domu, letala sedaj sèm, sedaj tja, iz prvega nadstropja v drugo; pela, premetavala stare bratove knjige; odpirala okna, zrla skozi na gibanje pod njimi; zrla na modro morje, kjer so se jadra dalje in dalje izgubljala, dokler jih ni zakrilo jasno nebo. Potem pa je sedala k Marti, stari hišni služabnici, ter poslušala, ko ji je pravila o nekdanjih dogodbah, nekdanjem trpljenju.

In ko je bila pripovedavka v sredi največje navdušenosti, ko je z vsó fantazijo slikala strašni potres, ki je bil v njenih mladih letih razsul krasni Dubrovnik, tedaj je potresla mlada poslušavka črnolaso glavico ter dolgočasno odprla rdeča svoja usta in dejala: „Oj, to je bilo takrat pusto življenje! Povej mi, Marta, ali ste tedaj imeli že solnce na nebu?“

In smeje je odletela od nje skozi vrata na mali vrt. Marta pa je pričela moliti, da bi Bog to

nedolžno, sladko življenje še dolgo časa ohranil pred grenkim okusom trpljenja.

Na vrtu je bila Bazilija v svojem pravem življenju. Tu je bil njen svet! Tedaj ni popraševala, ali so za modrim morjem tudi ljudje, tudi mesta, morda krasnejša kot le-ta Dubrovnik; tedaj ni popraševala, ali so v drugih hišah tudi živa bitja, kako da živijo, kako da mislijo; nikdar se ji v srcu ni vplamtila želja, biti v njih sredi. Tu je hodila med cvetjem, negovala krasne rože, prilivala velim debelcem, in prav srce se ji je smejalo, kadar je zavela lehnà sapa, da so se cveti pričeli gibati, majati pisane bunčice, da je šel med njihovimi listi tihoten šepet, kakor da bi to cvetje med sabo govorilo in se smejalo. Kaj da je pač govorilo? Gotovo o nji, ki ga je tako ljubila! In pa šele, če je prišel večer v ta mali vrt! Nad hišami in nad starim Dubrovnikom se je rdečilo nebo. Bazilija pa je tedaj sedla pod staro oljiko, podprla zamišljeno obrazek ter poslušala pesem, katero je gostolel nad njo slavec v vejah starega drevesa. Saj je bil ljubi znanec, stari in vsakoletni prijatelj njenega vrta, kjer je tam v kotu v gostem vejevju leto za letom znašal svoje gnezdo. In pri teh glasovih, pri teh donečih glasovih, ki so se kot drobni biseri vsipali iz malega grla, ji je vzkipel srce v prečudnih željah, hrepenela je: ali po čem, tega sama ni vedela. Pobegnila je tedaj k bratu, se

mu vsilila v naročje, se ga oklenila in dejala: „Ali jaz te imam tako, tako rada!“

In kako ji je koprnela duša, če ji je zrl z resnim očesom v obraz ter ji gladil z roko črne kodre.

„Ostani vedno, kakor si sedaj, draga Bazilija, in ne želi si proč v pogubni svet!“

Skoraj se je srdila nad malim slavcem, da jo je vabil proč od brata daleč, daleč tja, kjer se je poljubovalo rdeče večerno nebo z modrim morjem. In še v mehkih blazinah je imela dosti premišljevati, dokler ji ni zatisnil spanec oči. Tedaj pa se ji je tako prijazno sanjalo! Tedaj je bila tam v rdeči zarji, med rožami, med kipečimi valovi najkrasnejših oblakov.

In kaj je pel slavec, kaj je pel tako sladkega? To ji ni bilo več skrivno, in duša ji je prekipevala v stoterih radostih in zdelo se ji je, da jo je hipoma obsul sam cvetlični prah, takodroban, tako stoterobarven! In ko je sebe bolje ogledala, lejte, bila je sama cvetlični prah takodroban, tako stoterobarven! In kvišku je hitela, kvišku k zlatemu solncu, ki je na oboku modrega neba vabilo k sebi mlade svoje sinove iz cvetličnih kelihov. Že je bila ondi — ali tedaj se je prebudila. Solnce je stalo v istini na visokem oboku ter veselo sijalo skozi okna. Urno je vstala. Iz bazilike je votlo zadonel zvon, in Dubrovčani so hiteli pred božje oltarje slaviti

Boga in njegove dobrote. Stara Marta pa je prišla in povedala, da je čas v cerkev in da brat že čaka.

* * *

Drugi dan po tistem večeru, ko so bili dubrovniški plemiči vrgli meščanskega pesnika iz svoje srede, je bil praznik Vnebohoda. Antoniju se ni videl na obrazu vihar pretekle noči. Veselo je stopal na strani Bazilijini proti katedrali.

„Danes pojo tako lepo zvonovi,“ je dejala le-ta, „danes pojo najlepše v vsem letu!“

„To ti je povedala Marta, ne?“

„In to je tako! O Božiču bi peli rajši veseleje, ali ne morejo, ker vedo, koliko da bo trpel novi Izveličar; o Veliki noči ne smejo, molčijo, ali o Vnebohodu je dobro vse, vse veselo.“

Antonio se je dobrovoljno smejal. Stopila sta v visoko cerkev. Spremil jo je do njenega mesta ter ji podal molitveno knjigo, katero je nosil doslej. Potem pa se je naslonil na steber in čakal, da bi se pričelo sveto opravilo.

Pred oltarjem je maševal stari nadškof sam ter v svojem blesku pel v slovanskih glasovih slavo Bogu.

Po dolgi ladji je bilo vse polno plemiških vlasulj. V ozadju pa so stali mladeniči, bodoči senatorji in prihodnji up stare ljudovlade. Vestno so tiščali svoje klobučke pod tankimi pazduhami,

zvijali vratove po lepih dekletih; sedaj pa sedaj prijemali zlate ročnike pri svojih rapirjih, ali pa vlekli iz žepov bele robce, namočene z najmočnejšimi vonjavami, ter jih pritiskavali k nosom, da bi se okrepčali v tej soparici. Kras vseh pa je bil Fernando Gozze! Napenjal se je na vso moč, opozoriti ná-se zbrano ljudstvo. Venomer se je zibal na rdečih, visokih petah; tu malo porožljaj z mečem, tu se zopet obrnil k svojemu sosedu ter mu nekaj smeje povedal na uho; sedaj si ogledaval mali prstan na belem prstu, sedaj zopet bliskal s strupenimi pogledi po Gledjeviću, ne daleč od njega ob stebru slonečem.

Obred je bil dokončan. Polagoma so utihnili glasovi cerkvenih pevcev. Vse je hitro zapuščalo kraj, kjer jih je bila dolga slovesna maša očitno utrudila. Stari senatorji so hiteli k starim svojim ženam ter ž njimi gravitetno stopali proti izhodu. Tu pa so jemali posodo s sveto vodo ter jo podajali gospem, katere so si varno omakale zgubana čela, da bi ne prišla v nevarnost barva na licih.

Ali ko je Antonio dospel s svojo sestro do vrat in ko ji je ravno hotel podati blagoslovljeno vodo, ga je prehitel Fernando Gozze, vzel bakreni kotlič in ga z lehnim smehljajem in globokim poklonom podal Baziliji. Dekle je zardelo ob vročem njegovem pogledu. Gospodiči krog in krog so zvijali usta, migali si z očmi in rokami,

Gledjeviću pa je oblila bledota črez in črez obraz do temnih las, obrvi so se mu zožile in povzdignil je srdito roko.

„To je moja sestra!“

In preden so ga zadržali sosedje, je udaril Gozzeja po licu. Temu pa je padel kotlič iz roke. Sam ni hotel verjeti, kar se mu je bilo zgodilo. Obstal je kot kamenit kip. Potem pa se mu je izrulo srdito ječanje iz prsi. Hotel je prijeti za meč, ali tovariši so ga obdali ter s silo odpeljali.

Bazilija je solze točila, in brat jo je moral bolj nesti, nego li voditi do domače hiše.

V Dubrovniku je nastal krik. Kar je stalo častito mesto, se ni bila zgodila tem slavnim sinovom taka sramota. Blato je metal na vse vladajoče rodovine, na vse plemstvo. Najhujše kazni je vreden! In de Cerva je še tisto popoldne sklical mestne svétnike k posvetu, da bi sklenili, kako udariti predrznega Antonija. V ječo bi ga bili vrgli, če bi ga ne bil vzel v varstvo stari Palmota. Z ostro besedo je pograjal nesramnega plemiča, kateri si je tako oskrnil slavno očetovo ime, da se je pred vsem svetom dobrikal uborni meščanki. Tedaj pa je pričelo pod starimi vlasuljami goreti. Ti modri očetje so videli sedaj v hipu vsi, da je pregreho storil mladi Gozze. Osramotil je slavno rodovino! In prav je storil umazani ta Antonio, da ga je kaznoval po zaslugi. In tako je to ostalo.

Padovanski pravnik pa je tistega večera čul prvo opominjajočo pridigo svojega očeta, starega senatorja, ki mu je na srce pokladal, naj v prihodnje bolje pazi na svoje vedenje in na čast svoje rodovine.

V.

Kaj da rože v tla so vgnane,
ki vesele
so cvetele
po gredicah mlade Mane?
Jenko.

Luna je sijala in brezbrojno zvezd je migljalo krog nje. To je bila noč, s kakršnimi je oblagodarila priroda samo prekrasni, poetični jug. Človeku se zdi, da po vsej zemlji vse počiva zadovoljno in veselo; ni več trpljenja, ne solz, sama tihota in tihota! Srce čuti, kako pluje čas v večnost; če sedaj pa sedaj zaziblje piš drevesa, je, kakor da bi se dvigal stvariteljni duh s svojimi perotmi nad nami.

Tudi v pesnikovem vrtu je počivalo vse; saj se je glasila že skoraj jesen in cvetlice so žalostno povešale vele glavice. Oljika pa je bila polna sadu, in stari njen prijatelj, pepelnati slavec, je bil morda odrinil še dalje proti jugu.

Ali tu pod oljiko je stala Bazilija, in bilo je videti, da nekoga pričakuje. Plamteče oko je upirala proti sosedovemu vrtu, ali se pa tudi

boječe ozirala k očetovi hiši, kakor da bi se bala od ondod nevarnosti.

Hipoma pa se je nad ograjo pri sosedovem vrtu prikazala temna oseba, lehnò se spustila v mehko prst ter hitela k dekletu.

„Fernando!“

In v radosti se je sklonila k njemu, ki je klečal pred njo ter ji poljuboval bele roke. Igrala se je ž njegovimi mehкими lasmi ter s slastjo pila sladki strup njegovih ust. Izlil je pred njo vso ljubezen, čutečo in plamtečo, ki je last vročemu jugu. Vse ji je obetal in ona mu je verjela vse.

Antonio Gledjević pa se je zibal tedaj v sanjah ter ni slutil ničesar . . .

In vendar je bil to Fernando Gozze! Komaj pol leta je bilo preteklo od tedaj, kar ga je bil pred vsem svetom tako strašno zaznamenoval. Ali kdo pozna žensko srce, kdo ga pozna?

VI.

Daj mi sladki up nazaj,
moj edin tovarš je bil!

Jenko.

Prišli so viharni zimski dnevi. Morje je togotno butalo ob kraj dubrovniški in med starimi poslopji je žvižgal piš tako močan, da si je malo-kdo upal na ulice. Antonio Gledjević pa je imel

zimo tudi v srcu. Zapiral se je v sobo in mnogo pisal. Samo sedaj pa sedaj je obiskal svojega prijatelja Palmoto. Ali tudi to zatišje mu je vzel konec zime. Vseslavni senat je bil odločil mla-dega plemiča, da se je udeležil poslanstva v Štambul, katero je neslo davek velečastnemu carju. Iz Bosne in Hercegovine so prihajale slabe vesti. Turek je klal in moril slovanske brate. Pesnik je zdihoval in zdihoval ter izlival svoja čuvstva v srdapolne pesmi. Včasih se ga je pa tudi polastila satira, da je z divjim grohotom udrihal po spačenem svetu.

Tako je prišlo, da je imel pevec z nasto-pajočo pomladjo bolno srce, bolno dušo. Ko pa so se vrtovi razcvitali, je zapustil z Bazilijo stari Dubrovnik ter odšel v cvetoči Gruž v malo lastno poslopje, katero je že od nekdanj ondi imela Gledjevićeva rodovina; mala hišica sredi vrta je bila krog in krog obdana s cvetjem, po stenah pa preprežena s trstjem, ki je bilo ravno pričelo zeleneti.

Ko je videl vabilno to mesto pred sabo in pod sabo mirno morje, nad sabo solnce lehnò pekoče in naokrog iz osrčja prirode kipeče cvetje, ali mu je pač dejalo srce: pusti žalost, sedaj napočijo boljši časi! Bogve? Zamišljeno je peljal sestro v njeno sobico ter ji dejal žalostno: „Bazilija, tu je umrla tvoja mati! Tu mi je tvoje varstvo polagala na srce!“

Kaj je bilo dekletu, da je tako obledelo in kakor grešnica stalo pred svojim bratom? Ali le-tá ni opazil ničesar ter odšel v svojo stanico in ondi tičal ves dan.

Tekli so dnevi. Iz Bosne je prišlo nekaj begunov. Antonio jih je sprejel pod svojo streho in poslušal, kako da gospodarijo turški paše. Srce mu je pokalo in žalostno je dejal: „Slovanstvo umira, umira! In vendar cvete sedaj priroda in vesela je v nji vsaka stvar!“

In ni mogel prebiti v pomladanskem rajju, gnusila se mu je trta, katera je radovedno mellela svoje zelenje skozi okno v izbo; studilo se mu je cvetje in ptičje petje. Hitel je med suhotno zidovje dubrovniško, preletel ulico za ulico, ne meneč se za svoje stare znance. Pozno zvečer, ko je bil že gosti mrak legel na zemljo, se je vračal počasi proti Gružu.

Tako je bilo nekega večera. Solnce je bilo zatonilo v valovih, ribiči so zapuščali svoje čolne ter légali na tlak kraj hiš in zauživali uborno večerjo. Antonio pa je prišel mimo.

„Lejte ga, kako zamišljeno tavori od todi!“ se je dejalo sredi ribarjev.

„Domače skrbi, domače skrbi!“ je odgovoril eden.

„Kdor krog Gruža ribari, marsikaj zve!“ je pristavil tretji.

„Ha-ha!“ so jo zakročili vsi.

„Temu rasto rogovi,“ se je oglasil še eden, „in revež morda ne čuti!“

Antonio pa je divje planil proti njemu.

„Kaj blebetaš, človeče!“ je vprašal jezno. Tedaj pa se je vteknil vmes star ribič: „Kaj moremo mi, da imaš ti mlado sestro, Antonio!“

„Moja sestra!“ In takoj so ga hotele zapustiti vse moči.

„In če se ne motim,“ je nadaljeval starec, „sem ravno sedaj videl, ko sem s čolnom zavil v luko, mladega plemiča, ki se je plazil iz mesta. Proti Gružu gre, sem dejal, proti Gružu, ali ne, tovariši?“

„Hoj - ho! Proti Gružu!“ se je smejala tropa.

„Proti Gružu, pravite!“ In Antonio je planil iz nesrečnega kraja. Tla so gorela pod njim in divje je klel v svojem srcu. V besnem teku je skoraj premeril vso pot do doma. Tema je bila nastala in le redko se je tu pa tam prikazovala zvezda na nebu.

Pred njim je ležala očetna last. Varno se je približal vhodu. Tedaj pa se je priplazila skozi vrata domače hiše moška oseba, zahaljena v dolg plašč. Ogledala se je pazno na vse strani, potem pa hotela oditi proti Dubrovniku. Togotno je planil Antonio k nji, zagrabil plašč in, ker je ravno luna stopila izza gorâ, spoznal znano obličje.

„Fernando Gozze!“ je vzkliknil trepetaje. Potem so ga zapustile moči in na zemljo se je zgrudil. Oni pa je odhitel.

Tako strašnega ni pričakoval, ko je hitel z burnim srcem proti domu. Skoraj brez zavesti je čepel sklonjen na tleh, izmed zob pa so mu sikali glasovi nerazumljivi, ali vsaj komaj razumljivi.

Večerni hlad ga je končno prebudil. Polagoma se je vzdignil ter se vlekel v hišo. Tiho je stopil v sestriino sobo. Bazilija je sedela pri luči ter brala; lice ji je čudno gorelo. Marta je čepela v kotu, migala z ustni in boječe zrla na prišlika.

„Bazilija,“ jo je vprašal skoraj proseče, „Bazilija, kdo je bil tu?“

In dekle je povzdignilo glavo.

„Kdo je bil tu, Antonio?“ je reklo tresoče. „Kdo? — Jaz ne vem, Antonio!“

„Ti ne veš, Bazilija, ti ne veš!“

In molče je odšel. Ko pa je Marta zaklepala vhode, ga je še čula, kako je letal po svoji sobi in govoril sam s sabo. Čula ga je zdihovati in stokati. Tisto noč ni spalo nobeno oko v mali hiši.

Ko pa se je prebudilo jutro za gorami, se je Antonio v vročici valjal po svojem ležišču in divjal in se rotil.

Poklican je bil stari Flori. A z glavo je majal in vedel malo tolažila.

„Ako ga ne rešijo dobri sokovi njegovi, bo moral pod zemljo!“

Bazilija se je topila v solzah. V malo dneh ji je minilo cvetje z lic in vpadle so ji oči. Ni se premaknila od postelje bolnikove. Le-tá pa je visel med grobom in življenjem. Ali trdna narava njegova je premagala vse, in zopet je ozdravel.

Bilo je krasnega dne, ko je prišel prvič k zavesti. Bazilija je odprla okno, da je solnce sijalo v sobo. Ko pa se je zopet obrnila k postelji, je bilo na njo uprto jasno bratovo oko.

„Bazilija,“ je zaklical in se vzdignil z blazin, „Bazilija, pojdi sèm!“

In trepetaje je pristopila k njemu. Prijel jo je za roko, rekoč: „Ne li, Bazilija, da so bile le sanje! Poglej, ubožica,“ in vzdignil se je še bolj, „imel sem take, take grozne sanje! Take sanje! Možgani so mi hoteli prekipeti iz glave! Bazilija, kaj se mi je že sanjalo? Glej, to, da si hotela oskruniti grob svoji materi; da si mi omadeževala pošteno ime in še veliko hudega! — To je dobro, to je dobro, da ni res! — Ne li, ti Bazilija?“ In položil ji je lehnò roko na glavico. „Ne li, Bazilija, da to ni res, da so bile to le sanje, Bazilija?“

In njegovo globoko oko je zrlo skeleče na njo, kakor da bi ji hotel iz dna duše izvleči resnico.

„Bazilija!“ je dejal s poudarkom.

Dekletu pa so se utrnile debele solze z oči, in pričela je jokati, padla čez brata in skrivala blede obraz v njegovi odeji.

Ali Antonio je omahnil na ležišče in ni dejal besedice. Roko pa je pritiskal k čelu, kakor da bi hotel zabraniti, da bi ne počilo.

„Pojdi, Bazilija, pojdi!“ je zastokal čez nekaj časa zamolklo. Potem pa se je obrnil k steni in ni se več menil za dekletov jok.

In vendar je ozdravel. Ali s svojo sestro ni govoril več!

VII.

Zdrava bodi, zdrava bodi,
zdrava bodi vekomaj!

Jenko.

Skovir na gori je zapel,
nekdo slovo od sveta vzel.

Jenko.

Antonio Gledjević je popolnoma ozdravel. V Dubrovnik ni zahajal več, ali vendar je skrbel dobri prijatelj Gozze, da se mu je prinašalo vse na uho, kar se je v družbi govorilo o njegovi sramoti. Pretrpel je vse. Uro za uro je presedal v vrtu pod cvetočimi vinskimi trtami ter zrl venomer v daljavo, tja na bleščeče morje.

In tudi Bazilija je trpela in na skrivnem jokala. Tičala je le v svoji sobi, kjer jo je stara Marta tolažila z boljšo bodočnostjo.

Ali boljša prihodnost ni hotela napočiti. Pač pa je nekega dne stara služabnica iz Dubrovnika prinesla pregrenko novico, da se hoče mladi Gozze v dan svojega povišanja med senatorje poročiti z Marijo de Cerva. Kakor je dobra starka skrivala in skrivala, na tihem brisala solze in se branila na vso moč, radovedno dekle je vendar počasi izvleklo iz nje vse.

Šestnajstletna reva je naslonila težko glavico na mizo, malo telo se ji je zvijalo od bolesi, dokler se ji notranji boj ni izlil iz oči v dolgem plakanju. Zvedel je tudi Antonio. Ali stvar mu ni odtrgala besede; saj je poznal plemiče!

Drugo jutro je bilo vreme deževno, črni oblaki so viseli po nebu ter se pojali tja in sèm. Sedaj in sedaj je potegnil piš s tako močjo, da so se vitke oljike v malem vrtu do tal upogibale. Morje je vrelo, kakor da bi se kuhalo v svojem osrčju. Bilo je to otožno jutro v jugu. Ali vendar je bil Gledjević danes radostnega srca. Zavil se je bil v praznično obleko, dejal krog vrata naj-belejše francoske čipke, ogrnil se z žametom ter opasal tanki rapir. Dolgo časa se je mudil v svoji sobi, premetaval svoje reči ter končno zavil nekoliko listin in jih skrnil na prsih. Žalostno je še enkrat pogledal po malem prostoru okrog. Koliko svetih misli se mu je tu zasvetilo, koliko krasnih idej! In ko je zatvoril vrata, mu je bilo, kot da bi bil slovo jemal od

življenja, kot da bi bil zavalil kamen na gomilo svoje duše.

Potem pa je stopil v sobo k svoji sestri. Ali soba je bila prazna. Šel je k Marti, pa tudi tu je ni bilo. Starka je slonela sama pri mizi, z razčesanimi lasmi. Govorila je glasno sama s seboj. Ni ga čula, ko je odprl vrata. Poprijela se ga je groza. Pobegnil je na vrt. In tu je bila Bazilija. Žalostna je hodila med cvetjem, ki je bilo poleglo pod močno sapo. Ko ga je opazila tako prazničnega, se je nehote začudila. Obstal je pri vhodu. Baziliji pa se je zdelo, da počiva njegov pogled s staro ljubeznijo na nji, kakor nekdanj v boljših dneh. Od radosti je vzkliknila in razprostrla roke. Antonio je pristopil in obstal pred njo.

„Bazilija,“ je dejal temno, „imela si nekdanj brata — imela si nekdanj brata“ — ponavljal je še bolj tiho — „in bil je prav uboren človek! Skoraj vse se prenese! Ali če človeku tako počasi izvlečejo dušo iz telesa, če mu tako počasi umorijo srce, da se čuti, kako pada kaplja za kapljo; če je vsak korak krvav, vsaka beseda solza, potem mora poginiti in obupati tudi najkrepkejši človek! Tako se je godilo tvojemu bratu. In če bodo kdaj na njegovo zapuščeno gomilo metali prokletstvo ter dejali: to je bil strupen človek — nikar jim ne verjemi, Bazilija, nikar jim ne verjemi! Tvoj brat je bil dober človek!“

In prijel jo je z rokami za bledo glavico ter ji gledal v solzno oko.

„Nikar jim ne verjemi, Bazilija!“

In sklonil se je ter ji poljubil usta: „Bodi zdrava, Bazilija, ostani zdrava!“

Dekle je hotelo govoriti — ali beseda ji je ostala v grlu. Temno se ji je storilo pred očmi. Ko se je pa zopet popolnoma zavedela, ni bilo več brata. Ondi na poti proti Dubrovniku ga je videla, kako je hitro korakal, zavit v plašč, katerega mu je sapa zvijala v zraku. Zrla je in zrla, dokler se ji ni skrila za ovinkom temna bratova oseba. —

* * *

V Dubrovniku pa je bilo tisto jutro veselje. Fernando Gozze je dopolnil svoje štiriindvajseto leto in danes so ga sprejeli med častno ljudovladno starejšinstvo. Dasiravno je bilo slabo vreme, so vendar hiteli stari senatorji od vseh strani k vladni palači.

Pri portalu je stala rektorjeva straža v fantastični opravi in veselo med sabo klepetala. Tu so bili stari bradači in mlade, obrite, črnooke osebe. Ali vse je bilo zadovoljno pod temi širokimi klobuki. Opirali so se na težke muškete ter dražili mimogredoče mlade meščanke.

Veseli krik je utihnil, ko je stopil med nje Antonio Gledjević, vestno zavil v plašč, da se je videlo le rumeno mu lice in pa čudno goreče oko pod pokrivalom.

„Ali je častiti senat še tu?“ je vprašal.

Pritrdilo se mu je. Tiho je sédel potem na kamenito klop v veži ter čakal, da bi slavni senat zapustil vseslavno svojo zbornico. Žolnirji pa so pričeli zopet kramljati.

Končno se je iz gornjih soban začulo govorjenje.

„Signori senatorji!“

In kot bi trenil, je potihnil šum po veži. Stari očetje so se spuščali varno po stopnicah ter obdajali mladega senatorja in mu stiskali roko. Fernando Gozze je bil ogrnjen s starodavno, rdečo starejšinsko opravo; črne kodre si je bil pokrtil z velikansko tedanjo alonžno vlasuljo. V priljuden smehljaj je imel ubrana lica in se priklanjal na vse strani.

Ko so stopili v vežo, je Antonio vrgel plašč s sebe, planil proti mlademu senatorju, kot blisk urno potegnil rapir ter mu ga potisnil v trebuh.

„To ti pošilja moja sestra, Fernando!“

„Madonna santissima!“ In Gozze je telebnil ječé na zemljo.

Antonio pa je vrgel proč krvavo jeklo in mirno obstal sredi veže. Straža je padla po njem ter ga tirala še tisti trenotek v ječo.

Mladega senatorja so odnesli na dom, k staremu očetu. Le-tá si je pulil v bolečinah redke svoje lase in klet svoj čas in klet predrzne te pse, te nesramne Antonine.

Nič mu ni pomagalo!

Fernando Gozze je umrl še tisto noč!

VIII.

In ko ura nam odbije,
črna zemlja nas pokrije,
kdo bo še po nas povprašal?
Kdo se z nami bo ponašal?

Jenko.

Slabo brleča lučca je komaj na pol razsvetljevala temni prostor naokrog. Skozi malo okno v debelem zidu se je videl kos modrega neba in pa nekoliko zvezd na njem. Tiho je bilo tu notri. Čule so se samo vodene kaplje, glasno od stropa padajoče.

Pri revni mizi je sedel Antonio Gledjević.

S podprto glavo je zrl v listine pred sabo in bral. Bral je tiho, samo tu in tam je izgovoril poluglasno besedo.

Ali hipoma mu je zaplamtelo oko, vstal je — pričel goreče brati, da so mu z navdušenostjo tekli glasovi iz grla.

V tihi noči je bilo in nihče ni čul prekrasnih pesmi, nihče jih ni motil z nesvetim grohotanjem. Ni bilo tistih kreatur, ki so danes take,

jutri drugačne: pred carjem ližejo prah, v skrivnih zatišjih pa so prostozidarji in stiskajo v žepu svoje pesti. Hvala Bogu, ni jih bilo, da bi bile z ukradeno satiro, s svojim razposajenim humorjem kalile ta veličastni trenotek! In kakor bi hotela poslušati nebesa, je pogledala luna skozi okno in obsejala nesrečnega pesnika. Dolgo je bral. In ko je prebral in odkladal list za listom, mu je bilo, kot da bi odkladal življenja kos za kosom. Pravijo, da podari stvarnica labodu, kadar mu ginejo moči, kadar mu zastaja kri v žilah, nebeške melodije, da se med tisočerimi sladkimi glasovi zgrudi v smrti: voda pa pojenja s svojim šumenjem, in njene hčerke, rože povodne, zibljejo od veselja bele kelihe. Antonio Gledjević je bil tak do smrti zadeti labod.

„Ničesar mi niste dali,“ je dejal grenko, „prav ničesar, nego strupa polno kupo! In to sem moral izprazniti do čistega!“

In žalostno je uredil svoje pesmi.

„Če se pogrezne kamenita gora, zatre tudi najtrdnjše junaka. In mene je zatrla!“

Čudno se mu je zasvetilo v očeh.

„Naj ne ostane spomina po meni!“

In jemal je list za listom ter ga bližal k luči, da ga je gladni plamen v hipu pogoltnil.

In padel je list za listom, da ni ostalo drugega kot kup črnega pepela. S solzami ga je pograbil skupaj, naslonil se črézenj in tako ostal.

Lučca je brlela in brlela, začela počasi pojemati in končno ugasnila. Tihota je vladala. Samo vodene kaplje so padale od stropa.

Zunaj pa se je prebudilo mlado jutro za gorami ter se dvigalo z rožnatim svojim obrazom izza gorâ.

Ali še vedno je slonel pesnik ob mizi.

Tistega jutra se je bil iz Štambula povrnil mladi Palmota. Hitel je v ječo k svojemu prijatelju. Ko pa je stopil k slonečemu ter mu lehnò privzdignil glavo, je takoj zopet plaho odskočil.

Antonio Gledjević je bil — mrtev. Nad žgalnikom svetih pesmi mu je bilo počilo srce. —

* * *

Črez leto dni so v samostanu svete Uršule sprejeli mlado novico. Bila je blede kot vosek, in oko je pričalo, da ne bo več dolgo živele.

Bila je Teodora Bazilija Gledjevićeva!

V.

Bolna ljubezen.

Noveleta v pismih.

Ali je ta svet čuden, dragi prijatelj — kaj pravim čuden — hudoben, prav zelo hudoben! Z najslajšim smehljajem nam vliva strup v srce, z rožami nam podaja gade, skrite v njih, in ko dela ponižne poklone, išče z ostrim očesom, kje bi bila naša najnevarnejša stran, da bi potisnil vanjo bodalo — prav do ročaja.

Vse se je zarotilo, vse, vse! Danes sem bil na univerzi, poln radosti. Sedaj poslušam anatomijo — ker mi dé tako dobro, šteti žilo za žilico, kost za kostjo, na katere se opira našega življenja moč. Kar me dobijo ti volcje, ti moji tovariši v roke! Stikajo glave, se milosrčno smejejo in nekako tako svarilno zevajo po mojem obrazu — o — oj! —

„Ti, Radoslav,“ je govoril eden, „ali se ne čutiš slabotnega? Tako si bled!“ —

„Tako rumeno bled, tako čudno modroble-doben!“ je šlo desetero glasov; kakor gosi, če vržeš médnje pest turščice. In ti ljudje, kakove modrosti hočejo vse vedeti! Grom, pobegnil sem proč. To so hinavci, to je vse le šala, da me dra-žijo. Prav klavrno sem torej stopal proti domu.

„Gospod Radoslav! Vi ste bolni!“ Povzdignil sem obraz. Bil je profesor B., s katerim sem znan.

„Preveč delate, preveč! Zdravo in zdravo!“ Odšel je muzaje, jaz pa sem skoraj škripal z zobmi — saj veš, kako sem trdne postave. Ali še ni bilo vse. Pridem domov v svoje četrto nadstropje, komaj odprem vrata, že mi je na tilniku stara brezzobna gospodinja.

„Za božjo voljo, gospod Radoslav! Ali ste že govorili s kakovim doktorjem?“

Prijatelj, tu mi je vzkipela kri, po slovensko sem se rotil in klel. Dobra starka je pobegnila, četudi ni umela groma, kateri je bobnel iz njihovih ust.

Bogu se usmili!

In res je. Stanovanje mi postaja skoraj previsoko: malo se usopem, kadar pridem do vrhnje stopnice. In včasih čutim, kako da mi gre od srca črez prsi prav tenka bolečina. Ali kaj, pomisli si pa tudi, osem stopnic! Kdo jim da pravico zavoljo tega me vedno dregati in bosti? Toliko se ve povedati o bolezni, o smrti, če sem le jaz pričujoč. Ti hudobneži!

Dragi prijatelj! Povedati ti moram, da bi grozno nerad umrl v tem daljnem, pustem mestu, kjer me nihče ne pozna, malokdo ve, da živim. Kdo bi se spomnil mene, kdo bi mi jokal solzo na gomilo? —

Kako vse drugače je pri vas doma! Pač še nisi pozabil, kje sva se pogodila, odpočiti enkrat od težavnega življenja? — Ondi v kotu med kapelico in razdrtim zidom, kjer raste grm divjih rož, kateri se vsako pomlad obeli s cvetjem. — Poglej, če ni morda slabi leseni križ na materinem grobu že segnil. Zima je bila, in pod snegom les trohni. Postavi novega! — Tam bi bilo skoraj prijetno ležati sredi domače svoje vasi, pod zelenim holmom, kjer mi stoji očetova hiša — ali so ji že napravili novo streho, kakor si mi pisal, da jo hočejo? — pod modrim nebom, kamor zahajajo v nedeljo popoldne pobožne vaščanke. In obstajale bi pred mojo gomilo in dejale: Tu je pokopan K . . . , kateri se je na Dunaju za dohtarja učil. Bil je dober človek, čeravno ni hotel postati gospod. Hodil je še celo vsak praznik k maši! —

Res je, prijatelj! Vsako nedeljo, ko je še mati živela, nisem mogel drugače, moral sem vzeti s seboj debeli molek ter moliti po teh črnih jagodah očenaš za očenašem. Ali kaj se če, ona je umrla ter šla za očetom. Jaz pa sem sedaj tu ubog „academicus“ ter si služim v potu svojega obraza suhega kruha.

Kako živite doma? Koliko ste žita posejali spomladi? Ali so pri nas zdravi? Brat se je menda oženil, in sestra je menda tudi stopila v zakon. Le mene se nihče ne zave! Naj bo!

Ali vendar ne bi rad umrl. Tu je pomlad. Zunaj sije solnce in na sosedovem dimniku, meni ravno nasproti, čvrčita dve lastovki ter delata pridno novo gnezdece. Bog naj blagoslovi male živalce s plodnostjo in srečo!

Radoslav.

Naj ti obenem povem, da sem dobil nekaj ur pri trgovcu Z. Na borzi ima menda mnogo veljave. Kaj mu pomaga, več ima skrbi nego jaz.

* * *

V juniju. — — —

Pač te vidim, dobra duša, kako se ti nabira v gube visoko čelo in kako se z usmiljenjem smehljaš na mene nespametnega fantasta.

Ali ne pomaga ti zdihovanje, zastonj se srdiš. Pa poslušaj, kako je bilo.

Lep večer je bil, niti sapica ni vela, in ko sem se ozrl čez okno visoko pod streho, mi je migljalo tisočero luči v nižini nasproti. Nekakov tenak mrak je bil legel na poslopja, iz tovarniških dimnikov se je kadilo in stroji so delali v polnem delovanju nemir. Po ulicah pa se je gnetlo veselih izprehajavcev. Kdo bi strpel tu gori? Pobegnil sem iz sobice in kmalu bil sredi mesta ter stopal v prijetnih sanjarijah po tlaku. Saj me poznaš, da mi je tak izprehod najljubši na svetu, ko izpusti človek z radostjo svoje misli iz vsakdanjih okovov.

Tako sem dospel v bogate ulice. V prekrasnih prodajalnicah se je bleščalo zlato, svila in drago kamenje. Razpostavljeno pa je bilo v vkusni umetnosti nebrojno plamenov, da se je videlo še vse lepše, kot pa je bilo : svet goljufa, če le more. Obstal sem pred prodajavcem podob. Zlati okviri, žareče barve, vse je bilo tu. Na strani, skoraj v temi, je visela mala podobica, mlada ženska.

Ali kaka je bila ta glavica? Prijatelj, ali si zrl kdaj, ko je dan umiral za gorami, na lesketajoče se vrhove? Nebo je bilo rumeno kot zlato, mali oblaki so plavali semtertja in že se je prikazal med njimi mesečni blede srp. Po zemlji pa sta korakala smrt in spanec, vse je légaló k miru, k počitku. Ali si stal kdaj in zrl tako iz višine v planjavo? Bilo je tiho, in tebi se je zdelo, kakor da bi bilo človeštvo pomrlo, posedlo grobove in te samega pustilo tu na mrtvi zemlji. Kako burno je zrastle tedaj v srcu želja, čudna, sladka želja! Zaprl si oko, da bi ne videl nebeškega zlata, iz duše pa so ti kipeli ideali, se utelesili: bele, gorke roke so se ti pokladale krog vratu, na prsih se ti je skrivala od zarje rdeča glavica, igral si se ž njenimi dolgimi lasmi ter iskal globine njenih modrih oči. Ko pa si zopet povzdignil trepalnico — je bila črna, tiha noč. Ali v duši ostane spomin in tak spomin se mi je zbudil, ko sem stal tu pred malo podobo.

Pogreznil sem se v to dvoje kristalnih oči, ta rdeča ustca in rožnata lica. Naenkrat je oživel divni obrazek, obrvi in trepalnice so se gibale, solzno oko je zrlo vabilno in pod belim hermelinom so se dvigale prsi — pa bila je le slika, le na belem papirju!

„Ema“ je bilo spodaj tiskano. Ema!

Kri mi je kipela k srcu, pozabil sem na vse; skoraj bi bil padel na kolena, da je ustvaril večni duh kaj tako milobnega. Bilo je obličje, pri katerem bi človek le molil, da ne bi prišla na nje slana grenkega življenja.

Ali bila je le podoba na belem papirju. Tu se boš jezil, ali pa se smejal. Zaljubljen! V podobo zaljubljen?! Ne vem, če živi; ne vem, če je kje na svetu — ali le-ta obraz se mi je vlil v srce. Prijatelj, smej se, grohotaj se, dobra duša! To je človek, to je človek!

Še nisem pri koncu. Ostal sem celo uro. Prišel je sluga.

„Sedaj se bo zaprlo, gospod!“

Odskočil sem, zaprlo se je in z žalostjo sem odšel. Mea culpa! mea culpa!

Radoslav.

Danes zjutraj, ko sem se zbudil, sem še to-le pripisal. Po noči se mi je sanjalo, da sem ležal v grobu, nad sabo sem čul peti „miserere“ in na krsto padati prstene kepe. Prah si bil in v prah se povrneš!

To je dobro znamenje, če se o smrti sanja!
Potem živimo šele prav dolgo, ne li? To je
dobro!

* * *

V juliju. — — —

Kako da živim in kaj da dela Ema?

Ema? Kdaj že nisem bil ondi. Morda jo je
trgovec že tudi prodal, in če ne, kaj mi pomaga.
Saj imam original, original! Gotovo! Tu bi mo-
ralo priti nekoliko strastnih, radostnih, kipečih
vzklikov. Ali ne bo jih.

Okoval sem si srce kakor severni pol v
večni led in vendar sem se bal, da se ne raztaja.

Lep trenotek je bil.

Stopal sem navzdol po širokih mramornatih
stopnicah. Saj veš, kako je človek radosten, če
pride večer. Delo je dokončano in dan si zopet
sam sebi.

S takovimi občutki sem korakal navzdol:
občudoval slike po stenah in steklene lustre,
od katerih se je razširjala mračna svetloba. V
lopo pod mano je pridrdral voz, zašumela je
svila in dve dami sta mi prišli nasproti. Bojaz-
ljivost mi je preletela ude — že od nekdanj
sem se ogibal rad ženskih družeb — stisnil
sem se k zidu ter naredil neokreten poklon:
„Poljubljam vam roko, milostiva gospa!“

Debela gospa se je vljudno smejala in šla mimo. Za njo pa je stopala — Ema. Kakor da bi jo bil vzel iz okvira: z malo glavico, dvema debelima kitama in pa te oči, te oči!

Obstal sem od začudenja, držal pokrivalo v roki in zrl za njima. Čul sem še, kako ji je pravila mati, da je to bratov učitelj. Pogledala je še enkrat nazaj, potem pa dejala francosko: „Kako čudno bled je ta človek!“

Hči mojega milionarja je, katera se je ravno sedaj povrnila iz francoskega samostana.

Povedati ti moram tudi, da ni Ema, ampak Avrelija.

Zdaj veš vse. Zdaj veš, da, komur je sreče dar bila klofuta, da tak se upira brez uspeha izvleči življenje iz penečih valov.

Nimam dóma, kamor bi se povrnil s smrtjo v srcu; nimam človeka na daljnji zemlji, kateri bi se menil za moje bolesti — in zdaj mi pridejo še milioni navzkriž — v ljubezni! Smejal bi se — pa se ne morem. Dobri časi so zame prešli!

Bili so pač tedaj, ko sva letala brez prave zavesti okrog naših hiš ter zvečer sedala na klop pred našo vežo in čakala, da se je iz zelene pšenice na rebri oglasila prepelica ter pričela: Pet pedi! Pet pedi!

Ali se kdaj spominjate mene?

Radoslav.

Lastovke na nasprotnem dimniku imajo veselje. Gnezdo je polno mladičev in stara se trudita venomer, da jim prinašata piče.

* * *

V oktobru. — — —

Torej ostaneš črez zimo doma, v naročju Slovenskega. Škoda! Koliko naklepov sem si bil sezidal, koliko krasnih idej sem imel — zdaj, brez tebe, se je vse raztopilo. A vendar ti ne štejem v zlo. Dobro vem, koliko prijetnejša je očetova uborna koč, domače revno ognjišče, kakor pa to pusto širokostno mesto.

Knjige, za katere me prosiš, ti kmalu pošljem. Jesen je tu, zima že pred vrati. Moje lastovke so odletele ter prazno pustile gnezdece. Priroda lega k spanju. Nikar pa ne misli, da, kakor je mati zemlja trudna ter vidi žalostno odpadati svoj kras, tudi jaz točim solze. Oj nikar! Moje telo je v pomladi moči in zdravja.

Ljubezen do dela se mi je polastila duha, kateri kot sivi sokol dviga krepke svoje peroti.

Utopil sem se v nekdanjost ter sledim po stezah preteklosti za dobrim in pravim. „Vse jezike sveta“ bi rad govoril, da bi mi tekel studenec večne omike. Gotovo bi se smejal, če bi me videl vestno in boječe slikati stare arabske črke ter prebirati kakih deset slovníc.

Vse, vse, prav vse moram znati!

In mudi se, zakaj naše življenje trpi sedemdeset do osemdeset let — in če je bilo prijetno, pravi psalmist, tedaj je bilo polno dela in znoja.

Polno dela in znoja!

Pa še huje se boš smejal — ali skoraj se ti ne upam povedati. Jaz, neotesani Gorenjec, neokreten in težaven, sem bil zašel — mi li verjameš? — malo med poete!

Potolaži se — ostalo je le pri nedolžni pozikušnji in ni imelo žalostne posledice.

Milionar Z. je praznoval pri polnih zabojih rojstni dan in na voljo svojemu učencu, njegovemu sinu, sem poklical nebeško Muzo, da je proslavila ta veličastni trenotek. Kakor rečeno, ostalo je brez tožnih posledic — samo da sem se nekoliko bolj prikupil bogatašu.

Kmalu zopet.

Radoslav.

* * *

V novembru. — — —

Danes so Vsi svetniki.

Bil sem na sv. Marka pokopališču. Čudno vreme imamo letos. Jesen že skoraj umira in vendar ne kaže priroda zimske slabosti. Povsod je še življenje. Listje je komaj odpadlo. Tu pred pokopališčnimi vrati se prodajajo vsakovrstne

cvetlice. Videl sem tudi vijolice, prekrasne hčerke mehke pomladi. In vendar že gleda izza gorâ krog in krog siva glava morilne zime!

Dasitudi se vse gnete ljudi, je vendar tihota. Vsakdo se umiri, ko dospe do njive mrtvaških glav. Preril sem se skozi vrata in po širokih potih korakal semtertjâ. Kako so se danes okrasili ti grobovi, cele kupe vencev je nastlanih po gomilah in le malokateri grob je zapuščen.

„Nikdar ga ne pozabimo!“ To je vsekano v sto in sto kamenov — in vendar hitijo znanci in prijatelji lehkodušno mimo.

„Nikdar ga ne pozabimo!“

Kaj so taki grobovi? Kaj so taki grobovi?

Prijatelj! Grenko se mi je v duši zbudila žalost: ali niso te gomile enake rodovom človeškim? Pod venci, pod cvetjem je prah in pepel, kosti in črvad. To so narodi, v jedru so gnili, v mozgu izsesani; a vendar se šopirijo, vendar se venčajo ter pravijo: tu smo, srečni, olikani, zdravi. Pa poglej natančneje! — Tudi pod venci najdeš smrdljivo golazen. — Poglej natančneje — in zdela se ti bo vsa ta zemlja le ovenčan grob, ki se suče v večnih prostorih!

Tako sem mislil. Prišel sem naposled v kraj, kamor je zahajalo malo ljudstva — in tudi tu je ležal skoraj na vsaki gomili venec, četudi uboren. Ne! Sredi je sameval spomenik brez cvetja, s travo obrasel. Dež in sneg sta izplak-

nila napis. Pristopil sem bližje, se sklonil in poizkušal razbrati stare črke.

Kopitar?!

Padel sem na zemljo, objel stari spomenik, ga poljubil in solze so se mi vlile iz oči.

Edina zapuščena gomila!

Kdo spominja se nekdanjih
v revni zemlji pokopanih?
Tiho borni vnuk koraka
črez grob bornega očaka.

V srcu pa so mi puhtele gorke želje, da bi usoda ne zavrгла malega naroda — slabotnega pa blagega. Vstal sem.

Proti jugu je plamtela za gorami večerna zarja, in dejal sem v radosti: „Ondi v zlatu je slovenska domovina!“

Polagoma se je izgubljala množica z grobov. Tudi jaz sem se namenil proti domu. Že sem prekoračil vrata, kar pridrdra prédnje bogat voz. Vlekla sta ga tolsta belca, srdito mahala z dolgimi repi, bila ob tla ter dajala kočijažu dosti opraviti. Skozi steklo sem spoznal zadovoljno obličje svojega gospodarja. Ročno sem pristopil ter odprl mala vozna vrata. Smeje mi je podal dobri gospod svojo roko.

„Aha, naš poet! Dober dan, gospod Radoslav!“ Potem pa je pomagal ženi in hčeri na dan.

„Vi hočete tudi ogledati grobove?“ je dejala gospa. „Kako lepo! Lehko nas spremite!“

Prijela se je pazduhe svojega moža, in meni nesrečnemu ni ostalo drugega, kot se bližati drobni Avreliji. Kakov da sem bil, boš vprašal. Sam ne vem. Mraz mi je preletel ude, ko sem se boječe ozrl na svojo spremljevalko, katera je lehnò položila malo ročico krog mojega komolca. Dozdevalo se mi je, kakor da bi ji igral smeh krog rdečih ustnic in to gotovo zavoljo moje boječnosti. Ali hotel sem ji pokazati, da ne nosim brez uspeha dolgih, prav filozofskih las! Že, že sem mislil na prav učen ogovor, premetaval sem Cicerona, Platona, Sofokleja, če bi se dobila kje blagonosna drobtina, da bi jo vrgel na plodno zemljo. — Tu je pričela gospodična sama tako preprosto govoriti o cvetličnih gomilah ter se vmes srebrno smejala.

Bolj hladna sapa je vela črez grobove ter ji ordečila ličece in nosek. Kako je bila ta stvarca krasna! Kot bi trenil, sem se zibal sredi lehkotnega pogovora.

Šli smo mimo čete molivcev. Sredi nje je stala suhotna oseba ter kričala glasno očenaš za očenašem, zvijala dolgi obraz in zrla na vse strani, kje da bi prišla kaka pobožna duša, katera bi hotela položiti mal dar na oltar molitve. V rokah pa je držala knjigo in četudi v sredi očenaša, je prestala ter zapisala vanjo ime, za katero ji je kdo plačal molitev.

„Kako gnusno!“ je dejala Avrelija.

„To je človeštvo!“ sem odgovoril. „Vse dene pod kladivo, vse prodaja za denar!“

Obiskali smo rodovinsko pokopališče, in ko smo se vračali, smo šli mimo Kopitarjeve zapuščene gomile.

Obstal sem pri nji.

„Podoba moje domovine!“ sem dejal tožno.

„Ali ne, gospica, grešil sem, moja domovina ni podobna takemu grobu, kateri ima v svoji sredi gnilobo! Ne, ne!“ —

Hotela je vedeti, kje je ta moja domovina.

Z žarovitim ognjem sem ji pravil o slovenskih zemljah, o njih pisanih livadah, o njih ubornih kočah in o njih rjavih gorah. Pravil sem ji z veseljem o svoji revni rojstni vasi, katera je krog in krog obdana s cvetočimi, puhtečimi gozdi veličastnih kostanjev.

Vnelo se ji je v malem srcu, da bi zrla vso to krasoto, in z mano je hitela tja za ognjene gore, kjer je jemal dan od noči slovo ter jo poljubil še enkrat, da je boginja kot sramežljiva devica zardela in da so zardele tudi gore, ki so videle to burno ljubezen.

„Vi pač ljubite svojo domovino?“ je vprašala.

„Zakaj bi je ne ljubil?“ sem rekel goreče. „Malo mi je sicer dala do sedaj, in ne vem, če mi vprihodnje dá toliko prsti, da bi se v nji odpočil za večnost. Ali v njeni sredi me je

obvejal vprvo duh človeštva, v njenem trpečem rodu se mi je vnela želja po delu, v njenih grobovih želja po ljubezni, v grobovih, kateri mi krijejo edino srce, ki me je kdaj rado imelo: kipeče materino srce!“

„Kako ste srečni, da jo smete ljubiti! Ali nam slabemu spolu se to ne dopušča, nam se odrekava vse. Kuhinja naj je naša domovina in šivanka naša filozofija!“

Tu se mi je odkrila temota! Ta mala ose-bica, zavita vestno v hermelin, z modro tenčico čez obraz — je bila emancipirana učenka kakove Sandove. Saj je prišla iz francoskega odgojišča. Ali pri meni, prijatelj, saj veš, kako da mislim o tej reči, pri meni je prišla ubožica na pesek.

„Prav imate,“ sem odgovoril zamolklo, „prav imate, prečastita gospica, devetnajsto stoletje dela krivico ženskemu spolu, če mu ne privoli ljubezni domovinske; prav imate, prav imate! Domovinska ljubezen — brež nje se mora zgruditi svet v nič, v večno temo, iz katere se je ustvaril. Moje prepričanje je, da mora že materina rahla roka vsaditi to nežno seme v mlado srce, ga zalivati in vzrejati. Ali to se ne godi; zatorej imamo toliko nesrečnih duš, katere begajo po svetu brez miru okrog, ker nimajo materinega ognjišča, na katero bi položile trudno, bolno glavo!“

„Res je, naše je prvo seme domovinske ljubezni, a zakaj tudi ne prvo modroslovja, učenosti in ved?“

„Ne tako urno, prosim, ne tako urno! Dozdaj je skrbela materina odgoja za prva zrna vere in nravnosti in to je trpelo cela stoletja, odslej pa naj pride k njim tudi ljubezen domovinska in tudi to naj trpi stoletja!“

Kako je žalostno pobesila glavico, potresla kostanjeve lase in vprašala skoraj malo srdito: „Stoletja? In kje je potem napredek?“

Ali tu smo bili pri izhodu. Voz je čakal. Vabili so me, da bi šel danes ž njimi v kako suhotno družbo. Odrekel sem z izmišljenim izgovorom. Pomagal sem stari gospé v voz in — gorenjska duša — kakor duh galantnosti je zavejal črezme — sklonil sem se ter ji poljubil roko. Tudi Avrelijo sem privzdignil v voz. Kako je bilo lehkotno to telesce, kako lehkotno! Poslovala sva se z gospodom, potem pa so se odpeljali.

Zrl sem za vozom, dokler mi ni izginil izpred oči. Odšel sem na polje in legel ondi na mrzla tla. Od daleč se je čula godba, menda iz kake gostilne. Glava me je bolela. Kaj mi je bilo, prijatelj? Skoraj z grozo sem se spomnil, da se mi je na polju večne smrti v srcu razcvela, razkipela — ljubezen. Oh, to bo bolna ljubezen, bolna ljubezen!

Moral jo bom izrvati, kakor strupeno beladono z vrtno gredice; zakaj dobrega sadu ne more imeti! Imej milost in kmalu mi piši!

Radoslav.

* * *

V decembru. — — —

Sneg je pobelil strehe in ostra burja brije od severa. Po zemlji pa je hodilo božje dete ter obiskavalo nas trpine. V hiši bogataševi je bilo ter sejalo v srca dobrosrčnost in milobo, stopilo tudi v umazano izbo bolnega delavca, mu razgladilo skrbeče proge na potnem čelu, mu vlilo v srce tolažbe in miru. Ali to je bilo ponoči, mi ga nismo videli; samo zjutraj, ko smo se prebudili ob bučanju zvonov — nam je bila duša pokrepčana in dejali smo radostni: Mali Jezus je bil pri nas! — Mir ljudem na zemlji!

Božič je. Tudi v moji visoki izbi je napočil ter mi prinesel ljub dar.

Ko sem se prebudil, je prišlo tvoje pismo in pa mala knjižica: „Pesmi, zložil Boris Mirán“. V zlatu vezane. Hvala ti, draga duša! Še isti trenotek sem se vtopil vanje. Na zemlji je bil Božič in veselo so peli zvonovi. Kako da mi je bilo?

Spominjaj se naših gorâ! Kolikokrat sva lázila v sladkem miru po teh gozdovih, motila

tu prebivajoče pevke, da so se boječe ozirale po predrznih tujcih. Ali tu v najtemnejši senci je šumljal izpod skale vir, med zeleno travo hitel navzdol ter vabil žejne k sebi. — Veš tudi, kako sva po gorjansko padla na zemljo ter pila kot ljuba živina prijetno hladilo. —

Tako mi je bilo; žejen sem bil. Blodil sem že dlje časa po gozdu slovenske Modrice ter iskal brez uspeha krepčajočega vira. Tu pa mi je pritekel v pogorski čvrstosti!

Pripoveduje pa se, da v pogorjih lazijo kače ter iščejo studencev, v katerih si kopljejo vitka luskinjasta telesa, odlagajo strup v njih valčke, kateri ostane kot zelenolesketajoči madež na čisti vodi. Truden popotnik pa pije bolezen in smrt.

„Kaj mi mar je domovina,
kaj mi slava mar in čast?
Ti si moja — domovina,
ti si moja sladka last!“ —

Dekle, ti si moja domovina!

Prijatelj, prijatelj! Ali ni to zeleni madež, gadji strup, kateri plava na čvrsti površini?

Saj vem, da delam krivico domoljubnemu geniju Borisa Mirana! Ali za danes mi je vzela ta pesemca božično veselje, radost.

Naj bi pesniki, ta srčna kri naroda, ti blagoslovljeni njegovi preroki, pazili, da se jim ne osenči domovinska ljubezen!

Nimam pevske žile, ali ko bi jo imel, bi jo posvetil domovini: naj je v revščini, naj je v zaslepelosti, v temoti, ljubil bi jo vestno ter nje slavo, če tudi prihodnjo, razglašal od gorkega juga do sivega Triglava!

Pesniki morajo biti svetli kot diamant, če ne, se narod pohujša, in sejali bi zmajeve zobe, ki poženo kmalu v srdita stebila.

Radoslav.

* * *

Splošno živim zadovoljno. Pri Z. sem se udomačil. Bil sem že tudi na večernih veselicah ondi. Ali zgodila se mi je nezgoda! Menim, da sem v dobrem mnenju hišne gospe precèj nizko padel, ko se je oni dan skazalo, da ne znam plesati. A ni škoda?

S svojim učencem imam težave. Kadar je gospodinja kje v mestu, pride k uri tudi — Avrelija! Bratu pa je ta tako že malo po godu — si lahko misliš, koliko se tedaj naučimo. Milo zrem po latinski slovnici ali po geografiji — ali toliko imata povedati, toliko poprašati. Človek nima trdega srca in — ura mine . . .

* * *

V januarju. — — —

Mraz je vendar nastal, strehe so pobeljene in pod nogami ti škriplje. Sedaj se zopet častita peč in ogenj. Le žalibog, da ju toliko ljudi nima!

Ali če je zunaj zima, ima pa tak bogatin pomlad v svoji palači, sem mislil, ko sem stopal po tebi že znanih stopnicah navzdol. Na levi in na desni so stale posode s cvetjem, in prijeten duh se je širil iz njih. Denar je mogočen faktor, sila mogočen!

Črez lopo je pihala sapa ter menda ugasnila luč pri stropu. Mračno je bilo v nji. V vznožju stopnic se je stiskala k steni zahaljena ženska, bela tenčica ji je pokrivala lice. Hotel sem mimo.

„Gospod Radoslav!“ je dejal tresoč glas.

Dasiravno je govorila zamolklo, sem poznal ta glas in začuden postal.

„Kaj je vaša želja, gospica Avrelija?“

Ali ni mi odgovorila, le hitela je pred mano iz veže na prostorno dvorišče. Bilo je štirioglato in v njegovi sredi je bil vodomet, katerega curek pa ni tekel. Voda v kotlu je bila zamrznila, da se je videla kakor srebro. Tu sèm je hitela ter sedla na nizki zid, ki je obdajal dvoriščno jezerce.

Luna je sijala, ali le na visoko streho so padali njeni žarki, da so se sneženi kristali čarobno blesketali. Nikjer ni bilo videti človeka.

Strmeč sem stal pred molčečim dekletom, ki je boječe skrivalo nekaj v svojem naročju. Zdelo se mi je, da se ji je treslo telo, ko je pričela govoriti.

„Gospod Radoslav, pravili ste mi o svoji domovini, o njenih hladnih gorah in cvetočih kostanjih.“

Zastala ji je beseda, potem pa je zdihnila: „Hotela sem vam nekaj povedati, leži mi na srcu, v duši!“

Zapazil sem prav dobro, kako se je tresla, in zdelo se mi je, da ji je gorel pod tenčico obraz.

„In kaj je to bilo, gospica?“

„Kaj da je to bilo, kaj da je to bilo?“

Povzdignila je k meni veliko oko ter nadaljevala: „Da bi hotela bivati pod temi dehtečimi kostanji, spati v njih senci, da bi sapa stlala náme bele cvetove. To si želim in vprašala bi vas, ali ne bi hoteli z mano?“ . . .

„Ali bi ne hoteli z mano?“ je ponovila tako tiho, da sem komaj razumel te besede.

Razprostrla je obleko in pred očmi se mi je zalesketalo. Imela je polno naročje dragoce-nega nakita, ki se je čudno sivo lesketal.

Strah me je bilo tega bleska. Avrelija pa je počasi dejala črne rokavičice z belih rok ter pričela ž njimi s slastjo mešati po bogatem zakladu. Povzdignila je obraz k meni, skozi belo tenčico sem ji zrl globoko v dušo.

Bral sem v nji vso svojo nesrečno bodočnost, svoje prokletstvo; bral sem v nji svojo revščino, bral sem v nji malo besedi, o katerih se je sukalo moje življenje, kakor se suče zemlja krog svoje osi.

Malo besedi, malo besedi — ali moja zgovodovina!

„Prva me je rada imela, oj bogve, tako rada, kakor svojo srčno kri, s katero mi je dala življenje — ali morala je prezgodaj umreti; druga pa bi me bila tudi ljubila — ali ta me ni smela! Ta me ne sme!“

„Le-tá me ne sme!“ V gorečih črkah so se pogreznile te besede v trpečo mi dušo, videl sem jih na visokem azuru, med zvezde vpletene, ko sem pomoči išoč obrnil obraz proti nebu; zrl sem jih v najtemnejšem kotu dvorišča plapolati v ognju, kakor Belzacar svoj „mene, tekel, fares“.

Le-tá me ne sme!

Dekle pa je še zmeraj upiralo svoje oko name. A nisem odgovoril, molčal sem. Kaj sem ji tudi hotel povedati?

Trepetaje je vrgla tenko belino z obraza črez lasé, da sem popolnoma videl žareči obraz.

„Vi nečete, vi nečete?“

In okoli rdečih ustec se ji je ovil mehak smehljaj, pa pri priči je izginil. Oko se ji je napolnilo s srdom.

„Vi nečete? Tudi dobro!“

Urno je vstala, jemala iz naročja nakit za nakitom ter ga burno metala na led. Kako so se koralde razletavale in kakor male iskre švigale po svetli površini! In ni jenjala poprej, da je izpraznila svoj zaklad ter ga razbila. Kaj sem hotel početi? Bila bi me tudi ljubila ali le-tá me ni smela!

Pa kmalu so jo zapustile moči; zgrudila se je na prejšnji sedež, stiskala male svoje pesti, se zvijala, kakor da bi iskala, nad čim bi izlila svojo jezo, dokler ni pričela, kakor navada, ihteti. Hotelo se ji je srce v solzah raztopiti.

Ko se je umirila, sem jo prijel za belo roko ter jo peljal proti poslopju.

„To je bolna ljubezen, Avrelija, prav zelo bolna ljubezen!“ sem dejal . . .

„In njeno zdravilo — očetovo ljubezni polno ognjišče!“

Ni se branila, še je ihtela in nič mi ni dejala. Brez besede sva se ločila v vznožju stopnic.

„Njeno edino zdravilo očetova hiša!“

Pobesila se ji je bleda glavica na kipeče prsi, počasi je stopala kvišku med zelenimi oleandri ter si brisala z belim batistom zajokane oči. Ko mi je izginila izpred pogleda, sem zapustil tudi jaz bogato palačo ter odšel v svojo revščino, v svoje četrto nadstropje.

Nebo je bilo jasno, ali neusmiljen mraz je vejal črez ulice!

Radoslav.

* * *

V februarju. — — —

Pomlad pride, prijatelj, pomlad s svojim cvetočim licem — a jaz ne bom vesel. Kako tudi po tako bolni ljubezni, katera se je bila tudi mojega srca polastila. Res je, zidal sem že zračne gradove, zibal sem se vsak večer v zlatih sanjah, preden mi je legel spanec na trudne obrvi. Vse sem bil premislil, kako da jo hočem odgojiti, voditi, kako da bova živela z eno dušo. Ali zdaj sem izrval vsa ta zelišča iz srca, ki je tako prazno, tako pusto. In še ni oblačka na daljnem nebu, da bi mi naznanjal blagoslov plodnega dežja.

Zopet sem pri svojih knjigah, pri arabskih črkah in slovnica . . .

Tu sredi pisanja me je prerušil čuden poset. Z ropotanjem in hruščem je odprl nekdo vrata moje sobe in že med njimi kričal:

„Vaš sluga, gospod Radoslav!“

Strmeč sem odprl oči. Bila mi je čisto neznan vojaška oseba. Bela lica, črne obrvi in brčice pod nosom so mu dajale lep pogled.

„Vi me ne poznate,“ je dejal smejoč se ter odpasal sabljo in jo vrgel na posteljo, „pa

saj kako tudi? Nekolikrat sem vas videl pri Z-jevih zvečer in, če se ne motim, so me vam tudi predstavili, a pozabili ste. Lehko umem, lahko!“

— Povedati ti moram, pa saj boš že sam slutil, da sem odpovedal ure pri Z. —

„Pogledite,“ je nadaljeval ter si lehno pripravil stol, „jaz sem ta in ta, nekako sorodnik Z-jevih, nekoliko vojak in zdaj tudi — ali poprej vas moram pripraviti, najpoprej, kakor bi se reklo vojaško, pridem s topovi, da vas omamim, potem šele z bodali —“

„Ne delajte si toliko skrbi,“ sem govoril, „rad vam ustrežem, ako je v mojih močeh!“

„Vaš pokorni sluga, kaka radost! Pa pogledite mojo nemarnost! Prosim, zapalite si eno!“

„Z žalostjo vam izpovedujem, gospod lajtnant, da ne pušim.“

„Ne pušite? Moj mili Bog, ali dandanes še žive takovi mladi ljudje? Pa brez zamere, gospod Radoslav, saj vidite, da sem vojak in takemu morate vi civilisti že kaj odpustiti. Smo nekoliko nagli, nekoliko osorni (in tu si je pogladil s slastjo lepo počesane lasé, kakor bi hotel reči, drugi morda, ali jaz ne), ali v srcu — prav pošteni, dobri ljudje!“

„Res je, res! Radostno vam pritrdim!“

„Zatorej mi bo tudi dovoljeno malo zakuriti, ne li?“

In zapalil si je ter izpuščal goste oblake dima iz ust in skozi nosnice.

„Tako, sedaj sem šele pripravljen. Na delo torej!“

„Čisto vaš sluga!“

„Hvala, hvala!“ In ozrl se je po sobi. „Pričnimo torej! Pa vendar, gospod Radoslav, prav iz srca rečeno, je pa vendar ta-le vaš učenjaški stan preklicano žalostno tožen! Kakor bi vrgli človeka tja v gališke garnizije!“

„Vsak stan ima svoje težave!“

„Prav, prav, še celo vojaški! Ali sedaj pričnem. Priporočeni ste od gospoda Z.“

Naredil sem poklon.

„Dobro priporočeni! Pogledite, jaz bi potreboval nekaj takega, kar vi meščanske krvi imenujete verze. Da, res, verzov bi potreboval in tu ste, kakor se mi je pravilo —“

„Tu sem jaz dober kovač, ali ne, gospod častnik?“ sem govoril grenko.

„Moj Bog,“ je dejal hladnokrvno, „kdo hoče pa tudi vse znati?! Naše življenje je tako kratko, mladost hitro preteče. Vsak svoje: jaz sučem orožje (in pogladil si je brke), vi pa sučete, ali pardon — vi delate verze! Ali pomagajmo si drug drugemu!“

„Moja pomoč vam je gotova“ — —

„Kakšno veselje! Torej je ta reč dognana! Dobro!“

In vstal je, si opasal orožje in že mi je hotel roko podati ter oditi, ko sem ga opomnil, da bi rad vedel, za kakovo priliko da potrebuje verzov, da bi se ravnal po tem.

„Sveta Marija!“ je vzkliknil strmeč. „Kako sem pa danes pozabljiv!“ Zopet je odpasal znamenje svoje veljave in na novo „zakuril“.

„Kako da bi pričel? Pa saj sva med sabo, možaka ka-li, ne? Vidite torej! Prijela se me je želja, svojo sabljo združiti z deviškim vencem. Ni dobro človeku samemu biti, tudi vojaku ne!“

„Imel sem tovariša, gospod Radoslav,“ je pričel. „Oj nebesa, koliko šampanjca sva posrkala, kako so pokali zamaški! Ali nazadnje si je pa le čez dolgo časa — ta revež — razbil črepinjo. In vidite, takov človek se mi smili!“

Potihnil je ter izpuščal okrogle, valčkaste dimčke v zrak, potem pa je prišel lehkodušno k morali: „Ni torej dobro človeku samemu biti!“

„Pa kaj bi dolgo časa okoli brodil,“ je rekel na kratko. „Zaročiti se menim z gospodično Avrelijo. Poprej se je branila, ali zdaj se je trdnjava počasi podala. He — he!“

Kri mi je silila k srcu.

„Zelo sem radosten, da vam morem srečo voščiti,“ sem izpregovoril zamolklo.

„Hvala, lepa hvala! Torej sva pri kraju!“

„Gotovo!“

„Tedaj: čav — čav!“

Odpravil se je rožljaje. Tiho sem pristopil k oknu ter hladil vroče lice ob mrzlo steklo. Kaj sem pisal? Da, porval sem to zelišče iz srca, čutim, da sem pisal laž — ostala je še redilna korenina, in sedaj je pognala zopet svoje mladike. Moja dušica! In takemu človeku pride v roke, takemu človeku, kateri plava kot pena na površini življenja!

Kakor listje letimo iz naročja večne stvarnice in piš usode nas raznese po širni zemlji; tu pa obvisimo ali med bodečim trnjem ali v mehkem mahu, ali pa pademo na trdi kamen.

Jaz sem padel na kamen!

Radoslav.

* * *

V marcu. — — —

Lepi dnevi so pri nas. Priroda se oživlja pod solničnimi žarki in tudi moja visoka sobica je dobila pomladansko obleko. Obdan sem s cvetočimi rožami, in če le malo zaveje sapa, se razširi njih duh po malem prostoru. Tedaj pa zatvorim okna, spustim čez nje bele gardine, da nastane prijeten mrak, kakor v senčnatem gozdu, kjer le tu in tam pade pozamezen žarek na zeleni mah. To je moja pomlad, pri vas imate lepšo, je li da?

Dragi prijatelj! V tem polumraku je tudi bilo, da me je obvejal duh poezije. Da, tudi jaz

sem pil iz vira na Parnasu, tudi name je padlo oko Apolonovo. Doživel sem trenotek, o katerem poje naš Prešeren, tako sladak in tako poln bolečine!

Pozabil sem srd na usodo. Iz srca mi je vrelo stotero željâ, stotero blagoslovov. Bodi srečna, srečna kakor solza mladega jutra v prašnem, cvetličnem kelihu! Bodi ji življenje večna zarja miru, neskaljeno kakor bistro oko pogorske srne! Naj jo obdajajo vonjave pomladnje in naj ne pozna bodečega trnja!

Vse naj se tako zgodi, z radostjo pravim tisočkrat amen, četudi jaz krvavim pod bodečim vencem. Vse, vse naj se dopolni, kar sem izlil tedaj v rime tuje besede!

Kolikorkrat sem prebral to svoje delo, mi je hladilo rano, dajalo poguma.

Vse je dobro, dovršeno, gladko! Odložil sem pero. Gospod ženin naj pride.

Vstal sem — ali čez prsi mi je šla počasi od srca sem tenka bolečina, kri mi je zavrela v možganih, tema mi objela pogled in brez zavesti sem se zgrudil na stol, glava pa mi je padla čez beli papir, kamor sem bil načrtal Avreliji in njeni zaroki namenjeno pesem.

Dolgo časa sem ostal brez zavesti. Ali piš je odprl slabo zatvorjeno okno, raznašal cvetja vonj po sobi ter me prebudil. Ob stropu je šumela pomladanska čebelica — kako je pač

zašla tu sèm? — jaz pa sem bil neizrečno slaboten, s krvjo je bila oblita obleka in roke, s krvjo, srčno krvjo napojen tudi rokopis zaročne pesmi.

S srčno krvjo!

Ali sedaj je dobro vse. Bolan sem bil, hudo bolan in morda sem še. Danes pa mi je morala gospodinja k postelji pristaviti mizico, da ti pišem, draga duša!

Pred nekoliko dnevi je prišel lajtnant. Bil je silno priljuden, in ko sem ga prosil, da si bo moral pač sam prepisati svoje verze, je sédel in pričel mirno pisati in — klepetati. Vse je hotel zvedeti; še več pa mi je povedal o „superbnih“ gledališčih, primadonah, konjih in psih. Zatisnil sem oko; da bi ga ne čul, zamislil sem se tja v vaše kraje, k domačim pragom, v mlada leta, ko sva še ribarila in iskala po gozdih gnezda. Menil je, da spim; odšel je kolikor mogoče tiho. Na mizi pa je pustil — dva cekina, rumena, okrogla in tako vabilno se lesketajoča. Kako se mi je užgal srd v duši! Pograbil sem preklicano plačilo in skozi okno, da se je steklo na kosce razletelo, sem vrgel to zlato na ulico.

Rumenjake — pa za srčno kri! Za — — —

Ali ne morem več, predragi!

Oj bolan sem, slaboten, hudo bolan! Pač bi se rad k vam povrnil — ondi bi morda ozdravel.

Radoslav.

Prijatelj T. Radoslavu.

V aprilu. — — —

Kaj ne pišeš več?

Ali pusti pisavo, čemu tudi? Pridi sam! Doma te bodo sprejeli z radostjo. Vse je poravnano, vse pozabljeno! Malo izbico pod streho so ti pripravili, osnažili, ne veš, kako prijetno. V kotu stoji še mali oltarček, saj veš, pred katerim sva tolikokrat poklekala tedaj, ko si še hotel postati svoji materi v veselje gospod.

Pridi, pridi!

Ti naši hribi so izgubili svoje sive brade, gozdovi zelené, travniki cvetó. Premetavala bova ti svojo medicino, jaz pa svoj „corpus juris“, kadar se naveličava svojih otročarij. Povem ti, ribe so se zopet zaredile v vaškem potoku, in oni dan — ali mi verjameš? — je letel čez njive za oglom naše hiše — zajec. Misli si, koliko da jih mora biti.

Vesela duša! Na to radost že sedaj čistim naš stari domači pihalnik. Da ne bodo zajci delali več škode po zelju!

Pridi!

Pri vas je že družina; brat je dobil malo rdečelično hčerko. Mnogo jo pestujem in prav dobro se razumeva. Če bi greh ne bil, rekel bi skoraj, da ima mene rajša, kot svojo mlado mater! Pa saj boš videl sam! Le pridi in kmalu pridi!

T.

Ta list je prišel neodprt nazaj v pogorsko-gorenjsko vas.

Zunaj na napisu pa je bilo rdeče začrtano :
Retour! Mortuus est!

* * *

In tako je bilo. Nekega jutra so dobili Radoslava mrtvega v postelji. Črez noč se mu je bila vlila kri ter ga zadušila. Prijatelj T. je hitel na Dunaj in našel novo gomilo. Naselil se je v sobici umrlega. Na mizi pri ležišču je ležala v zlato vezana knjiga. Pesmi Byronove! Tik njih pa je bil odprt Henrik Heine in podčrtane so bile te-le vrstice:

„Es flüstern und sprechen die Blumen
Und schauen mitleidig mich an:
Sei unserer Schwester nicht böse,
Du trauriger, blasser Mann!“

VI.

Mlada leta.

Noveleta.

Že večkrat si hotel zvedeti, dragi prijatelj, kaj da mi je vsekalo na mračno čelo tako zgodnje gube; kaj da mi je otemnelo pred leti oko in mi sklonilo pred časom telo. Nikdar še nisem razodel globočine svojega srca, nikdar ne odprl najskrivnejših kotov svoje duše, ker nisem hotel buditi zasmeha ljudi, da ne bi kazali v svoji puhlosti name, zaničuječ moje bridkosti, ter ne dejali: „Glejte ga — bedaka!“

A tebi, predragi moj, naj se razkrije moje srce, ker vem, da ti ne obide smeh ustnic, temveč porečeš sočutno: „Veliko si prebil!“

Kolikokrat sva hodila zedinjena v prijaznosti po ljubljanskih drevoredih in gledala migljajoče zvezde ter čutila, kako da je zadremala pod nama zemlja in se zazibala v sladke sanje. In takrat sva navdušeno hvalila življenje, kako da je lepo in veselo.

Ne vem, ali se še spominjaš, da sva nekega večera govorila tudi o tem, kaj da pač daje življenju najlepši kras.

„Bolečina, ker ona mu daje pravo svetost,“ sem rekel jaz.

Nem si pritrnil tudi ti, ker si menil, da govori tvoj prijatelj iz izkušnje.

Bogve, kam te vrže življenje? Ali kadar stopiš vanje, se kmalu prepričaš, da si stopil v jezero bolečin. Tistikrat pa naj ti ne obupa srce; tistikrat poglej po širni zemlji in pomisli, da jih trpi na milione in milione, in spomni se — mene umrlega, ki sem trpel tako, da mi je zgodaj otemnelo oko in se mi upognilo pred časom telo.

I.

Ti, prijatelj, ne poznaš krasne slovenske zemlje do njenega osrčja. Edina Ljubljana ti je razgrela dušo s svojimi drevoredi in lepimi hčerami nemškutarskih uradnikov. A skritih njenih dolin, bistrih studencev, šumljajočih potokov in temnih logov nisi videl nikdar! — Pa saj bi morda ne imeli do tvojih čutil tolikega vpliva kakor do mojih, ker si videl gotovo drugod, če ne lepšo, pa vsaj ponosnejšo naravo.

Videl si krasne porénske kraje, kjer ti je tekla zibel; zrl si divno Reno, ki vali mogočno svoje vodovje med vinorodnimi goricami in v katere jasnem zrcalu se ogledujejo bela mesta in stare podrtine.

Bodi ponosen na svoje rodišče! A veruj mi, ako dajem hvalo večni usodi, sem ji gotovo najbolj hvaležen za to, da sem se rodil na slovenski zemlji — sredi malega, a čilega naroda.

Da, skoro v sredi njegovi; v vznožju zelenega hriba, na koncu prijetne doline! —

Sredi senčnatih smrek se dviguje kvišku ličen gradič, posestvo ** grofov. Tu sèm so ti zahajali gospodje mnogokrat na poletno stanovanje. —

Poleg graščakovega poslopja se razprostira prelep vrt in obširen park, katerega namaka bister potok, izvirajoč v njegovi sredini v precèj mogočnem toku iz zemlje. In v resnici je to prijazen kotichek na slovenski zemlji, ki ga je stvarnica ustvarila v veselem trenutku.

In tu sem se rodil jaz. Moj oče je bil oskrbnik tega malega posestva. —

Iz otroških let mi je ostalo prav malo v spominu. Pestovala me je bleda, bolna žena, moja — mati. Oče se je vedel kruto ž njo in neljubeznivo z menoj. — Čas je pretekel; a še zdaj se mi bridko stori pri tistih spominih.

Kmalu sem zapustil tiho graščinico ter odšel v šolo: prišel sem na gimnazijo, na univerzo. — Kako da smo živeli ondi, veš predobro. Srčno in lehkomiselno smo srkali iz kupe življenja, a nismo zapazili, da smo srebali le sladke pene, ki so zakrivale gorjupo pijačo. —

Že več let nisem videl svojega doma. — Kar se mi nekega jutra utrne v možganih misel na moj dom ter se me polasti želja po njem. Kmalu sem bil na poti. Iz središča slovenskega

— iz bele Ljubljane sem korakal nekega pomladanskega jutra po beli cesti proti domačiji.

Prej je zašlo solnce, nego sem videl očetovo streho. —

Po travnikih se je oglašalo brenčanje nebrojnih mrčesov in mrak je légal na okolico. Tu pa tam se je čula govorica s polja gredočih delavcev; zdaj pa zdaj je zamukalo živinče, ali pa zarezgetal s paše gredoči konj. —

Lehnò sem stopal skozi domačo vas; a nič več nisem poznal starih, revnih koč. Ni ga bilo človeka, in ne verjamem, da bi me bil videl kdo, ko sem na drugi strani zapustil tihotno selo ter za malo korakov dospel na dom.

Temno poslopje je stalo tiho v gosti seči. Samo pred vrati je sedel moj oče.

Kako se je bil postaral! Lasjé so mu bili izpadli in visoko čelo je dobilo mnogo gub.

Pušil je tobak ter gledal prédse tja v prazno noč.

„Dober večer!“ rečem stopivši pred njega. Osorno odzdravi mož mojemu pozdravu.

„Kaj želite, gospod? Tu boste težko dobili prenočišča!“

Prijatelj! Svojega sina ni poznal več. —

„Ali me ne poznate, oče?“

„Oj ti si, Ivan?“ pravi malomarno. „Prav neugodno dohajaš! Na poti si mi zdaj, ko je gnezdo napolnjeno z gospôdo!“

To mi je bil v resnici prijazen sprejem! Petnajst let — in ni bil vesel, da sem ga obiskal.

„Kje je mati?“ sem vprašal zamolklo.

„Mati? — Kaj še ne veš, da je že davno umrla!“

„Umrla!?“

Slabo sem jo poznal in le temno mi stoji njena podoba pred duhom; ali vendar se mi je zdelo, da sem izgubil premnogo ž njo: solzé so me polile.

„Umrla?! In vi mi niste pisali?“

„Čemu neki?“ reče suhotno. „Bi ti li kaj pomagalo? Pa ti tudi nisem hotel kaliti prijetnega življenja, v katero si se na univerzi vtopil. Hi-hi! Ali ni res? Lepo življenje v takovem mestu! Vem sam predobro!“

Kaj sem hotel odgovoriti? Molčal sem tedaj. A prijatelj, v srcu sem čutil takrat prvič, da je življenje — trpljenje.

II.

Ko se drugo jutro prebudim, je stalo že solnce visoko na nebu. Dolga pot in mlačen sprejem: vse mi je bilo omamilo duševne in telesne moči.

Vstal sem ter stopil v očetovo sobo.

Zopet je pušil tobak ter pregledaval nekakšne knjige, menda svoje račune.

„Dolgo spiš!“ je dejal. „Ako delaš tako na univerzi, tedaj ti za kolegije ne ostaja mnogo časa.“

„Dolga pot me je utrudila!“ sem odgovoril, in potem sva nekaj časa molčala.

„Ti si zdaj pri meni,“ je pričel potem, „a tu so še drugi gostje, ali pravzaprav gospodarji: milostivi gospod grof, gospa grofinja in komtesa. Čaka te, kakor menim, sitna dolžnost, da se pokažeš tej ropotiji vsej in ji poveš, s kako pravico da stanuješ tu v gnezdu. Ha-ha, pravico! — Prav sem rekel: pravico imaš!“

Takrat še nisem umel teh temnih besed; a pozneje, v težavnejših časih, so se mi razjasnile — v grozo razjasnile.

Ti pa tudi veš, da univerza ni prijateljica aristokratom in tudi tedaj ni bila. Heinejeve, Schillerjeve in Grabbejeve spise smo čitali tudi tedaj, seveda lehnò, samo za šalo: ni nam ostalo drugega, nego površno, demokratično svobodoljubje. —

Tudi takrat mi je zatolklo srce, ko me je oče poklical malo pred dvanajsto uro.

Stopala sva navzgor po stopnicah in potem po dolgi galeriji do gosposkih soban. Krog po steni so visele slabo naslikane podobe nekdanjih gospodarjev in njih ženâ.

Prideva do vrat.

„Tu noter stopi!“ pravi oče.

Moral sem precèj plebejsko vstopiti; zakaj pri mojem vstopu je omahnila stari grofinji knjiga v naročje in gospodu grofu so zasilili naočniki z nosa, skozi katere je pregledaval najnovejše časopise.

Z očetom se globoko pokloniva.

„Milostiva grofinja in gospod grof — moj sin z univerze!“

Milostiva grofinja je pobrala knjigo in gospod grof si je popravil steklo na nosu ter me ogledoval od nog do glave.

„Vaš sin, gospod oskrbnik?“

„Moj sin, gospod grof!“

Nekak čuden smeh je obdajal ustnice milostivemu gospodu, ko je stavil le-tó vprašanje do svojega oskrbnika.

„Sedite, gospod Kvarel, sedite!“ je dejal potem meni.

„Kakó je kaj življenje po vaših mestih, gospod Kvarel?“ je pričel, ko smo bili sedli.

„Naše življenje, gospod grof, menim, da je dosti dobro!“

„Kako to?“

„Saj se očito širi ómika med nižje stanove, in to nam obeta boljšo bodočnost, nego je bila naša preteklost, gospod grof!“ —

Prijatelj, tu bi bil moral videti dva obraza — obraz mojega očeta in pa gospoda grofa. Prvemu se je zgrbančilo čelo, tisto malo las mu

je skoraj vstalo na glavi in, ker je sedel blizu, vendar ne preblizu mene, je manevriral, kako bi prišel s svojim komolcem z menoj v dotiko. Ker se mu ni posrečilo, mu je oblil pot nagubano čelo.

A stoprav gospod grof!

Dolgi njegov obraz se je podaljšal še bolj, odprla so se mu usta in naočniki so hoteli zopet zapustiti svoje zakonito mesto.

„Med nižje stanove?“ je zdihnil. „Menite torej, da bo bolje?“

„Zgodovina zadnjih desetih let — bilo je nekaj let po pariški revoluciji v mesecu juliju — uči nas tega jasno dovolj!“

„Zgodovina! Vi se opirate na zgodovino? Veste, mladi gospod Kvarel, kaj da je v mojih očeh zgodovina? Čujte! Zgodovina je nepotrebno črčkanje preteklih neumnosti, katero nam dela revolucije brez potrebe, katero nam podira oltarje, ruši cerkve in provzročuje sploh vse gorje. Oj, da bi človek niti toliko spomina ne imel, da bi ne vedel več, kaj da je bilo včeraj; živel bi srečno in mirno!“

„Hi-hi!“ je nosljal zraven mene moj oče. „Kako prav govorite, visokomilostivi gospod grof! Kaj bi viseli na preteklosti! Kaj mi je sedaj mar, če je bila pred desetimi leti dobra letina, ako je pa letos slaba ter mi obeta stradanje čez zimo?“

„Tako je, gospod oskrbnik!“ je dejal grof.

„Nekoliko je res tako, a le nekoliko,“ rečem jaz. „Res je naša zemlja — njiva, in človeški rodovi so žita po nji. In ostanimo pri poljedelstvu. Naši očetje so drugače obdelovali polje nego mi ter so slabše pridelovali. Preteklost nas torej uči, poiskati drugih sistemov, da bo večji pridelek. Torej je že tu korist zgodovine očitna, če morda tudi le bolj v miniaturi.“

Tako in enako se je govorilo. Gospod grof je govoril rad in duhovito, kar pa je povedala gospa, je bilo precēj nedolžno in sploh — žensko.

„Govorili ste dosti lepih besed, gospod jurist!“ je dejal grof končno, suhotno se smejoč. „Oj, vi ste fantast, hud fantast! In povem vam, da poprej umrjete, nego se vam izpolni le ena vaših sanj!“

„Saj je človek ustvarjen za prevaro!“

„Zopet fantastarija, gospod Kvarel! Le vzemite romarsko palico v roke in idite od sela do sela ter poprašujte naokrog; in ako je zadovoljnih samo deset z vašim namenom stvaritve, ste lahko ponosni. Ha-ha-ha!“

In zopet se je smejal suhotno. Začulo se je poldansko zvonjenje skozi visoka okna in solnčni žarki so sijali bleščeče v sobano.

Vstaneva torej ter se posloviva.

„Priporočam se vaši milosti, gospod grof, in vam poljubujem rokó, velečastna grofinja!“

Z nekako nenaravno prijaznostjo sta se poklonila ta dva človeka.

Potem, ko je oče še kake petkrat sklonil svoj život, sva priveslala srečno skozi vrata. Zunaj pa si je oče obrisal potni obraz ter globoko zdihnil: „Oj, dragi moj! Vedenja z aristokratami se pač še nisi naučil.“ —

III.

Po vročem dopoldnevu je prišlo ravno tako vroče popoldne. Oče je pušil tobak, ali pa računil; bil je malobeseden, in kmalu sem se pričel dolgočasiti v samotni graščinici.

Zapustil sem torej mračno in pusto sobo ter šel na vrt. Pa tudi tu se nisem spominjal več, kakó je bilo nekdanj. Visoka drevesa so majala svoje veje, polne rumenega cvetja, in cvetoče gredice so razširjale prijetno vonjavo po hladni senci.

Radosten sem koračil po peščenih stezicah, dalje in dalje, kamor me je peljala pot.

Dospel sem v park, kjer je rastle temnozeleno borovje in košato bukovje.

Od daleč sem zagledal, in povem ti, prijatelj, da z nekako nejevoljo — žensko, sedečo pod košatim vejevjem. Čitala je knjigo.

Ogniti se je mi ni bilo mogoče, ker je že povzdignila glavo; pa saj bi se tudi ne bil hotel,

ker v istem času bi ne bil za ves svet pokazal ženski, da se plašim pred njo.

Koračil sem torej krepko proti nji.

Prav hladno — saj veš, kaki barbari smo bili tedaj — sem jo pozdravil blizu prišedši, a ona ni storila enako. Blag smehljalj ji je obdal ustnice in lehnò je privzdignila belo roko.

A zdaj, prijatelj, ti ne bom pravil, kakšna je bila ta ženska; veruj mi, da je bila — prekrasna!

Povzdignila je torej malo roko, pokazala smejoč se celo vrsto snežnobelih zob, odložila knjigo, iz katere je čitala, ter rekla: „A, to je demokrat gospod Kvarel, kaj ne da?“

Kakšen je bil ta glas, prijatelj, sem pozabil, — pozabil že davno in prav je tako!

Bil sem tako osupel, da ji nisem mogel odgovoriti, samo nemo sem se ji poklonil.

„Oj, gospod,“ je dejala, „nikar ne mislite, da sem tako stroga aristokratinja, da bi otrpnila pred demokratom.“

In tu se je smejala tako sladko — ali le temno se še spominjam: tudi njen smeh mi je izginil iz spomina.

„Komtesa, bojim se, da vas motim?“

„Vi menite knjigo; a, gospod, saj veste, da jo čitam kot aristokratinja le za šalo, in včasih mi je tudi ta šala pusta ter se dolgočasim. Mi-sliva si torej, da je ta trenotek tak!“

Zdelo se mi je, kakor da bi se norčevala, ali voljno sem sédel nji nasproti na drugo klop pod košato bukvo.

„Komtesa, ni li dovoljeno mi vprašati, kakovo berilo imate in s čim da se šalite?“

„Kaj da čitam, gospod? — Shakespeareja.“

Moj Bog! To je bil začetek; že mi je nasproti zijalo žrelo estetično-literarnega pogovora.

„Kako sodite vi o Shakespeareju?“ povzame spet besedo.

„O Shakespeareju?“ sem odgovoril bojzljivo. „To je vobče težavno odgovoriti.“

„Da vam omejim vprašanje: kako menite o Rihardu II.? Ni li to ostudna moška prikazen? Ali ne priča, kako globoko, da globlje ni mogoče, pade ravno moški spol!“

„Res, komtesa! A če ste mi hoteli to povedati zato, da bi postavili s tem le drugi spol v lepšo svetlobo, vam ne pritrdim, kakor bi rad. Rihard, ta velikanska drama, se mi zdi pisana ravno na slavo trdni moški volji.“

„Torej štejete trdno voljo v hudobnosti za slavo? Ako imate demokratje taka načela, težko kdaj zmorete nas aristokrate!“ je pridela zbadljivo.

„Ne bodiva tako nagla,“ sem odgovoril. „Povejte mi, komtesa, se li vam tu in tam med čitanjem ni užalilo srce, da je tako trden značaj — poginil brez sadu; niste li želeli, da bi bila

priroda vsaj pravičnega s takimi darovi oblagodarila?“

„Gotovo, gotovo!“

„In take želje,“ sem nadaljeval ter se srčno podal v estetično-literarno rešetanje, „je hotel Shakespeare ravno zbuditi ter pokazati zrcalo, v katerem naj bi se gledali včasih. In s tem, da si k temu ni izbral pravičnega junaka, je pokazal, da je poznal predobro vplive, ki nadvladujejo človeško srce. Komtesa, ako jaz pridigujem po svetu naokrog: bodite pravični — bom opravil malo ali nič. Ako pa rečem: Glejte, ta-le je delal hudobno in godilo se mu je slabo; ta je zapravljal bogate darove in je žalostno poginil, bom sejal v rodovitno zemljo.“

„Z Rihardom,“ sem nadaljeval ponosno, „je govoril Shakespeare možakom, da imajo neizmerne darove in da naj jih obračajo na dobro, drugače poginejo brez sadu. In povem vam, milostiva komtesa,“ sem pristavil z dijaško pretiranostjo, „ko bi se mi bolj zavedali, da je svet naš in da smo mi s a m i, ki vzdržujemo zemljo, bi moralo biti bolje!“

In, prijatelj, sedaj sem se ozrl na komteso. Prav od srda se ji je bliskalo oko in trdno mi je rekla: „In ženska? Kaj vam je ženska, gospod demokrat?“

„Ženska, komtesa, ima edino opravilo, da nam briše znoj s potnega čela.“

„Vas li uči tega tudi Shakespeare?“

„Tudi! Saj prepričevalno kaže, kaka mehka in omahljiva ubožica je — ženska, prepuščena sama sebi. Komtesa, katera oseba se vam zdi slabejša, ali Rihard, ali Ana, ki se vda v ljubezni temu grbastemu človeku pri krsti svojega od njega ubitega moža?“

A komtesa ni odgovorila: vstala je in vrgla knjigo v pesek ter rekla razburjeno: „Vi, gospod Kvarel, ste postali jako nevljuden!“

Potem pa je izginila za grmovjem. Jaz pa sem sedel še dolgo ter gledal, kako je zahajalo solnce za gorami.

Glej, dragi moj, takov sem bil takrat: živahen in iskren, a le površen in samo napol omikan. Ti boš imenoval moje takratno vedenje barbarsko, in prav imaš! A jaz sem stopal tisti večer navdušen proti gradu, vesel zmage nad komteso.

IV.

Preteklo je malo dni. Živel sem zase, hodil na vas in po njeni lepi okolici; a grajskega parka sem se vestno ogibal. Toda čas teče počasno in naposled mi ni ostalo drugega, nego iskati razmišljenja zopet v vrtni senci.

In zopet sem sedel pod košato bukvo ter gledal, kako so nabirale čebele med po cvetočih vrtnicah. Ubogi Shakespeare je ležal še vedno

v pesku, kamor ga je bila vrgla neusmiljena ročica. Torej tudi komtese še ni bilo tukaj. Iztegnil sem roko ter ga pobral, in kjer se mi je odprlo, sem pričel prebirati potapljajoč se v divno poezijo.

Prebudé me lehne stopinje in šumenje svilnate obleke. Povzdignem glavo: pred menoj je stala — komtesa, in njene velike jasne oči so bile uprte vame.

„Komtesa!“ sem dejal ter vstal. „Dovolite, da vam podam knjigo, katero ste tukaj pozabili.“

„Hvala, gospod!“

To je rekla z glasom, ki je naznanjal, da ni vedela, naj bi li bila prijazna ali osorna. A naposled je sedla meni nasproti v senco.

„Kako, da vas ni več videti, gospod Kvarel?“

„Zakaj da ne prihajam več na vrt?“

„Dà, zakaj da ne prihajate več sèm-le?“ je odgovorila zamolklo.

„Skoraj si nisem upal več, ker sem razžalil kraljico njegovo.“

„O, gospod Kvarel!“ je rekla sladko. „Skoraj bi poprej mislila, da ste preponosni. Zakaj, ako se ne motim, so sedanji demokratje čisto bolj ponosni, nego najtrdnejši plemiči.“

Prijatelj, ali ni izpregovorila skoraj resničnih besed?

„A ne bodiva si huda,“ je dejala veselo, vstala ter hotela iti dalje. Saj vidiš, da sem

moral tudi vstati ter iti ž njo. Živahno je korakala tik mene, govorila nedolžno-otroško in vendar tudi prečudno duhovito.

Ob poti je rastel šipek, in najvišji vrh je bil pognal rdečo cvetko.

„Vidite li, gospod Kvarel, kako lepo je to cvetje?“

In pokazala mi je to divjo vrtnico in obrnila k meni obrazek.

„Da, komtesa!“

In šel sem trgat ono cvetje. A bilo je težje, nego sem menil poprej. S trudom sem upognil vrh, pri tem pa se mi je zabodlo trnje v meso, in ko sem prinesel rdeči cvet gospici, so mi tekle iz roke krvave kaplje in padale na zemljo. Kako se ji je užalostilo srce!

„Oh, gospod Kvarel, jako vas milujem!“ je vzkliknila.

Vzela je svilnato rutico ter mi obezala ranjene prste.

In ko je končala, je povzdignila glavico ter vprašala: „Je li sedaj dobro?“

Dal sem ji hvalo, a ona je zardela, kakor bi se bila spomnila, da je storila tujcu več, nego bi bila smela.

In, mili prijatelj, takrat je padla tudi meni iskra prve ljubezni v mlado dušo in v tem vrtu se mi je razcvelo cvetje, katero je imelo dosti več trnja, nego vonjajočih listov. — — —

Prijatelj, na svetu je toliko kontrastov! In ako bi se prepirala dandanašnji, če je tisti pregovor: „v zdravem in lepem telesu biva tudi lepa duša“ resničen, ali pa le prazna domišljija, bi hotel jaz sto in sto vzgledov pokazati, kako da je legâl tisti modrijan, ki je prvi izmislil ta pregovor! To se je videlo pa še posebno na premilostivem gospodu grofu Mariji Jožefu **skem. Gospodaril je nekđaj tu na malem posestvu kakor deželni erdeljski poglavar v pokoju. In kaka oseba je bila to! Čisto zgrbana, brez las skoraj in v obleki, ki se je nosila za cesarja Jožefa, prav zelo smešen. A bodi mu zemljica lehkà; zakaj že davno je umrl. In vendar je v njem bivala dobra, olikana duša, obdarovana z najboljšim vkusom. Najkrasnejši proizvod njegove fantazije pa je bil vrt pri malem posestvu.

Pa saj je tudi pridno delal in se trudil, da mu je kapal znoj z zgrbančanega čela.

Hodil je — kakor mi je pravil stari grajski sluga — ročno semtertja, zapovedoval, kazal in srdil se, ko je bil najbolj hud, in včasih — težko mi boš verjel — tudi zajokal.

Bog bodi rahli duši milostiv! Na svetu menda ni prelahko živel. Zakaj že v tistem sirovem času je doživel dosti zasmeha, ko je premikal krive svoje ude po peščenih stezah ter popravljâl drage bruseljske čipke na tenkih prsih, ali pa šumotal z malim rapirjem po pesku

in si vejal hlad s triogelnim velikim klobukom. In takrat se je smejalo vse, dà, še celo njegovi hlapci so kremžili ustnice.

In vendar je izvršil krasno delo: vrt pri malem gradiču.

Prijatelj, tu je tisočero cvetje, z velikimi in malimi glavicami; tukaj dehte sladke vonjave in se šopirijo pisane boje v najživejši razliki. Tu so gozdiči, gričevje, sploh: tu je majhen, a krasen raj!

Na vrtni sredini izvira potok in teče precej mogočen izmed skalovja. Krog in krog ga senčijo široka drevesa in ob njegovem bregu cveto divne plavice.

Ne misli pak, da je pozabila izumljiva duša premilostivega grofa Marije Jožefa na ta kraj.

V trdo skalovje je velel vsekati prostorno otlino. Kako prijeten hlad veje tu notri, zunaj pa pripeka vroče solnce ter z malokaterim žarkom posije v ta mrak.

Tu je klop iz mahovja, mehka in vabljiva. In ako si legel nánjo, ko peče polje vročina in ko le pomalem šepetajo listi pred jamo in se bobnenje potoka čuje kakor iz daljave, mirno in pohlevno — zapreš tudi ti oči in spanec te obide. Prebudi te stoprav hladno jutro, ali pa mila pesem žuborečega slavca, ki si je izvolil mirni gaj ob potoku za svoje gnezdece. Če stopiš tedaj iz otlina, ti vzhaja solnce izmed

bližnjih vrhov ter ti zlati zemljo, da si vesel življenja.

Ali ni vreden našega blagoslova stari, grbasti Marija Jožef? —

* * *

Tihi mrak me je objel, ko sem stopil z belega dneva pod skalnati obok. Vid me je zapustil na tem polutemnem kraju. A ko se mi je zdanilo, sem videl na mahoviti klopi — komteso Marijo.

Dragi moj! Zdaj šele vidim, da ti doslej nisem bil povedal njenega imena. Odpusti! Saj veš, da mi je od tistega časa že mnogo, mnogo izginilo iz spomina. —

Na mahoviti klopi je ležala torej komtesa Marija. Kakor vila vrelca, ki je šumel ne daleč, je spala pri iztoku njegovih vodâ.

Tiho sem pristopil. Kakor mrtvo je ležalo malo telesce; samo prsi so se rahlo dvigale.

Kaj sem storil? Sklonil sem se lehnò ter pritisnil svoje ustnice na toplo njeno lice.

Ali zdaj so se odprle njene jasne oči in videl sem na dno njene duše. Kakor plaha srna je skočila pokonci.

Jaz pa sem padel na kolena ter dejal: „Komtesa Marija, odpustite mojo drzovitost!“ In dolgo je bila tiha; zdelo se mi je, da dviguje večnost svoje peroti nad menoj ubogim predrznikom.

Prijatelj! Po dolgem molku mi je odpustila.

V.

Potem je preteklo mnogo dni in je prišla hladna jesen.

Vihar je vil drevesa; potok je bobnel huje v svoji strugi ter drl besneje v daljavo. Po nebu so se vlačili črni oblaki in grozili z dežjem.

Jaz pa sem stal ob debeli smreki in bil globoko zamišljen.

Izprevidel sem, da mi tu ni več živeti, niti več ostati.

Slovo! Slovo!

Res prežalostna beseda! Prijatelj, zakaj je dopuščeno tako malo ljudem uživati odločeno srečo? Mi reveži, ki smo se rodili med solzami, nimamo li tudi pravice do sreče? Ali zato ne, ker je bilo rojstvo naše nesreča? Je li usoda tudi aristokratinja?

Lehnò se mi je doteknila žametna ročica razburjenih lic.

„Marija!“

„Tako zamišljen, prijatelj?“

„Odpustite, komtesa! Bil sem v resnici zamišljen in mislil sem na uro najinega slovesa, katera mora kmalu biti.“

In postalo ji je lice tako mrtvaško-bledo in moči so jo zapustile, da bi se bila zgrudila na zemljo, ko bi je ne bile objele moje roke.

Kar omahnila ji je glavica na moje prsi in pričela je glasno plakati.

„Draga moja! Saj zopet pridem!“

„Proč?“ je ihtela. „Proč od todi? In menila sem, da me ljubi, da ostane vedno pri meni!“

Prijatelj, sedaj vidiš, da je bila še zelo naivna.

„Zlata duša, saj zopet pridem in potlej te vzamem s seboj.“

„Je li res, je li res?“

In nehale so ji teči solze.

A v istem trenutku je padla neka težka, zgrbančena roka na mojo ramo, in ko sem obrnil obraz, sem zrl v resno oko staremu grofu. In ni se mu srdilo obličje, nego kakor usmiljenje mu je prešinilo široke gube, ko je prijel komteso za roko in mi dejal tiho in počasi:

„Prijatelj, to je — tvoja sestra — sestra — po krvi!“

Ostrmim kot nemi kamen.

To izgovorivši je vzel v naročje onemoglega otroka ter hitro odšel za smreke.

Zavedevši se iz nezavesti se z bolečim glasom zagrohotam: „Ha — ha — ha!“

Skoraj me je bilo tega posmeha samega groza!

A potok je šumel in vihar je bučal. Težke kaplje so padale z neba ter mi hladile zavrele možgane.

Nisem vedel, kaj se je prav zgodilo.
Vse, vse se mi je zdelo kot sanje!
Divjal sem okrog, si pulil lase in malo da
ne proklinjal svoj porod.

Bila je že noč, ko pritavam na dom.

„Pozno prihajaš, sin moj!“ —

„Vaš sin?“ —

A, prijatelj, duša oskrbnikova je ostala mirna
in nosljaje je dejal: „Hi — hi! Saj sem vedel,
da mora priti enkrat na dan! Hi — hi, bratec,
sedaj bova tožila, dolgo tožila ter te spravila
do tvoje pravice! Hi — hi! Imam papirje!“

Po teh besedah planem vun v temno
noč

Prišel sem zopet na univerzo in tu se
pričel boriti za bodočnost. A prebil sem ter z
lastnim trudom postal to, kar sem zdaj.

Ni ravno veliko, ali rečem lahko, da —
živim!

* * *

Vprašaj me, če sem jo videl še kdaj?
Bilo je leta 18 . . .

Pomlad je prešla, ali vsaj pojemala. Le
redko cvetje se je videlo še tu in tam po ljub-
ljanskih drevoredih.

Večer je bil zavil okolico s svojim mrakom;
a po dolgih izprehajališčih je hodila obila mno-

žica. Tudi jaz sem bil krenil tja, ko sem zapustil prašno pisarno.

Zamislil sem se bil ter hodil čisto sam po peščeni poti.

Prebudil sem se stoprav, ko sem stopil na dolgo obleko lepo opravljeni dami in ko se je zajezil nad menoj njen stari spremljevalec.

„Odpustite gospa,“ sem zamrmral prestrašen.

Stari gospod pa je hitel dalje in dejal tiho: „To je gospod Kvarel!“

In ona se je bila tudi ozrla: — bila je ona!

Prijatelj, kakšen je bil postal ta obrazek? Bil je še vedno krasen, ali bled, bled, tako prečudno bled, da me je zbolelo srce. Iz oči ji je sijala žalost, ali pa — bogve, je li res — blaznost.

Sedaj še živi; ali jaz je ne vidim nikdar.

In prav je tako! —

Da, prijatelj! Grabbe ima prav, ako trdi, da človeško srce je ustvarjeno za to, da se raztrga. Dà, raztrga! — In baš prepričanje tega nas drži v viharjih pokonci, da ne omagamo, dokler nas zakon prirode ne zgrudi v svoj zemeljski rodni prah! —

VII.

Margareta.

Obraz.

Na našem vrtu je cvela že vrtnica in ščinkavec je imel, kakor vsako leto, gnezdo na veji pred vežó.

Ali duh vrtnice me ni radostil še nikdar tako in ščinkavčevo petje me je kratkočasilo malokdaj bolj, kakor letos.

Kaj mi je bila mar vrtnica na vrtu, ko sem še letal okrog domačih oglov otrok, in ščinkavec na veji — kdo se je zmenil za njegovo žvrgojenje? A sedaj, ko je preteklo nekaj let, odkar sem bival v širokem stolnem mestu, odkar sem videl samo zidine in zidine, tlakove, in samo tu pa tam zeleno cvetko na oknu, uvelo, kakor da bi ji tudi škodovala mestne soparice, sedaj se mi zdi to vse drugače.

Ako je poprej odmrila naša vrtnica, si je posula s svojim listjem smrtno gomilo, dočim sedaj dan za dnevom čakam, da zapazim na nji znake hiranja, ko ji prično giniti moči, nakar jo takoj odvezam prirodi; na mojem oknu naj se napije novih moči, da ostane še dalje v cvetnem krasu.

In zdi se mi, da pride kmalu trenotek, ko deblo ne bo dajalo več moči lepi cvetki in se žalujoč nagne suha glavica. Vsaj če bo tako

peklo solnce kakor danes, ko se komaj diha v senci. Še ščinkavec je utihnil na veji pri svojem polnem gnezdu, in kamor mi nese oko, ni videti človeka, dasiravno je nedelja popoldne.

Pod mano v vasi je tiho vse, in tudi otroci so zapustili svoje glasne igre.

Tako je ostalo do mraka.

Tudi jaz sem ostal v senci hruškovega drevesa ter se spominjal na marsikaj iz prejšnjih let, in hvala usodi, da so bili ti spomini sladki in niso ranili duše.

Prišel je mrak, in zvon iz stolpa se je oglasil, da se je razlegalo po dolini. In hladna sapica je zapihala ter zamajala vrtnico na moji strani in nesla njen vonj v daljo.

Ali tudi ščinkavec je zapel na veji, vesel večerne rose, katera mu je hladila pekoči kljun.

Na nebu pa so pričele bleščati zvezde, in luna je pokazala prijazen obraz izmed drobnih oblakov. Bil je večer, ob kakršnih je človek vesel svojega življenja in ob katerih ga najprej zapusti spomin, da dviga koščena smrt vsak trenotek nad nami svojo koso.

In padala je rosa; vstal sem ter hotel stopiti v hišo.

Ali pri deblu pred mano se je skrivala tenkà deklica ter skrivala obrazek napol sramežljivo pod svojo dlan.

„Oj, ti si, Marjetica!“

Skoraj mi je obšlo dušo kesanje, da sem bil tako čisto pozabil na spremljevalko iz svojih otroških let, s katero sem tako dolgo užival vse sladkosti in bridkosti otroškega življenja. Dasi-ravno je bilo dobre četrť ure do hiše našega soseda in Marjetičinega doma, sem bil vendar vsak dan že zarana tam. Potem pa sva pričela z Margareto svoje igre, letala sva ter delala nemir okrog hiše. Ali sedaj sem bil že pozabil nanjo.

„Zakaj te toliko časa ni bilo?“

Povzdignila je obličje, in zapazil sem, kako da se je razcvela lepota na njem od časa, ko sem jo videl zadnjič.

Nekako boječe je obrnila k meni veliko oko in dejala tiho:

„Bala sem se!“

„Bala? Pa vsaj ne mene, Marjetica?“

„I tudi,“ je rekla odkritosrčno. „Saj si postal tako velik in, kakor pravijo, tudi prav zelo — nejeveren.“

Strmeč sem se zagovarjal.

„To ni resnično!“

„Res pa je že; saj sem sama videla, da nisi pokleknil v cerkvi in da nisi molil.“

Prijel sem deklico za roko in ji položil levico na črne lase ter ji dejal:

„Margareta! Ne misli, da pridejo v nebesa vsi, ki poklekujejo okrog oltarjev, se trkajo na prsi, si brijejo obraze ter zlivajo blagoslovljeno

vodo po tlaku — a v srcu so hudobni, hujši od najzlobnejših nejevercev.“

Margareta mi je zrla v oko, a mojih besed ni umela.

„Ti ne veš,“ sem rekel zamolklo. „Pa pustiva to! Ali si se spomnila kdaj v teh letih name, ko me ni bilo tu?“

„Gotovo! Vsak večer smo se pri vas menili, kdaj da prideš, in tudi sama sem želela, da pride kmalu tisti čas.“

„In kako ste živeli?“

Tu prične pripovedovati, kako da je pri njih doma še vse pri starem, kako za hišo še zmerom teče studenec, kako da še vedno cvetó vrtnice pred hišo in kako da je pri njih doma vse veselo in zdravo kakor nekdaj.

Vtem pa je nastala noč in zagrnila v svoje temno krilo vso okolico.

„Kako je že temno.“

In za roko sem jo peljal v našo hišo. V veži se je kurilo na ognjišču, v loncih je vrela večerja.

„Lejte, ti Marjetica?“ je rekla mati in si dajala opraviti okrog ognja.

„Vidite ju le!“ je jezičila dekla ter majala glavo. „Zato me je vedno popraševala, ko sva šli davi od maše, kaj da dela, kakšen da je, ali je mesten, prav zelo gosposki.“

Margareta se mi je iztrgala ter urno skočila skozi bližnja vrata v hišo.

Tu je bilo vse praznično. V kotu je gorela lučca pred veliko podobo Matere božje, in mali brat se je sukal okrog nje in pel mašo, in najmlajša sestra mu je stregla pri tem ter pobožno sklepala roke. Oče pa je bil popustil knjigo, iz katere je bral, ter si zadovoljno gladil skoraj osivele lase.

„Ta mora v šolo!“ je dejal, ko sem vstopil jaz.

Pa otroka sta bila ugledala Margareto, popustila svojo igro ter ji hitela nasproti.

„Marjeta!“ je rekel bratec sramežljivo. „Ali imate pri vas še kaj tistih pozimskih jabolk, ki ostanejo do Binkošti?“

Dobra deklica je obdarovala prosečega z zaželenim sadjem, nakar se je dečko zadovoljno skrnil za peč in si nasitil svojo slast in skoro nato zadremal.

Margareta pa je ostala, pri nas večerjala in se potem odpravila.

„Ali ne greš nekaj časa z mano?“ je rekla preprosto. „Tema je in tudi luna se je skrila.“

Rad sem ji izpolnil željo, katera je pričala o tem, kako je deklica še nedolžna.

Naša dekla pa je zasmehljivo kremžila ustnice.

„Kaj mi pa hoče?“ je dejala, ko sva šla po temni in skalnati poti. „Je-li, da to ni nič takega, ako greš z mano? Saj nisi še tak gospod, da bi te ne smela prositi, je-li, ti?“

„Gotovo ne!“

Uboga Margareta! Življenja pač še ni poznala in ne okusila njegovega grenkega jedra.

„Margareta!“ sem rekel tiho. „Ali v vašem vrtu že cvete vrtnica, na našem je že v cvetju.“

„Oj, pač, in tudi rožmarin na mojem oknu že cvete.“

„Rožmarin! Marjetica, tega mi pač daš —!“

„Rožmarina — ali povedati ne smeš nikomur.“

„Zakaj ne?“

„Kaj bi pač rekli ljudje!“

„Kaj neki, Marjeta?“

Obmolknila je, in zdelo se mi je, da ji je zalila lice rdečica. Potem je stopala molče, dokler se ni pred nama pokazala temačno izmed visokega drevja gledajoča sosedova hiša, njen dom.

„Tu si doma!“ Slabovoljen sem se obrnil ter hotel oditi.

Ali v resnici tako trdega srca ni mogla biti, da bi me ne poklicala nazaj. Na njen klic sem torej obrnil pogled. Še je stala na istem mestu.

„Metka!“

Pristopila je ter dejala:

„Ti si jezen, ali preteklo je toliko časa, odkar sva se videla zadnjič.“

„Prav imaš, Marjetica, čas hiti. In za naju je pretekel tisti čas, ko sva se imela rada in nisva pazila na to, kaj ljudje govore.“ —

„Oj, ne, ne!“ je pričela ihteti in viti roke. Jaz pa sem jo prijel za roko, in ona se je naslonila k meni in na mojih prsih je pretakala solze. Bleda luna je sijala in obsevala njen obrazek, da se je zdel tudi bled.

„Margareta!“

Nič mi ni vedela odgovoriti, samo sramežljivo je skrivala svoje ognjevito lice. Jaz pa sem ji gladil lase in naposled poljubil njeno čelo. Kako se je stresla, se mi plaho iztrgala in nato odhitela proti bližnjim vratom:

„Lehko noč!“

„Lehko noč! Ali — rožmarin, rožmarin!“

In luna je sijala in zvezde so prijazno migljale.

* * *

Priljudno se je ovijala vinska trta okrog malega okna, in na njenem vznožju je cvelo v gredicah cvetja v obilici. Tu so se v luninem svitu zibale mnogoštevilne glavice, te so zaprte, one odprte pile nočni hlad. A vinska trta sama ni imela cvetú, saj je ni gojila prijazna природа in ji ni dajala gorečega redilnega soka iz svojega osrčja. Vendar pa se je njeno listje svetilo v nočni svetlobi in v bleščečem vencu obdajalo naoknice.

Rahlo sem potrkal na steklo.

„Marjeta! Ali spiš?“

Tiho je odprla ter vestno zagrnjena pristopila in pokazala razburjeno obličje med vin-
skim okvirom.

Molče je uprla oko v črno noč. Jaz pa sem
zrl njen divni obrazek, na katerega so padali
mesečni žarki, in sem v srcu hvalil stvarnico,
da je vsadila tu sèm v tako pusto zemljo tako
krasno cvetje.

„Margareta! Jutri odidem.“

„Že jutri?“

In oblile so jo solze in ji padale čez lica
na moje roke.

„Margareta, ali se še spominjaš tistega ve-
čera, ko sem te prosil rožmarina in mi ga ti
nisi dala?“

Hitro je odlomila rožmarinov vrh poleg sebe
ter mi ga podala. Ko se je sklonila k meni, sem
čutil tople njene roke. Nato pa je vroče svoje lice
pritisnila na vroče moje čelo in dejala kipeče:

„Ali kmalu, kmalu se vrni!“

Vzel sem njeno glavico v obe roke in dolgo
zrl v njeno oko.

„Kmalu, Marjetica, prav kmalu!“

In še dolgo sem stal pred njenim okencem
potem, ko se je bilo svetlo steklo že zaprlo, ko
je Margareta že davno zadremala in se je njena
mlada duša zibala v zlatih sanjah.

* * *

„Kmalu, prav kmalu!“

Ali vendar je prešlo nekaj let, preden sem zopet z radostno dušo gledal na domačo, z mahom obrastlo streho ter na senčnate vrhove, ki naslanjajo ostarele veje nanjo.

Saj je tako težko, zatrdno se vkoreniniti v življenje ter si pridobiti vsaj nekaj veljave. Koliko bojev je treba poprej, da premagaš zasrambe ostarelih glav, zročih z obritimi bradami razburjeno na mlajšega, kako si upa nastopiti njihove ali pa še celo nove steze. A jaz sem preobladal vse ovire — in vstopil v življenje, katerega podlago sem si sezidal z lastnim znojem.

To je trpelo nekaj let. Ko so ta pretekla, sem pri priči pohitel v domači kraj.

Ostavljal sem voz v vasi ter hitel navkreber k domači hiši. Prijazno me je pozdravila sosedova streha izmed cvetočega drevja, ker ob tem času je bila kakor v mojem srcu tudi v prirodi pomlad. Preskočil sem ograjo in čez vrtove hitel proti bližnjemu poslopju. — Še zmerom je objemala vinska trta okence. A tudi letos je ni obdarovala pomlad s ponosnimi cvetovi, s kakršnimi so se ponašale gredice v njenem vznožju. Tu se je pač šopirilo mnogovrstno cvetje, in brenččeče čebele so brale med po razvelih cvetovih.

In tudi Margareta je sedela tu v njihovi sredi.
„Margareta!“ sem jo poklical veselo.

Urno je privzdignila obraz — ali moj Bog! Kako se je bilo izpremenilo to lice, kako je bilo blede in brezkrvno! A še vedno je bila krasna.

„Margareta!“ sem rekel žalostno. „Ti si bolna.“

Radostno je vzkliknila ter dejala:

„Sedaj je dobro vse — vse!“

In vzel sem jo v naročje.

„Ali kje si ostajal toliko časa? Tako težko sem te pričakovala!“

„Oj, Marjetica!“ sem odgovoril. „Drugod se ne živi tako kakor tu med vašimi gorami.“

„Saj vem, saj vem!“ je dejala otožno in trudno naslonila bolno glavo na moje prsi.

„Sedaj je dobro vse!“ je govorila tiho. Nekako čudno se je stresla, se težko naslonila in še bolj pobledela.

„Margareta,“ sem dejal čez nekaj časa, „ali ne greva v hišo? Tu piha še mrzla sapa, in škodovalo bi ti morda.“

A ni mi dala odgovora.

Plašno sem ji privzdignil obraz. Očesi sta se zaprli . . .

Vsi trije zvonovi so peli iz visokih lin. Na pokopališču smo devali Margareto v hladni grob.

Počasi in otožen sem se vrnil k očetovi hiši.

Na našem vrtu pa je cvela vrtnica in na veji pred hišo je pel ščinkavec ter pital mladiče.

VIII.

Ivan Slavelj.

I.

Rojstni dom.

Ivan Slavelj se je rodil v borni koči male slovenske vasi. Njegovi predniki so jo bili postavili iz lesa, jo pokrili s slamo ter oprli na skalnat rob, da bi ji dajal moči in stalnosti. Ob rojstvu našega Slavlja je bila kočica še krepka, samo streha je že pešala ter primorala starega Slavlja, da ji je večkrat zlezal na rebri ter najbolj oslabela mesta zasul s pazderjem in drugim drobižem. In ker je skalnati rob podpiral samo severno stran, staro poslopje se je pa nagibalo tudi proti zahodu, je posekal umni gospodar v svojem smrečju dve debli ter prišel ž njima tudi zahodu na pomoč. In posrečilo se mu je. Kočica stoji zdaj trdno ter daje prebivavcem stanovanje in toploto.

Ti pa, dragi bravec, ki si vujen drugega sveta, ki nosiš obleko, katera morda ni veliko manj vredna, kakor vse Slavljevo posestvo, in ki zakosiš opoldne več, kakor Slavelj in njegova družina ves teden, ti si lahko misliš, da ni pričakovala svila in mehka blazina mladega Slavlja, ko se je imel poroditi ter v leseni koči stopiti v to solzno dolino.

Mnogo smo se trudili, vendar le malosti pozvedeli o tej imenitni uri.

Viri nam pripovedujejo, da je Slaveljka še dva dni pred porodom kopala na njivi ter prinesla za južino in večerjo še sama na glavi vode od sosedovega studenca. Potem pa, ko je legla, vzame gospodar tudi gospodinjstvo v svoje roke in vestno opravlja kuho in kurjavo. Da bi si pri vednem letanju ne trgal dragih podplatov, je sezul visokocevno obuvalo ter golonog v kratkih hlačah gospodinjl po svoji hiši. In ko je zagledal naš Ivan Slavelj beli dan, se napolni očetu s slastjo srce. Po prstih stopa iz izbe, in malo časa potem zapoje pod streho škoporeznica, ž njo pa se oglasi tudi oče Slavelj s pesmijo iz davno preteklih mladih dni.

Naši viri so ohranili iz istega večera še drugi prigodek, kateri bo morda slabo zapisal ime očeta Slavlja v marsikatero deviško srce; ali jaz, vestni poročnik te resnične zgodbe, ne morem utajiti ter ga prikriti prihodnosti. Oče Slavelj zapali ogenj za večerjo ter izmiva in napolni vsakovrstno lončeno posodo. Vzame iz stare vežne omare ječmenove kaše, moke in česar je sicer potreba. Ko pa pride do solnjaka, vidi, da je prazen. A kako narediti večerjo brez soli, ki je duša tečnemu jedilu? Stisne torej solnjak pod pazduho in urno šine proti vasi, katera je bila nekoliko streljajev od njegovega

bivališča. Tu pri prodajavcu in vaškem gostilničarju se je pripetila pregreha.

Slavelj si nakupi soli, zraven si ukaže prinesiti tudi polič dolenskega vina ter ga izpije na srečo svojemu novorojenemu sinu. Ali ker ni bil vaju vinskih moči, ga premagajo tako, da gre tisto noč brez večerje in nekoliko vinjen v listje, katero je bil nanosil k postelji svoje žene.

Za poznejšo pripoved se nam zdi potrebno, govoriti tu nekoliko o kraju, v katerem je prebivala naša uborna rodbina. Vas Bobovec je nekje na Slovenskem, kakor smo omenili že poprej; ima nekaj čez štirideset hiš, dva premožna kmeta, cerkev, šolo in župnišče, v njem tri duhovne gospode. Skozi vas teče potok, pred njo se razprostira polje in ravnina, za njo pa se vzdiguje hribovje s smrečjem obrastlo. Kako četrť ure Bobovcu na strani stoji grad bobovških gospodov, in to poslopje ima mnogo pomena za našo povest. Zvedeli smo, da je oče Slavelj v svojih neoženjenih letih tu sèm hodil drva cepit in da je služila mati Slaveljka pri grajski gospé, preden se je preselila v revno kočó revnega Slavlja. Ali vrnimo se zopet k povesti!

Naključilo se je bilo tako, da je bil naš junak šele drugo jutro sprejet v naročje svete cerkve. Ko pridejo domov iz božje veže in oče Slavelj ogleduje obličje svojemu rojencu, se mu zdi zdaj mirnejše, lepše in prijaznejše.

Pobožna in pri štiridesetih letih še neomozena samotarka Meta, ki je morala biti pri takih rojstvih, je pritrdila očetu rekoč: „Glejte, na malih boste čudeže videli, kakor je zapisano v evangeljskih bukvah.“

Slavlju se odpro usta od samega začudenja o toliki vednosti in ji odgovori ponižno: „Prav praviš, Meta, ali jaz ne pričenjам z evangelijem, takrat se zbiram šele za pridigo in za to, kar pride iz gospodovih ust.“

„To pa že ni prav,“ odgovori Meta, „čemu moči zbirati? Zakaj kar je božjega, gre po ravni cesti v srce, kar pa je peklenškega, se izkuša po ovinkih vtepti v vrt naših duš.“

„Prav praviš, Meta,“ in oče Slavelj si izgladi s čela temne lase. Meta umiva ročno malega Slaveljčka v mlačni vodi, kar ji zastavi za nekaj časa tok gibčnega jezika.

Mi pa se ognemo vsaki zmešnjavi, porabimo to priliko ter navedemo nekoliko krstnih imen.

Očetu Slavlju so dali ime svetega Antona, egipčanskega puščavnika. Ugenili so jo. Naš Anton je izkušal na vso moč posnemati sveti svoj vzgled. Nikdar ni popival, ob največjih praznikih je užil zmerno in pametno kupo vina in samo o Veliki noči se je najedel mesa in belega kruha. V nedeljo popoldne ni zahajal na vas, ostajal po „nauku“ pri domu, dejal raz sebe praznično obleko ter se napravil v delavniško;

potem pa je letal z veliko pazljivostjo in potrpežljivostjo za staro Mavro, edinim živinčetom svojega hleva, da mu ne uide z vrta ali v zelnik ali pa v žito, in da mu ne objé mladih drevesc, katera je bil zasadil pomladi. S svojo ženo je živel složno in če je dejala ona tako, gotovo ni dejal on drugače. Nikdar ni godrnjal, če ni bilo zjutraj kosila ali če je hodilo devet dni zaporedoma eno in isto na mizo: v oblicah krompir ali pa kislo zelje. Saj je imel v miznici ovsenjaka; tega je jedel še z isto slastjo, kakor nekda, ko je še vaško drobnico gonil na pašo. Ob kratkem: Oče Anton Slavelj je bil dober mož, pošten hišni gospodar, kateri je družil z varčnostjo tudi potrebno pobožnost. Zakaj vsak advent in vsako Veliko noč se je razodel duhovnemu pastirju svojemu ter prosil odpuščanja grehov. In kadar mu je storilo živinče, je vrgel v cerkveno puščico desetico ali pa postavil na oltar voščenege volička.

Ko je bil dopolnil petintrideset let, se je oženil s svojo ženo. In tudi tu mu je bila sreča mila. Barba mu je postala dobrodušna družica na poti življenja.

Prenašala je s potrpežljivostjo težave nove domačije in z enako radostjo, kakor je rezala poprej bogata grajska žita, je žela zdaj nizko klasovje po suhih rebrih, katere so bile prišle v last Slavljevim prednikom. Pobožna je bila

še bolj kakor njen mož; po maši je ostajala vedno še pol ure v cerkvi, da je odmolila brezmašne molitve, kakor so za hišo in polje, za srečo pri živini in otrocih, vzdihljaji do svoje patrone in do mnogih svetnikov in svetnic.

S posebnim veseljem se je spominjala svojega očeta, ki je že davno počival v grobu, v življenju pa samotaril po bobovški vasi ter se redno živil z delom svojih rok. Njegova pobožnost je slula po vsem okraju. Vedel je vsakdo, da se je pobožni Muha (tako so mu dejali) vselej, kadar mu je ušla pri mali nezgodi kaka po sedanjih pojmih čisto nedolžna kletvica, s strahom okrog ozrl in z globokim kesanjem vzdihnil: „Za božjo voljo, zaklel sem!“ In potem v nedeljo gotovo ni pozabil izpovednice in pozemeljskega očiščenja. Ime mu je bilo Janez, zatorej so krstili na materino posebno željo tudi malega Slavlja za Janeza, Izveličarjevega krstnika, da bi bil vsaj malo podoben očetu Muhi, kateri je tedaj že ležal v zemlji.

II.

Pripoveduje se, kakšno srečo je Ivan Slavelj doživel krstnega dne.

Ko je bila Meta malega Slavlja povila v plenice, ga položi v novo zibel in mu naredi križ čez čelo in usta. Potem reče: „Molitve je treba, molitve!“

„Ta je prava, Meta, prav govoriš, Meta!“ odgovori oče Slavelj, ali kaj pravimo „odgovori“ — zavpije oče Slavelj; zakaj prišlo mu je iz dna srca.

„Oče, vi ste bogudopadljivi,“ pravi Meta. „Bog vam pa je dal tudi prelep dar“ (in ozre se na spečega našega junaka). „Ali z darom pridejo tudi dolžnosti,“ pristavi, „da ga vzredite duhovsko, kakor se pridiguje na prižnici, da ga na koncu sveta naš blagonosnik ne obsodi in da ga ne zagledamo med kozli in med črnimi!“

„Da ga ne zagledamo med kozli!“ godrnja oče Anton ter si podpre čelo, težko čelo.

„Da ga ne zagledamo!“ reče Meta, potem pa se nagne k očetu Slavlju in pošepeta: „Ali da se ne zgodi, imamo gotovo pripomoč.“

„Gotovo pripomoč, praviš?“ In oče Anton povzdigne radosten oči. Meta pa privleče na dan obdelano molitveno knjigo in jo odpre na mestu, kjer so ležali v nji stari naočniki.

„Tu je,“ pravi s prepričanjem. Oboroži nos in prične brati: „Molitvica in pobožni vzdihljaji nad novorojenim otrokom!“

Počasi bere in navede vse dobrote, katere so sveti oče papež Silvester za to molitvico in za te vzdihljaje podarili, „ako se zmolijo z vrednim duhom ter se moli deset ‚Češčena si Marija‘ in ravno toliko ‚Čast bodi‘, ako se človek izpove in prejme kruh božji“.

Oče Slavelj vzdihne strmeč o tolikem blagoslovu. Meta pa moli in konča tako: „In ti sveti križ in sveti les in sveti žreblji in sulica presveta in vse svete svetinje, vpijte na glas, da gledajo nebesa na ta novi ud udov svete cerkve z največjim dopadajenjem.“

„Zdaj pa še zarotenje,“ reče in povzdigne glas: „In ti ‚cercerelus‘ pogini, ‚cercerelus‘!“

Tako se konča ta prekreпка molitvica, polna cvetoče pobožnosti in najlepšega duha, kakor jih je več med narodom slovenskim.

Oče Anton pa se je čutil novopokrepčaneга, zavoljo čudodelnih vzdihljajev radostnega.

Meta pa odloži naočnike z zgrbančenega nosa, jih položi med vele liste pobožnih bukev ter se pripravlja na odhod.

„Jè!“ reče oče Slavelj. „Ka-li meniš že iti?“

„Bom pa šla,“ odgovori ter v resnici odide.

„Prav dobro si mi storila,“ vpije oče Anton za njo iz hvaležnega srca, „pa še kaj pridi!“

Tako se je pričelo življenje našemu junaku, in potem je živel brezskrbno do tistega časa, kateri se zamori brez škode v šoli.

Tisto jutro se oče Slavelj obleče praznično, mati pa umije prihodnjega učenjaka z mlačno vodo, mu razčeše lase ter mu daje dobrih naukov na novo pot.

Popoldne pa je Slavljev Janezek z okorno svojo roko poizkušal začrtati prve črke.

III.

Izve se, s čim se peča bobovški gospod učitelj.

V polnem cvetju se je šopirila pomlad, vse je bilo radostno, tice v logu in ribe v vodi. Samo bobovški gospod učitelj Štefan Deska je bil nekako zamišljen, ko je o solnčnem vzhodu oprtil košek dobrega gnoja, da ga ponese še pred šolskim pričetkom na mesto, kjer naj bi njegove dobrodejne moči pokrepčale onemoglo rušo.

„Slabo se mi godi!“ pravi bobovški učitelj žalostno ter počasi odide na hribovje za Bobovcem, kjer mu je bila oddeljena za užitek njivica, peščena in suhotna.

Ko dospe do višine, od koder se vidi v dolu Bobovec, odpočije ter tožno zre na spečo vas pod sabo.

„Tam je Tinkar, vse še v pokoju — ni mi še oddal zadnje bire — izterjam! In tu doli Čudej, tudi še vse spi — za libero še ni plačal — in tam Kisel, v miru še vse — deček njegov mi ni še prinesel za drva; moram danes poprašati, kako da ne. Slabo se mi godi!“

In godrnjaje stopa dalje in dospe do svoje lasti, kjer se oprostí težkega bremena.

Z olajšano dušo se vrača potem ter vrže z nekako zadovoljno gracioznostjo slabopleteni košek črez učena ramena. Šum novega življenja

je prebudil menda tudi pri Deski učiteljsko stran trpeče duše, zakaj s slastjo govori sam s sabo:

„Pri Porekarju že dim — včeraj zopet metal kamenje po farovškem Tetirju — tri gorke po prstih; pri Kosmu se oglašča živina — slabo vedenje v cerkvi — danes malo pokore; pri Kočarju že žagajo drva — zopet ni znala pri župniku šest resnic — naj kleči!“

In tako prehodi gospod magister ves Bobovec ter pripravlja bliske mlademu zarodu njegovemu, mnogoobetajoči mladini.

Ko je osemkrat udarilo kladivo na bron bobovškega zvona, vzame učitelj Deska izza kota znamenje svoje oblasti — dolgo leskovko, obleče dolgopeto haljo ter stopa počasi proti mestu dobrodejnega svojega delovanja. Srenjski očetje so bili najeli v ta namen sobo v vaški usnjariji ter z redko daroljubnostjo poklicali muze in gracije v kraj, kjer so vladale poprej erinije smrdljivega čresla in sirovih kož.

Pred strojarijo je že zbrana kopica vedoželjne mladine. Vpije, kriči, prepira se in pretepa.

Povedali smo že poprej, da je tekel skozi Bobovec potok in ob njegovem obrežju je stala bobovška usnjarija in šola. Gospod Deska je moral torej vselej, kadar je hotel v svoje sveetišče, čez mali mostiček, kjer je stala navadno druga četica njegovih učencev ter zrla mirno v dalje hitečo vodo.

Ali komaj zapazijo otroci Desko z domačo kapico na osiveli glavi in s čudodelno leskovko pod pazduho, se udero v šolsko poslopje.

Učitelj Deska pa koraka počasi mimo cerkve, mimo župnišča in vrta njegovega. Pri cerkvenih vratih odpravi poklon in pred župniščem pogladi dvorskega psa Tetirja; potem pa stopa dalje, čez mostiček, dokler ga ne sprejme strojarija v svoje smrdljivo krilo.

Prične se poduk. Najpoprej se moli, potem pa zapoje leskovka svojo pesem, in šele, ko je pretepel navdušeni Deska polovico svojih učencev, prične podučevati. Kadar pa udari težko pričakovana ura enajsta, zaklene gospod učitelj dvorano bobovške akademije ter izpusti na dom mladoletno druhal.

Ko potihne hrum, stopa tudi Deska zmerno in učeno po stopnicah navzdol. V veži je stala strojarica ter globoko vzdihovala in prenašala in prekladala posodo na ognjišču.

„Ali bo južina?“ vpraša učitelj in skoraj milo mu je, ko se spomni tu pri plapolajočem plamenu in pri polnih loncih mrtvega svojega ognjišča.

Žena pritrdi zamolklo.

„Kaj? . . . Žalost?“ se začudi Deska.

„Bolezen čez noč . . . Ančka bo umrla, o Bog!“ ihti ostrašena mati.

„Mirnost, le mirnost, ta je tolažba!“ reče Deska. „Ali ste že kaj poizkušali?“

„Ne vemo ničesar, take bolezni še ni bilo v hiši!“

„Torej poglejmo, kaj je.“ In z veliko zavestjo stopa za ubogo materjo. Tu moramo povedati, da je Štefan Deska po Bobovcu slovel tudi za spretnega zdravnika.

„Vročice ji je, pravite?“

„Vsa je v potu, nič več me ne pozna.“

„Mati,“ in gospod Deska obstane ter s čudno učenostjo obrne pogled na objokano ženo, „mati, poslušajte moje besede, te sem bral v starih visokoučenih bukvah, v taistih so vsi zdravilni plodovi popisani, povedane vse dobrodejne koreninice, vsi močni sadeži in vse rastline in vsa mogočna zdravila in vsa krepka doktorstva.“

Strojarica strmi in sklepa roke. Deska pa se obradosti, videč vtisek svoje besede.

„Ni je bolezni, katera bi ne imela nasprotnika v oni imenitni knjigi,“ pravi, „ki je, seve, v visoki nemščini pisana. Tudi je tam pisano o učenju astronomiji in prečudnem zvezdogledstvu in o moči, katero imajo zvezde in luna do nas. Samo proti vročini ni posebnega zapisano.“

„Tedaj ni nič gotovega?“ se ustraši ženica.

„Tega bi ne trdil,“ pravi učiteljski zdravnik, „tega ne trdim. Temveč prišel sem do prepričanja po dolgih premišljevanjih, mati, po težavnih primerih, mati, da je vročinam najhujša

nasprotnica voda.“ — „Voda, voda, vam pravim,“ govori z navdušenjem. „Ta dobrodejna moča, katera nam goni mlinska kolesa in z zelenjem obdava travnike in polje naše, ta je pomočnica tudi našemu zdravju!“

In Štefan Deska stopi v borno sobo, kjer se je borilo mlado življenje s smrtjo. Na slabi posteljici leži deklica, obrazek ji gori od vročine in potni toki jo zalivajo. Včasih se stresejo blede ustnice in tedaj prešine boleost čelo in lica.

„Voda,“ pravi Deska, „že vidim, voda bo delala tu strašno dobro, voda, ta čudodelna pomočnica.“

„Vode, prinesite vode,“ vpije, „da jo vlijemo čez njo in da jo pretresejo vsi vodeni sokovi in čistine in da ji ugasne ogenj v drobu. Vode, vode!“

In ženica hiti po čudodelno zdravilo, Deska pa sede v vznožje bolniške posteljice in z mirno krvjo pričakuje dobrodejne pomočnice.

Ali smrtna boginja je imela več sočutja kakor naš Eskulap in nagne hladne svoje peroti na revno ležišče, vzame v naročje bolno dete ter ga odnese v svoje mirno kraljestvo.

Ko pa je prinesla mati vode, najde mrliča. Joka in preлива solze.

Deska pa, čuteč, da ni potreba več njegovih vednosti, odgovori:

„Mirnost, mirnost, mati, ta je tolažba!“

In odide, in nočemo reči, da čisto brez sočutja.

„Vse mora umreti,“ govori mehko, pred strojarijo in svojo šolo stoječ, „in nič ne pomaga, ne zdravilstvo, ne višja astronomija. In tudi jaz Štefan Deska, bom legel, in potem ne bo treba ne gnoja nositi, ne južine kuhati!“

Tako je govoril Deska, in nihče ga ni motil v tožnem premišljevanju . . .

IV.

Bobovška umetnost.

„Tu dohaja moj prijatelj, Lavrencij Žolna, in vprašam, odkod?“ izpregovori Štefan Deska črez nekoliko časa. Zapazil je bil od daleč suho osebo, zavito v obleko napol gosposko napol kmetiško. Ta oseba je bila obložena z mnogovrstnimi zavoji, s slikarskim orodjem, kakor z mazilci, bojami v mehurjih in drugimi rečmi.

„Lavrencij Žolna, Bog s tabo!“

„Vročje je, Štefan, vročje,“ odgovori Lavrencij Žolna ter odloživši breme sede v travo poleg učenega prijatelja.

„Odkod?“

„Iz mesta!“

„Iz mesta torej!“

„Opravila,“ razlaga Lavrencij, „opravila kličejo človeka zdaj sem, zdaj tja. Danes sem se

preskrbel. Tu dve libri najboljšega ultramarina, tu štiri libre angleške fine rumene boje, in tu šestindvajset unč francoskega karmina. Časi so dragi, moj Štefan, karmin je poskočil, in vprašam, kaj moremo mi brez karmina?“

„Res je, slabo se nam godi,“ pritrди Deska.

„Jej dà, jej dà!“

„Ali imaš dela, Lavrencij?“

„Bo že, bo že!“

„Bog ti daj srečo, Lavrencij! Ako ti je po volji, pojdiva proti domu!“

Lavrencij Žolna zopet oprti znamenja svojega vzornega stanu in lehnò stopaje gresta naša junaka proti Bobovcu.

Štejemo si v dolžnost, da seznanimo bravece natančneje z estetično osebo bobovške vasi, katera je imela mnogo veljave po okolici. Ako je bilo treba ozeleniti vrata ali obnoviti svetega Florjana na zidu ali kam drugam nametati pisanih moči, povsod so klicali našega umetnika Lavrencija Žolno.

Rodil se je v čisto kmetiški hiši; pasel je v mladih letih koze, in umetna roka njegova je znala sukati brezovko po hrbtiščih nagajivih bradatih dvorožnikov ravno tako, kakor pozneje napravljati lično in spretno s funtom dobrega francoskega karmina svetemu Martinu v nebo vpijoč plašč. Ali v onih časih pastirstva se mu prikaže boginja umetnosti in zdajci začuti v

sebi moči, da se dvigne nad kozarja. In ni ga zapustil dobri genij. Pričel je z znamenji, z golidami svetega Florjana, in končal je z oltarskimi podobami. Ali kakor imajo vsi umetniki velike napake, tako je imel tudi Lavrencij svojo. V boljših časih, ko se mu je plačevalo po dvajset goldinarjev za oltarske podobe in ko karmin ni bil še tako drag, se je bil privadil vina. Kadar je v takih urah prijel mazilce, se mu je delo posrečilo tako dobro, da ga je komaj umela najkolovratnejša fantazija. Tedaj mu ni težilo srca, ako je bilo videti tu nogo zlomljeno, tam roko kakor velikonočni kolač; ne, če je gledalo to oko proti jugu in drugo na zahodno stran. Ideja je veljala, umetna ideja, kateri je služil bobovški umetnik.

In tudi danes je bil obšel duh idej Lavrencija Žolno. Komaj vstaneta z učiteljem, ga prime za roko ter mu reče zavestno: „Štefan, ali si že kdaj mislil na to, da slikarstvo napreduje?“

„Vsaka reč napreduje,“ odgovori Deska.

„I, prav si rekel; zdaj pa jaz tebi povem, da napreduje slikarstvo tudi v meni, in to ti razložim.“

„Tudi v tebi, Lavrencij, tudi v tebi, gotovo!“

In Deska se pripravlja, da bi poslušal razlaganje.

„Cerkev, bivališče Najsvetejšega, daje pohujšanje,“ zavpije vaški umetnik na vse grlo,

„cerkev daje pohujšanje, ino, ko bi sami župnik, vse časti vredni gospod, bili tu pričujoči, ino ga vendar daje.“

Tu moramo pristaviti, da je rabil naš umetnik, kadar je dospel na vrhunec svoje navdušenosti, premnogokrat besedico „ino“, kakor se je pisalo tedaj po molitvenih knjigah, da bi se tako obdal s svitom umetne učenosti.

Učitelj se ozira plah okrog. „Ne tako glasno, Lavrencij!“

Razburjeni umetnik pa kriči še huje: „Cerkev je kraj molitve, kjer se moli na molitvene bukvice in na molke, Štefan!“

In Štefan ga bojzljivo posluša.

„Priatelj Deska, cerkev je sveti kraj ino kraj Boga. Tu mora človek pozabiti, da je meso in poželjivost; ino torej so podobe ino slikarije ino štatve malopridne ino nič vredne, katere budé naše meso, Štefan Deska!“

In Štefan Deska ga zvesto posluša. „Ino taka je podoba svetega Boštjana, k drevesu privezanega; ti nagi udje, te gole prsi, koga bi vse to ne pohujševalo ino kateremu katoliškemu umetniku bi ne polnilo z žalostjo srca! Slikar, Štefan Deska, je služabnik božji, kakor župnik, prečastiti gospod duhovni oče. Slikar pridiguje z bojami, ino gorje mu, ako daje pohujšanje!“

In Lavrencij Žolna konča navdušeno svoj

govor: „Ino sveta Magdalena ino sveta Lucija, kdo bi ne tožil, da visé po naših cerkvah. Proč torej ž njimi, proč podobe stranskih bobovških oltarjev!“

Ne vemo, ali je govoril Lavrencij besede o stranskih oltarjih iz dobičkarije ali iz čiste ljubezni, katera mu je gorela v srcu za vse, kar je dobro, lepo in umetno. Veseli nas pa, da je gojil naš Lavrencij Žolna že tedaj ideje, katere je razvijal mnoga leta pozneje cerkvenega lista Aristotel vsem slovenskim dušam v poduk in veselje!

„Saj ni že več varno pošiljati otrok in devic v božje hrame; tako ne sme ostati, vsaj v naši fari ne!“

In navdihnjeni umetnik nagne glavo k učitelju ter mu pošepeta na uho: „Vidiš, Štefan, mislil sem že mnogo ino premnogo, ino že sem tudi nekaj začel. Pa saj vidiš sam.“

In utihne ponosno.

„Vidim sam,“ reče učitelj radostno.

Tiho stopata potem po vasi. Žolna se veseli v svoji duši slave, katero je upal doživeti; učitelj Deska pa tolstega gorenjskega sira, katerega se je vedno nadejal v Žolnovem umetnišču: upal se ga je enkrat do sitega najesti . . .

Skoraj na koncu Bobovca je stala umetniška koč, ponižna in ubožna. Bližnji sosed ji je bil Slavelj in revščina njegova.

Prišla sta do lesenih stopnic, katere vodijo v vežo. Pod koraki gospodarjevimi in učiteljevimi se tresejo in šibé kaj nevarno, tako da s strahom vpraša Deska: „Priatelj Žolna, ali jih ne misliš še popraviti?“

„Čemu?“ mu odvrne hladnokrvno. „Mene že še pretrpé.“

In stopita v zakajeno vežo.

„Leksa!“ zarjove Žolna. „Leksa, kje tičiš, ti vrtoglavka potepena, Leksa, pravim!“

In na desni strani zaškripljejo vrata, in bled deček, kakih štirinajst let star, se približa strahoma.

„Kaj pa hočete?“ pravi.

„Kaj hočem, Leksa?“ se zareži Žolna srdito. „Poglej, Leksa, te kablè in to ognjišče ino solnce zunaj na nebu in mene popotnega! Ali naj grem lačen spat, vrtoglava sraka ti?“

In preden obudi ubogi Leksa kesanje o svoji pregrehi, že čuti težko umetnikovo roko; solze se mu vlijó po licih.

„Kaj si delal ta čas?“

„To-le!“ In deček vstane ihté in prinese oglašeno desko, na katero je bil naredil vstajenje Izveličarjevo. Žolna ostrmi nad temi nežnimi potezami; ujezi se ter reče togotno: „S teboj, Leksa, ne bo nič, čisto nič ino nič!“ Tako je govoril učenik, srdeč se nad spretnejšim učencem.

„Zakuri!“

Vzame malo slikarijo pod pazduho, odklene vrata na levi strani veže ter stopi z Desko v svetišče svojega delovanja.

Leksa pa se začne truditi; nanosi drv, zaneti ogenj in pristavi lonce. Potem pa sede, podpre z dlanjo glavico in jame jokati.

Boječe se mu približa mala deklica.

„Leksa, ne jokaj, nikar ne jokaj!“

„Le tiho, Marijanica, le tiho!“ jo tolaži, ko vidi, da je začelo tudi dekcle ihteti.

In zdaj poznamo uborno rodovino našega umetnika.

Leksa je bil nezakonski otrok, katerega je bil Žolna k sebi vzela. Pravo njegovo ime je bilo Aleksander. Tako ga je bil gospod kaplan v krstne bukve zapisal, po tisti nemilostni navadi, da se takim otrokom dajó nenavadna imena, n. pr. Gal, Hieronim, ter se jim tako pritisne pečat sramote na čelo. Iz Aleksandra je postal naš Leksa.

Tudi Marijanica je bila tako nesrečno dete.

Važno za našo povest je še to, da sta bila Leksa in Marijanica najboljša prijatelja Slavljevemu Janezku. Ta trojčica je imela skupaj svoje igre, skupaj žalost in veselje mladega življenja. Ali bogve, da jim je sijalo malokdaj solnce in se smejalo jasno nebo.

Zdaj pa se vrnimo zopet k Žolni in Deski.

V.

Poroča se, kako je napredoval Lavrencij Žolna.

Temotno je bilo že, ko stopita naša prijatelja v nizko sobico. Lavrencij prižge lojevo svečo in pri luči se prikažejo mnogovrstna umetna dela po steni. Tu obrazi na smeh, tam začetki nog in drugih udov in tam zopet priroda v svoji večni krasoti.

Na sredi tega kmetiškega umetnišča pa je bilo stojalo in na stojalu zagrnjena slikarija.

„Štefan,“ reče Lavrencij skrivnostno ter odloži svoja bremena.

Učitelj Deska pa sede na leseno klop pred stojalo ter čaka.

In odkrije se.

Ti pa, sveta boginja, ki si nekdaj vodila roko urbinskemu mladeniču, da je vlival življenje na platno; ki se ti je že v sirovih stoletjih klanjal svet; ti zardi ter zakrij si obličje!

Pokaže se podoba na križu. Deski se odprosta in molče upira oči v novi dokaz Lavrencijeve zmožnosti.

Z bledim, ali smejočim se obrazom visi naš Izveličar na težkem lesu, globoko se mu vriva ostro trnje v čelo in, lehkò rečemo, potoki krvi mu dero po svetem obličju. Ali ostalo telo, na katerem so poizkušali Rubens in drugi svoje moči, ostalo telo je zagrnjeno v dolg, brezguben — talar!

„Lavrencij!“ vzklikne Deska.

„Ti meniš talar!“ reče Žolna radostno. „Talar? Dolgo časa sem mislil ino mislil, kakšno obleko naj bi izvolil. Ino prišla mi je ta misel, dobra misel, Štefan!“

In oddahne se.

„Torej poslušaj, Deska, prijatelj Deska! Najsvetejši človek ino Bog je bil naš Izveličar; najsvetejši ino najbogoljubnejši človek vse župnije, sem dejal, so gospod župnik ino prečastiti duhovni oče. Ino katera obleka bi bila boljša, kakor obleka najpobožnejšega duhovnega pastirja? Ino ta je — talar; kaj — ne, Štefan Deska?“

„Veliko si mislil,“ mu pritrdi Štefan Deska ter se počasi spravlja nad sir, katerega je bil položil predenj prijatelj-umetnik.

„Je-li, da napredujem?“

„Napreduješ, Žolna!“

Mi pa zopet opozorujemo s posebnim ponosom naše bravece, da je naš umetnik že v tedanjih sirovih časih dejanjsko izvedel teorijo, katero je učil slovenski lepoznanec mnogo let pozneje, v olikanejših časih.

Zdaj sede naš mojster sam pred svoje delo in razkazuje prijatelju, uživajočemu gorenjski sir, posamezne lepote.

„Poglej, Štefan, te-le gube, pretežavno delo!“

„Verujem, Lavrencij!“

Ali lojeva sveča je bila pogorela, zunaj je svetil mesec, in Deska se je odpravljala.

„Noč je, Lavrencij!“

„Malo potrpi, s teboj pojdem; saj vem, da mi ni še skuhal ta pritepenec. Z otroki so križi, Štefan!“

„Križi in težave, Lavrencij!“

Stopita v vežo; na ognjišču sedi Leksa in kuri.

„Leksa, ne odstavljaj prej loncev, da pridem!“

Ali Leksa ne odgovori. Prijatelja pa odideta ter si pripovedujeta še mnogo o umetnosti, o lepih podobah in štatvah.

V živem pogovoru dospeta do vaškega župnijskega dvorca, kjer je sedel na klopi pred njim rejeni gospod župnik.

„Kaj so ti pogovori, katere imate med sabo?“ ju ogovori gospod župnik z besedami sv. evangelija.

„Oj, prečastiti gospod oče in duhovni pastir!“ vikne Žolna ter se prikloni.

„V ponižnosti dober večer, gospod župnik!“ In gospod Deska sname pokrivalo z glave.

In ponižno se posadita vsak na eno stran potečega se gospoda.

„Kakovi so bili ti pogovori, katere sta imela prej?“

„V ponižnosti, duhovni oče, sva govorila s prijateljem o slikarstvu, o štatvah in freskah.“

„Saj sem vedel, saj sem vedel!“

Žolna nadaljuje: „O freskah in o velikan-skem načrtu in risu, o katerem sem mislil govoriti z vami, gospod duhovni oče in vse časti vredni gospod župnik!“

„Dobro, Žolna, dobro, mojster! Ali sedaj so skrbi. Snoči mi je storila krava; krti mi rijejo travnike — skrbi so, mojster Žolna!“

„I, seve!“

„In delavci,“ govori dalje duhovni gospod, „saj jih še dobiti ni. Ljudem se predobro godi, magister Deska, dobiti jih ni za dober denar in dobro hrano!“

„Zdaj je dela dosti, zares dosti,“ reče Deska.

„Jutri začnemo kositi — Bog pomagaj — dolgi travnik poleg ceste mora pasti! Svetujte mi, gospod Deska, kaj mi je početi?“

„Gospod duhovni oče,“ odgovori Deska ponižno, „v mojih mladih letih mi je pela kosa, da je bilo lepo, gospod duhovni oče!“

„Gospod Deska, gospod Deska! Vi pridete?“
In s tolsto roko obključi tenke prste učiteljeve.

„V ponižnosti, gospod duhovni oče!“

To trenutje porabi Žolna, da vrine svojo besedo.

„Moj načrt in ris, prečastiti duhovni pastir!“

„Zdaj je čas, da ležemo; zjutraj zgodaj pričnemo, gospod Deska!“

In gospod župnik vstane. „Lehko noč!“
In ju zapusti.

Tudi naša prijatelja se ločita. Mojster Žolna nekoliko potr, ker se mu ni posrečilo z načrtom in risom. Deska pa je bil dobre volje, ker nocoj pojde v posteljo z lahko vestjo in s trdnim prepričanjem, da ga čaka jutri dobra hrana.

Bleda luna pa je veslala po jasnem nebu smejoč se: kdo bi trdil, da ni imela tehtnih razlogov, kateri so ji s smehom obdali velikansko obličje.

Lehko noč!

VI.

Za našo povest imenitno poglavje.

Solnce je bilo zašlo, Štefan Deska pa zaklene svoje ubožno stanovanje. Šolsko leto je preteklo, poln je torej veselja, da mu nekaj časa ne bo treba rezati duševnih hlebov mladim Bobovčanom. Vesel je torej, kakor smo rekli, in vesel zaklene svoje ubožno stanovanje. Štefan Deska kuje danes svoje naklepe, zatorej je nocoj žerjavica na ognjišču mrtva, in ni nalil lonca, da bi si skuhal večerjo.

Počasi koraka iz vasi naravnost proti Slavljevi hiši. Mrak je bil že, ko stopi v vežo ter blagovoljno pozdravi Slaveljko, katera se je urno vrtila okoli peči, da bi vnetila kurjavo. Razveseli

se mati „gosposkega“ gosta, urno ga pelje v hišo ter ga posadi za veliko črvido mizo.

„Danes pa imam nekaj posebnega, mati,“ izpregovori Deska, raztezajoč se rahlo na sedežu.

„Ali res, ali res?“ se čudi ženica, odpre mizni predal ter vzame iz njega velik hleb črnega kruha, ki ga položi pred Desko.

„Ako bi se ne zamerila!“

Lačnemu učitelju se zažaré oči in odgovori ji iz srca: „Nekaj vam bom povedal, mati, odkritosrčno povedal: Kar se tiče . . . kar je rečeno . . . mati, prav rad ga vzamem.“

In prime dolgi nož ter ga zasadi v Slavljevo peko, da je bilo veselje.

„Prav rad ga vzamem, mati! Poglejte, mati Slaveljka, tako-le je ta stvar: mi gosposki ljudje se tudi naveličamo belega kruha in včasih jemo tudi črnega radi. Kar ima človek redkokrat, je rad,“ pristavi z naivno lažnivostjo.

V tem času pa prižge hišna gospodinja trsko ter jo vtakne v poko poleg mize, da je svetlo gorela ter malo sobo polnila z dimom.

„Mati,“ zavpije Deska črez nekaj časa, ko se je najedel črnega daru božjega, „mati, vi morate svojega sina dati v šolo, pravim, in to je tisto, kar sem vam hotel povedati.“

Ženica se prestraši tako nenadnega napada, okamenela stoji ter premišljuje in premišljuje, kako naj bi odgovarjala.

Ali v tem usodepolnem trenutku se odpro vrata in v hišo stopi človek, slabo oblečen, bledega lica.

„Ako je prav, če pravim: Dober večer, pravim: Dober večer!“

S temi besedami zleze v hišo.

„Le bližje, Jakopè, le bližje! Siten pa bodi samo, kolikor se spodobi,“ pristavi Slaveljka. „Danes imamo vasovavca.“

„Siten, Barba, siten! Kaj to, siten?“ je odgovoril srdito. „Kaj to, siten, pravim in vprašam. Kdo je bil siten? Judje so bili sitni, ki so križali našega Izveličarja.“

A ko zagleda Desko za mizo, mu izgine jeza.

„Hvaljen bodi Jezus, gospod Štefan! Dober večer, gospod Štefan!“

In ne čaka odgovora, na klop sede pri peči.

„Kaj sta govorila, Barba, kaj je povedal gospod Štefan, Barba? Nikar se ne mudita zavoljo mene, jaz vaju ne bom motil, malo bom govoril, samo grel se bom tukaj - le in poslušal. Meni ne more nihče reči, da prerad govorim, gospod Štefan; ali v pošteno družbo pa rad zahajam, gospod Štefan! No, le govorita le! Kaj čem reči? Moj brat je pobil danes tisto junico, tisto debelo, Barba, tisto rumenoliso! To bo mesa, pravim, mesa, Barba! Jej, jej! Oj brat, gospod Štefan, saj ga poznate, tistega bogatega Jermenovca tam doli iz vasi! Moj brat —

bogat! Jej, jej! O le govorita le, jaz vaju ne bom motil.“

Da bi se Jakopetu še bolj ne razvozlala moč jezika, porabi Deska to priliko ter pravi:

„Kaj hočete, mati, ali naj ostane doma v revščini? Deček ima dobre talente, lepe talente, mati!“

„Revščina, revščina, gospod Štefan!“ se oglasi Jakopè. „A tu je moj brat drugačen mož. Obširen kakor vipavski sod; v hlevu pa dvajset glav in še drobnice in še prašičev; jej, moj brat — bogat!“

„Revščina,“ ga zavrne gospodinja malo jezna, „revščina je že; ali hišo imamo pa le plačano, nobeden nima pri nas nič terjati, čisto nobeden.“

„Jej no, bogatija je le bogatija,“ se odreže óni.

„Tako, hiša je plačana?“ se oglasi Deska. „Potem je pa lahko! Malo dolga, pa je gospod pri domu, mati!“

„Ko bi se le moglo!“ vzdihne Slaveljka.

„Vsak dan bo jedel bel kruh,“ zavpije Deska.

„Vsak dan belega,“ vzdihuje ženica za njim.

„In svete maše bo za vas bral!“

„Svete maše!“

„In še domov bo dajal kak krajcar!“

„Še domov!“

„Kravo vam bo kupil v hlev!“

„I, tudi kravo!“

„In še kaj svetá bo prikupil!“

„In še kaj sveta!“ vzdihuje Slaveljka. „Tamle Rometov laz bo gotovo čez nekaj let naprodaj!“

Tu se vrine Jakopè: „Če bo kaj naprodaj, bo kupil moj brat, dénar ima. Poglejte, gospod Štefan, pogledjte mojega brata sestro, tja k Hri-barju se je primožila in dobila kup dolga, a moj brat ji je dal kup denarja, in zdaj je vsega dosti: klobas v shrambi in žita v predalih. Jej, moj brat, moj brat!“

„Bova z Antonom premislila,“ reče Slaveljka, „bova premislila!“

„Le premislite, mati; vsa vas ga bo častila, vse mu bo roko poljubovalo!“

„Lepo je res, čast hiši!“

„Čast hiši in vam in ljudem; in dobro za hišo,“ pristavi Deska.

„Dobro, dobro,“ pritrjuje Jakopè, „ali revščina, revščina, gospod Štefan! Mojega brata teta ima pa nekega doktorja v mestu in pa spravljenih kakih petdeset tisoč in pa nič otrok! Gospod Štefan, tisto bo še vse naše enkrat, naše, mojega brata. Bogatija, bogatija!“

„Kaj boš takisto govoril o revščini,“ pozvame Slaveljka srdito, „kaj boš govoril? Vidiš, pa ravno pojde, pa ravno, če tudi naredimo malo dolga na hišo, pa ravno pojde!“

„Ta pa je bila pametna, mati,“ pristavi Deska, „ta je bila pametna, moška beseda, in ne boste se je kesali, mati, ne boste se je kesali!“

In veselje se vseli materi Slaveljki v srce, in iz sobe gre v vežo pogledat, kako lonci vró. Deska pa si znova ureže kruha in jé.

„No, bo pa gospod,“ govori Deska s polnimi usti, „no, bo pa gospod. In meni bo dajal hvalo,“ pristavi zadovoljno.

„Gospod,“ zakašlja Jakopè, „gospod, to je nekaj, ali ne vse. Jaz pa pravim, gospod Štefan, ni ga človeka na svetu nad kmetom. Kmetom, pravim, gospod Štefan; pogledjte tako - le: imeti zemljico, imeti živinico, piti vince in jesti mescè; oj, gospod Štefan, pri nas smo tako, bogataši!“

„Dà, dà; pri vas ste trdni. Hišo imate kakor kak župnikov dvor,“ pridene Deska rahlodušno.

„Ka-áj?“ se zajezi Jakopè in plane od peči proti Štefanu Deski in se prime mize.

„Kaj ste rekli, gospod Štefan? Kakor župnikov dvor! Kdó ga zida? Zidamo ga mi, dajemo les, vozimo kamen, zidamo, tešemo, gospod Štefan! A moj brat ima de-nár, gospod Štefan, dosti denarja, polno de-nárja, in kar sezida, sezida iz svo-jega, gospod Štefan, moj brat!“

„Verujem, vse verujem,“ tolaži Deska razburjenega.

„Kar je očitno, to je očitno!“ In Jakopè Jermenovec zleze zopet za peč.

„Vidite, to je tako-le“, prične zopet sedé. „Bogati ljudje, to je taka, dà, bogati ljudje. Lehko redimo ženo in otroke. Lehko redimo, in nam ni treba žita kupovati vsako pomlad.“

„Res, res,“ pritrди učitelj.

„Jej, jej, bogatija! Gospod Štefan, ali sami pobereite tisto malo bere, ki jo vam dajemo kmetje?“

„Sam, sam,“ vzdihne Štefan Deska.

„Gospod Štefan“, nadaljuje Jakopè, „gospod Štefan, vi zahajate med kmete, do bogatije, imetja, do mladih deklet!“

In Jakopè sramežljivo umolkne za pečjo.

„Do mladih deklet,“ vzdihuje učitelj Štefan Deska.

„Do mladih deklet, gospod Štefan, in ako bi se hotela možiti katera, priti na dobro, ‚na kup‘, pravim, sem hotel reči, gospod Štefan! –“

In učitelj Deska privzdigne glavo in zazija.

„Vidite, tako-le, gospod Štefan, tako-le recite: Dobro ti bo, če ga vzameš; po hiši boš hodila, polič vina v roki nosila in pila; v veži bodo pa lonci vreli in kuhalo se bo meso.“

Deska vstane in pravi skoraj plašno: „Ali misliš sebe?“

„I, če tudi!“ se zajezi óni in skoči od peči, prime za kljuko in govori urno: „Če je prav, pa pravim: Lehko noč, lahko noč!“

In godrnjaje odide.

Taki so ti mlajši sinovi bogatih hiš. Tisto malo, kar so dobili po očetu, poženo kmalu, potem pa polegajo in prežijo po hiši. Drugod se pa bahajo in si iščejo bogatih nevest.

Tudi Deska se kmalu potem prijazno poslovi od gospodinje.

Bil je zadovoljen; zadovoljen s svojim opravljanjem, in viri nam pravijo, da tudi s svojo večerjo!

VII.

Kratko, vendar usodepolno poglavje.

Ali za našega junaka se ni bila še odločila usoda. Še ni bilo domov hišnega gospodarja; delal je pozno v noč. Med tem pa je kuhala mati doma; bila je mirna in trdnega prepričanja, da, kar reče ona, reče tudi Slavelj.

Ali takrat bi se bila mati Slaveljka skoraj prevarila. Druga polovica njenega zakonskega življenja se je upirala, da ji je splaval up po vodi.

„Ne vem, če bo kaj,“ pravi oče Slavelj, odloživši žlico pri večerji, „ne vem, če bo kaj; predrago — in denarja ni.“

„Denarja pa ni!“ In zleze k peči ter se zamisli. Ona pa gre počedit „črepinje“, a naš junak je bil že zdavnaj zaspal na klopi.

Ali boginja Sreča je tudi proti očetovi volji hotela razliti svoje darove na mladega

sina in pripeljala je še pozno tedaj dva gosta do hiše. Mati Saveljka se ju prav srčno prestraši, ko stopita črez njen prag. Bila sta nizkega stanu, iz družbe beračev. Eden se je nevarno opotekal, kar je pričalo, da je pil črez žejo.

„Malo postelje bi prosila, mati!“ izpregovori prvi.

„Kaj mi moraš zmerom najprej govoriti?“ se zajezi óni, ki se je opotekal. „Prosil bi res,“ pristavi potem prijazno.

„Malo kaše bi skuhala, mati!“ prosi prvi.

„Nikar ne govori, Luka! Skuhala bi res! Vsi jo bomo jedli, toliko je bo, kaše!“ pristavi drugi ponosno.

„Janez je malo — takšen, mati!“

„Nikar ne blebetaj, Luka, Janez je dober človek.“

In mati Slaveljka pristavi vode, da bi se kuhala kaša. Ona dva stopita v hišo, odložita košek v kot pod sklednik ter sedeta zraven njega. Oče Slavelj pa je tedaj premišljeval pri peči. Prav zamislil se je bil, skrčil noge, objel jih z rokami ter položil brado na kolena. Mož je mislil.

„Očka ste pa žalostni,“ ga ogovori Luka dobrovoljno ter pristopi k njemu.

„Ej, skrbi so, skrbi!“ odgovori Slavelj.

„Skrbi, očka! Da, res je tako,“ pritrди Luka ter prav tiho, mrtvaško tiho govori. Ej, pogledjte, očka; še jaz, ki nimam nič, živim zdaj pol te-

žavneje, kar hodim s tem-le,“ in pokaže na pijanega Janeza. „Pa kaj čem; nimam ne koška, ne vrečic, ta jih pa ima. Meni se je vse potrgalo, da je res tako!“

„Rad bi ga dal v šolo, grozno rad. Pa denarja ni, denarja!“

„Fantka svojega v šolo? Kaj pa! Da je res tako, le dajte ga!“

„A denar, denar!“

„Kaj denar! Koliko jih je gospodov revnih staršev, in vendar maše beró, da je res tako. Tam in tam, povsod jih je dosti, beraških otrok, gospodov, mašnikov, cerkvenih učencikov, pobožnih, molitvenih dušnih pastirjev, da je res tako, očka!“

„Revnih, praviš?“

„Beračev, pravim.“

Med tem pa je zapuščen sedel Janez pri svoji lasti in srd se mu je kahal v temni duši, da mu zgovorni tovariš tako meni nič, tebi nič jemlje gospodarjevo prijaznost in da se zanj nihče čisto nič ne zmeni. Stori hudoben naklep, pristopi k peči ter se vrine prav nepriljudno v razgovor.

„Luka, ti nič ne veš; ti nič ne veš, pa vendar vedno blebetaš. Moj brat — pristavi s ponosom — moj brat pa je bil dvajset let pri vojakih, pa ve tudi kaj povedati; ti pa nič ne veš.“

„Janez, miruj!“ prosi Luka. Ali Janez še ni bil razkril grde svoje duše. Prav s trdim srcem pristavi kratke, a razumne besede: „Ne boš je jedel, ne!“

Luki pa se nagrbanči čelo, sam svojim ušesom ne verjame, ko mu bijejo nanje ti trdosrčni glasovi.

„Kaj praviš? Kašo?“ jeclja boječ.

„Ne boš je jedel, ne!“

Ali tudi temu se razburi srce; osorno zavpije: „Ali si sam prosil?“

„Jedel je ne boš!“

„Kdo je kupil zabele, da se polije — kaj?“

Ali trdo kladivo je padalo na trdo naklo.

Luki pa upade srce in pravi rahlo: „Nikar, Janez, nikar! Saj ne boš večno živel. Jutri bo pa vse dobro; glava te bo bolela in vse bo dobro. Janez, da je res tako; saj nisi za večno.“

Viri nam ne pravijo, kako bi se bil končal ta dobrodušni prepir. Samo toliko vemo: ko je prinesla mati Slaveljka skledo rumene kaše v hišo, je pretrgala daljnjo pravdo in rekla krepko:

„Tu je kaša, jedla pa jo bosta oba!“

Tedaj pa se oglasi tudi oče Slavelj za pečjo; se skloni, dene noge s klopi in mir mu zaveje po nizkem čelu: „Pa pojde! Če je toliko siromakov pod mašnim plaščem, zakaj bi pa moj ne bil?“

„Siromakov, očka, siromakov, da je res tako, samotarjev, beračev, revežev,“ pristavi Luka in radosten uživa rumeno hrano.

„Tiho, Luka!“ se mu zajezi tovariš. „Nikar ne govori; ti nič ne veš; moj brat, moj brat, ta kaj ve!“

Zagrinjalo pade. A Rubikon je bil prekoračen in premagane so bile vse zapreke. Slavljev Janez je bil namenjen za šolo.

VIII.

Pozabljeno.

Prekoračimo čas na kakih dvanajst let. Bobovec se ni mnogo izpremenil; vse je še pri starem, kakor nekdanj. Samo tu pa tam pobeljen zid, tu večja okna, tam na štiri ogle stekla v oknih (prej so bila okrogla), tu streha zakrpana, tam celo vsa nova. Ali drugo vse pri starem; samo te male nasledke je pustila za sabo kultura, ko je vela zopet dvanajst novih let čez Bobovec.

Toda danes se ne mudimo predolgo v vasi; dasi nam je bolj znana nego grad, obračamo vendar bravčevo pozornost na to poslopje.

Solnce je sijalo na staro zidovje, tako da so se bleščale dolge vrste visokih oken. Krdela golobov so sedala na streho, ali se vzdigovala ž nje ter posedala po travnikih, ki so se raz-

prostirali naširoko pred graščino. Bilo je poleti, a trava je bila že pokošena. Lep popoldan je bil.

Iz visokega portala stopata mlada gospoda, vkusno oblečena, in vse obličje priča, da sta aristokrata. Enakih let sta videti; samo da je eden bolj gladkega, dekliškega lica, drugemu pada na prsi gosta brada.

„Kam pa greva danes, Saldern?“ izpregovori bradati, ko stopita na solnce.

„Ako ti je po volji, pojdiva čez travnike mimo potoka. Danes sije solnce, in videl boš, kako bodo švigale postrvi po peščeni strugi.“

Nekoliko časa korakata molčé po mehkih bilkah, potem prične prvi: „Kakovi ste vendar vi Salderni, tako čudni ljudje, črnogledi, pustí. Povem ti, Hugon,“ pristavi bridko, „ko bi ne bilo tvoje sestre Olge, vrag me vzemi, ako bi me še kdaj videlo to pusto zidovje vaše!“

Toda oni koraka molčé dalje.

„In ti in tvoj oče,“ nadaljuje prvi ostro, „kakove so te razmere? Če ga že ne ljubiš, kakor je zapoved, vsaj spoštuj ga!“

Tedaj prideta do kraja, kjer je potok z jelševjem obrastel. Saldern razprostre vejevje, in stopita v senco. Okoli vode je bilo skalovje in pod njim se je bilo naredilo precej globočine. Ko stopita tu sèm, zleti povodni kos dalje po strugi in v globočino se skrijejo boječe ribe, ki so se prej grele na površini.

Prijatelja sedeta v senco na skalni rob.

„Čudiš se, Oton,“ prične Hugon Saldern, „zakaj smo Salderni taki, in tvoje moralno srce si je morda prizadevalo bogve koliko, da bi dobilo kje pičico opravičenja záme. Ali pravim, da je trenutkov v človeškem življenju, ko nič ne pomaga vsa morala, ako bi nas tudi z železnimi verigami privezali nanjo; nič, pravim, čisto nič!“

„To je zopet ena tistih ugank, s katerimi se tako rad trudiš brez uspeha, dragi Hugon!“

„Uganka! To vam je vse uganka, kar vam ne gre v vaša tako grozno mehka, aristokratska srca. Uganka!“

„Poglej!“ In pobere kamen ter ga zažene v vodo, da se razpljuske po skalovju in se krogi delajo na gladini. „Poglej, to vam je življenje: delajo se krogi, ali počasi izginejo, površina bo zopet mirna in gladka, kakor da bi se ne bila ravnokar razburila; to je vaše življenje; vedno ravno gladko, in vtiski izginejo, kakor krogi na vodi, in morala vse poravna, vse popravi. Morala — uganka!“

„Pustiva to,“ reče oni.

Ali ta ga prime za roko in pravi trdo: „Ti si sodil, torej tudi poslušaj, kako je bilo, da boš vedel, kako je bilo.“

In pusti mu roko, nasloni se na jelševo deblo, ki je stalo za njim, in zamišljen zre v jasno nebo. Kakor da bi sam s sabo govoril,

tako tiho je izrekal besedo za besedo, da je prijatelj komaj razumel, kar mu je pravil. Rahlo je voda šumela, in tu pa tam se je prikazala rdečepikasta postrv na površino, migala z repom ter se grela v solnčnih žarkih.

„Tako je bilo, Oton, tako je bilo! Ti veš, da je imel moj oče sina od prve žene. Ne vem, ali ga je ljubil kdaj, ali ne; toliko pa vem, da je bil Karlo silno krasen človek.

Silno krasen človek! In kako sva se ljubila! Bilo mi je kakih deset let; Karlo pa je bil gotovo dvajset let starejši. In četudi sva bila vsak svoje matere, vendar menim, da bi me pravi brat ne bil bolj ljubil. Koliko sva preletala in preigrala skupaj! Vse je znal narediti tako lepo, vse, prav vse, kar sem želel. Kadar sem hotel jezdariti, takoj je izvlekel konja od jasli in me posadil nanj. Ako sem želel loviti ribe, takoj sva bila pri vodi; ali kar sem hotel. Oj, bil je krasen človek, brat Karlo!

Nekdaj je bilo — v nedeljo popoldne je bilo. Ondi v vasi je zvonilo v cerkev, in s Karlom sva stala pri grajskih vratih. Pri oskrbniku je bila tedaj sorodnica, mlado dekle, krasna kakor gorska vila, zlita iz prečistega zlata. Šla je mimo v cerkev, in Karlo je odšel ž njo.“

„Marjetka,“ je dejal, „jaz sem tudi pobožen, s teboj pojdem. In ti, Hugon, pojdi k očetu; ravno je vprašal po tebi!“

In smejoč se sta odšla. Jaz pa sem se srdil, da gre s to Marjetko, mene pa pusti samega, mene, brata!

In jezen sem šel gor v sobo k očetu. Oče je bil, kakor veš, tedaj že zopet vdovec. Pisal je pri mizi in se ni zmenil zame, ko sem vstopil.

Šel sem bližje in gledal, kako piše, in počasi sem izkušal priti do s srebrom okovanega samokresa, ki je bil vedno na njegovi mizi.

„Pusti!“ reče osorno. „Tja pojdi k oknu!“

Bil je tedaj že plešast in popolnoma siv. Vzamem knjigo s podobami in sedem k oknu.

Gledal sem podobe, ali kmalu mi spadejo oči in zaspim.

Zbudi me glasna govorica.

„Ženiti se torej hočeš?“ je dejal očetov glas.

„Ženiti! Star sem menda dovolj!“ odgovori Karlo.

Odprem oči. Pri očetu stoji Karlo; mrak je bil; vendar sem videl, kako je bil bled in kako se mu je bilo nabralo v goste gube visoko čelo.

„Dolgo časa sem čakal,“ je govoril trdo, „in vam bi menda ne ustregel še tedaj ne, ko bi bil siv, kakor ste vi, in se hotel ženiti.“

„Siv kakor sem jaz,“ je ponavljal oče, in videl sem, da se mu je tresla roka, ki jo je bil položil čez pisanje na mizi.

„Sedaj sem sit, do vrha sit, čisto do vrha sit vašega jarma, in če se upre ves svet, ne bom ga več prenašal!“

„Ti si tak, kakršna je bila tvoja mati!“

Ali Karlo urno pristopi, da zadene ob kristalno kupo na mizi; kupa pade na tla ter se razbije.

„Grof Saldern,“ reče in se skloni k njemu, „grof Saldern! Dajte ji mir!“

In zasveti se mu oko.

„Pustiva pozabljene reči, Karlo, pustiva!“ In molčal je toliko časa, da se je umiril sin in odstopil od mize.

„Pustiva jih, dobro je tako; ali jaz ne bom več pri vas!“

„Saj je boljše!“ odgovori oče. „A sedaj mi povej nevesto, katero si izbral, da ti bo sladila pustega življenja pota,“ pristavi sarkastno.

„Marjetko oskrbnikovo!“

To je Karlo počasno govoril, ali vtisek je bil strašan. Kakor da bi ga bil pičil gad, skoči oče s sedeža, in videl sem, da se je tresel po vsem životu.

„Marjetko, Marjetko,“ je govoril sam s sabo in si gladil z roko plešasto glavo. „To je: mojega hlapca deklo! Ha — ha!“

„Blagoslova vas ne prosim!“ reče Karlo srdito.

„Blagoslova! Ha — ha! Karlo, ali imaš kaj krvi v srcu? Človek! Človeče!“

In hodil je po sobi in stiskal pesti ob sencá.

„Človek! Človeče!“ —

„Dobro vem, da bodo sikali z jeziki! In tetke in strički bodo majali suhe čeljusti, in vsa drhal se bo zaganjala vame, kakor psi, ko so se oprostili verig. A vse nič ne pomaga! Grof Saldern vzame v zakon kmetico, deklo!“

Oče pa je divjal po sobi in si vil roke, da ga je bilo grozno videti!

„Grof Saldern! Žival! Zver!“ vpije.

„Blagoslova vas ne prosim!“

„Blagoslova? — Prokletsvo náte! Tisočero prokletstvo! Da bi te požrlo najgloblje brezno peklenško!“

„In vendar vzame grof Saldern kmetico!“

Oče pa se je po sili smejal. Potem pristopi urno k mizi, pri kateri je pisal poprej.

„Ako je pa tako,“ zavpije zamolklo, „ako je pa tako, naj vrani žro na vislicah moje meso!“

In zgrabi s srebrom okovani samokres.

Karlo pa je stal kakor sveča nepremaknjen na mestu in leno so mu visele roke ob stranéh. Črni lasje so mu padali črez čelo in ponosno je zrl v oko svojemu očetu.

Ta pa napne petelina, povzdigne orožje in — počilo je! . . .

Ali od srda se mu je pač tresla roka. Ko se je razkadil dim, je stal Karlo bled kakor podobna iz mramorja na mestu; zrcalo za njim je bilo razrušeno in zdrobljeno na sto kosov, ki so se vsuli po tleh.

Očetu pade samokres iz rok in sam omahne na stol. Karlo plane k njemu ter ga zgrabi za velo roko.

„Morivec!“ vpije. In prav zares ga je ime-noval morivca! „Življenje si mi dal — z onim steklom si mi ga razrušil. Z onim steklom!“

In trdo mu stisne roko, potegne ga kvišku in vleče k razbitemu ogledalu; ni se branil oče, brez volje je taval za njim.

„Poglej! Tu si ubil svojega sina, poglej! Poglej, ha — ha!“

In bridko se grohotaje Karlo odide.

Jaz pa sem začel jokati, ali oče me spodi s kletvami iz sobe.

Drugo jutro sem vstal s solncem in šel tiho v Karlovo sobo.

Sedel je molcé in globoko se mu je bila sklonila glava na prsi.

Žarki so se vsipali skozi čisto steklo in mu obsevali črne lase, ki so mu neredni viseli do ramen.

„Karlo! Saj nisem več hud, da si šel včeraj z Marjetko. Nič več ne!“ sem dejal, pristopil k njemu ter ga prijel za roko.

Roka je bila mrzla kakor led.

Povzdigne obraz. Ugasnil je bil ogenj oči in upadlo mu je bilo blede lice.

„Pojdi sèm, dečko,“ izpregovori, „pojdi sèm!“

In vzame me v naročje in mi pritisne usta k ušesu.

„Če boš priden, prav priden,“ je šepetal, „ti povem povest, grozno, strašno, krvavo povest, ha — ha!“

Zažene me od sebe.

„Nekdaj je živel mož — ha — ha — dober mož! — Možgane mi je izpil iz črepinje, ha — ha!“

„Poglej!“ pristavi in me prime za roko. „Poglej, ubogi Karlo je moral zblazneti. Ha — ha!“ — —

In tako je bilo. — Zblaznel je bil. Sedaj pa je zakopan v blaznici; pozabljen, pozabljen! Njegovo obilno premoženje po materi pa masti nekakega kuratorja — mojega očeta! Marjeta je umrla ter pustila otroka, kateri sedaj strada tam v vasi pri onem mazaču, pri Žolni!

Pozabljeno, pozabljeno! — —

„Sedaj pa, ljubi Oton,“ pristavi bridko, „sedaj pa mi povej, kako bi se vedel moralno proti očetu, kako? . . . To je uganka!“

„Da, uganka!“

In tovariša vstaneta ter gresta molčé po travnikih. Solnce je bilo zašlo.

IX.

Poglavje brez naslova.

Ali si, dragi bravec, sedel že kdaj na holmu nad domačo vasjo in zrl dol v tiho kmetiško življenje? Gotovo si že. In tedaj je sijala pomlad okoli tebe in cvetje je hitelo iz zemlje, solncu naproti. Prejšnji dan ga še ni bilo; ali po noči v mesečini so ga natresle gorske vile in okrasile ž njim prirodo, znova oživljeno. Tedaj pa je cvelo okoli tebe tisoč pisanih cvetov in po njih je mrgolelo tisoč drobnih živalic. Ti pa si raztegnil ude, položil glavo na mehko rušo in gledal kvišku v modro nebo. In iz vasi so zapeli zvonovi in sladka harmonija se je razprostirala po dolu in hribih; in sladka harmonija se ti je vselila v dušo; in vzdignil si glavo ter gledal v dolino pod sabo; in videl si vse kakor skozi jasno tenčico. In videl si naokrog pisano cvetje in videl majčke se veje in veter je pihal raznašajoč bele cvetove. Voda je šumela in tice so pele in lastovke so poletavale v sinji višini, ali pa ti sedale na očetovo hišo, kjer so v ljubezni znašale gnezdo. Srce ti je bilo veselo in ponosno si dvigal oko naokrog radujoč se življenja — dokler nisi došel do tihega, mirnega kraja, kjer je stal križ poleg križa. In dušo ti je preplula ločitve boleost; koprnelo ti je srce in na-

slonil si se v mehko travo ter zatisnil oči, da bi ne gledal krasote okrog in da bi branil solzam, ki so ti kipele iz bolečega srca.

Ali zvonovi so peli, peli . . .

Ivan Slavelj je imel bridko usodo, da mu je bilo brez upa zapustiti domačo vas.

Kdo ga ne pozna suhotnega dijaškega življenja slovenskega mladeniča! Po samostanih, pri dobrih dušah dobiva v prvih letih tu in tam podpore. V tenkih hlačicah, v trdookovanih, debelopodplatnih črevljih lazi okrog, v šolo; v nedeljo s pobožno gospodinjo v cerkev. Koliko solzâ pod odejo po noči in zdihovanja po domači dolini!

Pozneje v gimnazijskih letih podučevanje po hišah za slabo plačo. Kdo ga ne pozna takovega stradanja in suhoparnega življenja! Vse je suho in prazno. Samo ti spomini na domačo vas, na domače hribe in potoke; to so kaplje, ki mu padajo od kupe veselja, katero usoda drugim polni do vrha, posamezne kaplje na pustošnô življenje. — In potem se zagrebe v semenišče za polno mizo; uči se in uči, dokler ga ne pošljejo v gorsko vas, da bere vernikom v nedeljo in praznik evangelije in se živi in podpira svoje sorodnike. Dobra duša, dobra duša! — In naposled, sevê, zanesó ga tudi tja v kot na pokopališče; in „žlahta“ pride, poprazni predale in vse odnese; in če je premalo, ga roti v grobu,

da je vse zajedel in zapravil. Uborna duša, uborna duša! —

Ali pa pride tudi drugače. Zagledal se je v kako modro oko, nosil je zaradi tega že poprej dolge lase in brado; tedaj pa je izgubljeno semenišče, in doma jeza in srd in sovraštvo!

Tako se je godilo Ivanu Slavljju.

Sédel je nekdam ter napisal kratko pismo in ga poslal domov; in pismo je govorilo, da mu ne pripušča vest biti „gospod“.

Viri nam pripovedujejo, da je mati Slaveljka jokala noč in dan; in oče Slavelj je noč in dan godrnjal, naposled sina vrgel iz srca ter mu ga zaklenil za vselej.

Bil je po vročem dnevu hladen večer, ko pride gosposki človek pred Slavljevo hišo in sede ondi na kamen, ki je ležal že od nekdam tam. Mladič je bil visok, vitke rasti; mlado obličje mu je senčila prva brada in nekako trudno je zrl predse z velikimi, temnimi očmi — Ivan Slavelj!

Tako je sedel. Vse tiho v hiši. Črez nekaj časa pride mati in nalije vode v lonec. Videla je poznega, zaprašena popotnika, a dejala mu je mrzlo: „Pod našo streho ne boš spal več! Le pojdi, odkoder si prišel!“

„Odkoder si prišel!“ se oglasi oče v veži, kakor veren odmev svoje soproge.

In izginila sta v hišo ter zapehnila duri za sabo.

Ivan Slavelj pa je sedel in sedel. Luna priplava na večerno nebo in nebrojne zvezde so ji družice. Nekje na vrtu je bil sedel skovir na vejo ter zdaj in zdaj izpuščal iz grla svoje mrtvaške glasove.

In Slavelj vstane; bolečina mu stiska srce in solze mu lijo po licih. Vstane in molče dviguje roke proti nebu.

X.

V življenje!

Ivan Slavelj odide počasi proti sosedovi Žolnovi koči. Glasno so škripale stare stopnice, ko je plezal po njih. Stopi v okajeno vežo. Na levi, kjer je izdelovala Žolnova muza svoje pobožne podobe, je bilo vse tiho. Umetnika ni bilo doma. Na desni pa se je čulo skozi priprte duri zamolklo ječanje, in svit je padal skozi nje v vežo. Tiho stopi Ivan Slavelj v borno stanico. Tam pri oknu je brlela lučca in mračno razsvetljevala dolgočasni kraj.

V kotu je ležal na deskah med starimi cunjami Leksa in se tresel od mraza. Pri njem pa je klečala Marijanica, stiskala obličje na njegovo odejo in jokala.

„Mraz mi je, mraz,“ je dejal bolnik, in dekle ga je zavijalo tesneje v staro odejo.

Ivan Slavelj pristopi in mu položi roko na mrzlo čelo.

„Kdo je tu?“ vpraša Leksa.

In Ivan Slavelj se skloni k njemu in mu pošepeta na uho: „Jaz, Leksa, tvoj prijatelj!“

In bolnik se vzdigne v postelji in si podpre glavo s suho ročico.

„Ti si prišel domov? In zrastel si, strašno si velik in trden in zdrav. Ti si imel dosti jesti,“ pristavi zamolklo.

In Ivan Slavelj se žalostno zasmije.

„Dosti jesti, dosti jesti!“ mrmra bolnik. „A jaz sem stradal kakor pes na verigi in še huje. Dosti stradal,“ govori sam s seboj, „in zato moram umreti, zgodaj umreti. In rad bi še živel!“

In zdihujoč pade nazaj v posteljo in zatisne oči.

„Daj mi vode!“ prosi čez nekaj časa.

Dekle vstane in mu da piti. Ivan Slavelj pa je opazil pri slabem svitu, kako je bila zrastle Žolnova Marijanica, odkar je ni videl. Bila je v onem času, ko je zapuščala otroška leta ter se bližala devištvu: roža napol razcvela!

Leksa pa je ležal mirno ter gledal proti črnemu stropu.

„In rad bi še živel,“ je zdihoval, „in hotel bi iti po svetu med ljudi. Kaj vse sem hotel narediti, da bi se mi bil čudil svet! In tebe, Marijanica, bil bi naredil na platno, prav kakor

živiš. In za tabo nebeško zarjo, rumenordečo, zlato, in vrt pod tabo, poln cvetic, pisanih. In tički bi nanašali gnezda in legli jajčeca rumenopikasta in po sredi bi tekel studenček iz tal, čist kakor srebro, solnce pa bi sijalo nad tem in bi lilo zlato z nebes. In nad vsem bi bila ti, Marijanica, v svilnati obleki in tvoje oko bi se svetilo in zrlo nakvišku, kjer bi se po srebrnih oblakih lovili mali angeli in črez in črez bi bila preprežena nebeška mavrica, črez in črez nad tabo, Marijanica!“

Dekle pa je jokalo in ihtelo: „Leksa, saj ne smeš umreti!“

„Umreti, Marijanica? Kdo me vpraša, ali hočem? Umreti moram in skoro bo zarastel moj grob, zapuščen, in kdo popraša, kje je Leksa?“

Obrne se v zid in molči, menda da bi skrtil solze, ki so mu drle po suhih, velih licih.

„Sama boš, sama boš,“ govori tiho. „Ne bo več Lekse, da bi šel k Slavljevim in prosil kruha, ko boš lačna, in ne bo več Lekse, da bi se dal pretepati zate, Marijanica; ne bo ga več, nič več, in grob bo zarastel in zapuščen nad njim.“

„Leksa, Leksa!“

„Oj, le pridi kdaj, le pridi, kadar ti bo hudo, takisto hudo pri srcu; le pridi tja k meni, in poslušal te bom in gledal dol z modrega neba in jokal s teboj, Marijanica!“

„Le pridi,“ govori dalje, ko je molčalo dekle. „In če dobiš ob potu vijolic, vzemi jih, vsadi jih na moje vzglavje; in vsako pomlad bodo cvele in njih dišave bodo prihajale iz mojega telesa, mojega mrtvega telesa!“

Marijanica se glasno joka. Bolnik pa ji položi trudno roko na glavo in ji govori v smrtnem navdušenju: „Udaril je na skalo in priteklo so vode, kakor srebro čiste, in bil je mož silno star, do nog mu je segala brada, in bliski so padali na visoke gore, in ogenj je švigal iz zemlje, in drevo je gorelo in morje je bučalo in vojske so se klale!“

„Vse to boš naredil in naslikal, Leksa, kadar boš zdrav, vse to boš naslikal,“ ga tolaži Marijanica.

„Vse to! In nebo in luno in solnce in zvezde in v zlatu Boga! Gore pokajo, mesta se pogrezajo in angel Gabrijel plava z gorečim mečem nad njimi.“

Črez nekaj časa pravi: „Marijanica, sedaj-le umiram! Solnce sije in travniki cveto in jezera se blešče in vse je v zlatu in cvetju in — moje srce —!“

Roke skloni črez prsi in umrje. — Ubogi Leksa!

Sapa je bila odprla slabi zatvor pri oknu in luna je pogledala noter, in blede žarki njeni so obsevali obličje umrlega.

Dekle pa je kakor blazno divjalo po revnem prostoru. Naposled je naslonila jokaje k zidu obrazek.

Ivan Slavelj pa je ostal pri nji in tolažil siroto.

Sedeta na slabi stol in zreta na blede obličje, ki je kakor speče gledalo izpod raztrgane, stare odeje. Luč je bila že zdavnaj pošla, samo luna je sijala skozi okno.

Bilo je že pozno ponoči, ko pride Lavrencij Žolna domov.

In ž njim pride Deska.

Viri nam poročajo, da je Lavrencij Žolna tedaj že z žganjem navduševal svojo muzo, ko so ga zapuščale poprejšnje moči.

„Povem ti ino ti povem,“ je dejal Deski, „da je slabo na svetu.“

„Slabo, slabo,“ mu je pritrdil Deska.

„Ni ga zaslužka, Deska, ni ga dela. Cerkev počejena od oltarja do izpovednic. Strop umetno s freskami prepreden, ino na vseh hišah sv. Florijani! Ceste pa gladke kakor miza, ni ga kamenčka po njih, ino, Štefan Deska,“ pristavi umetnik dobrodušno, „ino tako se še ne zvrne in ne ubije nihče, da bi se mu postavilo kako znamenje, kaka tablica, Štefan Deska!“

„Res je, še ubije se nihče ne!“

In stopita v Žolnovo umetnišče in zapreta duri za sabo. Tu pa je vladal mir. Zamišljen je

sedel Ivan Slavelj. Marijanica se je bila tiho naslonila nanj in zadremala. Čudne moči so mu delale v duši in otožen je bil. Brez ljubezni, brez prijateljstva, sam na svetu. Sladko hrepenenje ga je preobladalo, ko je gledal speči obrazek, ki se je bil nagnil k njemu. Lice ji je bilo še mokro od solzâ in dolgi lasje so se ji bili razsuli po ramah. . . .

Bilo je jutro. Ivan Slavelj je zapuščal svoj rojstveni kraj. Zarja je pogledala izza gorâ, rumeno je bilo nebo in po vrtilih je bilo drevje z zlatom oblito, kaplje so se lesketale kakor iskre po listih, in nekje v šumi se je oglasil droben pevec in krožil vesele pesmi svoje. Tako se je rodilo mlado jutro; a jokalo se je in rosne kaplje so mu padale z zardelega lica.

Ivan Slavelj je jemal slovo. Molčé stisne Marijanico k sebi; sramežljivo se mu brani dekle, potem skrije svoj obraz na njegovih prsih. In močno zardi, ko ji prime z rokama glavico in ji poljubi mokro oko. Potem pa Ivan Slavelj tiho odide.

Dolgo še je slonelo dekle in gledalo skozi okno za njim v rano jutro in zrlo v kipečo zarjo. In odpre se ji srce glasovom, ki so odmevali po gaju, in cvetje čudne sreče ji preplete dušo. Ali mlado jutro se je jokalo, ko se je rodilo za gorami. In zveneli so ji cvetovi v srcu, slana je padla nanje in pustota je nastala, ko se je

videla zapuščeno v siromaštvu in ko se je ozrla v mrliča na borni postelji. Glasno je zajejala in pala je črezenj in točila solze.

Ivan Slavelj pa je korakal po cesti iz domače vasi. Iz grma si je urezal popotno palico. Na kraju, kjer se je videla zadnjič očetova vas, je obrnil oko po dragih mu strehah, ki so gledale izmed gostega drevja.

Iz zamišljenja ga prebudi voz. Bil je gosposki voz, ki se je pomikal počasi mimo. Na blazinah pa je sedel prileten človek sivih las, in po njegovem obrazu je bil čas vrezal globoke brazde. Čas? Ali pa usoda. Kdo ve za vse tuje gorje? Njemu nasproti pa je sedel človek mlajših let in nagovoril ga je, ravno ko sta se peljala mimo: „Kako ti je, Karlo, kako ti je?“

Odgovora ni več čul Ivan Slavelj. Z zadnjim pogledom vzame slovo od svoje domačije in dalje potuje v življenje nepoznano.

V življenje! . . .

XI.

V življenju.

√ Bilo je zimsko nedeljo popoldne. Izbrana družbica je sedela v stranski sobi „Pri slovenskem jelenu“. Pivo se je pilo in govorilo se je domoljubno. Oživila se je bila tedaj „vseslo-

vanska ideja“ in napolnjevala je mlada srca. Sedaj, ko je pctihnil prvi pišč, gledamo z mirnejšim duhom na one čase, in morda jih sodimo pravično, da se je razluščilo tedaj mnogo strokov, a malo je bilo zrna.

„Že zopet eden,“ vzdihne „rodoljub“ Ikra in žalostno zre v kupo pred sabo, „že zopet eden! Tako nas zapuščajo najboljše moči in pri nas ostaja ledina duševnega polja našega nerazorana, neosejana, nepovlečena!“

Gospod Ikra je govoril rad duhovito v prilikah in zgledih iz kmetiškega življenja.

„Gospod Ikra,“ se oglasi gospod Oven — bil je domoroden pisatelj — „čemu tako javkate, gospod Ikra? Slovanstvo je slovanstvo.“ In ponosno odloži hrvaško-srbsko-bolgarske novine, katere je bral. „Dasiravno ljubim domovino svojo; dasiravno jo ljubim kakor vi, vendar sem radosten, da se zbuja med nami vseslovanska ideja.“

„Živela vseslovanska vzajemnost!“ vzklikne radostno gospod Stolček.

Bil je vatlar, a privadil se je bil v nedeljo popoldne meriti tudi politiko z vatlom.

„Živela, gospod Stolček!“ zakriči gospod Oven in si popravlja naočnike na nosu.

„Če pa ne bo ratarjev, kdo bo rušo kopal, kdo seme sejal pri nas, kdo vlačil?“ pristavi Ikra, držeč se svojih kmetiških zgledov.

„Rušo kopal, gospod Ikra?“ vpraša gospod Oven in z rdečico na licih zre v pene svojega vrčka. „Seme sejal? Ali kako ste se že izrazili?“

„Takisto, takisto,“ mu pritrdi Ikra ter pri-
stavi ponosno: „Ako zamrjó naše najboljše moči
v ruskem ledu ter poginejo v sibirskem snegu?“

„Tako ne bo govoril,“ se oglasi gospod
Nožek — počasi je izgovarjal besede, kakor se
pišejo — „tako ne bo govoril pravi Slovan,
gospod Ikra! Slovan povsod brate ima!“ pri-
stavi z navdušenjem.

Ti pa, dragi bravec, si že ugenil, da je
gospod Nožek izmed onih, katerim je nebeško
veselje, nastopiti z umetno razčesanimi lasmi
na zasebni oder ter se truditi v zaljubljenih
vlogah.

„Slovan povsod brate ima!“ kriči gospod
Vrček, odvetniški pisar in domoroden pevec.

„Govorimo v mirnosti,“ tolaži navdušeno
gospod Oven. „Gospod Ikra trdi, da naša ledina
ostane neobdelana!“

„Nerazorana, gospod Oven, sem dejal,
nerazorana.“

„Nerazorana torej; dasiravno mu moram
povedati, da ga ne umejem, kako — —“

„Jaz tudi ne,“ se oglasi gospod Stolček.
„Posebno ako bomo vzajemni.“

„Kako to, da pozablja, da pri nas ostane
vedno še mnogo blagih in duhovitih moči?“

„Res je,“ se vtisne vmes gospod Nožek;
„živeli, gospod Oven!“

Vse vstane; kozarci zazvené in nekoliko
pijače izteče po grlih.

„Živeli!“ In vsi hité k njemu, ki je bil
ponižno položil kupo na mizo, in mu stiskajo
roko.

„Kol'kor kapljic, tol'ko let!“ zapoje gospod
Vrček in po taktu premika noge.

„Gospoda, bratje!“ jih ogovori Oven. „Spo-
mladi vas zapustim.“

„Živeli!“ se prenagli gospod Stolček.

„Vas zapustim. Zbogom, bratje!“

„Živeli, gospod Oven!“ zakriči zdaj vsa
družba.

Samo gospod Ikra je molčal, ko je videl,
da ima toliko gorkih nasprotnikov, in čakal je
svojega časa. In že so ga pogledovali tovariši
od strani, in že se je bil sumno zamislil gospod
Oven, in počasno kašljanje je pričalo dovolj
očitno, da kuje Ikri sovražne naklepe. Ta opazi
še v pravem času pretečo mu nevihto, vstane,
udari z vrčem ob mizo, da glasno zazveni.

„Pozor, bratje!“ prosi sramežljivo.

Kdo ne pozna našega slavnega gospoda
Ikre, kdo ga ne pozna? Kolikokrat premeri
mestne drevorede od konca do kraja? In če
gre lepo dekle mimo, se nasloni na kostanjevo
deblo in zre za njo.

„Pozor, bratje Slovani,“ je dejal torej in vstal in vse se je pripravljalo, ker so vedeli, da pride trenutje, ko se rodi gospodu Ikri narodna napitnica.

In tako je bilo.

Gospod Ikra vstane ter napije „naši mladini“.

„Živela naša mladina, naša nada, naš up, naša pomoč, skratka: naša domorodna mladenzen!“ sklene svoj govor gospod Ikra. Bil je ginjen, in debele solze so mu tekle po domorodnem obrazu v grenko pivo, katero je potem še bolj ginjen popil.

In vsi so častitali govorniku in pili pivo navdušeni. Ko so se umirila srca, ko je nastala tihota, reče gospod Oven, oziraje se v gospoda Stolčka: „Dobro jo je povedal!“

„Živeli, gospod Ikra!“ . . .

„Dovolite, gospoda!“ se oglasi tu gost, ki je dosedaj slonel molčé v kotu za mizo ter poslušal. Sedaj pa povzdigne glavo, solzne so mu oči in z roko si gladi dolge lase s čela.

„Doktor Slavelj ima besedo, bratje!“ reče gospod Oven.

„Doktor Slavelj?“ se začudijo vsi, in gospod Stolček zavpije kakor navadno: „Živeli!“

„Dovolite, gospoda,“ začne Slavelj, „da vam ugovarjam. Kakor cenim gospoda Ikro in govorniške zmožnosti njegove, vendar pravim, da ni prav govoril.“

Vsi umolknejo in pobesijo poglede.

Njemu pa se zablisne oko in ostro reče: „Kako, da si jemlje gospod Ikra, mladi gospod Ikra, pravico, govoriti o mladosti, katera doseže, pravi, česar nam ni bilo moči?“

Viri nam kažejo, da je bil gospod Ikra tedaj v letih, v katerih se dela po navadi matura, in da je bil končal gimnazijo s četrtem razredom.

„Gospoda!“ je nadaljeval doktor. „Odklej se že napiva slovenski domorodni mladini, toda kako malo se gibljejo do sedaj te moči.“

Vsi pobesijo glave.

„Ko še trgamo obleko po gimnazijskih klo-péh, tedaj smo mladina; tudi na vseučilišču v kolegijih smo še nadepolna mladezen. Ali ko stopimo v življenje, primemo kakor gospod Ikra čašo in z ginjenim srcem napijamo naši mladini, katera bo delala, česar nam ni bilo mogoče. Ali pa,“ pristavi z žalostnim nasmehom, „ali pa gremo na Rusko.“

In vsi pobesijo glave še nižje.

„Ták, gospodje,“ konča doktor Slavelj svoj govor ter sname zimsko suknjo s stene in se vanjo zavije, „tak po moji sodbi ni pravi domoljub. Kdor ima srce zapustiti ubogo svojo domovino sedaj, ko tako krvavo potrebuje najmanjše moči, ták je kakor Tatar, ki je danes tu, jutri tam na ruskih stepih, brez domovine! Lehko noč, gospodje!“ . . . Izgine skozi vrata.

V sobi pa nastane tihota; žalostno zma-jujejo glave.

„Saj je doktor le dobro govoril,“ izpregovori črez nekaj časa gospod Oven.

„Predobro!“ pravi gospod Ikra.

„Prekrasno, preživahno!“ — gospod Nožek.

„Živeli!“ — gospod Stolček.

„Istinito!“ — gospod Vrček.

In pili so dalje.

XII.

Doktor Slavelj.

Ivan Slavelj pa je stopil na ulico. Bilo je mrzlo in sneg mu je škripal pod nogami. Mnogokatera drobna glavica se je ozrla za njim. Ali zastonj! Ivan Slavelj je bil danes, je bil vsak dan zamišljen. Pozdravil ga je mnogokdo; saj je poznal skoraj vsakdo prijetni obraz njegov, poznal od tistega trenutja, ko je na ponižni predmestni hišici nabil pri vratih rumeno tablico s črkami: „Dr. Ivan Slavelj.“

Vedelo je v hipu vse mesto, ko se je preselil iz skromnega predmestja tja v gosposko ulico ter si napravil bogato stanovanje. In vsakdo je iskal njegove pomoči. Videlo ga je jutro zgodaj v revni delavčevi koči poleg umazanega, raztrganega ležišča. Malo časa potem je korakal že po svetlem parketu bogatinovih soban ter stopil

pred bolnika, ki je ležal na svili. Ivana Slavlja so povsod sprejemali kakor rešenika, bil je povsod enako prijazen, enako zgovoren. In obrisal je mnogo solzâ in zacelil mnogo ran.

Ivan Slavelj je ta večer počasno stopal po mestu; bil je zamišljen, kakor smo rekli. Pri gledališču ga prebudé zamolkli glasovi orkestra.

Ko je stopil v razsvetljeno dvorano, se je bilo že začelo, in ravno se je trudil hudobni Jago zdramiti iz trdnega spanja benečanskega plemenitnika, naj pazi na čast svoje hčere. Po ložah je bilo polno gospode, sleparskega bleska in nalepotičenih lic, a vse je hotelo biti v živahnem navdušenju zamaknjeno tja v oder, po katerem je danes stopal klasični koturen. Vse je bilo zamaknjeno, dokler ni padlo zagrinjalo po končanem dejanju. Potem pa se je začelo vse prijazno pogovarjati ali pa opazovati skozi steklo, kako se je nalepotičila nocoj soseda; koliko ima v nasprotni loži kupljenih las bankirjeva; kako se trudi zraven nje gospa sodnega svetnika, da bi pokazala svoje bele zobe, ki so bili nekdam v prvi podobi bengalskemu slonu v čeljusti ali pa polarnemu somu. To se ve, da se je vse to videlo in pošepetalo prijatelju ali prijateljici.

„Ne prideš li k nam, doktor?“ se oglasi nekdo na Slavljevi strani. „Vsi smo tukaj, jaz, Olga in Oton; saj veš, kadar je kaj takega, dolgočasnega, klasičnega!“

„Ti si še vedno isti baron Rafael,“ odgovori ta, „ki je že tedaj, ko smo sedeli na gimnazijskih klopih, prebral vse kdaj spisane francoske romane.“

In smejala sta se ter si podala roke. Prvi je bil še silno mlad in take postave, ki na prvi pogled očara človeka, take moške lepote, ki vodi vse ženstvo za sabo. In Rafael baron Velden je bil človek, ki je vedel ceniti lepoto svojega telesa in ki se je igral z gospemi in gopicami in jim obetal svojo ljubezen. Če povemo, da je bil človek strašno lehkomišeln in malo učen, povedali smo vse, kar je povedati o takovem človeku. Tega pač ni treba omenjati, da je tak baron častnik pri konjenikih; to se umeje samo ob sebi.

„Za ves svet te prosim, pojdi gor; ako ne, ti umrjem od samega dolgega časa. Saj veš, kakšen je Oton; za pol ure že snuje motiv iz Otela in jutri bo metal na platno nocojšnji večer, da bo groza! In Olga je tudi pusta, takisto dolgočasno, gospodinjsko pusta! Gledal sem dol v parter, kje bi bil kak rešenik in zagledal sem tebe, povem ti, z radostjo, ko si ravno stal tam pod ložo tiste grofinje Zaleske, tega starega korita,“ pristavi bolj na tiho, ali vendar tako, da se je slišalo. Rafael Velden je bil človek, ki je rad glasno povedal svoje misli. Okrog stoječi so zatezali usta in se smejali.

Ta dva pa gresta v ložo, in Ivan Slavelj poljubi ondi mladi gospé drobne prste in poda roko njenemu možu. Bila je lepa, krasna prikazen ta Olga, in življenje ji je sijalo iz oči. Baron Oton pa je stal za njo in resno zrl v dejanje na odru.

„Tu imam lep predmet, zopet lep predmet iz tega Otela, gospod doktor!“ reče veselo.

„Pravil sem že,“ se vtakne Rafael vmes, „že pravil, ljubi brat, vse že povedal, in gospod doktor se ti je čudil, za Boga, čudil!“

„Gospod doktor,“ izpregovori tu mlada baronovka, ogledujoč si koketno drobno ročico, na kateri se je še bolj koketno blesketalo nekaj prstanov, „jutri večer boste gotovo pri Saldernovih, seveda?“

„Kaj pa!“ odgovori Rafael namesto doktorja. „Kdo bi ne bil, kadar se razkazujejo ti Saldernovi, ti bogatini!“

In ona zardí; ta ji lehnò poljubi belo roko ter ji potolaži srd.

„Oj ta Rafael, ta Rafael!“ In njeno oko je počivalo na njem.

„Ta Otelo in na postelji mrtva Dezdemona!“ vzklikne Oton.

„Oj prekrasno!“ pristavi Rafael. „Prekrasno, in potem v zlati okvir in zagrinjalo čez ... da ne vidi vsakdo!“

Oni pa je molčal.

„Oj sveti Salomon!“ zavpije konjeniški častnik. „Oj sveti Salomon! Kdo je nocoj v Saldernovi loži?“

In vstane in od strmenja se mu napnó oči. Vsi pogledajo tja, tudi doktor Slavelj.

Ondi pa je sedela mlada gospica, kakor silfida drobna, in bistre oči so ji gledale mrzlo po dvorani.

Te oči, te oči! . . .

Tu je bila; tu je bila, prav kakor mu je bivala že zdavnaj v srcu, temno cvetoča, kakor skrita v zarji domišljije.

Te oči, te oči! . . . Tudi nocoj so zrle tako žalostno, kakor nekdej, ko jih je poljubljal pri slovesu.

Njemu pa je prišla v srce pomlad, in solnce sladke sreče je vsipalo žarke vanj.

Ivan Slavelj se je bil zagledal v to zračno podobo, zagledal tako globoko, da je pozabil vso okolico, in sama usta so mu govorila na tiho: „Marijanica!“

„Kaj? Takov človek, takov doktor pač ve že vse poprej kakor mi,“ se je smejal Rafael. „Oj, kaka krasota! Kdo pa je, doktor?“

„Ne vem, gotovo da ne vem.“

A oni maje nejeveren z glavo.

Ko je padla hudobija na odru in prejela zasluženno plačilo, je vrelo vse iz zatohlih prostorov.

Ivan Slavelj spremi Veldenove do voza, potem se poslovil. Še je stal na mestu, ko pridri drugi voz in pride star gospod z gospico ter ji pomaga v voz.

Ko je šla mimo, je povzdignila oko, in pri plinovem svitu je videl Ivan Slavelj, ali pa zdelo se mu je, da ji je rdečica prešinila gladko lice. A potem je stopala mrzlo mimo.

Tudi on je šel domov. Dolgo je hodil po sobi; obhajali so ga spomini nekdanjega siromaštva, nekdanjih solzâ in nekdanjega trpljenja.

XIII.

Kontesa Marija Ana.

Mnogo ljudi je na svetu, ki bi ne umeli, čemu jih je postavila stvarnica v to solzno dolino, če ne zaradi plesa. Saj je pa tudi v resnici radost sedeti na mehkih blazinah v vozu! Izpod neba mrgoli vse polno snežnih zvezdic, ki padajo na bele strehe, na svetilnice po ulicah in naposled tudi na umazana tla. Hiteča kolesa mečejo na levo in na desno blatne kaplje, da je groza kancelista, ki se je v črni obleki, pod malim dežnikom, napotil k svojemu predstojniku na večernico. A kaj to aristokratu na mehkih blazinah, ki ga vlečejo rejeni konji do zažele-nega raja! Tu so razsvetljene stopnice, in srce mu vnemajo glasovi, ki iz soban lehnò pozdrav-

ljajo gosta. In pa šele, ko so dajali ti Salderni svoj letni ples! Tedaj je bilo v njih prostorih gotovo vse, kar je imelo samo nekaj imena. Že mesec poprej se je šivalo tu in tam, in mnogokateri skrbni oče je preklinjal Predpust in Salderne na dno pekla.

Ali tudi letos so bili v svoji slavi; tudi letos so se svetila okna vsega nadstropja, da so se vsipali bleščeči žarki na zapuščeno ulico, koder je lazil morda ubožni delavec mimo in pač globoko zdihoval nad tem bogastvom.

Gori v razsvetljeni sobani sta pa grof Hugon in žena njegova sprejemala goste. Prišel je bil tudi Ivan Slavelj in bil prijazno sprejet. Ali komaj pozdravi gospodarja in gospodinjo, že se ga polasti Rafael Velden ter ga vleče tja k oknu. Komaj mu je dal časa, da je stisnil kakih dvajset rok, ki so se mu priljudno ponujale.

„Sedaj vem vse,“ mu reče ondi tiho, „sedaj vem, kdo je. Vse govori o nji, vsi saloni so polni te govorice.“

„Kakove govorice?“ ga vpraša Slavelj zamišljen.

„Te nove kontese Saldernove. Nekaj pozakonjenega je, ali kaj takega. Sila interesantno! Sveti Salamon! Greh v mladosti, v starosti kesanje! Ha-ha! Saj veš, kako je na svetu!“

„Ničesar ne vem,“ mu odgovori doktor nestrpljivo.

„Moj Bog, ničesar! Karlo Saldern in hči njegova! Nekaj pozakonjenega, pravim ti, nekaj takega.“

Tedaj pa pristopi Oton Velden in razloži obkratek, da tujka, včeraj v Saldernovi loži, je hči brata hišnega gospodarja, ki je bil nekdanj tak in tak, a sedaj je zopet dober; hči Karla Salderna, ki jo je vzgajal nekje tam na Nemškem in ki je ž njo došel pred dvema dnevom, ali koliko, tu sèm, in danes sta oba tukaj. — In potem so se pogovarjali o drugih stvareh.

Prične se zopet godba, in burni glasovi zabučé. Ves mladi svet je hitel v bližnjo dvorano, gibat po taktu šibka telesca. Izginil je, seveda, tudi Rafael Velden. Ivan Slavelj je ostal sam pri oknu. Črez srce mu šine nekaj, sam ne ve, kaj. Zopet mu stopi pred dušo ona drobna, zračna podoba, s katero se je bil poslovil na tako revnem kraju. Kontesa Marija Ana, bogve, bo li hotela še poznati nekdanjega tovariša? Bogve!

Ivan Slavelj stopi v dvorano. Bil je velik prostor, ki ga je vrsta bleščečih stebrov delila na dva kraja. Na eni strani se je plesalo; na drugi so gomazeli gledavci in so sedele stare device ter si dajale sladkati priletnim gospodom ali pa brezplačnim mladim uradnikom.

Doktor Slavelj stopi tu sèm, in oprostivši se sitnih znancev, se nasloni na steber in gleda

plesavce, kateri so se lehnò, aristokratično sukali po godbi.

„Prokleti Velden!“ reče mlad vojak svojemu tovarišu, ko sta šla mimo njega. „Prokleta človeče to! Vse pogoltne, vse!“

„Da, res proketo! Zrelo za pekel!“ reče oni; in grbančila sta temne obraze mimo gredoč.

Ivan Slavelj pa povzdigne glavo. Ali kaj mu je, da mu je tako šinila kri iz obličja?

Ravno mimo njega je priplesal Rafael Velden in imel v naročju tenko osebito v dolgo belo obleko zavito. Verno je poslušala sladko govorico njegovo in mu nekako vdano zrla v krasno obličje. Iz mladih oči pa ji je sijalo veselje in mehak smeh ji je obdajal rdeča ustna.

Bila je Marija Ana!

Vročice lice pritiska Slavelj na kamen, da bi si ohladil razburjeno kri, ki mu je vrela iz srca. In pred dušo mu stopi trenutje, ko je bil prišel črez dolgo časa zopet v domačo vas in zvedel, da so mu pomrli roditelji in da so mu vzeli aristokrati njo, katere je bil prišel iskat. Čutil je, da mu je izgubljena; a nekoliko upov mu je bilo vendar še ostalo. Pa sedaj je imel samo grobe, zarastle grobe in trhle križce po njih.

In Ivanu se je napolnilo srce z neizrečno bolestjo; krčila se mu je duša, da se je tresel kakor otrok. Zavrtelo se mu je pred očmi in kakor iz daljave so mu prihajali glasovi; čutil

je samo to, da je strašno nesrečen, strašno nesrečen! Kakor v megli je videl Rafaelov krasni obraz, ki je gledal še krasnejšega, kateri mu je slonel na prsih. Bilo mu je, kakor da bi gledal gada, ki koplje pisano glavo svojo v cvetu nedolžne lilije in sika svoj strup v njeno osrčje. Hotelo se mu je glasno zaječati, razkipeti mu je hotelo srce. Moral je biti sam! Hitel je izmed gledavcev, da se je vse obračalo za njim, za tem doktorjem, ki je nocoj tako nestrpno nepriljuden. On pa je hitel dalje do prvih vrat. In stopil je v sobo, jasno razsvetljeno. Tu se je igralo okoli mizic; ali sive glave so bile tako zamišljene, da ga ni zapazil nihče, ko je hitel mimo njih. Sam je moral biti, sam! Hitel je dalje in dalje, da pride v sobo, katera ni imela več izhoda. Pod stropom je visela svetilnica in brlela tako slabo, da je bilo mračno, skoraj temno po sobi. Stopi k oknu, privzdigne široke zavese in se skrije zanje. Bil je čisto sam!

Bil je dolgo sam. Naposled ga prebudi šumenje svilnatega krila. Obrne se, in njegovo oko, ki se je bilo privadilo mraka, zagleda žensko, ki je hodila po sobi ter krčevito stiskala in trgala batistovo rutico z drobnimi ročicami. In čez nekaj časa stopi še nekdo v sobo; in tega je poznal dobro, predobro!

„Za Boga!“ je dejal zamolkel glasek, in vendar je vedel Ivan Slavelj, da govori Olga

Veldenova, „za Boga, ali hočeš, Rafael, da ti zblaznim tu pred vsem svetom, ako ne pustiš tega otroka!“

„Srce moje!“ ji odgovori Rafael Velden tiho. „Sladko srce moje, ali hočeš, da ti kažem tu pred vsem svetom ljubezen, ovčica moja, zvezda moja, ha - ha!“

In gorko ji poljubi roko. Ona pa se žalostno smeje.

„Oj, nesrečni časi!“ vzklikne Olga, in drobna glavica se ji pobesi na prsi. Rafael pa jo tolaži. Pač ji je povedal mnogo sladkega, ker kmalu potem odideta v prijaznosti.

Ivan Slavelj pa je ostal, in bilo mu je, kakor da bi sanjal, sanjal prebridke sanje in . . . toliko da se ni zagrohotal nad tem svetom in nad temi črvi, ki glojejo na njem in gospodujejo po njem.

Ali sedaj se odpro vrata iz koridora — in zopet je bila ženska, ki je stopila boječe črez prag. Ozirala se je bojzljivo okrog, potem pa obstala kakor okamenela. Slabi žarki svetilnice so padali na njeno lice, in Ivanu Slavljju se je zdelo, da je — kontesa Marija Ana.

Toliko da ni zajeknila, tako se je prestrašila, ko je stopil Rafael Velden pred njo ter galantno k ustom pritisnil njeno roko.

„Stokrat hvala vam, milostna kontesa,“ jo ogovori, „da ste mi dovolili ta pogovor, a vedel sem že poprej, da ne boste hoteli, da bi bil tako

strašno nesrečen, Marija Ana, tako nesrečen, za vse žive dni nesrečen!“

Mehko je govoril. In ona je pobesila oči in mu ni odtegnila roke, ki jo je bil pridržal.

Tu stopi hipoma pred nju Ivan Slavelj. Bliskalo se je Rafaelu Veldenu oko izpod bledega čela: „Oj, gospod doktor,“ izpregovori nekoliko prestrašen. „Kontesa, tu je gospod doktor Slavelj, imeniten zdravnik, premilostna kontesa! Izvrsten človek,“ pristavi nekam boječe.

„Gospod baron!“ odgovori Ivan Slavelj trdo, ne da bi se premeknila visoka postava njegova. „Dovoli, da izpregovorim nekoliko besed s konteso Saldernovo!“

Rafael Velden se lehnò prikloni in lehkotmiselno odide. Ona pa ostaneta sama.

„Marija Ana! Kontesa!“ In glas mu je zastajal in se tresel. „S tem človekom ne boste več govorili!“

Ona pa povzdigne oko samoglavno.

„Nič več, nič več!“ In prime ji roko. „In tudi nocoj ne boste več plesali ž njim, Marija Ana!“

„Oj, gospod doktor!“ In poizkušala se je smejati. „Vi ravnate z menoj kakor z otrokom, maloletnim otrokom!“

Njemu pa se zabliška oko in trdo ji drži roko.

„In vendar, kontesa Marija Ana, nocoj ne boste več plesali z Rafaelom Veldenom!“

„Jaz pa vam pravim, da bom, gospod doktor, prav res, da bom.“

In mala osebnica je vzrastla v srdu; osorno je zrla vanj in z nožico je udarila ob tla ter mu iztrgala roko. Ivan Slavelj pa je stal pred njo in bil še bolj bled. Položil je roko na prsi in zrl tja v daljavo, kakor da bi bil sam, ter rekel mirno: „Marija Ana, nekdam sem imel tako prekrasne sanje, ali v resnici je prišlo vse drugače; posušilo se je cvetje, studenci so usehnili in upi so legli v grobe!“

Kontesa pa je bila še vedno srdita.

„Lehko umém,“ mu reče hudobno, „če ste ljubili ono ubožno Marijanico, da zdaj ljubite konteso še bolj. Ni čuda torej, da odganjate vsakega, kdor se mi bliža. Prav čudno jih odganjate, gospod doktor!“ pristavi smeje se suhotno.

Bile so to trde besede, prav zelo trde. Ivana Slavljaja so zadele v srce, v življenje. Omahnila mu je skoraj v hipu visoka postava; odstopil je za korak in pritisnil dlan na čelo. Potem pa plane k ponosno stoječemu dekletu, ji zgrabi roko in skoraj nerazumni glasovi mu sikajo izmed zob.

„Stvar, strašna, grozna!“ In stiskal je njene drobne prstke, da je skoraj zaječala od bolečine. — „Take smrtne besede! Ali imaš srce? Meni si ga zamorila na večne čase, o!“

In globoko iz prsi se mu izvije ječanje; izpusti ji roko in si potegne s čela temne lase. Marija Ana pa je stala na mestu; tresla se je od straha in boječe je upirala vanj oči.

„Odpustite, milostna!“ ji reče čez nekaj časa, pristopivši k nji.

„Blagovolite, premilostna!“ In ni se branila, ko ji je podal roko ter jo ponosno odpeljal v dvorano.

Besede ni izpregovoril več, a ona se je ozrla sedaj pa sedaj bojazljivo v njegovo bledo, lepo obličje. Peljal jo je do sedeža; potem se je priklonil in poslovil.

Slonel je zopet ob stebru in zrl v plesavce; zdelo se mu je, kakor da bi Marija Ana ne plesala več. Približa se mu Oton Velden ter mu lehno položi roko na ramo: „Tako sami, gospod doktor? Pa saj gledati je tudi poetično!“

In Ivan Slavelj mu pritrди.

„Poglejte Olgo,“ reče nato ponosno, „ali ni krasna nocoj? To vam je ženska!“

In ko je potihnila godba, mu reče radostno: „Odpustite, dragi gospod doktor; vprašat jo grem, ali ni že trudna, tako močno pleše!“

In odhitel je. Ivan Slavelj pa se je smejal in usmiljenje mu je prešinilo dušo.

A komaj odide, pristopi Rafael Velden in se mu mrzlo prikloni: „Gospod doktor, danes se vedeš z menoj prav čudno, pravim, prav čudno!“

Ta pa se skloni pokonci in mu odgovori tiho: „Gospod baron, tako čudno gotovo ne, kakor se vedeš ti z ženo — svojega brata!“

Rafael Velden lehno obledi ter se malo-pridno nasmeje: „Življenje, življenje, prijatelj!“

In nato odide. Ivan Slavelj pa zapusti kmalu razsvetljene prostore ter se napoti k počitku. Ali ono noč ni našel počitka.

XIV.

Zima v srcu.

Pomlad je bila prišla; črez noč je bila prišla. Ali meščani so jo videli samo na grmih, ki so gledali tu in tam črez zide zapaženih vrtov, z belim cvetjem posutih. In v daljavi je zelenelo hribovje in so se temnila pobočja visokih snežnikov.

Ivan Slavelj je pri odprtem oknu sloneč zrl na cvetoči vrt. A oko njegovo ni videlo cvetja in uho njegovo ni čulo vršenja hroščev, srca mu ni genilo modro obnebjje. Čutil je z grozo, da mu je led zaklenil osamelo srce, in z grozo se ga je polastila misel, da se mu ta led ne raztaja morebiti nikdar več. Večna zima, večna zima!

Zaprl je okno in spustil rdeče zavese črez steklo, da se je soba zavila v rdečkast mrak. Življenje je ležalo z vso svojo težo na njem.

Oni večer se mu je bil zapisal s krvjo v srce, in zastonj se je trudil zadušiti spomin. In

vendar se je bilo od tedaj toliko izpremenilo! Neko jutro v prvi pomladi so bili našli pri zidu samotnega vrta Oton-Veldenove vile Rafaela Veldena — umorjenega. Bil je skoraj slečen in oplenjen. Zanesli so ga in zagreblji v hladno prst, in živa duša ni več popraševala po njem, ki je nekdanj tako ljubil življenje. Tako je. Mi ljubimo življenje, a svet nas pozabi, ko pade prva gruda v grobu na nas. — Ravno tedaj je bil zbolel Karlo Saldern, in vse je stikalo glave ter ugibalo, kdo pač dobó po njem vse to bogastvo. Ali kaj se je menil Ivan Slavelj za vse to; kaj so mu bile tuje skrbi, nosil je svoje pretežko.

Duri se odpró in v sobo stopi ženska. Ko pride bližje in odgrne z lica tenčico, zagleda Ivan Slavelj nežni obrazek kontese Marije Ane.

Mraz mu prešine ude, molčé potegne zaveso raz okno, da se vsuje polna svetloba v sobo. Mrzlo je stal pred njo, izpregovoril ni besede.

„Gospod doktor!“ ga nagovori Marija Ana. In mehki glasek se ji je tresel, in z roko se je opirala ob držaj stola pred sabo; videlo se ji je, da hoče govoriti. Ali boječe je povzdigovala poglede proti njemu, ki je stal pred njo kakor kamenena podoba, in besede ji ni bilo čez bleda ustna.

„Gospod doktor!“ In z belim batistom si gladi lice. „Moj oče je bolan!“

„Grof Karlo je bolan!“ govori mirno Ivan Slavelj za njo. Ni se mu genila žila na obrazu.

„Bolan, hudo bolan! In sedaj pravijo, da ga morete rešiti samo vi!“

Tako tihe so bile te besede, da so prišle kakor vzdihljaj do njega. Vendar jih je čul. Divja strast se mu vzbudi v srcu; polasté se ga duhovi maščevanja.

„Pravijo? Kako, da se svet meni za to? — Ako bi ležal kot težak na ječmenovi slami in bi o smrtni uri ne imel drugega nego vrč prestane vode in kup lačnih otrok, bi ga pustili, naj v miru umrje, in jedli bi in pili dalje brez skrbi. Ali ko umira grof Saldern, bogati grof Saldern — to je drugače! Meni je žal, gospica, da ste prišli prepozno. Sedaj moram k delavcu v . . . Kolo mu je odtrgalo roke in umira. Ker pa ima ravno isto pravico živeti kakor grof Saldern, in ima pred večnim Stvarnikom tudi isto ceno: naj živi, ako mu morem pomagati. Bojim se tudi, premilostna kontesa, da bi se — svet je hudoben — ne dejalo potem: šel je v bogato palačo, v visoke sobane, a siromaka je pustil zapuščenega v težavah, in vendar ga je on prej prosil pomoči kakor grof. In vprašalo se bo: kaj ga je vleklo tja, in reklo se bo takoj: rumeni zlati bogatinov; rumeni zlati grofa Karla Salderna, kontesa!“

Bridko je govoril te besede.

Ali Mariji Ani se vlijo solze iz oči; zapuste jo moči; zgrudi se na tla, položi glavico na blazino stola in začne glasno ihteti.

Naš doktor še ni bil poizkusil moči ženskih solzâ. Užalosti se mu srce, hodi nekoliko časa po sobi, potem pa tiho odide h — grofu Saldernu.

Marija Ana je bila sama in vroče čelo je stiskala na mehki stol. Žalost ji je trla dušo, bila je polna neizrečne bridkosti. „Rumeni zlati Saldernovi“, „hudobni svet“ in enake besede njegove so ji zvenele dolgo časa po ušesih.

In poleg vsega tega jo obide zavest, jasna zavest, da ljubi tega človeka, ki jo tako očitno sovraži, zaničuje! In srd se ji vzbudi, da ne more sovražiti tudi ona njega, kakor jo on sovraži. Ali Marija Ana ga je morala ljubiti! In to je že vedela tisti večer, ko jo je bil tako ponosno peljal v dvorano, in ko mu je ona tako skrivaj, samo zdaj pa zdaj pogledovala blede obličje. Ostati je hotela zdaj tu pri njem.

Solnce je bilo že zašlo, ko je prišel doktor Slavelj domov. Srce se mu je bilo umirilo in v duši mu je bil potihnil vihar.

Ko je stopil v sobo, je slonela še poleg stola kontesa Marija Ana. Ivan Slavelj je odprl okno. Zadnji žarki večerne zarje so pojemali na nebu; med belimi oblački, ki so z zlatom obrobljeni plavali pod nebom, se je prikazal blede mesec. Tudi Ivanu Slavljju je bilo zašlo

solnce v srcu; ali zarje, zlate zarje ni pustilo za sabo. Na vrtu je cvetje zapiralo svoje glavice, da bi ujelo hladno kapljico večerne rose ter si ž njo hladilo črez noč razgreto osrčje. Tudi njemu se je bilo zaprlo srce, ali hladilna rosa ni kapala vanj izpod neba.

Pristopi k dekletu — onemoglo in zaspalo je bilo med solzami.

„Kontesa!“ jo kliče z mehkim glasom ter ji privzdiguje glavico, „Karlo Saldern bo ozdravel!“

Kakor blisk plane dekle kvišku, razprostire roke, se ga oklene in na prsih se mu razjoka.

Ivan Slavelj ji lehno razklene roke, globoko upre oči vanjo, ki je koprnela pred njim.

Dolgo jo je gledal tako.

„Marija Ana!“ jo ogovori črez nekaj časa, in glas se mu skoraj trese. „Včasih pomori slana cvetje po polju, in če tudi potem rosi nanje dobrodejni dež, umreti mora, poginiti! Takšno je moje srce, Marija Ana, puščava je moje srce, brez zlate zarje, brez hladilnega studenca!“

„Marija Ana!“ pristavi pristopivši k oknu. „Moje srce je zamorjeno, zamorjeno in jaz vas ne morem ljubiti!“

In Ivan Slavelj se nasloni črez okno in zre tja v mesečino, tja na vrt, kjer so cvetke kakor v spanju pobešale glavice.

Tako je slonel in ni izpregovoril besede, ko se je odpravljala počasi, ko je tiho odšla.

XV.

V tihi noči.

Ivan Slavelj je bojeval težke boje s svojo dušo in je ni umiril. Gnalo ga je tja v noč. Pokrije si glavo in hiti iz sobe po ulicah iz mesta. Prišel je v mestno izprehajališče, v dolgi drevored. Lipa je pošumevala sedaj pa sedaj v širokih vejah in tu in tam je brlela svetiljka. Ali nikogar ni bilo, da bi ga bil motil. Dobro mu je déla ta samota. Utihnile so moči razburjenega srca in mehka vdanost se mu je polastila duše.

Tiho pride nekdo za njim.

„Gospod doktor!“

Ivan Slavelj se ozre: „Gospod baron, tako pozno še tu? Sedaj je čas spanja vsakemu, kdor ni zdravnik in kdor hoče ostati zdrav.“

„Jaz pa nočem ostati zdrav, in to je ravno, gospod doktor!“ Te besede je govoril tako nekako mrtvaško trudno.

„Noči se bojim, gospod doktor, noči, te temne, črne noči.“

Dolgo že ni bil videl Otona Veldena in je sedaj osupnil o njem. Prej življenja vesel, je bil mož sedaj žalosten in život se mu je bil sklonil kakor pod težo let.

„Te noči, gospod doktor! Ali bi ne bilo lepše, ko bi solnce vedno sijalo?“

Molčala sta nekaj časa oba, ker mu doktor ni odgovoril na zadnje otročje vprašanje.

„Pojdite z mano, doktor, k meni na dom. Nečete?“ In prime ga za roko ter ga vleče za sabo po drevoredu. Blizu prvih mestnih hiš pa kreneta na stran, kjer je stala sredi obzidanega vrta Veldenova vila.

Tiho je bilo vse. Lehnò je šumela samo voda, ki je leno tekla na oni strani mimo vrtnega zida.

Oton Velden vzame ključ ter odpre vrata v zidu. Vstopita na vrt in gresta po peščeni poti proti poslopju.

„To že tudi veste, da mi je žena umrla, gospod doktor? Glejte, tako mora vse pod rušo!“

„Vse, gospod baron, vse!“

„Vse, vse. In vendar nihče ne ve, kako je tam doli, gospod doktor, in to je, to je!“

Prideta do poslopja. Vhod je bil odprt. Po stopnicah stopata gor v umetnišče Oton-Veldenovo. Ta kraj je bil Slavljju dobro znan. Vstopita, in Velden zapre vestno duri za sabo. Tema je bila tu notri, in Slavelj obstane. Velden porine stol k njemu, naj sede. Potem pa prižge skrito svetiljko. Ali soba se ni razsvetlila, samo na slikano podobo so padali žarki; ali ta podoba je bila tudi pregrnjena s tenčico.

V Otona pa je prišlo življenje. Hitro stopa po sobi. Nato sname v temi nekje s stene

bodalo ter ga položi na mizico pred stojalom, na katerem je bila podoba.

„Rafael,“ reče potem zamolklo, „Rafael, nocoj sem prišel!“

Slavlja pa obide groza, ko baron tako sam s sabo govori in potem potegne zagrinjalo s podobe. Žarki obsijejo obraz na platnu, obraz, ki ga je Ivan Slavelj poznal. Ravno tak je bil, samo bled, mrtvaško bled je bil, in oči so mu bile zatisnjene, ravno tako, kakor da bi jih bil zatisnil v groznih bolečinah; zakaj obrvi so se mu bile skrčile in na prsih mu je kipela kri iz globoke rane. Bil je Rafael Velden, umorjen, v mukah umorjen! In prav natanko je videl Ivan Slavelj, da se mu je bila po bledem licu utrnila solza izpod zatisnjene trepalnice. Rafael Velden je umrl v solzah; v solzah je zapustil lepi svet!

Ivan Slavelj vzklikne pri tem pogledu. Hotel je vstati, a oni ponosno vzdigne roko in mu ukaže, naj miruje.

„Rafael,“ reče, „Rafael! Nocoj sem prišel, da ti povem pregrozno povest!“

In sede k mizici, si podpre glavo z rokama in tako gleda tja v obraz na platnu.

„Rafael, tisti večer je bilo. Sedeli smo pri mizi in smo bili veseli. Govoril si mnogo, in Olga se ti je sladko smejala. Tisti večer je bilo, Rafael! Še vse predobro vem. Vstal sem in šel gledat v noč. Ali preden pridem do okna, sem

obrnil oči. Po naključju sem jih obrnil proti vama za mizo. In videl sem, kako sta se pogledala. Prav iz srca sta se pogledala. Ta pogled! Ta pogled mi je umoril srečo. In tebi, Rafael, je umoril življenje! Strašno me je prešinilo, Rafael! In še sedaj ne smem misliti na tisto strahoto, ki mi je prešinila dušo tedaj. Zrl sem v jasno noč. Potem pa smo se poslovili. Jaz sem šel gor v svoje umetnišče. Tu sem včasih po noči spal, in ti si to dobro vedel, Rafael! Tisto noč pa nisem mogel spati. Vstal sem in sem hotel iti na vrt, v hlad. Prišel sem do hišnih vrat; in vrata so bila odprta. Rafael, tedaj pa me je obsedel satan! Prav čutil sem, kako se mu je odprla moja duša. Urno sem se povrnil tu sèm in snel s stene to-le bodalo. Potem pa sem lezel nazaj, na vrt. Za grmovjem po trati sem lezel proti sredi. Tja, kjer rastejo košate lipe v krogu. In v resnici: tu si bil, Rafael! Tu na klopi si sedel. V naročju pa ti je slonela ženska, katera je bila že drugemu vdana. Vdana za večno! Ali to te je malo skrbelo. In ti si pil med iz nje! Iz nje, ki je bila tvojega brata, Rafael! —

Jaz pa sem tičal za deblom in poslušal, kaj sta si obljubovala. V grehu obljubovala! In kri po žilah se mi je izpremenila v led. Bil sem pri jasni zavesti, da moraš umreti! V trenutju umreti, Rafael! Tako je moralo biti! S poljubom sta se poslovila. Lehno je odšla po

pesku. In mesec je vsipal žarke na vitko njeno telo. Ti pa si sedel; in zamišljen si zrl za njo, da se je skrila za grmovjem.

Tedaj pa sem stopil jaz kakor senca izza debla. Predte sem stopil.

„Rafael!“ In mignil sem ti.

In iti si moral nehote za mano. Odprl sem vrtna vratca. Stopila sva izmed ozidja. Bila sva pri vodi.

„Rafael!“ sem dejal. „Zdaj-le ti je umreti!“

In postal si čudno bled; bal si se smrti. Govoriti nisi mogel. Padel si na kolena in sklenil roke. Pa saj veš, da si moral umreti! Globoko v prsi sem ti zasadil ostro orožje. Kratko si vzdihnil in umrl, kakor je moralo biti! —

In vzel sem ti, kar si imel kaj vrednega pri sebi, in vrgel v vodo. Ha - ha! Kakor sem menil, tako se je zgodilo. Dejali so: roparji so ga pobili. Ha - ha! Potem pa sem te še pogledal, Rafael! — Luna te je bila obsijala, obsijala blede obličje tvoje! Bolečina ti je bila skrčila obrvi; izpod trepalnice se ti je bila prikazala solza. In solza ti je blesketala na licu. V solzah si umrl, ha - ha! In zagrebli so te in trava raste po tebi! In tudi po Olgi. Morala je umreti, ko sem ji spuščal dan na dan v dušo to strašno, strupeno povest, Rafael! In zdaj sta morebiti združena! . . . Združena, združena; in vendar bi ne smela biti!“ . . .

In klel je strašno. Ivana Slavlja pa se je polastila groza. Odprl je vrata in taval po stopnicah dol, v zapuščeni vrt. Tu sèm se je čulo vpitje in divjanje Veldenovo. Pobegnili so skozi vratca v zidu; Velden jih je bil pustil odprta.

Kaj je naše življenje, ironija? Ironija ali pa krvava resnica!

Ivan Slavelj je taval še dolgo po noči. —

Nekoliko dni potem se je bralo v krajnih novinah:

„Smrt Otona Veldena je pretresla vse tukajšnje kroge. Bil je gospod baron mož splošno priljubljen zaradi svoje izborne priljudnosti. In pa še ta tragična smrt! Vse je bilo razburjeno, ko se je zvedelo, da so ga našli v sobi z razbito glavo. Kaki nagibi so ga vodili, to se za dobro ne ve. A ne motimo se pač, ako jih iščemo v tako nagli smrti brata in predrage mu soproge. Čudno se je vedel v zadnjem času in živel čisto sam v svoji vili. Samo podnevi je smel biti pri njem star sluga, ki mu je stregel. Lehka mu bodi zemljica!“

In čez nekoliko dni se je bralo zopet:

„Gospod doktor Ivan Slavelj je zapustil naše mesto in šel na kmete, govori se, da zdravja iskat. Da bi ga skoro videli zopet zdravega in veselega! Močno ga bomo pogrešali.“

XVI.

Zopet doma.

Po cesti je ležal debel prah; kadar je potegnila sapa, ga je vzdignila ter nesla nakvišku, da se je kadilo in da je klel voznik, ko mu je neprijetni gost polnil nos in oči.

Ivan Slavelj je korakal proti domači vasi. Čudni občutki so se mu vzbujali v srcu, ko je od daleč zagledal stare obrastle strehe. Brez blagoslova se je bil ločil od tod, in sedaj se je vračal in srce mu je bilo bolno, bolna duša. Ona, ki sta mu dala življenje, sta ležala v grobu. Ko jima je podajal roko v prijazno slovo, je nista hotela. Umrta sta bila v srdu, da jima je razkalil edino upanje siromaškega življenja. In tako je stal tu in zrl na domače strehe. Potem pa je krenil med travnike po znani poti. Vse je bilo še tako, kakor nekdanj, ko je letal tod, otrok, za cvetjem in za metulji. Malo izpremembe! Tu poleg ceste plot; tedaj je bil nov, sedaj razpal, razmetan po tleh. Tu je stalo prej drevo, sedaj je bilo prazno mesto. Kjer je bila poprej njiva, tam je danes travnik, in kjer je bil travnik, se ziblje sedaj zlato klasje. Tako se izpreminja zemlji lice. Namesto cvetja požene čez leto in dan trnje. Tako je v našem srcu: mladosti cvetje mu odpade, zaraste ga bodeče trnje starosti.

Pri cesti je bila njivica in poleg nje je stalo črešnjevo drevo, ki je bilo tedaj vse rdeče od samega sadja. Med vejami pa je visel Jakopè Jermenovec in je zobal črešnje.

„He, hej!“ zavpije, zagledavši našega popotnika, ter se spusti urno na zemljo.

„Dober dan, pravim, če je prav!“

Postaral se je bil Jakopè Jermenovec, ali Ivan Slavelj je vendar spoznal ta obraz. Prišli so mu na misel časi, ko je še vasoval Jakopè Jermenovec pri njih doma, ko se je vsa hiša napolnila z nekako težkim zrakom vselej, kadar je ta „žival“, ta sitnež, ta Jakopè Jermenovec stopil črez prag.

Jakopè je bil sedaj nekako v stiski in zadregi. Popotnik mu je imel pregosposko obleko, ali nagovoriti ga „po gosposko“, to je bilo Jakopetu pretežko; vajen je bil vikati samo duhovno gospodo.

„Od kodi pa kaj? Kam pa kaj?“ Tako je poizkušaval v zadregi.

„Ne daleč, tja v vas!“

„V vas, v Bobovec?“

„V Bobovec!“

„Kaj pa smo, no, lejte no, kaj pa smo?“

„Doma sem tam.“

„Doma tam, doma tam? — Pa nisi ti tisti Slavljev, ki se je bil popačil? Ti?“

„Ravno tisti.“

Jakopè obstoji in ga pogleda nekako zaničljivo: „I, h gospodom bi bil šel, h gospodom, pravim, pa bi ti sedaj ne bilo treba prahu požirati tod proti Bobovcu.“

Slavelj se nasmehne.

„Nič smejati; kar je res, to je!“ . . .

„Kaj si pa sedaj?“ vpraša čez nekaj časa. „Pa saj se ve, da ne bogve kaj, drugače bi se vozil. Ali je kaj zaslužka, kaj? Ali je kaj zaužitka, kaj?“

„Je že!“

„Je že, to je premalo. Ali mlad človek nima pameti, tudi ko bi mu je vlival; nima! Kaj pa boš v Bobovcu?“

„Pogledat grem!“

„Pogledat? Kaj? Tisto podrtijo, ki so ti jo pustili stari? Pa še dolga je nekaj. Moj brat ima nekaj, moj brat. Ali ta ne izpusti, ta malo-prida, ta pošast, svetemu Mihélu pod nogami, moj brat!“

Tako se izpreminja čas, in s časom se je bil izpremenil tudi Jakopè Jermenovec, tako da je sovražil celo — svojega brata!

„Jaz sem se oženil, tega ne veš; tisto Špeluzo sem vzel, tam izpod hriba.“

„Iz one kočé, tam za vasjo?“

„Iz one hiše tam za vasjo. Tisto Špeluzo tam za vasjo, ki ima tiste njive in tiste laze, tisto Špeluzo. Brat mi nič ne dá, ta zgaga, ta brat!“

Sedaj prične prijetnejšo mu govorico:

„Malo te bomo veseli v Bobovcu! Nisi prišel do kruha. Berač si, že vidim, da si berač.“

Ko je bil Jakopè izgovoril te dobrovoljne besede, prideta v vas. Tu so bile hiše še vse take, kakor nekdanj, samo morda malo bolj raztrgane. Pelinovec, vaški krčmar, si je bil hišo vzdignil in prevlekel s pisanimi bojami. Na oglu pa je visela zelena smrečica ter vabila mimo gredoče.

Tu obstane Jakopè.

„Za vino, vem, da ne daš, ka-li? Pa saj nimaš, kako bi dal? Pa zdrav no, zdrav!“

In Jakopè zavije po stopnicah v prijazno svetišče vinskega boga.

Ivan Slavelj pa je stopal po vasi do siromaške svoje rojstvene kočice.

Še je stala tu, ali čas se je uprl vanjo s težko svojo roko. Nagnjena je bila prej na stari rob, zdaj se je nagibala še bolj. Streha je kazala gole rebri in po enih mestih se je bila tudi že udrla. Stekla ni bilo v oknih; cunje so ga nadomeščale, tu in tam pa tudi ne, tako da je imela sapa prosta pota, koder se ji je ljubilo.

Ivan Slavelj stopi v osamelo vežo. Samotno je tu stala posoda ter žalovala; voda v nji je bila kakor luža v ruskih stepéh. Duri v hišo so bile priprte, in ko jih je Ivan Slavelj od-tisnil, so glasno zaškripale.

Iz sredi hiše so planile miši, ki so mirno tu gostovale, tja po kotih v skrivna stanišča. Roj muh je zletel z mize; za mizo pa je slonela stara ženska. Povzdignila je glavo ter odprla stare čeljusti: „Kdo je?“ In med prsti je premikala debele jagode molka. „Kdo me moti v molitvi? Moj Bog, kdo je?“

„Meta!“ se oglasi Ivan Slavelj, „Meta, kaj še živiš?“

„Živim, živim,“ vzdihuje starka. „Sveti križ božji, kdo pa si? — Mnogo ljudi poznam, dosti ljudi; pa saj tudi ne vidim več; stare oči, stare oči! To je gosposki človek, se mi zdi; kaj hoče? Samo dva gosposka človeka bi imela tu opraviti: ali kak komisar ali pa on, ki je odšel v žalost svojim staršem; Bog mu odpusti! Ta bo morda!“

Starka vstane in leze proti njemu.

„I ti si, prav ti si! Zakopal si jih globoko v zemljo; Bog ti greh odpusti!“

In sede zopet, premikajoč suhe čeljusti v molitvi. Črez nekaj časa zopet izpregovori: „Po kaj si prišel? Vzeli so, kar je bilo, in podrtijo so meni pustili; po kaj si prišel?“

In vstane in sname vrečico, ki je visela na steni poleg vrat, vzame v roko palico iz kota rekoč: „Kadar pojdeš, pa zapri! O moj Bog, moj križani Bog! Čemu smo berači na svetu, čemu berači!“

Tako zdihujoč odide. Slavelj je bil sam. Za mizo sede, za staro mizo, glavo nasloni nanjo in se globoko zamisli. Oj, sam je bil, tako sam na svetu!

XVII.

Tožen večer veselemu dnevu.

Bilo je proti večeru, ko je šel Ivan Slavelj iz rojstvene hiše in zaprl duri za sabo. Stopal je črez vas. Otročaji so popuščali igre, ko je šel mimo, gledali za njim, se potem smejali, in dobro jim je delo.

Približa se krčmi. Ondi sta si bila postavila mizo pred hišo Jakopè Jermenovec in Lavrencij Žolna in sta pila. Ivan Slavelj pa je čul, ko je prišel k njima, ta pogovor:

„Jakopè, poslušaj me!“

„Prokleta si siten, Žolna!“

„Poslušaj, malarija na les . . .“

„Prokleta Žolna sitna!“

„ . . . malarija na les mora taka . . .“

„Pa si res sitna žival!“

„ . . . taka biti, pravim, Jakopè . . .“

„Žolna, smola!“

„ . . . taka biti, da se lahko poliči!“

„Pa si težak, Žolna, strašno težak!“

„Poliči, pravim, in takisto po gosposko pogladi, Jakopè!“

„Jojmene! Kdo te naj posluša, povej ti meni to, pravim!“

„Tako je in tako!“

„Molči, Žolna, molči; boš videl, da bom jezen, boš videl.“

In Jakopè je tedaj zagledal, z veseljem zagledal Ivana Slavljaja. Vstane in mu gre naproti.

„No, no,“ mu reče dobrovoljno, tako da se mu je prav videlo in na glasu poznalo, da hoče prišlemu milost izkazati s svojo prijaznostjo. „Kaj pa je kaj novega tam pri vas, tam po svetu? Vojska bo, kaj ne, vojska? Ali se ne piše, kaj?“

„Ne vem.“

„Jaz pa vem, da bo. Kakor da bi kak kmetiški človek nič ne vedel, vraga! Vojska, pa krvava vojska, kaj ne, Žolna? Pa ti reci, da ne, če si upaš, vraga!“

Ali Žolna je molčal in pil.

„Veseli, veseli!“ In Jakopè Jermenovec razblekne usta, dá iz grla glas, ki je trgal ušesa, ter zapoje:

„En revež spod góre
ima pisane vole,
pa rjavo ženó,
pa ne mara za njo.

Hejrasísá!“

Ali v tem trenutju obledi naš Jakopè Jermenovec, da se je kar videlo, in kolena so se

mu šibila in prav boječe se je oziral tja za mizo, kjer je izlival Žolna vzdihujoč kupico za kupico v žejno grlo. Kaj je bilo tedaj Jakobetu Jermenovcu, da so ga tako zapustile moči? Dejali smo že, da je boječe obračal oči proti Žolni, a potem še bolj boječe proti oglu gostilne, kjer se mu je po stezi bližala zvesta zakonska polovica.

Bila je Špeluza, kakor je tedaj živela in dihala. Ali živela je tedaj v srdi in bliskalo se ji je iz oči.

„Ta je moška!“ je kričala in obstala pred njim. „Ta pa je res moška! Jaz se ubijam in trudim ves božji dan in rijem po bregovih, da se pridela kako zrno in kaka bilka, ta pa naliva želodec in s pestjo trosi krajcarje!“

In trla je roke.

Jakopè pa je stal pred njo kakor grešnik in jo milo gledal.

„Koliko mi boš še snedel, koliko še pometal v trebuh? Ali si kaj imela, beračija beraška, raztrgana? Iz samega usmiljenja sem te vzela in očedila, da te ni snedla golazen. Ti pa popivaš tod in vpiješ, da ljudje stikajo glave. Da te ni sram, grdoba stara!“

In Jakopè je stal skesan pred njo in roke so mu onemogle visele ob stranéh.

„Nikoli več, Špelica, boš videla, da nikoli več!“

„Nikoli več! Kolikokrat si mi že to obetal! Ali ti bi rad vse pognal po grlu, pa ne boš; jaz sem tu, da ne boš! Ne boš, ne boš!“

In obsedli so jo hudi duhovi. Ondi iz Pelinovčeve skladalnice vzame poleno in ga zavihiti tako spretno, da pade s tleskom Jakopetu ravno črez pleča.

„Če nimaš pameti ti, jo imam pa jaz!“ je pojasnjevala starka svoje grozovito dejanje.

In Jakopè se strese: „Joj, Špelica, nikar! Ljudje vidijo, kaj poreko?“

„Domov!“ je kričala babnica. „Bog nas varuj, kaj bi bilo, ko bi nam bil Bog dal otroke!“

In zopet tleskne poleno možu na ramena.

„Špelica!“ In Jakopè urno odkorači.

„Nagi in bos! bi morali letati okrog, in zavoljo tebe!“ — Tlesk! —

„Špeluza!“

Zavila sta po stezi proti domu.

„Nagi, pravim, in bos!“ In zopet je govorilo poleno.

„Baba, hudič!“ . . .

Še se je čulo nekaj sumnih udarcev od daleč, ko sta bila že izginila gledavcem izpred oči. In tudi nekaj kletvine je bilo vmes, kar je pričalo, da je Jakopetu rastle pogum, čimbolj je bil od ljudi. In v resnici nam pričajo viri, da sta si bila naša zakonska v laséh, preden sta dospela do domače koč.

Tako se je bila končala slava tistega dne Jakopetu Jermenovcu!

Ivan Slavelj pa je zapustil potem kraj žalostne zgodbe in je kmalu prišel iz vasi.

XVIII.

Modrijan na deželi.

Takoj v pričetku te pripovedi smo že povedali, da vas Bobovec leži pod dolgim hribovjem. Za vasjo se dvigajo griči s smrečjem obrastli, pred njo pa se razprostira širna ravan. Takoj za zadnjo bobovško hišo se odpira dolina v gore. Prijazen kotiček je to, po njem teče potok z vrbovjem obdan, ki se potem vije po ravnini mimo bobovškega gradu in potem dalje po zelenih travnikih.

V tem kotu je bobovško pokopališče, s starim zidom obdano in s kapelico svetega Lavrencija. Tu sèm prinesó vsakega, kogar smrt pokosi v Bobovcu, in vsakemu vsade na gomilo lesen križec, malo pojokajo in potem ga kmalu pozabijo. Ali vsakega prineso tu sèm! In ta zavest leži nad vasjo, in če se snideta dva, katera sta bila v mladosti vkup, ta Bobovčan, oni gorjanec, pač majeta sive glave in si pravi, da sta že „blizu svetega Lovrenca“, in majeta glave in zdihujeta.

Tu sèm pride Ivan Slavelj tisti dan. Obiskal je bil žive in je hotel obiskati tudi mrtve na mirnem ležišču. Lesena vratca so bila lahko priprta. Po grobovih je rastle visoka trava in cvetje vmes. Koliko jih je ležalo tu, ki so ga nekdam poznali, in tukaj sta ležala tudi ona, ki ju je klical nekdam očeta in mater. Kje pač? Grob se je vrstil za grobom in trava je rastle po njih črez in črez.

Ivan Slavelj hodi od križa do križa. Prav tam v kotu obstoji in gleda strmeč. Tu je bil na grobu spomenik, edini na pokopališču. Ivan Slavelj se ni čudil, da ga ni videl poprej; čudil se je pa tej do srca govoreči poeziji, ki je vela iz tega spomenika. Na nizkem podnožju je stal genij, izsekan iz belega mramorja. Pobesila se mu je bila glavica, na kateri se je kazala globoka toga. Pred njim pa je ležala pšica in lok prelomljen, in spodaj je bilo vsekano ime: Aleksander.

„Aleksander!“

Ivan Slavelj poklekne in hipoma se mu napolni duša neizrečnih občutkov. Videl je uborno ležišče pred seboj in še bolj ubornega mrliča. In videl je tudi obrazek, mil in krasen kakor solnce!

„Aleksander!“

Pač je bil enak geniju; s strelami svojega duha je hotel doseči najvišje vrhove, ali zlomil se mu je lok in bil je brez vse moči.

Na grobu je bila gredica lepo osnažena, in v resnici so rastle ondi vijolice, in Ivana Slavlja je objel njih rahli duh, ki je prihajal iz mrtvega srca pod gomilo in se razširjal v mrtvo srce nad gomilo.

„Saj ima vendar dobro srce,“ je vzdihoval, „dobro srce, ali jaz je ljubiti ne smem!“

In dvigne se mu duša v velikem ponosu proti dekletu, katero ga je bilo zavrglo tedaj, ko je on nosil njen obraz v najskrivnejšem svetišču svojega srca.

Ivan Slavelj vstane.

„Ne smem, Leksa, ne smem!“

Duša mu je bila krepka, ponosna, ali s telesom potrtem, sklonjenim odide s kraja večnega miru.

Zunaj pa krene po stezi čez travnik do bližnjega potoka, ki je potihem tekkel po pesku. Tu obstane ob vrbo oprt in zre tja proti pokopališču na genija in na razbiti lok njegov.

Solnce se je bližalo zahodu, ko odide Ivan Slavelj. Gredoč zre v mimo tekočo vodo, ki je šumela in se penila okoli skalovja sredi nje.

Ivan Slavelj povzdigne obraz in vidi, da ni več sam. Tu pod vrbo je sedel nekdo, žalosten, kakor je bilo videti. Redki lasje, beli kot sneg, so mu krili glavo ter mu padali čez tilnik na umazano obleko. Obraz pa je bil zračen, prav kakor utelešena lakot je gledalo iz njega, in

oči so mu bile globoko vdrte. Bil je Štefan Deska.

Ivanu Slavljju se je zdelo, kakor da mu je lehna rdečica prešnila blede lice, ko je njega zagledal. Z usmiljenjem je zapazil, kako je mož stiskal k sebi komolce, da bi tujec ne videl, da so cveli. Strahoma je urno del nogo pod nogo, da bi se ne zapazil palec, ki je gledal iz raztrganega obuvala.

Ivan Slavelj stoji molče pred to žalostno prikaznijo.

Oni pa tudi ne reče besede, samo zdaj pa zdaj radovedno pogleduje proti njemu.

„Prijazen kraj,“ izpregovori vendar črez nekaj časa, „ta dolinica, in voda tudi šumi!“

Ivan Slavelj molči.

„In voda tudi šumi,“ govori Deska zamolklo, „tudi šumi in vidi se na pokopališče, na križe!“

„Na pokopališče, na križe,“ ponavlja Ivan Slavelj za njim.

Deska pa se razvname: „Na križe razpadle, in to je dobro, to je tolažba. Postaral sem se in težko čakam dneva, da me poneso med grobove!“

Ivan Slavelj se nasloni na vrbo.

„Med grobove!“ nadaljuje Deska. „Čemu je to naše življenje? Kaj?“

„Pač res; kaj je to naše življenje?“ vzdihne Ivan Slavelj za njim.

„Pač res; kaj je to naše življenje, prijatelj? Če je bil človek petdeset let bobovski učitelj, če je petdeset let stradal in se jezil, in če je potem, ko prenaša stare kosti, vržen v kot in mora sedaj dan za dnevom hoditi od hiše do hiše, če je ostalo kaj jedi, in prenašati zavest, da imajo povsod rajši mačko nego Štefana Desko; zakaj oba sta malo prida, ali ona vsaj miši lovi, ta pa pride vsak teden enkrat, da kaj pojé — če je tako, pravim, čemu je naše življenje?“

In ko Ivan Slavelj vedno molči, prične zopet: „Če pogledam tja v vodo: ribice plavajo in se grejejo na solncu; ali voda jim prinaša jedi do gobčka. In te lastavke, po zraku se izpreletavajo, in muhe jim lete same v kljunčke. In tu po zemlji črviči! Povsod jih obdajajo sokovi in hladno zelenje. Samo človeku je pridobivati vse z delom in trudom. Kaj je torej naše življenje?“

„Začel sem misliti na svoje stare dni in na to vprašanje odgovarjam tako: Čemu naše življenje? Res malo je prida! Te moči, katere so skuhale zemljo, so potrebovale nekaj takega, pravim, kar je človek. In naredile so ga, in sedaj mora živeti, kakor more. Vi me boste umeli, ali kdo drugi v vasi? Če se me le ne naveličate poslušati?“

Ivan Slavelj mu prikima z glavo, naj le govori. Temu se je pa kar videlo, kako dobro mu dé priložnost, izprazniti si srce.

„Vi me boste umeli, ako rečem, da mora živeti. Oj, kolikokrat bi pač vrgel s sebe to slabotno odejo življenja! — Ali človek mora živeti! Zakaj pogledite,“ pristavi s tisto naivnostjo, ki je lastna starim ljudem, „ako bi bilo tako, potem bi nekega dne dejala ta voda: teči več nočem, in ta drevesa: nočemo rasti, in solnce: nočem sijati. In vse bi se uprlo, in zemlja bi prišla pod nič. Vidite, zato rej mora živeti Štefan Deska!“

Nekaj časa molči.

„Čemu je vendar človek? To je vprašanje, to se vpraša, moj Bog, to se vpraša! Čemu sem bil jaz, Štefan Deska, moj Bog, to se vpraša!“

In kakor da bi bil sam, zre tja v večerni mrak, ki je bil legel na dolino. Štefan Deska se je bil pogreznil v modrijanske misli.

„In ako bi vendar vladala nad nami dobra roka, čemu smo?“

Govoril je sam s seboj.

„Morebiti zato, da bi si iskali ljubezni tu v tem siromaštvu. To je! Ljubezen? Morda! Kaplja na veji se druží s kapljo; riba pri ribi, tica pri tici: to bo, to bo!“

In počasi vstane in prime Slavljá za roko.

„Mladi človek, to je! Ljubezen, to je! In nekaj sem grešil, grešil, da je nisem iskal nikdar! Sam sem bil, sam sem ostal, v samoti so mi osiveli lasje, v samoti mi je prazno srce. V samoti ti bo umreti, Štefan Deska!“

In zamisli se.

„To je moja pregreha! In zato čakam, da se mi odpre grob tam-le, da me pokrijejo z rušami na večno. To je, to je!“

In nasloni se Slavljū na roko; in ko se zopet dvigne, je čutil Slavelj gorko solzo na roki.

„To je, za kar je vse; zato smo tudi mi, prijatelj. Kaplja pri kaplji, tica pri tici!“

In črez nekaj časa si pokrije z dlanjo obraz.

„Ne vem, čemu sem živel!“

Potem pa mrmra sam pri sebi in počasi odhaja proti vasi, kjer se je bil oglasil zvon in zapel: „Zdrava Marija!“

Štefan Deska obstane.

„Kaplja pri kaplji! — To je gotovo, da ne smem! — Vsak na svojem mestu, dokler ni poklican od tod. In tudi Štefan Deska pride na vrsto!“

In zopet korači dalje oziraje se v nebo:

„Ako bi me hoteli postaviti zopet v življenje, ne bi hotel, vdrugič ne bi hotel živeti! Ne bi hotel!“

Ivan Slavelj ga je še videl, kako je lezel proti vasi, sedal, obstajal in potem zopet korakal dalje, se oziral kvišku in trl roke.

Naposled ga zakrije mrak Slavljevim očém.

Ivan Slavelj je nekaj časa sam na mestu; srce se mu topi.

„Kaplja pri kaplji!“

Te besede mu doné po srcu, ponos se mu taja; oko obrača proti pustemu pokopališču, kjer se je videl kakor v megli beli genij nad Aleksandrovim grobom.

„Saj ima vendarle dobro srce!“

In Ivan Slavelj urno odide.

XIX.

Konec.

Večer se je bil naredil, in samo medlo so redke svetiljke razsvetljevale mestne ulice. Bile so plemiške ulice, po katerih je stopal Ivan Slavelj, in visoka poslopja so ginila pri slabi luči v megleni temi. Kakor strahovi so kvišku moleli ti velikani, kakor strahovi, zaostali iz preteklih stoletij.

Ivan Slavelj je hitel po ulicah, lice mu je gorelo; popotni prah ga je še pokrival.

Pred znano palačo Karlo-Saldernovo obstane. Iz nočnega mraka sta zrla vanj temna velikana, ki sta s hrbtišči podpirala obok visokega portala.

Ivan Slavelj vstopi ter hiti gori po razsvetljenih stopnicah.

Boginje in bogovi so živeli po stenah in zeleni oleander je rdečil svoje dišeče cvetje.

Pri zidu je slonel star sluga in dremal. Prebude ga koraki in kvišku šine.

„Rad bi govoril s premilostivo!“ mu reče Ivan Slavelj. Sluga gre takoj kakor senca pred njim po mehkih preprogah. Zaspano maje glavo, kaj neki hoče tako pozno zvečer. Ali bil je zdravnik in morebiti so ga klicali.

Ko je hotel odpreti vrata, ga prime Ivan Slavelj za roko ter mu reče, naj le pusti, kontesa že vé.

In urno odpre ter pusti slugo, ki je sklepal roke o toliki nespodobnosti.

Ivan Slavelj pa vstopi.

Prva soba je bila prazna; a iz druge so lili svetli žarki. Niso se čuli njegovi koraki po dragoceni preprogi.

Pri vhodu v drugo sobo obstoji.

Tu je bila Marija Ana!

Pri klavirju je sedela ter zrla v steno, po kateri so se pisani cvetovi objemali s cvetovi. Luč je svetlo obsevala krasno ji lice. Ni ga čutila!

Ali Ivana Slavlja premagajo čuvstva srca, zavzdihne in onemogel obstoji pri vhodu. Ona pa obrne proti njemu blede obličje, ki ji zardi, kakor roža spomladi.

Vstane, trepeta po vsem životu. On pa urno pristopi, se zgrudi na kolena in zdihne: „Marija Ana, odpusti!“

Govoriti ni mogla. Gladi mu dolge, črne lase z nežno ročico in duša se ji razlije v tiso-

čere radosti, in cvetje ji poganja po nji, tisočero cvetje in nebeška mavrica zasije ter se razpne nad njo.

„Moj Bog, moj Bog! reče potem. „Kaj bi bilo, ko bi ne bil prišel!“

In Ivan Slavelj se spne kvišku in objame šibko, trepetajoče dekcle. In ljubila sta se, neizrečno ljubila!

Tedaj pa pristopi iz bližnje sobe Karlo Saldern. Nista ga videla. Počasi je bil pristopil, starost mu je bila sklonila telo.

K njima pristopi in reče ginjen: „Bodita srečna! . . . Ljubezen ima svoje pravice, svoje pravice!“ zdihne in sede s trudnimi udi na blazino ter žalostno podpre glavo.

„Svoje pravice!“ mrmra in se zamisli.

Morda mu je bilo tedaj stopilo njegovo življenje pred duševno oko, in videl je čase pretekle, umrlih podobe.

„Bodita srečna!“ In v resnici sta bila srečna, in Karlo Saldern je bil srečen ž njima . . .

* * *

Končno pogledjmo še v stari Bobovec!

To ti je bil dan v tej vasi, ko se je zvedela čudna, prečudna vest, da je Slavljev sedaj gospod v bobovški graščini in zapovednik velikemu posestvu!

Viri nam poročajo, da so ta dan perice na bobovškem potoku samo klepetale, ugibale, pustile v miru perilo ter skalile čisto malo vode.

Zagotovo smo zvedeli tudi to, da je Jermenovčev Jakopè, ko se mu je bilo povedalo vse to, odprl na stežaj svoja usta in da jih je šele zaprl, ko je preteklo dosti časa in ko ga je nemilo dregnila zakonska družica, „da naj gre okopavat, lenoba, lenobasta“.

Vse se je čudilo, vse je strmelo. Vse je hitelo k oknom ter gledalo od strani, ko je novi graščak stopal tisto popoldne črez vas in se mu je ženica, drobna kakor metulj, naslanjala na roko.

In tako smo dospeli z Ivanom Slavljem do zaželenene mu sreče, katero uživa sedaj svoji rodovini v prid in v prid trpečemu človeštvu. Da bi jo užival še mnogo let!

* * *

Neusmiljeno bi bilo, ko bi sklenili svojo povest in ne povedali usode, katera je dohitela glavne njene osebe.

Štefan Deska je dobil, kar si, bravec, gotovo že ugenil, prostora v bobovškem gradu, kjer se vsak dan do sitega naje. To mu je pa nekoliko zmedlo „filozofski sistem“, ker sedaj ima vsega dovolj brez truda, kakor ribice v vodi ali tice

pod nebom. Ali ljubezen do filozofije mu je ostala in je poln upanja, da se mu vendar še posreči rešiti težavno vprašanje: čemu je človek na svetu.

Manj vesela je vest o Lavrenciju Žolni. Žganje mu je do smrti podpiralo Muzo, ali po nesreči mu pride v roko številka slovenskega lista, v kateri se obravnava cerkvena umetnost. Mož se je polastil novih idej, in neko jutro ga najdejo brez življenja; kap ga je bila zadela na možganih. Mir mu bodi v grobu, ki si ga je zaslužil z mučeniško svojo smrtjo!

Če izpregovorimo še zadnjo besedo o Jakopetu Jermenovcu in povemo, da ni dneva, da bi ga ne pokorila z vso svojo težo težka roka zakonske družice, smo povedali vse, kar je bilo mogoče.

IX.

Valovi življenja.

Ma foi, Brüderchen, warum gehst du nicht nach England, wo man jetzt über die galanten Abenteuer einer Königin öffentlich certiert?

Hauff, Memoiren des Satan.

Nekdaj je bil sloveč pevec in ime njegovo je bilo znano po Evropi. Sedaj pa že davno leži na samotnem slovenskem pokopališču; pozabljen je in na gomili nima križa. Nekdaj so ga obsipali s cvetjem, in burne zakonske ženice so iz bogatih lož metale žarne poglede na visoko, krasno njegovo postavo. Sedaj pa malokdo izmed naših rojakov ve, da se je pod njegovim laškim priimkom skrivalo pošteno slovensko ime.

Neko jutro je bil prišel v domačo vas nazaj in ondi ostal. Imel je obilo denarja, in zato so ga pustili v miru. Sorodništvo mu je bilo v tem času, ker se je bil skoraj v letih otroških ločil iz domačije, pomrlo, in čisto sam je živel. Krog njegove rojstvene vasi se razprostirajo gozdovi k . . . ške graščine, stari veličastni gozdovi. V senci teh gozdov je preživel svoje dni. Kadar pa so ga morili preteklih časov spomni, je povzdignil svoj glas in pel starim smrekam in jelkam sedaj že davno pozabljene arije iz starih laških oper. Pel je s prečudnim

glasom, ki mu je kakor tekoče srebro vrel iz gladkega grla.

Včasih je obrnil pogled nazaj v dneve preteklosti in je čutil strašni prepad svojega življenja. In tedaj ga je gnalo od debla do debla, da je vil roke in glasno kričal. Dostikrat ga je opazil samotni pastir na mahu pod visokimi smrekami ležečega — in glasno jokajočega.

Sedaj pa sedaj mu je dobrotna usoda potegnila zagrinjalo čez bridko preteklost in mu omamila dušne moči, da je živel v lehkosti. Tedaj pa so odmevale po k . . . ških gozdovih njegove pesmi, prijazno, lahkoživno in veselo. Potem pa so se zopet povrnili temni trenotki. Ko je zatisnil oči, ni šel skoraj nihče za njegovim pogrebom. Položili so ga v samotni grob, na katerem sedaj leto za letom raste trava.

Ali nekdanj je bil dika kraljeve opere v ***, občudovan in jako priljubljen.

Prišel sem ž njim v dotiko leta 18**. Moj prijatelj, k . . . ški graščak, me je bil povabil, naj ga obiščem. Ta prijatelj je imel krasno sestro, kateri sem se bil tiste čase zagledal v globoko oko. In tako je prišlo, da sem bil jesenskega dne v k . . . ški graščini. Rano zjutraj sem lazil potem po grajskih gozdovih ter si polnil dušo s poezijo, ki je vela po njih. V teh gozdovih je bilo, ko sem se sešel ž njim.

Na odsekanem parobku je sedel; dolgi lasje so mu neredno padali po čelu, in pel je burno v jutrnji zrak.

Mene ugledavši se je zagrohotal in potem kričé izginil v gozdu.

Drugikrat pa je ležal na tleh pod visoko smreko. S prsti svojimi je ruval mah iz tal, mečkal ga v roki ter pritiskal na svoje vroče čelo in glasno ječal. Postala sva bila prijatelja. In ko je bil umrl in sem jaz čez nekaj časa potem prišel v vas, mi je prinesla njegova postrežnica, stara ženica, nekaj zarjavelih listov, iz katerih sem pobral naslednjo zgodbo — zgodbo izgubljenega življenja.

I.

Kraljeva opera v *** je bila tisto leto prečudno srečna s svojimi uspehi. Flotow je bil poslal ravno „Marto“ med svet; prišlo je tudi mnogo gostov, ki so tedaj sluli po vsej Evropi. Jaz sam sem bil na vrhuncu svoje slave, glas moj je bil še čist kakor zlato. Ali tedaj sem bil še hladnega, flegmatičnega srca, in v možganih mi ni še gorel in vrel vulkan, kakor sedaj.

Tisti čas je bila primadona pri kraljevi operi neka signorina Luiza, Nemka, osorna in ponosna. Midva sva se sovražila. Ko sem stal na odru in pel, sem jo videl večkrat, da je za

kuliso slonela in náme zrla sovražno, nevoščljivo. Midva sva se sovražila. Bila je krasna ženska, neizmerno ponosna ženska, in pravljice so se pravile in naštevale so se osebe, — omenjalo se je celo samo veličanstvo — katere so se brez uspeha vile in zvijale okolo nje. Signorina Luiza je bila ledena kakor polarno pogorje, in cvetje ljubezni ni poganjalo v njenem srečju. Midva pa sva se hudo sovražila.

Nekdaj, ko sva bila skupaj na odru ter mi je ona slonela ob rami in bi se bil jaz moral delati, kakor da bi jo poljubil — sem jo poljubil zares na svilnato lice (na katero ni devala boje). Ali tedaj pa je srdito zasadila svoje bele, ostre zobe v mojo ramo, ob kateri je slonela, da bi bil skoraj od bolesti zakričal.

Drugi dan sem šel k nji, v njeno bogato stanovanje. Bilo je napolnjeno z zelenjem in cvetjem. Na mehkem naslanjaču je pol sedela, pol ležala v tenki jutrnji obleki. Okolo nje pa je frfetala bela papiga in jedla iš njenih belih rok. Signorina Luiza še vstala ni, ko sem bil vstopil. V laseh, takisto blede - nemško rumenih, je imela rdečo rožo. Sedel sem tik nje, ona pa je skoraj malo zardela, morda od jeze.

„Signorina,“ sem dejal potem, „midva se sovraživa! Dà, midva se sovraživa!“ sem še pristavil. „Signorina,“ sem govoril lehkodušno, „jaz se bom ženil!“

Pogledala me je z velikimi očmi, kakor da bi bila hotela vprašati, kaj njo skrbi ta silno nevažna stvar.

„Poglejte, signorina, ženil se bom. Tako pride človek v nesrečo, da sam ne ve kdaj.“

In ko je signorina le molčala, sem dejal hladnokrvno: „Ženil se bom, in oženil se bom z vami, signorina Luiza!“

Kakor blisk je skočila kvišku, prsi so se ji dvigale in srdito je hodila gori in doli po sobi.

Vstal sem tudi jaz ter šel za njo. V kotu, kjer je stala majhna, elegantna peč in nekoliko zelenih oleandrov okrog nje, tam v kotu pa sem se hipoma postavil pred njo. Uprla je jezno oči vame ter mi pokazala bele svoje zobe.

Ko si je hotela siloma narediti pot ter me odriniti, sem jo prijel s krepko roko okrog krasnega života, jo pritisnil k sebi in rekel: „Danes se pa vaših ostrih zob ne bojim, prav čisto nič se ne bojim!“

In naslonila je nehote glavico na mojo ramo; dolgi, rumeni lasje so se usuli okolo mene in rdeča roža me je iz teh nebeških las objela s presladko dišavo. Ko sem ji privzdignil obrazek, so ji bile oči polne solzâ. Potem pa se je pričela smejati, bele roke je oklenila krog mojega vratu in bila srečna.

Bila je to nagla ljubezen, nagla ljubezen! Kakor tropična rastlina je bila pognala čez noč

svoje kali in se razvila v najinih srcih v šopiren cvet. Papiga pa je letala okrog stropa, med zelenjem, kljuvala okrog po bogati opravi ter prav grdo kričala.

Ko sem hotel oditi, je sedla signorina Luiza na stol, si pokrila z rokami obraz ter jokala svetle solze.

„Zavest mi pravi,“ je govorila, „da današnja sreča kmalu preide, da izgine vaša zvesta ljubezen, signore Battista, in da bo kmalu pozabljena signorina Luiza — uboga signorina Luiza!“

Jaz pa sem govoril, kakor se govori o takih prilikah.

II.

Zunaj mesta, daleč naokrog, se je razprostirala široka ravan, kraljeva last. Kamor je segalo oko, ni bilo drugega kot dolgočasna pustinja. Samo tam proti severu nekje je rasel bukov gozd starih košatih dreves, iz katerih je gledalo ostrešje prijaznega, kraljevega gradiča. Tu sèm je prihajal vladar v poletju s svojo melanholijo, se izprehajal pod starimi debli ter se v kraljevem blesku dolgočasil. Tedaj je mrgolelo v malem gozdu zlatoopravljenih lakajev, voz in psov, in dvorniki so se gnetli med njimi. Ali jeseni je bilo prazno, zapuščeno vse, in v gradiču je s starim intendantom vladala

smrtna tihota. Široko pustinja so hoteli nakupiti že od nekdanj prebrisani špekulanti ter sezidati na nji tovarno in druga poslopja — ali njegovo veličanstvo je ni hotelo prodati. In vsako pomlad je zrastle na nji visoka trava in cvetje med njo, okrog katerega je žuborelo na milijarde hroščev. Jeseni pa se je posušil sad pomladi, ker ga ni nihče smel spraviti, in kakor po mehkem žametu se je hodilo po suhi travi. In če je zaostalo daleč tam mesto, zavito v tenko meglo, in so samo sedaj pa sedaj visoko v zraku zašumele divje gosi, hiteč na jug, tedaj je bilo na teh zapuščenih prostorih melanholično prijazno.

V ta kraj sem rad prihajal. Edino nepotrebno veselje, katero sem si tedaj iz svojih obilnih prihodkov privoščil, je bil konj sive boje, z veliko belo liso, katera se mu je vlekla od ušes čez gobec navzdol. Mnogokrat sem prijezdil na njem tu sèm na pustinja. In ko je bilo krog mene tiho vse, in še kopit konjevih ni bilo čuti na mehki livadi, tedaj sem zapel, da je pesem moja zakipela črez ravan, črez plan do sinjega neba. Tu pa tam se je vzdignil škrjanec izmed osušenih bilk ter boječe kvišku odfrčal, ne hoteč poslušati mojega petja, po katerem je tedaj hrepenelo vse mesto.

Tako sem bil tudi drugi dan, ko sem bil sklenil svojo zavezo z Luizo, prijezdil iz mesta. Kako je bilo to vse prišlo! In kako urno se mi

je bilo vdalo ponosno dekle! Odkdaj sem jo ljubil? Danes sem bil prepričan, da že od tedaj, ko sem jo bil zagledal prvič, sovražno in nevoščljivo. Kamor sem obračal oko, povsod sem videl divni njen obraz. Iz sivega zraka mi je zrl nasproti, izmed rjave tratine mi je hitel nasproti, iz modrega obnebja mi je kipel nasproti. Tedaj sem bil srečen — in v prihodnosti sem pričakoval še lepše sreče. Človek je slabotna, nespametna stvar!

Kar je čutilo srce, to se je vlilo iz njega, in hipoma sem bil v ognju zaljubljene arije. Prebudilo me je živahno ploskanje in pa rezgetanje konja za mano. Obrnil sem svojo žival. Tu pred mano je sedela na konju, kakor mleko belem, mlada ženska, vitka in lepega života. Oči so se ji svetile od samega veselja in ploskala je z belimi rokami.

„Signore Battista, signore Battista, kako radost ste mi napravili!“

In v hipu je prijezdila na mojo stran.

„Kaka sreča! Koliko časa sem iskala tega trenutka! Ali vedela sem, da mora priti, vedela tedaj, ko sem se skrivala v najbolj temnem kotu gledališča in gledala na vas, na oder, kjer ste v zlato in srebro zaviti gospodovali z našo srečo, z našimi srci ter tako poredko obračali oko na nas uboge trpinke.“

Strmeč sem se ozrl proti nji. Kdo je bila

in kaj je hotela? Njenega obraza nisem poznal do tedaj. Bil je nežen, ali vendar ostro izrisan obrazek; v deviškem cvetju še, ali vendar s tistimi potezami, s katerimi prepreže zakon žensko lice. Podila je svojega konja po mehki zemlji okrog mene ter venomer govorila: „Kdo sem? To vprašanje berem, dolgočasni moj signore, iz vsake gube na vašem obrazu. Poglejte, jaz sem brezimna vila tega kraja, ha-ha! Nekdaj sva že bila skupaj. Ali tedaj je bila prazna še ta zemlja, in komaj so se bile posušile vode po nji. Tedaj ste pa vi, signore Battista, plavali kakor razcvel lotos po mladih valovih komaj ustvarjenega Amazona, in jaz sem se kakor droben pisan in tudi komaj ustvarjen kolibri kopala v vašem cvetu ter se v prvih močeh stvaritve veselila mladega življenja. Tik naju na produ,“ je pristavila patetično, „pa se je ljubi Bog trudil v potu svojega obraza in gnetel ilovico, da bi zgnetel tisto dolgočasno in pusto stvar, ki se sedaj imenuje človek, ha-ha!“

In prav radostno se je smejala.

„In že tedaj — danes je od onega časa preteklo kakih šesttisoč let, in vendar se vas še dobro spominjam — že tedaj sem storila obljubo, da se bom zopet kopala v vašem cvetu, kadar se snideva čez šesttisoč let.“

Potem pa je molčé prijezdila tesno na mojo stran, se spela v sedlu, položila voljne svoje roke

okrog mene — in na licu sem začutil gorka njena ustna, mehko, svilnato, jasno.

„Črez šesttisoč let se bova videla zopet!“ Ko pa sem privzdignil obraz, je bila že daleč tam na planjavi. Konja je bliskoma podila, njena obleka se je vila po zraku, dokler se ni skrila v megli, okrog mesta ležeči.

Jaz pa sem ostal, sam s svojim srcem, v katero mi je silila tiha žalost.

Uboga Luiza! Njena podoba je izginila iz sinjega zraka, izginila s temnorjave livade, izginila morda tudi že tedaj iz mojega srca.

III.

Jesenski piš je bril črez resje dolgočasne pustinje. Tudi v mojem srcu je bila jesen, in oster sever neizrečne nezadovoljnosti je razsajal po njem. Legāl sem, moral sem legāti! Časopisi so prinašali prezanimivo novost, da se je signore Battista od kraljeve opere zaročil z lepo in krasno primadono, signorino Luizo. Med prijatelji smo pili šampanjca ter si v najsvetlejšem blesku slikali prihodnost. Jaz pa sem moral legāti in kričati ž njimi.

Ali odtegnil sem se temu hrupu in prišel na pustinjo, da mi je jesenski piš hladil vroče čelo. Tudi danes je prijezdila črez ravan na svojem belem konju in za njo se je vila dolga

obleka. Na obrazu sem ji danes bral očitajočo žalost.

„Danes pa res ne vem, čemu ste prišli,“ je dejala jezno, in drobna, rdeča, prijazna pičica se ji je naredila na čelu. „Jaz nočem prav ničesar več z vami govoriti. Govorite s tisto prekrasno in prenebeško svojo Luizo.“

Srdito je udarila z bičem po konju in se v diru odpodila črez plan. Neizrečna strast se je polastila moje duše in za njo sem dirjal, tako da se je konj komaj dotikal mehkih tal. Ali nisem je mogel doteči, naposled se mi je skrila v bukovi gošči, katera je rastla okrog kraljevega gradiča.

Kmalu sem bil tudi jaz ondi. V duhu sem prisezal tedaj vse mogoče prisege, da mora moja postati ta stvar. In pozabljena je bila Luiza, pozabljen ves svet. Po tleh so ležale odsekane veje, gosto nastlane. Živinče pod mano je obstalo in ni hotelo dalje. Stopil sem s sedla in za uzdo peljal konja skozi goščo. Oblil si je bil široke prsi s penami in na vse moči je sopel. Jesensko listje in druga suhljad je šumela pod mojimi koraki. Ali v meni so bile razburjene vse moči in valovi srca so me preobdali. Naprej in le naprej sem hitel, dokler nisem dospel do nje.

In med drevesi je stala in na licih ji je še cvela rdečica burne ježe. Z roko si je držala

dolgo obleko. Konja svojega pa je bila privezala nekje za vejo.

Prišel sem do nje. Vprašala je ponosno: „In kaj sedaj?“

„Jaz te ljubim,“ sem odgovoril burno, „in tudi ti me moraš ljubiti!“

„Moram?!“

In ko sem jo hotel siloma okleniti s svojimi rokami, me je sunila močno od sebe, povzdignila bič — in goreč udarec me je spekel na licu. Razkačen sem planil k nji in srd me je napolnil.

„Stvar slabotna!“ sem zakričal, ji iztrgal bič iz nezmožne roke, pritiskal jo k sebi in s strastjo poljuboval njeno vročo glavico.

„Jaz te vendar ljubim,“ sem zdihoval, „in če me stareš v prah, jaz te bom vendar ljubil!“

Morda me je takrat v resnici ljubila, morda me je iz usmiljenja ljubila, morda je imela še nekaj večno ženskega v svoji popačeni duši kar ji je omečilo srce do mene tedaj. Radovoljno je slonela na mojih prsih ter obrnila obraz proti meni, obraz, iz katerega mi je zasijala preprijazna pomlad ljubezni. Roko mi je pritisnila k licu, kjer me je še pekel njen udarec, in je šepetala: „Jaz te tudi ljubim!“

In potem je še pristavila: „Čemu pa si tudi ljubil signorino Luizo?!“

* * *

Jesenski piš je majal veje visoko nad nama. Rumeno listje je padalo ž njih in včasih je zastokalo kako deblo in sapa je zatulila.

„Čemu pa tudi ljubiš signorino Luizo?“

In živo je nadaljevala: „Poglej, nisem ti govorila resnice! Pred šesttisoč leti te nisem poznala še in tedaj ni bilo ne tebe, ne mene. Tudi nisem vila tega kraja, ampak le preprosta hči pustega kraljevega intendanta, stanujočega tu za gozdičem v kraljevem gradu. In primadona Luiza je več, kot sem jaz, in ima tako lepe črne oči — in ti jo ljubiš!“

„Jaz je ne ljubim,“ sem zdihnil.

„In večnega Amazona nisem videla nikdar in nikdar ne krokodilov njegovih vodâ. Ali če pogledam v tvoje oko, se mi odpre krasna, tropična planjava; večno pogorje se dviguje proti večnemu nebu in večni snegovi po njem se zavijajo v sive megle. V vznožju pa se šopiri neskončno cvetje in kakor zlato se blešči med njim veličastni Amazon, v katerega valovih se koplje solnce moje ljubezni.“

Mehko me je objela ter položila glavico na mojo ramo in svilnate ustnice na pekoče mi lice. In tako je slonela in šepetala: „In če me v resnici tudi ti ljubiš, tedaj mi prineseš beli list, na katerem bo zapisano, da je signore Battista povedal signorini Luizi, da je ne ljubi več, da je čisto nič ne ljubi več. In na tem

listu bo sama signorina Luiza s svojo roko podpisana, s svojo roko! Tak list mi prineseš, če me ljubiš, če me ljubiš!“

Obljubil sem ji, da ji prinesem tisti list. Potem pa se mi je ročno izvila, odvezala svojega konja in počasi odšla z mesta. Molčala je in samo sedaj pa sedaj obrnila obraz k meni, iz katerega se mi je zdelo, da mi je sijala nasproti — ljubezen.

Ko sva dospela na plan pod visoka drevesa, sem ji pomagal v sedlo. Sklonila se je še k meni, položila mi lehnò roko čez ramo in rekla še enkrat: „Ne zabi belega lista!“

Potem pa je izginila dirjaje v meglo okrog mesta.

Človek je slabotna stvar, in ženska si ga obviije kakor šibko bilko okrog svojih prstov.

IV.

Lepo jesensko jutro je bilo, ko sem šel k Luizi. Srce mi je prešinjala misel, kakor da bi se moral samega sebe zaničevati ter usmiljenje imeti sam s seboj, da sem padel tako globoko. Preteklo je bilo komaj nekaj dni, kar sem ji bil povedal, da jo ljubim, kar je še živela krasna njena podoba v moji duši. Ali danes je bilo vse požgano, vse izruvano. To

je bila ljubezen! Kakor listje, ki ga raznese vihar v prvem trenotju. Zapadel sem bil nedoumnim zakonom usode, katera igra s človeškimi srci ter se veseli komedij, ki nastajajo iz te njene igre. Zapadel sem bil valovom življenja, in ti so me metali sedaj kot ladjo brez vodnika sem in tja!

Stal sem pred stanovanjem njenim. Noga mi je bila otrpnila in v dušo so se mi vrinili neprijetni občutki. Še je bil čas, še bi se bil lahko vrnil! Roko sem krčevito stisnil v žep — in ondi se doteknil belega lista. Na ta list pa sem bil poprej zapisal z lahkim srcem neusmiljene besede. Ali to, kar me je tedaj navdajalo, to ni bilo kesanje; to je bila bojazen, zaničljiva bojazen, katera obide psa, ko krade v shrambi in se mahoma začuje šviganje biča in prihod gospodarja. Ali beli list mi je dal poprejšnje moči.

Ko sem vstopil pri Luizi, mi je prihitela z žarečim obrazom nasproti. Komaj je bila vstala in deviško sramežljivo skoraj me je sprejela. Potem pa je skrbljivo, očitajoč popraševala, zakaj me včeraj ni bilo in če nisem bolan.

Dejal sem ji, da ne, in hladnokrvno sédel.

„Signorina,“ sem rekel in položil glavo na mizo, da bi ji ne gledal v oko, „signorina, pota usode so čudna in kakor igračo nas mečejo njeni železni prsti po valovih življenja!“

Začudila se je, ko me je čula tako govorečega, in s smehom me je poprašala, odkdaj sem šel med filozofe.

„To sem vam le povedal, da bi čutili z mano, kako zdihujemo vsi pod usodo, kako je tudi naše srce njenim zakonom v oblasti!“ Lehno se je nasmehnila in rekla, da imam v sebi vse kali, postati strašan dolgočasnež. Jaz pa sem vedno tiščal glavo ob mizo.

„Signora,“ sem govoril, „ako človek meni, da pozna svoje srce, povem vam, da se moti. Ničče ne pozna svojega srca.“

Postala je resna in vprašala, čemu govorim tako.

„Signorina,“ sem ji rekel nato, „ko sem vam pred nekoliko dnevi govoril o svoji ljubezni, tedaj nisem poznal svojega srca.“

„Oh, oh!“ je zdihnila in s tresočim glasom dejala: „In kaj mi hočete še povedati danes, signore Battista?“

„Danes, danes vem gotovo, da vas ne ljubim, nisem vas ljubil nikdar, signorina Luiza.“ Nastala je tihota okrog naju. Iz sosednje sobe je prifrčala bela papiga, frfotala okrog zelenih oleandrov, okrog tapet ter grdo kričala.

Jaz pa sem naposled vendar le povzdignil obraz ter se ozrl proti nji, katero sem bil tako neusmiljeno prevaril. In še danes jo vidim pred sabo. Nepremekljivo je sedela, samo roka, ka-

tero je bila dejala črez mizo, se je malo tresla. Ali iz obraza in ustnic ji je bila izgubila vsa kri, da je bila bleda kakor zid. Oko ji je zrlo proti meni, izgubljeno, kakor da bi daleč za mano bilo ugledalo nekaj groznega. Kmalu se ji je povrnilo življenje in rekla je trdo: „Ali hočete še govoriti, signore Battista?“

In pred njenim pogledom sem moral zopet položiti glavo na mizo.

„Še bi vas prosil“ — in skoraj so se še umazani elementi mojega srca uprli proti taki nesramni grozovitosti — „še bi vas prosil, signorina, da mi podpišete ta-le list!“

Podal sem ji beli list. Mehanično ga je vzela in počasi prebrala: „Danes mi je povedal signore Battista, da me več ne ljubi.“

„To naj podpišem?“

Bliskoma je šinila kvišku.

„To morate pokazati nekje drugje, signore, ali ne? To vam bo vstopnica v druge, prijaznejše prostore, iz katerih boste zopet kmalu iskali — izhoda! Ali jaz vam nočem braniti vstopa!“

Kri ji je hitela v obraz in z vidnim ponosom je pristopila k svoji pisalni mizici.

Ko mi je potem podala beli list, je bilo na njem s krepkimi črkami zapisano njeno ime.

Odpravil sem se. Pri izhodu sem moral mimo nje. Tedaj sem čul, kako ji je siknila izmed zob zaničljivo beseda: „Lâche!“

„Lâche!“ A jaz bi bil tedaj žrtvoval rad svoje ime, svojo čast in vse, ker ona je morala biti moja.

V.

Ko pa sem Leonori — tako je bilo ime moji neznanki — prinesel beli list, se je hladnokrvno smejala ter ga pretrgala čez sredo. In sapa, krog visokih dreves se vijoča, je vzela raztrgana kosa s sabo ter ju odnesla v goščo.

Ali hočem praviti, kako me je potem mučila? Bila je to prečudna natura. Danes veličastno ponosna, zapovedujoča. Če je prijezdarila do mene, ni izpregovorila besede. Samo zbadljivo me je pogledala, potem pa tako urno oddirjala, da je ni bilo mogoče dohiteti. Mučila me je namenoma. Daleč tja na ravan sem moral sedaj peš hoditi. Navadno me je pričakovala v gozdu pri kraljevem gradiču. Včasih je tudi ni bilo. In jaz sem jo vestno čakal, čakal, da je solnce zašlo in nastala tiha noč. Potem pa sem se s strašnimi mukami povrnil v mesto ter s peklom v srcu lazil okrog po samotnih ulicah.

Sedaj pa sedaj pa je postala zopet mehka, kakor prvi cvet pomladi, ali kakor polnočni žarek lune, padajoč na mlado, jutrnjo roso. In tedaj sva si kovala upe prihodnjih dni in se pogovorila, da kadar pride njen oče domov — tedaj je bil s kraljem po jesenskih lovih na

Severnem — bom stopil pred njega, da mu bova razkrila vse ter pričela potem novo, krasno življenje, polno ljubezni, polno sreče. Pri večnih bogovih mi je prisegala, kako me bo ljubila ter mi odvrčala vsako gorje s pota mojega življenja. Ko pa mi je to vse pravila, ko mi je tako govorila z resnim, žarečim obrazom, ko se ji je globoko iz oči svetil ogenj ljubezni — tedaj mi je legála, zavestno legála.

Za kraljevo pristavo je tekla med skalovjem reka s temno, umazano vodo. Po njenem bregu sva mnogokrat hodila. Tako tudi zadnji dan najinega znanja. Leonora je imela hudobne svoje trenutke tisto popoldne. Mučila me je z ljubosumnostjo. Vedeti je hotela prav za vsako uro, kako sem jo preživel prejšnji dan, kje sem bil in kaj sem počel. Ko ji na vse nisem mogel odgovoriti po volji, se je grozno razsrdila, stiskala drobne pesti in si grizla z belimi zobmi rdeča ustna.

Na bregu je ležal kamen v travi — sunila ga je z drobno nožico, da je odletel ter padel pljuskajoč v vodo. Obstala je.

„Da me ne ljubiš, to sem vedela že poprej, to sem davno že dobro vedela!“

Od srda se je tresla ter pristopila na breg, kjer je pod njo tekla globoka voda.

„Ti me ne ljubiš, ti me ne ljubiš!“

Z jeznim pogledom se je obrnila proti meni: „In če me ljubiš, pokaži sedaj!“

Spustila se je, v resnici, spustila se je v vodo, da je bila v hipu zavita v pene. Jaz pa sem planil za njo v globočino in se je oklenil s svojo roko. Položila mi je obrazek na mokro lice, ko sem jo bil prinesel na suho, in dejala šepetajoč: „Ko bi se bila sedaj le spustila v globočino ter se v družbi podala v naročje hladni smrti — o Bog, to bi bilo morda prijaznejše, kot pa življenje!“

Mokra obleka se je bila prijela krasnih njenih udov, in ona se je tresla od mraza.

Potem pa me je globoko resno pogledala in mi dejala tiho: „Siromak!“

Iztrgala se mi je ter pristopila k svojemu konju.

Živinče se je divje spelo, začutivši hladno breme. V divjih skokih je oddirjala ter izginila za ograjo okrog kraljevega gradiča.

Tedaj me je morda vendarle ljubila. Videla je blazno mojo ljubezen, čutila je moje moči, vse po nji hlepeče — morda me je ljubila! Ko sedaj to pišem ter zrem na izgubljeno svoje življenje in nasproti bližajoči se mi smrti, ne proklinjam njenega spomina, ker me je morda vendarle ljubila. — Življenje je burno morje, njegovi valovi pljuskujejo ob pečine, in mene so zagnali na pusto skalo. — —

Vodene kaplje so padale od mene, čez ravan je zabril sever, da me je mraz do kosti

pretresal. Ali s srečo v srcu sem odšel proti mestu. S težavo sem došel do prvih mestnih hiš. Kri je bila zavrela v meni in mi kakor žareče železo tekla po žilah.

Blizu svojega stanovanja sem srečal celo četo svojih znancev, gledaliških igravcev, veselo čebljajočih.

„Oj, Battista,“ je kričalo vse, „tožni naš Battista!“

Vprašal sem, odkod prihajajo.

„Luize ni več! Ravno sedaj smo jo pokopali!“ je dejal eden patetično.

„Poglej,“ je govoril potem, „naša uboga Luiza — saj se je vendar še spominjaš? — je imela svoje mušice, svoje sitnosti. Svet se ji je zdel dolgočasen in včeraj je z drugim jedilom zavžila nekoliko nedolžnega strupa — in ta jo je umoril. Porcija je umrla!“ je pristavil iz Julija Cezarja.

„Ko je bila sama, je pogoltnila ogenj,“ je deklamiral drugi.

„Dosti tega, Cassius, če me ljubiš,“ je kričal tretji.

„In sedaj je v grobu,“ je zdihnil četrti.

„Kam gremo sedaj? Battista, ali greš z nami?“

Pozabljena je bila Luiza in vse je s krikom in hrupom ugibalo, kje bi se danes zvečer dobila najboljša večerja, najboljši šampanjec.

Ko pa so glasovi iz mojega grla pretresli operne prostore, da je nastala tihota ter je vse upiralo oči vame, ki sem tedaj kakor bog stal na odru in se zibal po valovih svojega petja, tedaj je obrnila tudi princesinja Margareta svoj obrazek proti meni — in zrlo mi je nasproti mrzlih, temnih, nepoznanih dvoje oči, katere pa je vendar poznala moja duša, katere so se kakor zvezdi svetile v mojem temnem duhu in se kakor zlata cvetova bliskale v vrtu mojega srca.

In kakor požigalen blisk me je prešnil tedaj pogled teh oči ter mi v hipu uničil vse prekrasne upe. In bilo mi je, kakor da bi me bila — mene malo stvar — pograbila velikanska, neskončna pest usode ter me treščila iz nebes, da sem padel med večni krog svetov ter telebal od zvezde do zvezde, vedno globlje . . .

Ugasnili so mi glasovi, in objela me je temna noč.

Princesinja Margareta je bila — Leonora!

* * *

Potem pa se mi je pooblačilo nebo življenja, in iz duše so mi prirastli strupeni vrhovi črnega obupa. Kakor senca sem lazil okrog, dan za dnevom lazil po ulicah, naj je dež lil, ali solnce sijalo, da bi le videl njo — Leonoro!

In če je včasih kraljev voz pridrdral mimo in sem menil, da sem ugledal v njem obraz princesinje Margarete — sem bil srečen in sem blagoslavljal njen spomin.

Nekdaj v poletju je bilo; postopal sem po ulicah in nosil s sabo morilne svoje misli. Tedaj je v resnici prišla proti meni kraljična Margareta. Tiste čase je bila pričela zahajati med ljudstvo, da bi se mu bolj priljubila. Tako je bila tudi tisti dan prišla na ulice, vsa v žamet oblečena. Okrog nje pa je skakal velikanski pes in za njo je šla nekova dvorna dama.

Ljudstvo je — presrečno — postajalo, pozdravljalo jo in se ji priklanjalo.

Ona je prijazno odzdravljala ter stopala polna veličanstva mimo — z zavestjo prihodnje vladarke.

Pri meni je obstala. Pravilno sem se priklonil in se nisem upal pogledati v njeno oko.

„Signore Battista od kraljeve opere,“ je dela milostno, „če se ne motim?“

„Dà, visokost!“

In potem je še rekla: „Povedali so mi, da si želite od opere proč, proč odtod?“

Bil je to migljaj, katerega pomen sem takoj prejasno razvidel. Hotela me je očitvidno odpraviti iz mesta. Obrnil sem pogled proti nji. Ali v njenih očeh je bilo vse mrtvo in njen obraz, nekdanj tako mil, je bil sedaj kamenit, skoraj osoren.

Nemo sem se zopet priklonil in odgovoril tiho: „Proč odtod? Dà, visokost!“

„Povedali so mi tudi, da vam napravljajo zapreke zavoljo pogodbe.“

„Dà, visokost!“

„Skrbeli bomo, da dobite svojo prostost, ako želite, signore Battista!“

„Dà, visokost!“ zdihnem.

Princesinja Margareta pa je ponosno odšla.

Drugo jutro se je govorilo in pisalo, da je kraljična naslednica v svoji preprostosti in prirojeni ljubeznivosti na ulici ogovorila pevca Battisto, kateri je to priložnost porabil ter kraljevo visokost poprosil, da bi ga izpustili od kraljeve opere.

Nekaj dni pozneje pa sem dobil od intendanture pismo, v katerem mi je bilo povedano, da so mi po lastni želji razrešili pogodbo mojo s kraljevo opero.

* * *

S potrjim srcem je prišel potem v svoj domači kraj. Tu je živel sam s svojim obupom ter željno pričakoval smrti, da ga reši neskončnih bridkosti, v katere so ga bili vrgli valovi življenja.

X.

Med gorami.

Slike z loškega pogorja.

I.

Holekova Nežka.

1.

Na gori cvetice
najzajše cvetó.
Vilhar.

Tako-le je bilo. Pomlad se je bila pričela, in včasih je jug bučal krog naših vrhov, da se je sneg topil po njih. In v dolini je šumela Ločilnica dan na dan glasneje. Tisto leto sem bil postavil svojo kočó tam gori in sem kočó pletel pozimi. Dobro se mi je godilo. Tedaj še nisem pasel vaške živine. Bil sem še v dobrih letih in delaven, pravim vam, delaven tako, da me je iskalo vse in me rado imelo ob kočnji, setvi in na vsakem delu.

Tisto leto je bilo rodovitno; drevje in zemlja, vse je imelo sadu, da je gnilo in se delala škoda od same obilnosti božje. Imel sem Holekovo zgornjo njivo v najemu in bil sem jo obsejal z dvema mernikoma pšenice in pridelal sem je petnajst, kar na zgornji njivi ni bilo ne prej ne slej več.

In še nekaj se je zgodilo tisto leto jeseni. Tam doli v dolini so bili izteknili rudo in začeli

v zemljo riti in hiše zidati in visoke dimnike staviti, iz katerih se je podnevi in ponoči valil dim. Dejali so, da tam rudo kuhajo. Nam pa so sekali gozde naokrog, da je človeku srce pokalo, ko so pele sekire in hribje pokazovali tu in tam gole rebri, tako da je sčasoma bilo vse rjavo, kjer je bilo poprej vse zeleno. Hudo nam je to delo, povem vam.

Pomlad je tedaj bila in v soboto popoldne je bilo. Solnce je gorko sijalo, in gorkota nam je šla čez žile, ker od svetega Martina je ležal sneg po rušah in lomil veje po vrtovih, da je vedno pokalo. Otresali smo, kar smo mogli, ali vendar je dosti polomilo. Tudi mraza je bilo dosti, in vedno so visele sveče od streh in segale skoraj do tal. Prav veseli smo bili pomladi.

Bilo je torej v soboto popoldne in v dolu je pričelo zvoniti delapust. Sedel sem pred vrati svoje kočice in pletel koš iz viter.

Ko sem povzdignil glavo od dela in pogledal proti Holekovi hiši, vidim, da je šla Holekova Nežka po stezi proti meni. Bil sem je vesel. Bil je sploh Holekove Nežke vesel vsak, ki jo je le videl. Kar sedaj živi teh otročajev, teh dekličev, to še ni davno nič proti temu, kar je bila ona, vam pravim. Jaz sem je bil vesel še posebej, ker sem vedel, da ne pride nikdar prazna. In tisto soboto popoldne sem bil lačen.

Prišla je in mi prinesla kos soržičnega kruha, in snedel sem vsega s slastjo. Ona je sedla tik mene, in dejal sem ji vesel: „Nežka,“ sem dejal, „če bi tebe ne imel, bi moral biti dostikrat lačen. Ko bi tako star ne bil, še snubil bi te.“

Tako sem dejal. Jaz rad vidim dekleta okoli sebe in sem vesel, kadar se sladko smejejo. Zato sem tako dejal, in Nežka se je res nasmejala. In mislil sem sam pri sebi: vesel te bo, ki te dobi; če bi tudi Holekovih petic ne bilo, ki pa so. Vi ne veste, kakšna je bila ona, a jaz vam dopovedati ne morem. Kadar se je v nedeljo napravila . . . no, pa saj ni da bi govoril.

Tako sva sedela, jaz pleté, ona pa je govorila in se smejala. Kar pride po poti iz gozda nad mojo kočo gosposki človek, česar prej ni bilo. Povem vam, da sem se ga ustrašil, zakaj takovi ljudje vedó marsikaj in imajo marsikatero moč. Počasi je hodil proti nama in pod pazduho je tiščal nekakove popirje.

„Gotovo kak suknjar od tam doli iz fabrike,“ sem dejal in se ga bal, ker, kakor pravim, takovi ljudje marsikaj vedo.

„Ta fabrika, ta fabrika,“ sem dejal proti Nežki, „ta fabrika, Nežka, boš videla, ta fabrika bo nad nami ležala.“

Pred nama je postal.

„Koše pletem,“ sem mu rekel in pogledal sem ga, „koše!“

„Le pletite jih!“ odgovori on in se lehnò nasmeje. Potem pa je, da vam rečem, bil naravnost pri dekletu, ki ni vedelo kam s svojo krvjo. Tako jo je bilo sram.

Bil je to zal človek; velik in močan je moral biti, kakor sem bil jaz to premislil, in jaz poznam močna telesa. Ali takov človek vam je hudir. Kakor pravim, naravnost je bil pri dekletu in si dal opraviti krog njenega obraza in hvalil njeno lepoto. Tako se je vedel, da ni bilo ničemur podobno. Zgrabila me je jeza in sem dejal: „Kaj se tod tako vedete,“ sem dejal, „takih imamo sami dosti, ki to znajo, tu-le v vasi dosti,“ sem dejal. „Grdo vesti se pa res ni treba!“

Tako sem mu povedal. Obrnil se je proti meni, pokazal vrsto belih zob in si pogladil tisto malo brčic, ki jih je imel.

„Dekle gotovo ni hudo,“ je izpregovoril. „Kaj ne, da ne?“ je pristavil mehko. Nežka pa je pogledala proti njemu in videlo se ji je v očesu, da res ni jezna. Bog nas varuj, tedaj sem se prestrašil, da sem se kar pretresel, če bi iz tega morda utegnilo kaj priti. In misli so mi pošle in dalje sem koš pletel.

On pa je legel pred naju tja v travo, razgrnil svoje popirje in črčkal po njih, da mi je

pričelo pred očmi plesati. Zakaj takovi ljudje marsikaj pišejo, o čemer se nam niti ne sanja.

Črez nekaj časa je vstal in pokazal dekletu, kar je bilo na popirju, da je vzkliknila in še bolj zardela. Vstal sem, vrgel vitre od sebe in pogledal po strani. In povem vam, da tu na popirju je bila Holekova Nežka, kakor je tedaj živela in dihala. Vsa, vam pravim, do zadnjega čisto podobna.

„Bog nas varuj,“ sem dejal, „to je pa že več kot več.“ Roke sem si obrisal, da bi bil vzel v roke tisto reč in jo od blizu pogledal. Nežka pa je skočila in urno letela po stezi proti svoji hiši. Ta pa je zrl za njo.

„Počasi, počasi, prosim,“ je dejal, „saj veš, da gledam za tabo!“

In govoril je nekaj o rožah. Dekle pa je bežalo in se skrilo v vežo.

Ta pa je potem pobral tiste popirje in tudi počasi odšel po stezi. Pri Holekovi hiši pa jo je zavil na desno po poti v dolino.

Ko je bil odšel mimo hiše, tedaj vam rečem, sem sklenil začuden roke; zakaj lehnò se je odprlo okno in prav počasi je pogledala Nežka vun in gledala za njim, ki je prevzetno stopal skozi vas in si prižgal cigaro in izpuščal goste dime iz ust.

Bog nas varuj nesreče! Težko sem spal fisto noč. In zvonilo mi je na levo uho in se

mi napovedovala nesreča. In prišla je v resnici. Zakaj že drugo jutro je klical birič s cerkvenega zida, da je gosposka ukazala na slamnatih strehah samo zidane dimnike imeti. Še to! Dosedaj je letel dim, kjer je hotel, izpod strehe, in ravno tako se je skuhalo. Ali biti je moralo. Postavil sem tisti steber. Nekaj dni sem zamudil in tistemu Gašparju Krivarju, ki je zidal tako postrani, dal lep denar, da ga mi je zmetal vkup. Tako-le je prišla nesreča čezme, tisto pomlad.

2.

Pod okencem tam mnogo noč
pozdrav, poljub nas vnehal vroč.
Koder.

Orali smo, sejali smo, dosti smo imeli opravila. Rž in detelja sta bili do koreninice pozebli, in jesensko delo je šlo pod nič. Imel sem dela čez glavo. Podnevi na njivah, a zvečer sem rezal vitre po grmovju. Saj veste, tam doli pod Holekovo hišo je tisti dobri studenec. Poleti je mrzel, pozimi pa mlačen. Tam doli raste leska; če jo odrežeš takoj, da kar vidiš, ko rije iz tal. Tam tja sem hodil. Takrat je rastlo ondi nekaj hrastja, debelega in starega. Izmed njegovih korenin pa je tekel vir in po belem pesku je letel navzdol. Tam sem bil jaz v leskah in sem rezal vitre.

Kar je prišla Holekova Nežka in prinesla škaf, rumeno kovan in ga podstavila pod žleb. Hotel sem jo ogovoriti; videla me ni za hrastovjem in gostim vejevjem. Légal je že tudi mrak, in za gorami se je takisto rumeno svetilo, in na nebu se je videla tu pa tam zvezda. Mračno je bilo tedaj in ravno sem hotel zaklicati: „Nežka!“ kar pride k studencu tisti iz fabrike. Prav hitro je stopil k dekletu in ji pričel nagajati.

„Nežka,“ je rekel s tistim mehkim glasom in Bog ga vedi, kje da je zvedel nje ime, „Nežka, snoči se mi je o tebi sanjalo.“

Dekle se je zasmajalo.

„Prav res,“ je dejal, „prav res, in sanjalo se mi je, da sem te objel in pritisnil svoja usta tu-le sèm.“

Povem vam, prav nič ga ni bilo sram. S prstom se je doteknil njenih rdečih ustnic, vam povem.

„Tu-le sèm, pa prav tu-le sèm!“

Dekle pa se je le smejalo in dobro ji je delo. Pa saj tudi ni čuda. Ko je tako pred njo stal in si bil klobuk položil tja v travo, je bil s svojimi dolgimi lasmi nalašč zal človek. Ali ni bil še izpustil vse vode z jeza.

Prav blizu k nji je pristopil in ji malo pogladil lica.

„In zdaj, zdaj,“ je govoril, „vedno mislim, če bo ta moja sanja resnica, Nežka?“

Povzdignil ji je obrazek, menda zato, da mu je videla v tiste priliznjene oči, s katerimi je gledal vanjo.

„Nežka?“ je vprašal rahlo.

„Ne vem,“ je šepnila tako, da sem komaj slišal. Ali že v tistem trenutku jo je vzel k sebi in jo pritiskal na prsi. Moj Bog, tako-le je bilo! Mlada kri, mlado srce, življenje od danes do jutri. Take stvari le mislijo, da je zmeraj pomlad, zmeraj cvetje, in menijo, da so ustvarjene le za „ta mali kruhek“. Ali vse pride drugače! Hiša se podere in sapa raztrga streho. Včasih zraste pelin tudi v zelniku, kjer ga nihče ne pričakuje. Bog se nas usmili, usmili!

Zdelo se mi je, kakor da bi bilo pri meni nekaj prav globoko zastokalo. Ogledal sem se, in tu je ležal nekdo na tleh. Jaz sem ga pa vendar takoj spoznal. Saj je vedelo vsako otročè, da se bogati Gabričev Tone šteje tako malo od Holekove Nežke.

Ta je bil tu na tleh in je ječal iz prsi. S pestmi je tolkel ob tla, se z usti zagrizel v zeleno travo in si pulil lasé in poluglasno klel.

Onadva pa sta bila odšla.

„Tonče,“ sem dejal, „nikar preveč ne vdeluj,“ sem dejal; „saj ni človek za večno, saj umrje vse,“ sem dejal in sem ga tolažil.

Prav težko sem ga spravil k sebi v kočó in ondi sem mu postlal pri peči.

Bil je ták, da bi se bil moral Bogu smiliti. Nekaj časa je ležal, potem pa je hodil po hiši, zopet légel in klel in molil. Moralo je biti blizu polnoči, ko je vstal in rekel: „Domov moram iti!“

„Ostani tu,“ mu pravim, „saj imaš dobro posteljo.“

Ali nič ni pomagalo. Odprl sem mu in šel ž njim; zakaj bal sem se, bil je ves zmeden.

Zunaj je sijala luna in svetlo je bilo, prav kakor podnevi. Povsod je bilo vse tiho, in šla sva po stezi proti Holekovim.

Tam za hišo raste drevje, in temna senca je bila pod njim. Pa vendar, ko sva prišla bližje, sva videla človeka, ki je slonel pri odprtem oknu in govoril z nekom prav tiho in vestno.

Ti preklicano dekle ti, sem si mislil, to je pa že malo preveč. Tone pa je obstal in blede njegov obraz je še huje pobledel in zaškripali so mu zobje in zarjul je kakor razdražen vol, da me je bilo groza v tihi noči.

Urno se je zaprlo okno. Oni pa je stopal po tratini pod drevjem in ko je prišel na svit, je dvignil glavo ponosno in malo po strani pogledal proti nama in potem počasi odšel.

Šla sva za njim skozi vas.

„Ti, malo počakaj, malo,“ je dejal Tone, ko smo bili pustili hiše za sabo, „malo počakaj, če ne boš zameril!“

Oni pa je tiho obstal sredi pota in dejal roke navzkriž čez prsi. Strah me je bilo in tja v grmovje sem stopil pri poti. Ta dva pa sta si stala nasproti, dokler se ni spustil Tone k njemu. Rjoveč se mu je hotel okleniti krog vrata. Ali kakor otroka ga je povil oni, ga položil na trato k poti in dejal zaničljivo: „Tu se naspi, da morda prideš malo k moči čez noč, tu v rosi.“

Odšel je urnih korakov v dolino.

Ta pa je počasi vstal. Tiha noč je bila. Nekje tam v gozdih je skovikal skovir in luna je sijala.

Počasi je vstal fant. Pri poti je stala smreka, k nji se je naslonil in si zakril obraz. Ko sem pristopil k njemu, so se mu vile prsi. Stokal je in potem pričel jokati, da so mu solze tekle izmed prstov. Prav smilil se mi je revež.

„Tone,“ sem dejal, „svet je poln joka, danes joče berač, jutri bogataš. Vse mine, gostija, pa tudi lakot. Letos je slana, k letu bo pa težko klasje.“

Tako sem mu govoril in ga spravil k sebi v kočo, kjer sem ga imel čez noč.

Tako-le si delate vi, mladi ljudje, sitnosti med sabo. Oj, mladost, mladost!

3.

Tebe kličejo solzice,
ki pred mano zdaj bežiš,
obled'vati moje lice
brez usmiljenja pustiš.

Kastelic.

Živeli smo takisto, da je šel čas dalje. Gospod Erazem (Bog ga ve, kje je vzel to ime) je hodil iz svoje fabrike v vas, kjer je vedel kmalu vsak, kaj ga vabi in miče tu gori.

V cerkev je hodil in se vselej vstopal nasproti Holekovi klopi, kjer je sedela Nežka in molila. In ni ga zmeknil očesa od nje, da se je delalo pohujšanje in da je dekle koprnelo in si le malokdaj upalo povzdigniti trepalnico in plašno pogledati proti njemu.

Doma pa je bila jeza. Ali kaj so hoteli? Imeli so samo in bogati so bili. Kaj se če, in mladost je norost.

Bilo je na binkoštni ponedeljek. Pri Rekarju tam na vasi so imeli godce, in mi gorjanci smo plesali in tolkli s petami ob tla. Pri peči sem sedel in bil poklican sedaj k tej, sedaj k oni mizi, da sem ga izpraznil kaj malega.

Dve mizi jih je bilo, in pri eni je bil tudi stari Holek in hčer je imel pri sebi. Bilo je še drugih očetov in bili so veseli in dobre volje. Godci pa so piskali. Kar se odpro vrata in v hišo se usuje vse črno rudarjev in se posedejo krog tretje mize. Za njimi pa je prišel gospod

Erazem, vam rečem, kmetiško oblečen s črez kolena potegnjenimi štibalami in rdečo ruto okoli vrata. Kar senca se je naredila, ko je stopil k mizi; tako je bil velik. Z glavo se je dotikal skoraj stropa, tako je bil visok. In sédel je tja med rudarje in poklical vina, da se je cedilo po mizi. Potem pa je vstal, vam pravim, zal človek je bil in vrgel je šmarni tolarček v gosli, da so se godcem zasvetili obrazi in da so pričeli pihati in piskati, kar je sapa držala. Oni pa je stal sredi hiše in gledal po dekletih in šel z očesi od ene do druge, dokler ni stopil k Nežki. Urno je vstala. Objel jo je okoli pasa in sukala sta se, da je bilo veselje. Segala mu je komaj do brade in ko jo je takisto gosposko k sebi držal, se je videlo, kako je položila glavico na njegove prsi. Govoril ji je ves čas med plesom in ona se je smejala. Bila je rdeča kot piruh, lasje so se ji vili krog čela, nekoliko zmedeni, in krog vrata je imela rumeno ruto iz sirove svile. Prav kakor roža je bila.

In ko sta nehala, jo je peljal k svoji mizi in ji dal piti, in sedla je tja k njemu. Holec pa je vstal, od jeze je bil bled, stopil med rudarje in se tresel in dejal: „Nežka, tu ne boš sedela!“

Ali kaj mislite, da ga je slušala? Gospod Erazem pa je rekel: „Zakaj pa ne?“

„Nežka, pravim, pojdi k moji mizi!“

„Bom že. Počakajte!“

In šel je proč in sedel na svoje mesto in si podprl s pestmi obraz in besede ni več govoril. Drugo jutro pa je šlo kakor ogenj čez vas in jezike so brusili, da je bilo groza.

Več kot pol ure je sedela zraven njega in potlej sta še plesala in zopet je padel šmarni tolarček v gosli. Šele potem je šla k očetu in ni ji dejal žalega. Plačal je in odšel z dekletom.

Jaz pa sem sédel med fante, a ti so jezno sedeli pri svoji mizi. Kaj so hoteli? Bil je drobiž, mladoleten, slaboten, takšno, ko ravno začne malo frčati, šibko in boječe. Stiskali so pod mizo pesti in pri sebi kleli te rudarje in pili vino počasi; ker imeli so tudi denarjev, pa bolj malo. Če ne bi bil plačeval Gabričev Tone, ne bi teklo vino; a le-tá nas je napajal nekaj časa in bil na čudne načine vesel. Prekmalu je plačal in odšel. Za njim so se vzdignili tudi rudarji in so peli, ko so šli čez vas. Tu pa so se fantički grozili z rokami in žugali z jeziki.

Drugo jutro sem moral prav zgodaj v dolino. Nekaj soržice sem bil dal v mlin; za Binkošti, sem dejal. Pa mi je bil prepozno semlel. Berač mora biti povsod zadnji. Po tomoko sem šel torej tisto jutro v dolino. Tam doli pod brvjo v Ločilnici je ležalo nekaj črnega. Jejmena! Bil je človek! Mrtev človek! H kraju ga je bila zanesla voda, in tam je ležal v sipi, napol na suhem. Z mlinarjem sva ga potegnila

na prod. Bil je Gabričev Tone. Bog se nas usmili, Bog! In jaz vam povem, da je skočil sam v vodo, čeravno so za njim v grob škropili in kadili. Pa je le res, pa je le res!

Hitel sem navzgor v vas. Ravno pred Rekarjem je bil oče Gabrič (zdaj je že tudi pokopan); na vse jutro se je bil vina napil. Bil pa je tistih ljudi, da je vina nalit bil siten. Ni pustil drugih pri miru in le bodel in dregal jih je. Tisto jutro so ga bili pri Rekarjevih posadili iz hiše in zaprli vrata.

Sredi vasi se je opotekal in kričal: „Tudi Rekar mi zapira, kaj? Kaj pravite?“ je dejal. „Jaz o Rekarju nič hudega ne vem, samo da je malovredno, nič prida človeče.“

Rad bi bil še vpil, pa stopil sem k njemu in mu povedal: „Vaš Tonče leži na produ pri Ločilnici. Mrtev je.“

„Mrtev?“ In oko se mu je nekako čudno zavilo in pogladil se je z roko čez čelo in zapustile so ga viaske moči in hitel je iz vasi in klical Boga in vse svetnike na pomoč. . . .

Zatem je preteklo nekaj mesecev, in pozabilo se je marsikaj. Gospod Erazem je bil že poleti odšel v mesto in tudi njega smo pozabili. Jeseni je bilo in delali smo na polju in pletel sem pridno koše, ker časa sem imel. Enkrat popoldne je prišla Nežka Holekova. Sedel sem za mizo in na drugi kraj meni na-

sproti je sedla ona. Dekle se mi je zdelo blede in molčalo je tudi.

„Nežka, ali si bolna?“ sem dejal. „Moraš bolna biti!“

Ali nič ni odgovorila.

„Če imaš časa, bi mi nekaj pisal?“

„Oj, časa pa!“

Bil sem takrat za pisma v vsej vasi sam in za marsikaterega sem pisal pisma sinovom, ki jih je bil vzal cesar v vojake.

Urno sem pripravil vse.

„No, kaj pa naj piševa?“ sem dejal.

„Kaj naj piševa?“ je mislila in nekoliko ji je šla kri v glavo.

„Piši mu,“ je pričela in vzela belo rutico in si obrisala lice. In vedel sem koj, komu naj piševa. Lejte, tako je bilo prišlo, tako!

„Piši mu,“ je dejala tiho, „kako da ga grozno rada imam, in kako da zmeraj nanj mislim ponoči in podnevi, in kako je žalostno, ko ga ni, in pusto in kako da doma grdo ravnaajo z menoj, da mi ni prebiti in da naj pride, če ne, če ne — —“

In nagnila se je na mizo in jokala, da bi se bil moral kamen omečiti.

„Le tiho bodi, Nežka,“ sem rekel, „le jokaj ne, vse bom tako zapisal.“

In res sem tudi zapisal in lepo zapisal in potem sva zapečatila in odposlala v mesto na

gospoda Erazma, Erazma . . . Priimek mi je pa že ušel iz glave. Ali odgovora ni bilo. Prišla je zima, padel je sneg, ali odgovora še ni bilo. Gospod Erazem je ostal v mestu in ni odpisal. Dekle pa je ginilo, da je bilo videti, in vsi smodejali: Tja-le okoli Novega leta, ko pride huda zima, jo bo vzelo.

4.

Kdo te mene ljubiti' sili?
Prešeren.

In zbolela je res in legla, tako da smo se vsi bali zanjo in nas je skrbelo. Ali pomlad jo je ozdravila, in ko so se drevesa razcvela in so po vrtovih pognali žafrani, je tudi Nežka vstala. Bila je kot senca, tako tenkà je bila in bleda. Bilo je sila lepo vreme in žita so dobro kazala.

Dostikrat sem dobil Nežko pri studencu pod hišo. Sedela je na tratini in gledala tja črez hribe venomer, kakor da bi več pri nas biti ne hotela. Mnogokrat sem ji dejal: „Žival,“ sem dejal, „žival uboga, ne bodi taka, ne bodi! Na svetu vse mine. Nastron,“ sem dejal, „raste in cvete nekaj časa na strehi, potem ga pa sneg zdrigne iz mahu in ga ni več.“ Pa zastonj sem jo tolažil.

Neki dan je prišel po stezi iz doline gospod Erazem. Počasi je šel in s seboj je peljal

žensko, mlado in zalo. Bila je gosposka stvarca. Vsa v nekakih špicah in tenčicah, čez pas pa bi jo bil obsegel s svojim palcem in žugavcem, in tisti drobni obrazek bi ji bil jaz prav lahko pokrtil s svojo dlanjo, in bilo mi je vsak trenotek, da mora to živalco sapa odnesti v dolino. Obraza pa ni bilo drugega, kot dvoje velikih oči, ali gledalo je tako lepo in rahlo in smejalo se je tudi. Smejalo pa ves čas. Šla sta počasi, tu pa tam obstala in gledala v dol in tja proti fabriki, kjer se je kadilo visoko proti nebu. Nežka pa je vstala in hotela bežati. Prijel sem jo za roko; morala je ostati, sem si mislil, da se skaže, kar je.

Prišla sta k nama.

„Tu je tisti studenec, srček,“ je dejal gospod Erazem, „o katerem sem ti pravil.“

Zagledal je naju in nekoliko osupnil.

„Ti si, Nežka?“ je dejal nekako boječe, jo pogledal po strani, ker je ona stvarca stala in začudeno zrla na nas.

„Ti si, Nežka,“ je dejal, „ali se še nisi omožila?“

„Ne še,“ je zdihnula, in čutil sem, kako da se ji je tresla roka v moji. Meni pa se je ogrelo srce in stopil sem pred njega.

„Tako se ne govori,“ sem dejal, „tako se ne govori! Če se obetajo poprej dekletu zlati gradovi; če se hodi pod njeno okno in če se ji

pravi vse, kar je sladkega, da se zmede ‚žival‘, ki sveta ne pozna, in da je zmešana vsa, tako se ne govori! Če se dekletu vzame mir in dobro ime, da ima žalostno domačijo, da zboli na smrt in da je le čudež, da še živi in lazi tod kot senca, še podoba prejšnje ne, tako se ne govori!“

In prav pred njega sem stopil, in uprl je oči v tla.

„Kaj je treba druge voditi tod?“ In pogledal sem proti oni, ki je stala na strani. „Če se je tej vse obljubilo in obljubilo?“

„O, naj le gre!“ je ihtela Nežka in se zgrudila v kolena. „Naj le gre, jaz pa tudi ne maram zanj, za vse svetnike ne!“

In solze je točila in jokala na glas.

Gospod Erazem pa je bil osupel; ali tista stvarca, tista drobna „živalca“, je stopila k Nežki in se sklonila k nji in vzela belo rutico (s špicami obrobljeno) in ji brisala oči in ji govorila tako k srcu, da bi se bil tudi jaz kmalu zjokal.

„Ali sem ga prosila, naj hodi za mano, ali sem ga prosila, da naj me ima rad? Moj Bog! Naj le gre, zdaj ga nočem; naj me pusti pri miru, kakor ga bom jaz pustila.“

Še več takega je tarnala uboga Nežka. Vzdignil sem jo in peljal v očetovo hišo, in šla je z nama tudi spremljevalka gospoda Erazma,

in začudila se je vsa vas nad tem drobnim metuljem, kakor ga ni bilo ne prej ne slej v vasi. Gospod Erazem pa je ostal sam pri studencu in tiho je menda potem odšel v dolino. Ali izgubil je nevesto; še tisto popoldne se je odpeljala, in ni je več imel.

5.

Nji konec je dal bolečin.
Sřitar.

Kaj vam čem še povedati? Nekdaj popoldne je sijalo solnce v mojo kočo, tja na mizo od črvov razjedeno, in muhe so se podile v njegovih žarkih in so rade živele. Nekaj mi je dobro délo pri srcu in sem tudi bil vesel. Kar se odpró duri in vstopil je gospod Erazem in žalosten je bil videti. Dejal mi je, da naj grem po Nežko. Dal mi je bil takrat nekaj petic. Dolgo sem jih hranil. Ali ono leto, ko sem kupil to kozo, ki jo imam zdaj, sem jih pa le moral izmenjati.

Šel sem res po dekleta in sem ji dejal, da jo nekdo čaka gori pri meni. In šla je. Pri meni sem ji pa dejal: „Le pojdi noter, takoj pridem.“ In šla je noter. Ostal sem precej časa zunaj; dejal sem: ta dva si imata gotovo mnogo pripovedovati. Ko mi je pa le predolgo bilo, sem šel k njima. In oba sta stala tam pri oknu, in objela se ga je bila krog vrata in glavo mu

je bila položila na prsi in od veselja je jokala. In videla me nista in zopet sem zaprl duri in zunaj ostal.

Kar je bilo potem, vse veste. Vzel jo je v mesto, dal jo učiti vsega hudirja, gosposko jo oblekel, jo navadil gosposki hoditi in potem jo je vzel za ženo in rad jo menda ima.

Jaz pa vam povem, bolje bi bila naredila, če bi ostala med nami. Lejte, vse te lepe reči Holekove so se prodale in prišle v tuje roke. In Nežka, ali ni takšna, da bi jo črez pas obsegel s palcem in žugavcem in da bi ji obraz pokrnil z dlanjo prav lahko? Tak je ta gosposki svet!

Zdaj pa, če mi ga plačate še poliček, vam bom hvaležen; potlej pa pojdem, ker jutri moram zgodaj gnati na pašo. Povem vam, vaški kravar biti ni prelahko, ni prelahko! Bog se nas usmili, usmili!

Vidite, tako-le je bilo in tako je naše življenje, kakor ta-le poliček. Če je napolnjen, sem vesel, da je poln in da ga bom pil; žalosten pa, da bo zopet prazen. Če je pa prazen, je žalost, da je prazen, in veselje, da bo zopet poln, poln. Tako-le je naše življenje! Pa žalost, pa veselje vkup! Tako vam pravim!

II.

Moj sin!

Stari Anton Kimovec je bil ves čas svojega življenja velik revež na zemlji! Za svojim očetom je dobil podrto kočo in raztrgan laz tam gori na Rebri, da se je moral truditi in truditi, če si je hotel pridobiti vsakdanjega ovsenjaka.

Ko pa je stopil v sveti zakon, ga je naš gospod Bog udaril s tako žensko, da me je še sedaj groza, če se je spominjam. Pri delu mu ni prav nič pomagala. A v hiši mu je ukradla, kar je dosegla. In to, kar je ukradla, je kolikor največ mogoče zapila z žganjem. In če se je Anton zvečer vračal proti domu od težkega dela, je naletel pogostoma svojega zakona slabšo polovico v jarku ali pa sredi pota ležečo. Vaški otročaji pa so kričé hrumeli krog nje. Ali potrpežljivo jo je vselej naložil na svoje rame, jo odnesel v kočo ter ji odpuščal — ker je bila mati njegovemu otroku.

In ko jo je pobrala smrt, in ko smo jo bili zagrebli v tisto rumeno prst tam gori pri svetem Lovrencu, je stal Anton Kimovec žalostno pri strani in po licih so mu rinile debele solze.

„Možje,“ je dejal, „škoda je je, da je umrla! Človek se vsega privadi. In če sem zaboje in predale dobro zaklepal, mi še vzeti kaj ni mogla. Škoda, da je umrla!“

Za njo mu je ostal otrok, sin. Tega svojega otroka pa je imel Anton Kimovec silno rad. Nekega jutra, ležeč na trdem svojem ležišču, pa si je hipoma domislil, da je njegovo življenje, če se stvar natanko pretehta, vendarle težavno! In tedaj je Anton Kimovec prišel do sklepa, da mu mora sin v šolo, da ne bo moral nositi gnoj v košu na plečih in da mu ne bo treba stradati.

V resnici ga je vlekel v Ljubljano. In stopil je pred patra Kalista, ki je bil tedaj gospodar pri frančiškanih, in poljubil mu je belo roko ter izprosil, da je smel sin vsako opoldne prihajati na tisto slabo, ali vendar dobro kosilo.

Anton pa je potem, kadar je le mogel, lezel v Ljubljano, „Tončka gledat“. S sabo je jemat kos črnega kruha, da ga je jedel med potjo. Pil pa je iz studencev kraj ceste. Včasih si je oprtal koš, v katerem je bila „hrana“ za sina, in potem sopel v solnčni vročini do mesta. Gotovega denarja ni zapravil nikdar. Pač pa so ga končno pričeli spoznavati dobrosrčni vozniki in so ga vabili, kadar je požiral prah po cesti, da je odložil in prisedel. In tedaj bi ga vi bili morali čuti, kako je tem voznikom vestno pripovedoval, da hodi sina gledat; da je to otrok,

kakor si ga le želeti more; kako da so očetje gospodje frančiškani zadovoljni ž njim, in kako da mu napravlja le veselje in veselje.

In res, otrok je dobro delal. Leto za letom je bil „prvi“, in prinašal je zlate knjige domov. Z očetom sta prihajala skupno v cerkev. Staremu pa se je videla velika sreča na obrazu, da smo mu zavidali vsi, ki smo imeli slabe in razposajene otročaje.

Ko pa je bilo dokončanih osem šol, je moral Kimovec prodati svoj laz, in ko je sin dokončal visoke šole, je bila prodana tudi kočica. Stari je potem po vasi gostoval ter se živil od svojih rok. A vi si ne morete misliti, koliko del da je bil učen. Po zimi je pletel koše, po večerji pripovedoval za kos kruha otrokom pravljice ali pa molil družini posebne in dobrodejne molitvice. Iz bezgove grče je rezljal pipe, iz lipovega lesa pa žlice. In če je ravno tako prišlo, je legel spat, dasi ni bil ves dan nič gorkega zaužil. Pomladi je zahajal na delo ter kosil ali kopal za malo denarjev ves ljubi dan. Poleti pa je nabiral borovnice, kril slamnate strehe, popravljal in vezal lonce, prodajal sol od hiše do hiše ter živel skoraj ob samem kislem mleku. Jeseni je zopet smukal brinje, iskal maline, strgal smolo od smrek ter pobiral žir po bukovju. Tako si je napravljaj krajcarjev, katere je potem sinu pošiljal. Ali sam je bil siromak,

da večjega ni treba iskati. Če se je takisto bos, s sklonjenim telesom in z globoko ležečimi očmi plazil okrog, se je moral smiliti vsakemu. In smilil se je tudi nam vsem.

Leto za letom je preteklo, in leto za letom je postajal Kimovec večji siromak. Sin pa mu je bil med tem nekje tam v Nemcih postal velik gospod in denarjev si je služil, kolikor je le hotel. Vsaj tako so pravili! Na starega svojega očeta pa je bil čisto pozabil. Otrok pozna svoje roditelje le toliko časa, dokler mu moreje kaj dati. Potem pa kot ptica na veji odfrči ter pozabi na domače svoje gnezdo.

Mi pa smo stikali glave in smo govorili, da je takov sin malovreden, takov sin, ki pusti takega očeta stradati in revščino trpeti. Če pa je kdo staremu Antonu kaj enakega zinil, tedaj je Antonu prikipela kri v lice in raztogotil in razsrdil se je: „Kaj, moj sin nehvaležen? Moj sin! Moj Tonček! Boste že videli, kako me bo še podpiral na stara moja leta. Sedaj, sedaj pa še ne more. Ko bi le vi imeli take otroke!“

Nekega dne je ta sin res prišel v vas. Tako skrivno je prišel, da ga nihče ni pričakoval. Nosil je svetlo brado, katera mu je segala čez prsi do obširnega trebuha. Močno se je bil zredil. A z očesom je gledal srpo, kakor jež. In nam vsem se je prav, prav zelo grd zdel. In grd je bil tudi!

Na gosposkem vozu se je bil pripeljal. Pri županu je obstal ter ondi z učiteljem in drugimi gospodi popival ves dan.

Doma pa je čepel stari in od veselja se je tresel, ker njegov sin je bil prišel!

„No, sedaj vidite, da je prišel moj sin. Moj Tonček! Ko bi le vi take otroke imeli!“

Pa preteklo je popoldne, in sin se ni spomnil, da ima v vasi starega očeta. Šele zvečer, ko je že bila tema, je pritaval k svojemu očetu ter mu potrkal na duri.

„Oče, ali spite?“ je vprašal osorno.

„Kaj bom spal? Kako bom spal, če si ti tu, Tonček! Nikar tako ne vprašuj!“

Drugo jutro smo stali pred županom ter gledali, kako se je odpravljaj Kimovčev Tonče. Pri strani tik voza je stal stari oče, praznično oblečen in z odkrito glavo. A sin, zvalivši se na voz, ga je komaj pogledal. In prav imenitno je dejal: „Oče, vam sem pa pri županu nekaj pustil!“

Potem se je odpeljal, in starec je z žarečim obrazom zrl za vozom, dokler se ni skrnil za ovinkom. „Morda ga ne uvidim nikdar več!“

In solze so mu silile v oko. Potem je stopil k županu. Ta pa mu je izročil trideset srebrnih dvajsetic. In te je prinesel k nam ter jih razkazoval in hvalil svojega sina, da ni bilo konca.

„Sedaj vidite! Sedaj vidite, kako me podpira na stare dni. To mi je sin! To mi je hva-

ležen sin! A vi ste govorili, da me je pozabil. Moj sin naj bi mene pozabil!“

Ali mi smo stvar bolje pregledali. Župan mu je bil sicer izročil trideset dvajsetic. A tega mu ni bil povedal, da mu je sin naročil, naj „staremu“ vsak mesec daje le po eno dvajsetico! In laz in kočo mu je bil snedel s šolo! Sedaj pa mu je z dvajseticami plačeval skrbno, ali nespametno ljubezen. Od tedaj pa se je nam tā sin še veliko griji zdel, še veliko griji! Ali očetu se nismo upali povedati, kako da je bilo, da bi mu ne kalili veselja. Saj mu je moralo pravo spoznanje tako ali tako priti.

In to spoznanje je prišlo! Še tisto leto, ko je bil prejel prvo sinovo podporo, tiste dvajsetice. Proti jeseni se je stari Kimovec kakor cvet po tratinah hipoma posušil. Star je bil, a tedaj se je v malo dneh še veliko bolj postaral. Ko pa je prvi sneg padel, je moral leči. In takoj smo vedeli vsi, da pomladi ne dočaka več. Na golih deskah je ležal skoraj in primanjkovalo mu je vsega. Sosedje smo imeli usmiljenje ž njim. Ali človek, bolan človek in od miloščine živeč, to vam je uboga stvar! In dejali smo mu: „Piši sinu, da ti kaj pošlje! Laz in hišo ti je snedel, naj ti kaj dá sedaj!“

„Kaj snedel? Kdo pravi snedel?“

In ves bolan in slaboten se je raztogotil ter nam dajal slabe priimke.

Ali končno je pa le poklical kruljavega Dolinčevega Tomažka, ki nam je tedaj pisaril pisma, kadar je bila potreba. In ta je v tistih kruljavih, njemu podobnih črkah skljuval pismo na Kimovčevega Tončka. In pisal mu je, da je oče bolan, da nima ne jesti ne piti, tudi ne postrežbe in ne gorke in mehke postelje; in da naj torej kaj pošlje, kaj dá bolniku!

In čakali smo deset dni, čakali smo dvajset dni — in ali mislite, da je prišel odgovor? Oni še odgovoril ni!

„Vidiš, ničesar ti ne pošlje, ničesar ti dati noče, ta grdi tvoj sin!“

Tako smo govorili. Pa takoj je bil ves razjarjen: „Molčite mi! Pisma ni prejel. Saj se še pisma z denarji izgube, pa bi se navadno ne! Pismo se je izgubilo! Da bi me moj sin zapustil, tega še misliti ni treba. Tako vam povem.“

A Dolinčev Tomažek je moral zopet sestiti in zopet je skljuval pismo, in poslali smo ga sinu.

In prišel je tudi odgovor. V nedeljo popoldne smo sedeli v tisti Gabričevi podstrešni luknji, kjer je bil Kimovec vzel svoje stanovanje. In v čumnato je birič, Sadarjev Korle, ki je takrat pisma prinašal, hipoma pomolil svojo glavo. Ali v roki je držal pisemce, tenkò kot jesenski list.

Bolnik na postelji pa je od veselja vzkliknil: „Vidite, da mi piše! Sedaj vidite!“

Dolinčev Tomažek pa je vzel tisto pisemce, razpečatil pečat in privlekel na dan, kar je bilo v pismu pisanega. In list je razgrnil, obračal ga na vse strani ter gledal pod mizo, če ni pri razpečatenju kaj padlo na tla. Ali denarja ni bilo!

„Denarja ni!“

„Kaj mi hoče denarjev pošiljati! Sam pride! Sam pride! Beri Tomažek, le beri!“

In staremu se je napel obraz. Tomažek pa je pričel kovati besedo za besedo:

„Ljubi oče! Pišete mi, da ste bolni. Res je, da ste stari in pričakovati vam je vsak trenotek smrtne ure. To je že tako na svetu in božja volja. Pišete, da naj bi sam prišel. Ne morem, imam preveč opravila. Pa če boste morali umreti, umrete tako ali tako, če jaz pridem ali ne. Kam pa ste tiste dvajsetice dejali? Po mojem mnenju bi jih morali vsaj polovico še imeti!“

Potem je še nekaj govoril, da mu zdravja želi in potlej je končal.

Starec pa je zaječal na trdem ležišču: „Ali je še kdo med vami, ki lahko prebere pisano pismo?“ Oglasil se je Vratarjev Martinče. In vzel je list v umazano svojo roko ter trgal iz njega besedo za besedo. Ali vse je bilo tako, kakor je bil Tomažek prebral!

Stari je silno prebledel in globoko je zdihnil: „Zdi se mi, da res ne mara zá-me!“

In kako težko je spravljal besede iz grla! Potem pa se je obrnil proti steni in nič ni hotel odgovoriti. Šele ko smo odhajali, se je obrnil in izpregovoril zamolklo: „Pa mu nikar ne pravite, da sem težko, prav težko umrl!“

Po noči je umrl. Prav ubožno smo ga pokopali. Na grobu ni spominka. Vsako pomlad zraste na njem nekaj trave in osata. Ali po tem grobu nihče ne popraša.

Taki so ti naši otroci! ♪]

III.

Miha Kovarjev.

„Kaj boš zabavljal,
Miha Kovarjev,
ki nimaš nič d'narjev!“

Tako se je pelo v Petelinčkovi gostilni. A glasovi, ki so peli, ne rečem, da so bili čisti in jasni. Pel je tudi Lozarjev Jurče z raztrganim svojim grlom, in vmes je tulil Kalanov France ter izpuščal od sebe glasove, kakor staro jeklo, če se krha ob kamen:

„Kaj boš zabavljal,
Miha Kovarjev,
ki nimaš nič d'narjev!“

In ravno polnoči je udarilo na bližnji cerkvi, ko so se med takovim petjem pri Petelinčkovih vežna vrata z veliko silo odprla naiztežaj. Pri odprtih teh vratih pa se je prikazala postava Kovarjevega Mihe.

Sadarjev Korle, črevljar, pa je tisti večer pri sosedu do pozne noči šival. Mimogredoč je mož takoj opazil, da Miha ni bil prišel iz proste svoje volje do vežnega praga. Zakaj iz veže se je prikazalo kakih osmero rok, katere so bile z Mihovim telesom več ali manj v tesni zvezi. In res je Miha potem kakor pero sfrčal, s svojim telesom premeril zrak in končno obležal v snegu. Da ni takoj vstal, se ve, ker Miha je bil pijan, prav močno pijan. Ko pa je takisto v snegu ležal, in ko se je bilo tisto osmero rok, izpolnivši svojo nalogo, poskrilo nazaj v vežo, je prišel še na dan ali bolje na noč Kamenarjev Tinče, tista šibka in bojazljiva žival, katera se je hotela vselej domov pod streho skriti, kadar je hotel nastati pretep. Ali danes je neizrečeno mogočno pristopil v sneg k Mihi ter mu s težko okovano nogo še eno ali dve primeril čez hrbet in dejal srdito: „Ti boš nam (in besedo je poudarjal), ti boš nam zabavljal! Mi smo od fare!“

Potem pa je tudi Tinče odhitel v vežo in vežne duri zalopnil za sabo.

Miha se je mrmraje vzdignil. In srdit je bil.

„Kar izpijem, plačam, pravim, pravim, pravim! In kaj ste vi vsi? Kaj si ti stara šivanka, Lozarjev Jurče? In ti stara pijavka, Kalan? In kaj si ti, uboga sova, Petelinček? In ti Kamenarjev Tinče, jetika jetična? In kaj si ti (obrnivši se na črevljarčka, blizu pristopivšega), ti Korle, raztrgano obuvalo ti? Kaj ste vi vsi? Vprašam, vprašam, vprrrr - ašam!“

Končno se mu je jeza potolažila in duša se mu je pričela tajati, da se je sam sebi smilil, prav zelo smilil. In skoraj jokaje je sam sebi govoril to-le opominjevanje: „Si pač že spet pijan, Miha! In v temno noč so te vrgli, in otepli so te! Vidiš, in slabši si kot vsak berač, in vsak te sme pretepavati! Ti si revež, ti si revež! In raztrgan si tudi, in gorke obleke nimaš, ker vse zapiješ, vse zapiješ! No, pa si bil spet tepen! Oj zahvali svetega Boga, da nimaš ne žene, ne otrok! To bi ti bili reveži!“

In tedaj je uboga stvar v istini pričela jokati, kakor je že tako navada pri izpitih ljudeh. *Potem pa se je odplazil, solze prelivajoč, proti Petelinčkovemu svinjaku. Ondi je bila pri lini k podstrešju prislonjena lestva. In po tej lestvi je splezal navzgor ter izginil pod ostrešjem, da bi se zaril v slamo.*

In že je hotel Sadarjev Korle odkrevljati, meneč, da je sedaj vse pri kraju, kar se hipoma v lini pri svinjaku še enkrat prikaže Mihova postava. A tedaj ni več jokal. In zopet je bil jezen in pestil je roke ter srdito zakričal: „Kaj ste vi vsi, kaj?“

In ko ni bilo odgovora, je še zakričal: „Miha se vas nič ne boji!“

S to zavestjo je izginil ter se zaril v slamo.

* * *

Pred dvajsetimi leti pa je bila stvar čisto drugačna. Tedaj Miha še ni pil, tedaj tudi ni nosil raztrgane obleke. Takrat je bil pri nas „gospod“ tisti stari gospod Andrej, ki se je med mašo vedno potil in ki je na prižnici tako resnično pravil, da tatje in bogatini ne bodo gledali nebeškega kraljestva: prvi ker kradejo, drugi pa, ker za dušo nič ne storé.

Dve reči pa je moral gospod Andrej vedno pri hiši imeti: lepega konja in pa zalega hlapca. In če vam povem, da je bil tedaj pri gospodu Andreju hlapec Miha Kovarjev, mi lahko verjamete, da je bil zal človek.

Kadar je moral gospoda peljati na godovanje k temu ali onemu sosedu, je prihitela vsa vas, da je gledala gospodovega svetlega konja in pa Miho, zalega hlapca.

Ko pa sta se potem proti večeru vračala, je gospod Andrej vesel in srečen slonel v svojem vozičku. In potegnil je iz žepa modro ruto, si obrisal ž njo obraz ter dejal: „Miha!“

Miha pa se je ponosno obrnil proti gospodu, in pričel se je ta-le razgovor:

„Miha, ali si jih videl?“

„Videl pa, videl!“

„Hèk, hèk! Miha, ali si videl, v kakšnem košu se je priplazil gospod Matevž? Da ga (s povzdignjenim glasom), da ga le sram ni, sram! A je to, kar ima vpreženega (z zaničljivim glasom), konju podobno, Miha?“

„Res, slabo živinče je!“

„Kaj živinče! To še živinče ni! To je mačka, pa ne konj! In ali si videl, v kakšnem loncu da je priótikal šmarjetni gospod Anton? Ali je to voz, te vprašam?“

„Res, slab voziček je!“

Tako so prišli na vrsto vsi „gospodje“ sosedje in konji in vozovi njihovi. A vsi ti konji in vozički so bili slabi in nič prida. Končni sklep pa je bil, da ima dobrega konja in pošten voz samo gospod Andrej. Miha pa je vedel stvar zasukati tako, da se je k temu sklepu pridedjal še drugi in sicer ta, da ima tudi dobrega hlapca edinole in samo gospod Andrej!

In tako je bilo dve, tri leta vse dobro. Gospod Andrej pa je imel brata v Loki. Ta je

bil sodnik in je sodil o nas, če smo se bili stepili, ali če je bil kdo biriče oklestil. Ta nas je sodil in nas je zapiral in trd je bil z nami, da smo se ga bali kot živega vruga. Mlade ponočnjake pa je polagal na klop, in če si le malo zaukal sredi vasi o polnoči, te je poklical predse in ukazal ti jih je deset do petnajst naštetih, težkih, vročih, da si Ježeš-Marijo klical, in da so se ti napravili krvavi žulji na tistem delu telesa, na katerega so ti bile naštete.

Ta sodnik je imel tedaj mlado hčer, takšno gosposko stvar v široki obleki. Le-tá je neko poletje prišla h gospodu; in nekdam v nedeljo zjutraj, ko je gospod Andrej pel sveto mašo, je sedela v gospodovi klopi pod prižnico, in iz belih peč se je videla njena glava, na kateri je bilo nakopičenih toliko las, da bi jih človek komaj v košu odnesel.

Po maši pa smo stali pred cerkvijo in smo se čudili, da zraste na človeški glavi toliko las.

Košnikov Lenart, ki je bil v cesarski armadi in je tam služil nekega majorja, pa je nam takoj to stvar razložil in razjasnil.

Tisti njegov gospod je imel ženo, katera je tudi nosila na glavi tako butaro las. Nekdam zjutraj, ko je bila gospa ravno vstala, pa ga je gospod poklical v sobo. In tedaj je videl, da so skoraj vsi tisti njeni lasje ležali na mizi. Snemala jih je z glave, kakor mi snemamo svoje klobuke,

in po noči je spala brez njih. Spletena pa je bila tista butara bogve iz kakovih konjskih repov, a človeškega lasu ni bilo v nji.

Mi pa smo takoj vedeli, da ima tudi ta take lase, narejene iz bogve kakovih konjskih repov. In smejali smo se, in to po vsej pravici. Čemu bi se človek pačil z glavo? Naj to nosi, kar mu je dodelil gospod Bog!

Ta dekle je torej obtičala pri gospodu Andreju. In svoj križ je moral imeti ž njo! Preobrnila mu je ves dvor in v nered je spravila vse. V kuhinji je gospodovala kuharico, tisto staro Marjetico, da je hotela uiti; v hlevih je zopet jezila dekle, da so hotele zapustiti dobro službo. A gospod Andrej si ni vedel pomagati. Samo posle je prosil, naj potrpe, naj potrpe. Ona pa si ga je obvijala krog svojih prstov, in če se je srdil na njo, se mu je smejala ter mu kazala bele svoje zobe, tako da je gospod oče pozabil svoje jeze in da jo je v svoji dobrodušnosti kot sorodnico rad imel.

Pa še nekdo jo je rad gledal pod taisto streho. Bil je to hlapec Miha. Bogve, kako da mu je bila zmešala glavo? Ali bil je zmešan, čisto zmešan! In kako je pazil potem nase! Česal si je skrbno zaručene svoje lase, obvezaval si krog vrata svilnato, pisano ruto in v žep si vtikal čipkaste robce, da je moral ženski dopasti, če je le oči imela v glavi. A taka gosposka ženska

ima tudi v tem svoje muhe. Le tisti suhi drogovi, tisti dolgi češarki gosposki, ki ne tehtajo več kot kak petelin, le tisto ji ugaja. A takega črez pleča lepo širokega človeka, kakor smo mi na kmetih, še pogledati noče. No, pa vsaj tu ni bilo tako!

Nekdaj, ko smo na vaškem mostičku stali in je tisti Vinharjev Matevže, ki je bil slep na eno oko, hotel trditi, da ima ta ženska lase iz konjskih repov, ga je vzel Miha mahoma v svoje pesti in ga je pretepel in pretolkel, da je Matevžek ves krvav odnesel svoje kosti. A nikdar potem ni več govoril o tistih konjskih repih. Nam pa je stvar dala premiselka, in oči smo odprli in videli več kot poprej. Maruša Repulja, ki je po sejmih „sladke reči“ prodajala, je kmalu potem letala od hiše do hiše ter kričala: „Če že veste, če že veste, da se je Miha, da se je Miha zagledal v tisto gosposko!“

Ali mi smo reči opazovali in gledali na vse. In videli smo, da se je tista ženska pričela rada oblačiti v kmetiško obleko. In če so na travnikih kosili, je prišla gotovo tja in se smukala med kosci ter počenjala svoje sitnosti; Mihi pa so se oči svetile kakor živo oglje, da smo si takoj morali misliti kaj in kako.

Vedno je letala za njim. Če je šel na vrt nakositi zelene trave za živino, že mu je tičala za hrbtom. In tiho sta govorila med sabo in glasno se smejala.

Gospod Andrej pa je bil slep in ni ničesar videl. Star je bil mož; sam dober in nesumnjav, je bilo lahko mogoče, da ničesar ni videl.

Ali še celo gosposko jed je pustila, prišla k družini ter z leseno žlico jedla iz sklede. Da pa je pri tem vedno tik Mihe sedla, to se ni seveda samo tako pripetilo. A mi smo to vse opazili. Gospod Andrej pa, če je prišel v hišo k družini, ni opazil ničesar. In še dobro se mu je zdelo, ko jo je videl sredi svoje družine. Star mož je bil in je mislil, da je vse v redu.

Nekdaj v pozni noči je lezel Šarevčev Pavliha domov. Tam doli v Dolgih njivah je krtom nastavljal. Potem pa se je bil v gostilni malo pomudil. Lovil je krte po polju in jim nastavljal pasti. A dostikrat ti je prilezel v hišo s krtom v kleščah, in si mu plačati moral, češ, da ti ga je ujel na tvojem polju. In če mu tudi nisi ukazal nastaviti, si mu vendar moral plačati, ker Pavliha je imel oster jezik, da smo se ga vsi bali.

Ta je torej, z Dolgih njiv gredoč, tistega večera kresal mimo cerkve. A dobro je videl, da je imel gospod Andrej še luč pri sebi. Tam zadaj nad kuhinjo je bila postavljena lestva do okna. In na lestvi je tičal nekdo, in pri oknu je bil tudi nekdo.

Pavliha pa si je stvar takoj raztolmačil, in takoj je mož vedel, da lestva tja sama ni bila prišla. Kdo pa da je na lestvi in kdo da je pri oknu, si je tudi lahko mislil.

Tedaj pa je Pavliha sam sebi tako-le govoril:

„Če jima pravim: ‚dober večer‘, morda jima vseč ne bo. In skoraj gotovo se potem Miha z lestve spusti in me ujame, kakor ujamem jaz krta v klešče. In nič manj gotovo ni, da mi potem na rebra naloži svoje pesti, da jih bom pomnil nekaj časa. Bolje je, da si torej na tisto stran, kjer stoji lestva, zatisneš oko in da ničesar ne vidiš.“

In Pavliha je na tisto stran, kjer je stala lestva, zatisnil oko, se gugal mimo in ni ničesar videl.

Potem, ko je bila že vsa stvar pri kraju, potem šele nam je pravil o tistem večeru.

* * *

Jeseni potem pa je odšla. In Miha je lazil klavrno okrog in je bil slabe volje.

Prišel je Predpust. Snega je padlo, da je nam strehe podiralo. Podrla se je tudi tista velika lipa pred cerkvijo, da je padla v cerkvena okna ter jih razbila. Kavk in vran pa se je vlačilo okrog vasi v črnih oblakih. In če si na vrtu razgrebal sneg ter nastavil skopec, si ujel

po dve naenkrat. Žival je stradala, da je bilo groza.

Nekega jutra je gospod Andrej poklical predse svojega hlapca ter mu dejal:

„Miha, vprezi konjička!“

In Miha je vpregel konjička v takšne tenké sani. Ko pa je gospod Andrej položil nanje težko svoje telo, so zastokale, da je človek menil, da se morajo vsak trenotek potreti pod gospodom. No, pa so ga vendar držale.

Proti mestu sta se odpeljala. Med potjo je gospoda Andreja hlapec Miha popraševal, po kaj da gresta v mesto.

A gospod je dobrovoljno zamežikal in dejal: „Danes imava veselo pot, Miha! Danes se bomo dobrega najedli, da bo le kaj! In tudi ti, Miha, upam, da tudi ti!“

„Morda nova maša?“ je vprašal Miha od strani.

„Kaj nova maša! Kdo sedaj poje nove maše!“ se je zavnel gospod.

„Torej ženitev?“

„Ženitev pa, ženitev pa, Miha!“

„Kdo pa? Nemara gospod sodnik?“

„Ta jo že ima! Lej ga nespametneža, kako vpraša!“

Miha je umolknil.

Gospod pa je dejal s smejanjem: „Hčer je oženil, hčer!“

„In ali je dosti primožila?“

„No je že, je že! Pa saj veš, če bi ne bil jaz nekaj brsnil!“

„Ali ima gospod sodnik več deklet?“ je še poprašal Miha.

„Cel kup, cel kup!“

Dalje si Miha ni upal popraševati.

Lovričkov Grega, ki je bil tisto jutro nesel davke v mesto ter se bil prisedel k Mihi na sprednji sedež, pa je hotel videti, da je Miha potem nekako zamišljen sedel tik njega. Čudno se mu je tudi dozdevalo, da je Miha pri najmanjši priliki zaklel, seveda tako tiho, da ga gospod ni čul.

Ko pa je Grega pri davkarjih opravil, je odšel v cerkev, kamor je vrelo vse. Stopivši v božjo hišo je takoj zapazil, da so pri oltarju gorele vse sveče in da se je pelo, kakor ob največjem prazniku.

Po klopéh se je trlo gospode. Končno pa je petje potihnilo, in pred oltar sta stopila ženin in nevesta. Njo pa je Grega, ki je imel ostro oko, takoj spoznal. Bila je tista nemirna stvar, ki je poprej med poletjem gospodu Andreju sitnosti napravljala v hiši. A danes se je Gregi neizrečno zala zdela. Imela je črez in črez belo obleko in krog glave venec belih rož (bogve, kje so jih izteknili po zimi!). A obleka se je vlekla za njo, tako da bi bil v tisto, kar se je

vleklo, oblekel deset kmetiških deklet. K nji pa je pristopil takšen tenak, gosposki človek, z bradatim obrazom in s črno, na rep vrezano suknjo. Ko pa je Grega tega človeka opazoval in pregledaval, se mu je dozdevalo grozno čudno, kako more dekle to šibico rajše imeti, kot pa Miho, ki je bil vendar najlepši človek v desetih vaseh. Tedaj pa se je Lovričkovemu Gregi dozdelo, da je nekdo blizu njega prav globoko zdihnil. In glejte, ko se je mož ozrl bolj natanko, je videl tam pri strani ob cerkvenem stebru sloneti Miho. Venomer je zrl tja proti oltarju, in oči so mu kakor raku stale izpod čela. Bil je revež prikazen, da se je moral vsakemu smiliti. Ko se je Grega potem zopet obrnil proti oltarju, je zagledal tudi gospoda Andreja. Z modro ruto si je obrisal potni obraz. Potem pa je pričel govoriti, kako da mora ženska svojega moža rada imeti, povsodi iti za njim ter mu biti pokorna in zvesta. In opominjal je ženina in nevesto, naj se rada imata; in poudarjal je še posebno, naj otroke, če jih jima Bog da, vzgojita krščansko in v naši sveti veri. Nevesta je tiščala bel robec do obraza in jokala. Končno je gospod Andrej poprašal ženina, hoče li to nevesto, in nevesto, če hoče tega ženina. Ali oba sta dejala, da hočeta.

Po dokončanem svetem obredu pa je vse zapustilo cerkev in pred oltarjem so pogasnili

sveče. Miha pa se ni genil s svojega mesta. Venomer je še zrl tja proti oltarju, in debele kaplje so mu lezle čez čelo.

Grega je k njemu pristopil in dejal: „Kaj boš stokal, Miha? Vzeti bi je tako ne bil mogel. Ali ti naj taka gosposka stvar koplje na polju in vodo prinaša na glavi? Bodi pameten!“

Grdo ga je pogledal. A zunaj cerkve je izpregovoril zamolklo:

„Pojdi, Grega! Danes ga bova pila!“

In šla sta. In dajal je za vino vse popoldne, in pila sta vse popoldne. Ko pa je prišel večer, je Grega zlezal pod mizo, Miha pa zaspal na klopi.

Ali gospod Andrej, povrnivši se od gosposke pojedine, ni dobil vpreženega senivčka.

Prebudil je Miho. A ta je gledal debelo, in noge ga niso hotele nositi.

Gospod se je prestrašil: „Moj Bog, Miha, ti si pijan!“

Kaj takega se do tedaj še ni bilo pripetilo nikdar. In gorje hlapcu, če se je v gospodovi službi kdaj napil! Takoj je moral pobrati svoja kopita ter odlaziti. In gospod Andrej videč, da mu hlapec omahuje tja in sèm kakor drevo, od piša semtertja metano, je takoj sklenil, da je Miha danes zadnji dan hlapec pri njem.

„Miha, ti si grozno pijan!“ je vzkliknil še enkrat.

A Miha je čisto vse pozabil ter predrzno odgovoril: „Če sem, saj sem za svoje!“

In zvalil se je na klop in takoj zopet trdno zaspal. Gospod Andrej pa je moral najeti drugega voznika, da ga je pripeljal iz mesta.

* * *

Miho je gospod res spodil iz službe. Potem se je ta klatil okrog po vasi ter postal izgubljen, čisto izgubljen človek. Kar je bil po starših dobil in kar si je bil v službi prihranil, to vse je naglo po grlu pognal. Presedeval je po cele dni v gostilni in izlival vase kupo za kupo.

Ko pa je skoraj vsak dan pijače napit prihajal na svit ter se takisto opotekal med hišami, so ga kmalu opazili vaški otročaji. In ker se je takoj razsrdil, če so ga dražili, so ga dražili vedno bolj in bolj. Mi pa smo govorili, da je škoda tega človeka. A kaj smo hoteli? Če si mu kaj dejal, se je takoj razjaril in žugal te pretepstí in pobiti. Ves je zdivjal. A pijače je spravil vase, da smo se le čudili, da si ni pokončal svojega življenja.

Končno je postal velik revež. V svoji mladosti se je bil izučil črevljarskega dela. In ko je bilo vse zapito in zapravljeno, je umazan in raztrgan lazil po hišah in beračil, da se mu je dalo kaj zašiti. A če je le dobil denar, ga je

pri tej priči zapil. Ker pa je imel tudi lastnost, da je v pijanosti rad zabavljaj, so ga pretepevali in iz gostilen metali.

Preteklo je bilo potem skoraj dvajset let.

Gospod Andrej je bil še vedno pri nas. A star je bil kakor zemlja. Mi smo ga radi imeli, ker je bil dober gospod.

Nekdaj spomladi pa je k njemu prišlo zopet takšno gosposko dekle. Tudi je nosilo na glavi kepo las, in nam vsem se je videla prvi prav zelo enaka.

Pomlad je torej bila, in nad nami se je razpenjalo vedno jasno nebo. Ptice so pele po vseh grmih; krog cerkvenega stolpa so že švigale lastavice in sokoli. A v gospodovem vrtu je cvelo stotero pisanih rož, in krasno je bilo vse.

Med rožami pa je hodilo tisto dekle po peščenih potih in trgalo cvetje ter letalo krog starega gospoda. Le-tá pa se je na solneu grel ter z živim veseljem zrl njo, ki je bila kakor ptica v prvi pomladi.

Tedaj je mimo pritaval Miha Kovarjev. Težke so mu bile noge in z rokami se je moral prijemati za vrtno ograjo, da ga ni vrglo na tla. Ugledavši njo med cvetjem in čuvši njeno smejanje, je napel oči in jih uprl na njo. In hipoma so izginile vse vinske moči iz njega, in kakor sveča se je postavil tik ograje.

„Ali si vendar spet tu?“ je bolestno zaječal. In divje je kričal: „Ali poglej me, kakšen, kakšen revež sem postal — zavaljo tebe! Zavaljo tebe!“

Občutil je hipoma vso svojo revščino, se zgrudil na zemljo ter pričel kakor otrok glasno jokati.

Gospod Andrej pa je odpeljal dekleta z vrta rekoč, da je to star pijanec in star grešnik.

Bila je hči one, ki je pred dvajsetimi leti bila prišla h gospodu Andreju . . .

Od tedaj pa je Miha še bolj popival.

In ravno pozimi potem je bilo, da so ga v pozni noči vrgli pri Petelinčkovih na plan. Splazil se je, kakor smo videli, na svinjak, da bi ondi prenočil. Črez noč proti jutru je nastal hud mraz. In ko so drugo jutro prišli po slamo, je ležal Miha v nji — mrtev. Črez noč je bil zmrznil.

IV.

Kobiljekar.

Vi vsi veste, kakšen mož je bil nekdam stari Kobiljekar. Kadar je na dvorišču tik svoje hiše stal in gledal to bogastvo okrog sebe, tedaj pač

ni bilo čuda, da je mož ponosno povzdignil glavo in se zaničljivo oziral po raztrganih strehah svojih sosedov. In brez šale vam rečem, da tedaj v vsej dolini ni bilo takega selišča, kakor je bilo Kobiljekarjevo. Hiša, visoka in prostorna, je imela okna, kakor jih vidite le pri cerkvah, in njena streha je bila krita s ploščami, da se je kar lesketalo, ko je posijalo solnce na njo. Pred poslopjem pa je bilo dvorišče z belim peskom posuto, in dva pava sta postopala tod okrog, letala po strehah in grdo kričala. Včasih sta pa tudi takisto lepo razprostirala vsak svoj rep, da so vaški otroci kričeč skupaj drli in milo gledali, če se bo pač izgubilo „zlati pero iz zlatega repa“.

V hlevih je bilo živine rjave in sive, pisane in bele, da se je komaj preštela, ko so jo gonili hlapci na vodo.

Tja pred vežo, pred hišni vhod pa je bil Kobiljekar zasadil dva divja kostanja, košata in ravna kakor sveča. Vsako pomlad sta delala takove lončaste cvetove, in kadar je sapa pomajala cvetoče veje, je zadišalo, kakor da bi bil človek v ulnjaku med samim medom.

Okrog oken pa se je vila vinska trta in po stenah so se videle mnogovrstne podobe svetnikov in svetnic božjih.

Ali brez daljšega besedovanja vam rečem, da je imel oče Kobiljekar domačijo, katere je

bil lahko vesel in na katero je smel biti brez greha ponosen.

Tako ponosen pa bi oče Kobiljekar vendar ne bil smel biti, kakor je bil v resnici. Ker ponos je prav, kolikor je prav. Ponosa preveč, pa mislim jaz, da je greh in ostudna hudobija. In takoj boste čuli, da je prišla kazen tudi na Kobiljekarja.

Mož se je bil prevzel svojega bogastva in duša se mu je prenapila vse posvetne sreče. In postal je pavom enak, ki so mu po dvorišču letali, oblastno razprostirali lepe repove in prav grdo kričali.

Takrat je nam pretepal v šoli otroke tisti suhorebrni gospod Ožbalt, tista neizrečena pajčevina, katero je pretila vsaka sapica s kostmi in kožo pomesti od tal.

Ta gospod Ožbalt je torej šel nekega jutra mimo Kobiljekarjevine, kruha lačen in pijače žejen. Na pragu pa je stal oče Nace Kobiljekar in tobak je vlekel iz mogočne, s srebrom okovane pipe.

Gospodu Ožbaltu pa je bil moral nekov vrag zlesti v dušo in snel je umazani svoj klobuček s plešaste svoje glave in dejal je z resnim obrazom: „Dobro jutro, gospod Kobiljekar!“

Ta „gospod“ pa je šinil očetu Nacetu po vseh kosteh in po vseh žilicah njegovega obširnega telesa.

In glejte, moral je postati „gospod“! In k sebi je poklical drobno osebito, gospoda Ožbalta. Potem pa sta v čumnati presedevala dan za dnevom. In ko je solnce svetlo sijalo skozi omreženo okno, je poizkušal oče Nace s potnim obrazom, da bi zapisal prve črke — ker gospod mora znati pisati.

Gospod Ožbalt je pa tudi dobro živel pri tem. Ko se je oče Nace trudil s črkami, je pojedal Ožbalt prekajene klobase iz Kobiljekarjevih shramb, prigrizoval soržičen in kakor olje volján kruh in popival najboljši brinjevec, katerega je kuhal tedaj Mrakov Juri, tisti, ki je bil ono leto zlezal na hruško in potem ž nje padel in si polomil rebra — polomil do smrti.

Ko je bil gospod Ožbalt pospravil lepo število klobas ter popil skoraj ves brinjevec, tedaj pa je znal tudi oče Nace s trdo roko zapisati svoje ime: Nace Kobiljekar. To je, nametal je nekakove kolce tja po popirju, kar se je gledalo kakor star plot pri lazju tam na gorah, plot, ki ga je spomladi razmetala strela in ožgala.

Tiste dni pa je bil Jernejev Petrček še gospodar v svoji koči; tedaj je še ni bil zapijančeval do čistega. Kobiljekarju je bil dolžan dvesto šmarnih petic. In ko je ob letu bilo treba plačati obresti, si je bil Petrček s silno težavo pritrgal potrebni denar. Ko pa je pred

Kobiljekarjevo hišo stal, so ga napolnile v hipu globoke misli. Potem pa se mu je hipoma razvedrilo v glavi in s prekanjenim obrazom je dejal drobni svoj prstek na nizko svoje čelce. In pred očeta Naceta stopivši je dejala zvita buča: „Gospod Kobiljekar! Obresti bi vam plačal, gospod Kobiljekar, rad bi jih plačal, ali denarja nimam. Imejte potrpljenje z mano, gospod Kobiljekar, če mi jih že ne pregledate za to leto, gospod Kobiljekar!“

In veselja poln je odgovoril oče Nace: „Ti jih ne boš plačeval, ti ne, Petrček! Ti si pa tudi človek, ki ima spodobno vedenje, ti, Petrček!“

Petrček pa je potem ves teden pijančeval za tisti denar in strašno neumno gledal izpod nizkega čela, če smo ga popraševali, kje je dobil denar, da pije. Končno pa se je nam vendarle razodel.

In vsi drugi dolžniki smo drli k očetu Nacetu, in „gospodje“ so se nam usipali iz ust, kakor zrele hruške z drevesa. Ali Nace Kobiljekar nas vendar ni oprostil plačevanja obresti. „Gospod“ pa je ostal od tedaj in vas mu je bila pokorna — ker smo bili vsi zadolženi pri Kobiljekarju.

Tako smo ga častili, ali ne do smrti njegove. Malo časa potem je umrl stari Lovriček, Kobiljekarjev sosed. Tik Kobiljekarjevega vrta je stala (kakor še danes stoji) Lovričkova koč.

Slabo poslopje je bilo tedaj s plesnivo streho in malimi okni. Takoj pri tej koči pa je ležala prav majhna zaplata zemlje, malo vredna, nič vredna. Vsako leto je zrastle na nji nekoliko osata, mahu in slabega ločka. Prav nič ni bil vreden tisti kos zemlje, in vsi smo sploh mislili, da je lastnina Kobiljekarjeva; in Kobiljekar je sam mislil tako.

Lovriček je bil torej umrl in zapustil vso svojo beračijo sinu Gregi. Grega pa je bil prebrisan človek, kakor veste. Po pogorju je kupoval ovce in kozle ter jih gonil na Tolminsko in si bil tako nekaj denarja prikupčeval. Ta je bil tedaj nastopil gospodarstvo po starem Lovričku, in bogve kako je bil izvohal pri gosposki, da je tista ped zemlje njegova, na kateri je zrastle vsako leto nekoliko mahu in malo osata. In kmalu smo videli, pogostoma videli, da je Grega košek hoste, ki jo je bil nabral v soboto popoldne po gozdovih, da je tisti košek hoste prevrnil ondi in odložil tam nabrane krepeli.

Grega pa je bil prebrisan človek. In če je prišel tako ob sobotah s koškom ob rami domov, s potnim obrazom, je vselej počakal, da je prišel mimo kak znanec, kak sosed. In če sta prišla dva, je videl še rajši. In poprosil jih je, da so mu pomagali sneti tovor z rame in odložiti na tisto zemljo.

Ko pa je prišla jesen, si je bil Grega nasekal nekaj drv v gozdu ter si jih bil zvozil s svojim voletom na tisto ped zemlje, na kateri je leto za letom zrastle malo suhljate trave. In kar očitno jih je zložil tam ondi ter jih pustil ležati. No, nam je bilo po volji, ali po volji ni bilo očetu Nacetu.

Neko popoldne, ko nam je sonce jesensko in zaspano sijalo skozi okna v hišo ter smo že posedali okrog peči, je letala Maruša Repulja (ki je tačas „sladke reči“ prodajala po sejmovih) od hiše do hiše. In samo glavo je pri vratih pokazovala in silno spehana kričala skozi škrbaste čeljusti: „Hitite, letite! Kobiljekar in pa Grega se prepirata in strašno kričita!“

Potem pa je urno dalje hitela k sosеду in od soseda k drugemu sosеду.

Tiste dni je bilo pri nas še ravno tako, kakor dandanes. Kadar sta se prepirala dva soseda ter se grdo zmerjala, tedaj je drla vsa vas skupaj ter gledala in gledala in prav težko pričakovala, da bi se prepirača zgrabila ter se malo pretolkla.

Tako smo tudi tisto popoldne prileteli h Gregovi koči ter gledali ter prvega udarca željno pričakovali.

Kobiljekar, rdeč kakor kuhan rak, je letal za ograjo svojega vrta in kričal in tulil, da ga je bilo groza videti in slišati.

Grega pa je sedel na zloženih svojih drvih in nožice je stisnil pódse in iz male tolminske pipice je vlekel, strašno hlastno vlekel dim ter ga izpuščal od sebe. Na glavi pa je imel silno polhovko, ki mu je sezala do ušes.

„Kdo pa sem jaz in kdo si ti?“ je rjul oče Nace. „Berač si in pa še slab berač!“

Gregu pa so se zasvetile zelene oči in s svojim tenkim glasom, ki je šel skozi ušesa kakor od skrhane žage, samo s tem tenkim glasom je dejal, in bogve da ne jezno, ampak mirno, pa prav čisto mirno: „Kobiljekar, jaz vam le toliko rečem, da so gospodje sleparji. In to boste že izkusili, če še niste.“

Na to je oče Nace še bolj kričal.

„Kobiljekar, jaz vam tudi povem, da so gospodje šeme, pa prav velike šeme.“

In Grega je izpustil oblak dima iz ust.

„Ti si berač, ti si berač!“

In Kobiljekarju je skoraj v grlu zastal glas in ves hripav je bil.

„In še vam rečem, Kobiljekar, da so gospodje tudi goljufje, grdi goljufje.“

In tako je šlo dalje. Končno pa je oče Nace pobral debel kamen ter ga posadil Gregi na glavo, da je bil ta v hipu ves krvav.

Šele tedaj je priletela (kakor je že tako navada) Kobiljekarjeva žena ter odvedla svojega kričečega in silno preklinjajočega moža.

Grega pa je zlezal s svojih hlodov, potegnil iz žepa prav umazano in prav raztrgano ruto, si obrisal kri z glave, razbleknil veselo svoja usta in dejal potem: „Sosedje, to - le je zame denar!“

In tako je bilo. Legel je v posteljo in do sodišča poslal povedat. In prišlo je kup gosposkih ljudi, biričev in ranocelnikov, ki so mu premerili in pregledali, pretipali in prebrodili glavo. Potem pa so rekli, da bo Kobiljekar zaprt, in ukazali so mu, naj Gregi poplača toliko in toliko za bolečine in druge težave.

Črez nekaj tednov pa je oče Nace vpregel konjička in se peljal v mesto, da bi bil zaprt.

In presedel je mesec in še nekaj dni. —

Potem pa se je tožba pričela za tisti košček zemlje, na katerega je Grega odlagal nabrano svoje dračje. In sodni hlapci so prihajali ter nam prinašali povabila. Mi pa smo morali na zaslišanje in po svoji vesti smo govorilli in potrjevali, da je Grega v resnici ondi puščal svojo hosto. In glejte — vrag naj ume te jezične dohtarje — tista hosta, pa ravno tista hosta, vam rečem, je pomagala Gregi — in tožbo je dobil.

Kobiljekar pa je nam naša pričevanja slabo poplačal. Ko smo zopet prinesli obresti, je dejal, da denarja potrebuje, in izterjal je svoje dolgove pri nas. Mi pa smo ga poplačali.

Ali potem je minil strah in nič več mu nismo privoščili njegove gosposčine.

Grega pa se je skoraj vsako nedeljo popoldne, ko smo šli ravno iz cerkve, postavil tja pred Kobiljekarjevino ter slabo in zbadljivo govoril o gospôdi in gospodih.

Okrog pa smo stali mi poslušavci, tedaj dolgov oproščeni, ter se glasno grohotali, dokler ni oče Nace besen in divji prihrumel iz veže in se penil in togotil. Ali kamena si pa vendar ni upal položiti Gregi na glavo, ker je bilo to prvič predrago.

Pač pa je končno vpregel svojega konjička ter se odpeljal v Loko in vložil tožbo, da ga je Grega žalil na časti in dobrem imenu.

In zopet smo hodili v sodišče na grad ter vlekli groše za pot.

Grega pa je stal pred tisto gospodo, ki je sodila in se opravičeval.

„Pravični gospod,“ je dejal, „sila pravični gospod sodnik, ali sem temu človeku kaj napačnega povedal? Ž njim še govoril nisem. Bog me varuj! Jaz sem kmetiških kosti in za gospodo ne maram mnogo, prav res ne maram. Mogoče je, da sem izbleknil eno ali dve besedici, več ne, najbolj pravični gospod sodnik, ali izbleknil sem jih čez gospodo. Saj veste, kako je. Vi gospodje govorite pa čez nas, ki smo na kmetih. Tako je! Ali temu človeku,

očetu Nacetu, nisem dejal žale besede, nikdar ne. Njega poznam, on ni gospod, še pisati ne zna. Njegov oče pa je lazil še strgan po vasi, dokler ni bil nekje tam doli na Hrvaškem zaklal nekega mesarja — so dejali, so pravili. Ali jaz tega nikdar nisem verjel in še sedaj ne verjamem. Tistega mesarja je bil torej zaklal in tako čudno prišel do bogastva; vsaj tako pripovedujejo. Ali oče Nace pa vendar ni gospod, kaj ne, da ne, najpravičnejši gospod sodnik? Vsaj jaz bi tako sodil.“

Oče Nace pa je tedaj na strani stal in se grozno potil. Grege pa v vesnici niso vteknili v zapor; sodni gospodje so ga izpustili domov in dejali, da je govoril samo čez gospode, da pa oče Nace ni — gospod.

Od tedaj pa je preživel oče Nace težke dni, in vsi smo se mu smejali in dobro nam je delo, da se je bil tako grdo vrezal s svojo gosposčino.

Ko pa se zopet povrne zima, zapusti Kobiljekar našo vas, ženo in otroke ter si kupi hišo v Loki. Ondi v mestu si je napravil stanovanjšče, dobro jedel in pil ter se po gosposki navadi ogibal cerkve in svetih maš. Omislil si je dolge hlače, kvartal in popival ter zakvartal in zapil veliko in dragega denarja. Včasih pozimi pa se je na sanéh pridrsal v vas nazaj. In tedaj je bil zavit v strašanske kožuhovine,

in prišlo je ž njim tistih gosposkih in bradatih ljudi, da je vse mrgolelo po Nacetovem dvorcu. Potem pa so prekričali in preigrali vso noč. Žena in otroci pa so jokali, skriti po kotih, ker so vedeli, da tako ne pojde dolgo.

In res ni šlo! Sredi poletja se je povrnil oče Nace iz mesta, in govorilo se je, da je „pri kraju“. Začel je prodajati vse, kar se je dalo odpraviti. Iz hleva je izginila glava za glavo; krmo je prodal še na travnikih in žito še v klasju. Ali to je trpelo le malo časa. Potem pa smo opazili, kako so se pričele Nacetu Kobiljekarju hlačice beliti okrog kolen in kamižola pa je začela cvesti ob komolcih. In neko jutro smo dejali: „Raztrgan hodi!“

Kako pa se je končno godilo, to veste pre-dobro vsi. — Prišli so upniki ter mu vzeli in poprodali vse, in še ni bilo dosti. Žena je gostovala pri usmiljenih ljudeh, otroci pa so morali v službo in težko delati za vsakdanji kruh. Oče Kobiljekar? No, on pa je končno beračil od hiše do hiše in z žganjem je pijančeval, kadar je mogel. Ko se je pa bil priberačil do groba in sta mu pela samo srednji in mali zvon, smo dejali vsi, da mu je Bog dobro storil, da ga je k sebi poklical. Ošabnost pa vendar ni nič prida!

V.

Kalan.

Kalanov France, tisti, ki je imel ženo Marušo Repuljo, je nekdam premišljeval, kako bi pač bilo, ko bi bil Bog človeka brez želodca postavil na svet; da bi živel — in bi ne imel nikdar ne zjutraj kosila, ne južine opoldne in ne večerje proti mraku. In prepričan je bil, da bi ne bilo takšno življenje nič vredno, slabo in krščenemu človeku nikakor primerno.

France Kalan pa je tudi slul po vsem pogorju, da sne „res veliko“. In to slavo si je bil pošteno pridobil. Če je sedel za mizo in se je pred njim kadila skleda poparjenih mlincev ali pa oparjenega kruha in se je v lužah zabela svetila po jedilu, tedaj je bil France najbolj srečen; tedaj je prvi vzel žlico v roko ter jo zadnji položil na mizo.

In vi ne veste, kako si je revež moral v potu svojega obraza priboriti, kar je dobrega snedel! Usoda mu ni mehko postlala življenja, in kar je s slastjo rad jedel, si je moral s trudom pridobiti. Pozimi pa je še slabo živel ter dan za dnevom vlival vase komaj osoljen krop, malo s sladkim janežem potresen in z ovsenim kruhom nadrobljen. Ali tedaj se je tolažil z nadami, da pride zopet pomlad. Ko pa se je sneg tajal v

pomladanskem solncu, ko so po kopnih vrtovih zvončki rili iz zemlje — tedaj se je hipoma razvedrilo lice tudi Francetu Kalanu, in takoj je pozabil spomine na mlačne, zimske krope.

S prvimi pomladanskimi dnevi se pričinja delo v pogorju; predvsem se mora znositi gnoj na njive v lazih. In ti reveži, ti „gnojnarji“, ki s potom obliti in z gnojnimi koški ob rami rijejo po rebrih navpik, ti pač predobro čutijo, da je umrjočemu človeku v znoju kruha si pridelovati.

In tako je tudi Kalanov France gnojnil od hiše do hiše — strašansko dobrega pojedajoč. Kakor glas iz raja mu je bil vsekdar na uho poldanski, na južino vabeči zvon ter mu oživil vse kote in koticke lačnega droba. In kadar so prisedli k mizi, tedaj je bilo treba videti Franceta Kalana! Tedaj je bil v resnici diplomat. Vselej in pri vsaki hiši je vedel stvar tako zasukati, da je prišel za mizo — na dober prostor. To pa je bil tisti prostorček, kjer so se jedi na mizo donšale. In tu je prežal kakor jastreb. — In kadar je prihajala nova skleda do mize, tedaj jo je že iz daljave z bliskajočimi očmi pozdravljaj in kakor strela jo je premeril, tako da je že vselej poprej vedel, kje je najbolj „polito“. Ko pa je gospodinja ali dekla prinesla skledo na mizo, jo je pograbil takoj iz njenih rok ter jo s smehljajočim obrazom posadil sredi mize. In bogve, da je pri tem skledo že tako

pograbil ženski iz rok ter jo potem tako zavil in zasukal, da je tisto zabeljeno in polito stalo na njegovi strani.

Ali tudi potem, ko je skleda stala na mizi, tudi potem ni jedel brez preudarka in dobrega premišljevanja. Takoj si je odmeril nevtralnno svojo „zono“ ter med mejami urno postrgal zabelo. Potem pa je pričel glavno svoje delovanje in s kislim obrazom vrtal „predor“ v „kup“ ter si polnil usta z nezabeljeno jedjo. Ali to delo, kakor je bilo navidezno grozno in lačnemu želodcu neprijetno, je obrodilo pa kmalu lepe sadove. France Kalan ni poznal tistih silnih, v zemeljskem osrčju delujočih moči; vendar pa je vedel, da se gora, izpodkopana in izpodjedena, prevrne na tisto stran, na kateri je bila izpodkopana in izpodjedena. To naravno teorijo pa je prenesel na skledo in je toliko časa ril v kup, da se je končno z vsemi svojimi dobrotami prevrnil na Kalanovo stran. Šele tedaj pa je bil France v resnici pri jedi; šele tedaj se mu je nepopisen smehljaj razvesil čez široki obraz; šele tedaj (ko je použival tujo, s kupom k njemu zvrnivšo se zabelo) se mu je pričela jed „odcejati“.

In s tako bistrumnostjo je jedel France Kalan vselej, in vselej mu je teknilo. Vedno pa si je pri mizi varoval tudi pravico, da je končno, ko že ni bilo kaj v skledi — potegnil jo k sebi ter ostanke sam pospravil. To je bila

njegova svoboščina, in to je branil proti vsaki, še tako predrzni žlici.

Samo dva primerljaja se vesta iz Kalanovega življenja, da je pri polni skledi položil žlico od sebe. To pa se je tako-le zgodilo.

Tisti Fortuna nad vasjo je bil svojo prvo ženo z obilimi pretepi počasi spravil v grob. Potem pa je šel na Žirovsko in odondod pripeljal nekakovo staro kljuko ter se oženil z njo. Ali slabo gospodinjo si je pridobil. Vselej, kadar je kuhala in pristavljala lonce, je tiščala med zobmi malo tolminsko pipico ter po poštem žirovskem običaju vlekla tobak iz nje. Kmalu pa se je govorilo, da včasih iz pipe pade tudi kaj v lonec. In po tej govorici se je primerilo, da Fortuna pomladi ali jeseni delavcev dobiti ni mogel, ker pri tisti „nemarni nemarnosti“ nihče jesti ni hotel. Kalanov France pa se ni menil za take malosti in je ostal zvest Fortunovim tudi pri novi gospodinji. In prišel je vselej, ko se je gnojarilo, s svojim koškom ter bolj leno delal (ker je vedel, da je nenadomesten) in dobro jedel, ker je bil skoraj sam pri mizi. Ali reč se ni dobro končala. Neko pomlad je zopet nosil gnoj tam gori nad vasjo, in zopet je bil sam s Fortunom. Ko pa je opoldne sédel za mizo ter se v duhu veselil dobre južine, najlepše slasti poln, je prinesla Fortunovka veliko in obširno skledo rahlih, voljnih in prijetno se kadečih

mlinec. Kalanu se je kar srce tajalo in z vedrim obrazom je pograbil novo žlico, katero je bil Fortuna sam izrezal iz lipovega lesa. Tedaj pa je izpregovorila mati Fortunovka, počasi in mirno, kakor bi to nič posebnega ne bilo:

„France,“ je dejala z milim glasom, „malo se varuj! Moja pipica je nekje notri. Pa saj vem, da ti to nič ne dé!“

„Kaj — v skledi?!“

In Francetu Kalanu so kakor raku izstopile oči izpod čela, s srdito kletvijo je vrgel žlico od sebe in odšel pravične jeze poln. Od tedaj pa tudi on ni več gnojaril pri Fortunovih.

In še za enkrat se vé, da France Kalan — jesti ni hotel, ker ni mogel. Tedaj pa mu je za vratom že čepela bela smrt. Mož je imel namreč tudi lastnost, da je rad vino pil in najrajši tedaj, kadar ga mu plačati ni bilo treba. In tudi v tem oziru je bil prebrisane glave. Vsako nedeljo se ga je zmerno navlekel in skoraj vsako nedeljo je šel spat z vneto glavo. To pa je storil tako-le. Takoj po „cerkvi“ je prilezel do prve gostilne ter pri poslih pozvedel, kdo pije v hiši. Potem pa je z mirnim obrazom stopil v pivsko sobo ter vestno popraševal, če ni tega ali onega tu. In vselej je popraševal po osebi, o kateri je bil poprej pozvedel, da je notri ni. Pivci pa so Franceta radi imeli, in napivalo se mu je, da je bilo veselje. Pri vsa-

kem je moral piti, in šele potem je odšel — v drugo gostilno. Tu pa že ni več popraševal, kdo pije v hiši. Kar takoj se je napotil med pivce ter zopet vestno popraševal, če ni tega ali onega tu. Sedaj je pa vselej popraševal po osebi, pri kateri je ravnokar pil ter jo bil pustil v prejšnji gostilni. Ali tudi tukaj so mu napivali radostni pivci. In tako je obiskal vse pivske hiše ter iskal ljudi, o katerih je predobro vedel, da jih ne bo dobil. Končno pa se je povračal domov — „malo trd“ in slabotnih kolen. Ali to ni bilo nič slabega! Slaba lastnost pa je bila, da France Kalan, vina pijan, ni puščal ljudi v miru ter jih je rad podregal s hudobnim svojim jezikom. Nekdaj pomladi, v nedeljo popoldne, je šel torej takisto vina sit iz gostilne domov. Na prostoru sredi vasi je stalo nekaj „mladih“ in se z žejnim srcem oziralo po oknih pivske hiše. Radi bi bili pili, ali denarjev niso imeli. Strupenih misli poln je prišel Kalan mimo in si pri tej priložnosli ni mogel kaj, da bi ne zbadal teh mladih otrok brez denarja.

„Vi ste otroci,“ je zakričal, „pa še slabi otroci! Kdo se vas pa boji? Še stare babe ne!“

In smejoč se je hotel oditi. Ali „mladina“ ga je v hipu napadla in s kolci tako dobro natepla, da je krvav obležal na tleh.

Ko pa se je vrišč začul iz vasi, je zopet Maruša Repulja hitela od hiše do hiše in kri-

čala: „Hitite, hitite! Na vasi se tepó! Jaz tako rada gledam, ko se pretepajo!“

Prisopihala je na vas, da bi gledala lepe pretepe. Dobila pa je v krvi svojega moža — in zakričala tako grdo in tako srdito, da je mladina plašno pobegnila in pometala kolce od sebe.

Kalana pa so morali nesti na dom in dejali so ga v posteljo, kjer je potem prestokal in preječal vso noč.

Drugo jutro je poklical ženo k sebi in dejal: „Marušica, bolan sem!“

In Marušica je pričela jokati, videč, da je tako reven.

„Maruša,“ je govoril s slabim glasom, „kaj dobrega mi skuhaj!“

In hitela je in kupila belega kruha ter ga mu oparila in z maslom polila, da se je delala luža v skledi. Z veselim srcem je prinesla jed bolniku. Francetu Kalanu pa se je vnel ogenj v očeh in s slabotno roko je prijel za žlico.

„Ko se naješ, pa boš zopet zdrav, France,“ ga je tolažila ona ter ga podprla z blazinami v postelji, da bi bolj pripravno jedel.

In vzel je žlico in — zajel, ali jed mu ni šla iz ust. Ogenj v očeh pa je hipoma pogasnil, žalostno je dejal žlico od sebe in iz srca zdihnil: „Marušica — ne morem! Joj, sedaj pa vidim, da bom res moral umreti.“

To pa je bil drugi primerljaj, da Kalanov France ni hotel jesti.

In res je umrl za tistim pretepom, in nikdar se ni več veselil dobrega jedila.

One pa, ki so mu tako lehkomišelnost pretrgali življenje, so za nekaj mesecev zaprli, in dobro je bilo.

VI.

Grogov Matijče.

1.

Povedal vam bom nekako otroško idilo ter govoril o otroških srcih in o trpljenju, katero je zasejala usoda tudi v taka srca.

Spoznala sva se v zelo čudnem položaju. Nekdaj je bilo na farovškem vrtu drevje prav mogočno obrodilo, vejevje se je šibilo, in vsak trenotek so cepali rumeni sadovi na zeleno travo, kjer so se žoltosvetlo lesketali. Zobe smo brusili mi vaški otročaji. Ali gospod Andrej je bil sezidal okrog svojega vrta stebriče in med stebriči je potegnil plot, katerega je z deskami umetno zabil. In hruške so padale in ležale po travi, in ose in sršeni so imeli dobre dneve. Mi pa smo prežali na tej strani, tik ograde, in še čez njo si nismo upali plezati, ker ondi na

vrhu so štrleli žreblji, ostri, obleki in človeškemu mesu nevarni.

Mimo tega vrta sem stopal, morda z namenom, da bi stopil tudi nanj, če bi prilika ravno tako nanesla. Grogov Matijče pa je bil pri ogradi, pri tleh, izvohal trhljeno desko in odtrgal jo je ter po umetnem tem prelazu zlezal na vrt. Ondi pa si je napolnil žepe. Ko se je po svoji novi poti hotel umekniti, je obtičal v luknji, da ni mogel niti naprej, niti nazaj. Polni žepi mu niso dopuščali, da bi se preril na to stran, in roke ne, da bi se stisnil na vrt nazaj.

V tej pasti je tičal. Ali jaz sem stopal mimo. Po vrtu je meril jadrne korake hlapec Luka in v roki je vihtel bič, s katerim je sicer pretepaval gospodovo živino. Vse je kazalo, da se bo moral Matijče seznaniti s koristnim tem orodjem.

„To me bo! To me bo!“ je ječal in debele kaplje so mu lile po licu.

V prijateljski ljubezni sem mu prihitel na pomoč, se uprl v desko ter je odtrgal velik kos, da je Matijče kakor stržek švignil na to stran, v zlato prostost.

„Jaz ti bom pokazal krasti gospodove hruške!“ In Luka je strastno udaril z bičem, a zadel samo paž in trhljeno desko.

Od tedaj sva se sprijateljila.

2.

A postala sva zopet sovražnika. Gospod Andrej si je bil izbral mene in njega, da sva mu stregla pri sveti božji službi. In kakor je cerkvena hierarhija mnogobrojna, tako vlada stanovska razlika tudi pri ponižnih strežnikih; eden je „prvi“, drugi pa „manjši“. In tisti, ki je prvi, dobiva o Veliki noči toliko in toliko več, zvoní pred oltarjem, vliva gospodu na prste vina in vode, vihti med oznanjevanjem božje besede ponev, da ostane oglje v nji živo, ter ima sploh mnogo takih svoboščin. Matijče je bil prvi, a jaz manjši. Sovražil sem ga, in pozabila sva popolnoma tiste rešitve iz pasti v plotu. Matijče je zvonil, a jaz sem klavrno gledal, kako je užival vso srečo važne svoje službe.

Nekdaj sem vzel cerkvenim strežajem dobro znane steklene vrčke, v katerih se postavljata voda in vino pred oltar. In tistega z vinom sem izpil in vode nalil vanj.

Na koru se je raztezaval učitelj Štefan Deska in trgal svoje grlo; Žganjarjeva Urška pa mu je s suhim svojim glasom pritiskala, da se je čulo, kakor bi se zavrto kolo drgnilo ob kamen. Gospod Andrej je opravljal v zlatem plašču slovesno božjo službo. Svečniki na oltarju, kadilnica; svetilnica pred oltarjem, vse je bilo

srebrno. Po svečah in tam gori okrog svetnikov je bilo vencev in umetnih šopkov, da je vse migljalo in se sukalo.

Prišlo je darovanje, in Matijče je pozvonil, potem pa hotel postaviti na oltar pred gospoda Andreja tista dva vrčka z vinom in vodo, da bi si gospod nalil kelih. A ko prime vrčka, ga objame zavest, da je voda v obeh. Povzdignil je enega, povzdignil drugega proti luči, ali voda je bila v obeh. Ko pa je gospod Andrej hotel naliti kelih, je zdihnil Matijče: „Voda je v obeh!“ In potem je glasno zajokal.

Cerkovnik, ki je to opazil, je tekel urno v farovž po vina. Pobožna množica je strmela zaradi te zamude ter stikala glave.

Po maši me je prijel gospod Andrej za roko ter dejal prijazno: „Pojdi! Pokažem ti svoje stanovanje!“

V meni se je oživila sreča in delal sem si najboljše upe, da je prišel nasprotnik zavoljo današnjega vedenja v nemilost, da bom povišan na njegovo mesto in da mi bo podaril gospod oče kako „špičasto“ podobico in bogve kaj še.

V sobo stopivši je vzel gospod Andrej v roko gosposki muhalnik, ki je imel z rdečimi pičicami opisano paličico. Z drugo roko si je položil moje telo črez tolsto svoje koleno, z muhalnikovo paličico pa pričel tleči in tolkel je toliko časa, da sem pretakal debele solze.

Prenehavši je vprašal z najprijaznejšim glasom : „Ali veš, zakaj sem te?“

„Ne vem!“ sem zatulil.

No, pa me je gospod Andrej zopet položil črez svoje koleno in zopet je pel muhalnika pisani držaj.

Ponehavši me je še enkrat vprašal: „Ali veš, zakaj sem te?“

„Vem!“ sem kričal. „Zavoljo vode!“

„Da le veš! Sedaj pa odrini!“

Blagoslovljena ti bodi roka, gospod Andrej! Včasih imam še sedaj zavest, da bi bilo morda bolje, če bi se mi bila večkrat pela pesem — tvojega muhalnika!

3.

Oba, jaz in Grogov Matijče, sva morala v mesto v šolo; oba sva hotela postati „gospoda“; oba sva dobila trojko v drugem razredu ter presedela dve leti na njega klopeh. V tistem času sva zamenjala kmetiško kamižolo z gosposko suknjo. Meni jo je urezal Šarevčev Tonče tako robato ter jo sešil tako nerodno, da se je videla, kakor bi bila zbita iz neokretnih desak.

V tistem trenutku, ko sva oblekla gosposko suknjo, sva dobila pravico, da sva smela doma o počitnicah zahajati med mašo na kor. To je

bila stara, častitljiva pravica, in nikdar niso pomnili ljudje, da bi se kratila gosposko oblečenim učencem.

V tistih časih je razbijal Štefan Deska z debelimi svojimi pestmi po orglah, Gabričev Tinče pa je s potnim obrazom vlekel mehove, da so stokali in škripali kakor os pri slabo namazanem kolesu.

Z Matijčetom sva zahajala med mašo na kor, in tedaj sva hotela še oba postati duhovna, in večje sreče nisva poznala, kakor peti novo mašo. Ali to se je pozneje izpremenilo, kakor se na svetu marsikaj izpremeni.

Tedaj je bila Žganjarjeva Urška že tudi umrla: smrt ji je pokončala suho telo ter ji zaprla ostro grlo. Štefan Deska je bil primoran, poiskati si druge pevke. In ker je imel, kakor vsak človek moškega spola, lastnost, da je imel rajši mlado žensko kot — staro, si je izbral mlado.

Manica Šetравova, Bog ti daj mir! Ali še sedaj te vidim, kakšna si bila, in še sedaj mi bije tvoj glas na uho, ta drobni, sladki glas, ki je predramil vsakega, če je hotel spati med službo božjo.

Kadar je vstala ter se k petju pripravljala, tedaj je lomil Deska dolge svoje prste z živo živahnostjo po „fagotih“ (pravili so, da bi jo bil rad vzel, a da ga ni hotela); Tinče pa je

vlekel in vlekel, ker takrat ni smela poiti sapa v mehovih, kadar je pela Manica Šetравova. In vstala je, in Deska jo je žareče pogledal, in odprla je svoje oko, da se je kar zabliskalo; a potem je zopet povescila trepalnice in odprla usta in dela roke okrog krasnih prsi in je zapela, da so njeni glasovi hipoma odmevali okrog zlatih svetnikov in svetih oltarjev.

Če vam povem, da tedaj še nisem vedel, čemu je ženska na svetu, mi to lahko verjamete. Ali že tedaj sem imel lastnost, da mi je mlado žensko lice bolje ugajalo kot velo, in že tedaj sem rajši gledal v oko Šetравovi Manici kot Kašpurjevi Agatulji, ki je gledala samo na eno oko in še na tisto grdó.

Nekdaj na koru me je prešinila misel, da bi bilo pač krasno, če bi bila Manica — moja sestra. Ali zvečer, ko sem legel v posteljo, sem to stvar resno in na vse strani premišljeval ter bil končno prepričan, da mi ne bo kazalo drugega in da jo bom moral vzeti. Sram me je bilo nekoliko v črni noči in sem zatisnil oči. No, pa kaj bi bilo to takega, če jo vzamem! Malo velika je res, a jaz bom tudi še rastlel. In kaj je to oženjen biti! Stanuje se pod eno streho, kakor stanujeta mati in oče. Otroci? Otroci? — O teh pa res ne vem, če so v zakonu potrebni. Pa temu je lahko pomagati! Tedaj je Prodovska Maruša nekje v Veharjevih gozdovih

kopala otroke ter jih prinašala v hišo. A jaz Manico vseeno vzamem; samo Maruši se pove, da ni treba ničesar v hišo prinesti. Probatum! In dekletu sem med vsako mašo gledal v jasno oko ter si mislil: Saj postaneš tako moja žena!

Pa tudi Grogov Matijče je neprestano in vneto gledal v ravno tisto oko. Srdil sem se, a dejal nisem ničesar, da ni šel pravit materi in očetu. Okrog Šetravove hiše sva se vedno potikala, po travnikih, po vrtovih, in bila neizrečno srečna, če sva jo videla. Nekdaj v nedeljo je slonela pri stari hruški za hišo; imela je bel predpasnik in okrog vrata svilnato ruto. Pri nji pa je stal Miha Kovarjev ter si dal z roko nekaj opraviti okrog njenega cvetočega lica. Stopala sva mimo s temnim pogledom in srdita. Potem sva se bistro spogledala ter jadrno korakala po rebri navpik, kjer je imel Miha svojo kočico in tik kočice plodonosen zelnik. V tistem zelniku je tedaj stala glava pri glavi. Potegnila sva ostre nožičke iz žepov in rezala glavo za glavo ter jih izpuščala po rebri navzdol na travnik, kjer se je pasla videmska drobnica. In ta je tisti dan dobro živela. Miha pa naj pusti dekleta pri miru, če hoče svoj zelnik škode obvarovati.

4.

Napočili so zopet binkoštni prazniki. Matijče in jaz sva bila na poti proti domu. Skoro sva dospela do ovinka, kjer se zagleda domača vas in domače cerkve vitki zvonik. Lepšega prizora ne poznam na božjem svetu. Še sedaj, kadar s srcem pregrešnim in ostarelim hodim domov, še sedaj sem na tistem ovinku kakor otrok in pretečene mladosti leta se mi vsiljujejo v spomin. Pretekla so kakor voda, ki na istem mestu pod cesto med skalovjem mimo šumi. Ta kraj se imenuje „V kotu“. Okrog ceste in po robu navpik rasto smreke, in drobnih senic in drugih pogozdnih ptic je tu selišče. Pod cesto in v vodi pa leže velikanske skale, ki so se odkrušile zgoraj od roba in jih je časov sila treščila v brezdno. Gad in druga lezečina ima tu svoja selišča. V strugi pa se peni voda med skalovjem ter napravlja potem globok tolmun. Kadar sije jasno solnce in je cesta mirna, plavajo po površini mogočni, a lačni klini, v dnu pa se valé mreine in cele črede svetlih podluskov, ki se obračajo, okrog skal se plazeč, da se jim bliskajo in svetijo beli trebuh. In kadar je prav tiho, tedaj pljuske izpod mogočne pečine sulec, velikan, ter si poišče tu ali tam žrtve, da se zbegana čreda razprši na vse strani. Med skalovjem je voda

močna, a ne globoka, v tolmunu pa temnozeleno, da se le pri jasnem dnevu vidi pesek na dnu. Včasih se je slekel kak pastirček ter zlezel med nevarno to skalovje in voda mu je izpodnesla noge ter ga zanesla v tolmun, da je utonil. Zategadelj nam je bilo strogo prepovedano kopati se „V kotu“. In ravno zategadelj smo se kopali ondi najrajši.

Tako sva se midva, hodeč na počitnice domov, vedno „V kotu“ kopala, če je bilo vreme ugodno. Med skalovjem sva se plazila, radostila se zraka domačih gor, domače doline ter bila vsak trenotek v nevarnosti, da naju voda izpodnese in zanesa v smrtonosni tolmun.

Tako tudi tisti dan. Slekla sva se, zlezla na široko skalo sredi reke ter si grela ude na gorkem solncu.

„Jaz ti bom nekaj povedal!“

In Matijče si je naslonil glavo na roko in s srcem kipečim zrl proti domači vasi in proti očetni hiši, ki je gledala izmed drevja na holmu.

„Kako je lepo doma! Kako lepo!“

„Kaj mi boš povedal?“

„Pa ne smeš nikomur povedati!“

„Nikomur!“

„Duhoven ne bom!“

„Zakaj ne?“

„Oženil se bom!“

„Oženil?“

„Pa nikomur ne pravi! S Šetravovo Manico!“

„Z Manico!“ sem zdihnil. „In otroci?“

„Otroci?“ je odgovoril hladnokrvno. „Saj ni, da bi jih morala Maruša v hišo nositi!“

Imel je ravno tiste misli kakor jaz. Tedaj pa so zapeli zvonovi žalostno-mrtvaško.

„Nekoga pokopavajo!“ sem dejal tiho.

Na drugi strani je privlekel stari Podpečnar svojo kozo na pašo. Mož je bil gluhi in je močno kričal, kadar je govoril. Menil je, da vsakdo tako slabo sliši kakor on.

„Pogreb je, pogreb!“ je zatulil. „Kozé je imela in umrla je,“ je rjul na vse grlo. „Sedaj jo pokopavajo, Šetravovo Manico! Kozé je imela!“

Matijče je sedel ob robu. Hipoma se je stresel in je takoj ležal v vodi. Komaj sem se zavedel, je že tičal sredi tolmuna in dvigal roke. Potem ga je požrla voda. Ko se je umirila površina, je ležal v dnu tik skale mrtev, in ribe so prihajale ter radovedno plavale okrog rumenega trupla.

VII.

Tržičan.

Vsa vas je dobro vedela, da ga na svetu ni hudobnejšega človeka od Vrbarjevega Matevža. V mladosti je bil pretepač. Pri neki priložnosti, ko je hotel Ramovševemu Martinu nož v trebuh

poriniti, se mu je spodrsnilo, in zvrnil se je po zemlji. Martin pa je tedaj tudi potegnil svoj nož in onemu na tleh odrezal desno uho, da ga je od bridkih bolečin takoj zapustila življenja zavest.

„Uho si pridržim,“ je dejal Martin veselo, „sicer si ga Matevž zopet na sencè prišije ter se obvaruje vsake škode.“

Od tedaj je Vrbarjev Matevž hodil brez desnega ušesa kakor svetopisemski hlapec, kateremu je apostelj Peter odsekal pregrešno uho.

Nekdaj sta se Tinče Muha, znan pijanček, in pa Matevž prepirala zavoljo poti do studenca. In ko je bil Muha Matevžu že vse povedal, kar se mu je hudega in grdega dalo povedati, se je ponosno postavil pred njega, ga pogledal temno ter zakričal z globokim zaničevanjem: „Brez ušesa ne pojdeš v nebesa!“

Od takrat so te sicer nedolžne besedice Matevžu obvisale na plečih, in ni ga bilo dneva, da bi jih ne bil slišal. Če smo ga vaški otročaji opazili, ko je hosto pobiral, smo se hipoma razdelili po gošči ter se poskrili za drevesi. In kadar se je naš brezušesnik priplazil v naše središče, tedaj se je pričelo izza dreves, tu tenkò, tam debelo, tu visoko, tam nežno, tu rahlo, tam razburjeno: „Brez ušesa ne pojdeš v nebesa!“

In Matevž se je srdil in je Martina klel. A še tedaj mu ni odpustil, ko mu je ta na smrtni postelji z vsemi božjimi prisegami zagotavljal,

da je odrezano uho zakopal v sveto zemljo na pokopališču, „da človeško meso ni segnilo v posvetni prsti“.

Ker je bil Matevž okrog ušes tako čuden, ga ni hotelo v vasi nobeno dekle. In ko je Tratarjevo Rotijo, kateri so zobje krivo gledali izpod čeljusti in ki je bila najgrša ženska v devetih farah naokrog, poprašal, če ga hoče v zakon, je odgovorila zbadljivo: „Ko bi ti že bili odrezali eno nogo ali eno roko, potem bi te vzela. Ali brez ušesa? Ne morem!“

Končno jo je Matevž urezal na Žirovsko. A obraz si je obvezal z ruto, kakor da bi ga zobje boleli, tako da se mu ni videlo uho, ki se mu tudi brez rute ni videlo. V istini se ga je prijela že bolj priletna žirovska ježica, s katero je stopil pred oltar. Ali zobje so ga boleli toliko časa, dokler ni gospod Andrej dovršil svetega obreda. Potem pa si je Matevž sredi cerkve odvezal robec, pokazal ženi golo svojo desno stran ter dejal hudobno: „Marušica, tega ušesa pa nimam!“

Ona pa mu je tudi sredi cerkve hladnokrvno odgovorila: „No, če bi te bila zavoljo lepote jemala, bi te tako ne bila vzela! A vzela sem te zavoljo kočice in zavoljo tiste kravice, ki jo imaš pri jaslih.“

In oba sta bila zadovoljna.

* * *

Da tak zakon ni imel božjega blagoslova, to se vé. Mati gospodinja je bila lena in najrajša je ležala na peči. Matevž je moral še celo zakuriti, če se je hotela skuhati južina ali večerja. Mnogokrat, ko smo stopali mimo njegove veže, smo ga videli, kako je molel svoje noge iz peči, ter čuli, kako je pihal v nji. Kadar pa je zanetil ogenj, je zlezel zdihujoč z ognjišča, popadel srdito že močno obrabljeno polence ter hitel v hišo, kjer je ležala „ona“ na peči. In s polenčkom ji je preštel kosti — a ženska se je dala tepsti ter je prespavala dan za dnevom na peči.

„To ni nič!“ je dejal Matevž nekega dne. „To ni nič! Človek ne ve, čemu je oženjen. Jaz si bom sam napravil otroka!“

Oprtil si je tisti košek, s katerim je zahajal pomladi prašičke kupovat po pogorju, in je odšel v Trst, kjer so tedaj še otroke prodajali. Črez teden dni je prinesel v resnici v košu otroče, šibko, slabotno, katero je potem rastlo, kakor trava na zemlji razsušeni. Tega otroka je Matevž vlačil okrog, izkazoval mu ljubezen kakor rodnemu otroku ter ga pital na vse kriplje, da se nam je že preveč zdelo te ljubezni.

„Tomažek! Moj Tomažek!“ mu je bila vsaka druga beseda, kadar je govoril z nami. Otrok je rasel; a bil je tenak kakor bilka na njivi in bledih lic. S seboj pa je nosil dvoje lepih

oči, ki so mu izpod rumenih las zrle v svet, kakor zre modro cvetje iz rumene pšenice.

Že tedaj, ko je Matevž še rad imel otroka, že tedaj se nam je smilil ta otrok prav močno. In dejali smo, da ga bo umoril.

A umoril ga je tudi!

Morda v petem letu svojega zakona — bogove, kako se je primerila ta nesreča — je dobila mati Vrbarjeva otroka, ali nekaj takega, kar je ona otroka imenovala. Če vam povem, da je bilo to otroče podobno — materi in očetu, potem mi ni treba še posebej naglašati, da je bilo to otroče prav grda stvar. Okrog ogla domače hiše je letalo v raztrgani, umazani srajci in z razritimi lasmi. Kričalo je pri vsaki sapici in se silno drlo, če smo mi vaški otročaji tu in tam, mimo hodeč, to grdobo „malo udarili“. In ko je bilo staro komaj šest let, je klelo že kakor voznik na cesti. No, pa smo ga topli, če smo ga le mogli.

Matevž je rad imel tega svojega otroka, in če je malo zakričal zunaj, je planil iz hiše razvnet in plašan ter skrbno popraševal: „Kaj ti je, Tinče! Tinče! Moj Tinče!“

Od tistega časa, kar se je bil pri Vrbarjevih rodil domači otrok, je postal tržaški Tomažek velik revež. Brezušesni Matevž je hipoma izgubil vso ljubezen, katero je poprej gojil do tega otroka. Zavidal mu je vsak grizljaj ter ga

redil in pasel bolj s palico nego s kruhom. Gotovo ni zatopil dan, da bi ga ne bil pretepel enkrat ali dvakrat. Oblačil ga je skoraj na isti način, kakor se oblači lilija na polju, ki nima nobene obleke.

Šibko otroče je moralo trdo delati ter prenašati bremena, da so kar kosti pokale v njem. Kar je ostalo brez udarca pod Matevževo roko, to sta pretepla potem mati gospodinja in pa Tinče, moj Tinče. Nekega dne je prinesel domači sinček novo brezovko domov. Poizkusiti jo je hotel na Tomažkovi koži. A ta je stekel ter hotel rešiti svoje meso, kakor je tako navada pri človeških bitjih. Tedaj bi vi morali videti Matevža, kako je planil za otrokom, ga ujel, potisnil med kriva svoja kolena ter dejal rahlo: „Tinče, zdaj ga pa le!“

In Tinče je tepel. Mati Žirovka mimo prišedši pa je tudi zagodla: „Le ga, le ga, le ga!“

Samo dva dneva sta bila v letu, ob katerih se je smel Tomažek do sitega najesti. To sta bila tista dneva, ko je Matevž pri gospodu Andreju prejemal tržaške denarje.

Tedaj je vteknil otroka v nedeljsko Tinčeto obleko ter ga vlekkel v vas h gospodu Andreju. Med potjo pa mu je stokrat povedal, da ne sme imeti solz v očeh, kadar bosta stala pred gospodom.

Stopivši v gospodovo sobo je nagnil Matevž glavo, si razlil po obrazu rahlo milobo, prijel otroka za roko in govoril tako-le: „Gospod duhovni oča, otročička sem pripeljal. To ubogo otroče! Iz krščanskega usmiljenja sem ga vzel k sebi, in sedaj ga redim in pasem. (Tomažek poljubi gospodu roko!) Gospod duhovni oča, tako ga imam rad, prav tako, kakor bi bil moj. In koliko sne, gospod častiti oča! Letošnjo zimo mi je pozobal dva mernika suhih hrušek, tistih sladkih repnic, ki se kakor led tajajo pod zobmi. (No, tista hruška, ki raste takoj za hišo in se naslanja na streho!) In potrl mi je dve četrtnici orehov! Kaj se hoče, kaj se hoče, otrok rad je — in človek ima dobro srce. Tomažek, poljubi gospodu roko!“

Komaj pa sta prišla od gospoda, je premenil Matevž takoj svoj obraz. Otroka je spodil osorno domov, sam pa jo usekal v gostilno ter ondi zapil polovico tistih tržaških denarjev. Zvečer se je prilomil vinjen pod svojo streho, po mizi metal denarje, kar mu jih je bilo še ostalo, preklinjal vse „Tržačane“ ter končno prilomastil v temno, mokro sobo, kjer je spal Tomažek na plesnivi slami. Z udarci je prebudil spečega otroka ter ga pretepel, da je vedel, „kako se je kruh zastonj“.

In na peči se je oglasila „ona“ ter kričala: „Le ga, le ga!“

A tudi Tinče se je dvignil v postelji in raztegnil široka svoja usta: „Oča, le ga, le ga!“
To je bilo življenje! In to leto za letom.

* * *

Končno je v istini pričel umirati. V deželo se je bila povrnila pomlad. Po dolini se je žarilo vse pod solnčnimi žarki; modra voda se je vila med zeleno livado; po cesti, snežnobeli, so podili vozniki svoje vozove, kričali ter čutili v svojih žilah novo življenje.

Na rebri poleg Vrbarjeve hiše pa je ležal Tomažek in same kosti so ga bile. Oslabel je bil tako, da ga noge niso več nosile. Obsevali so ga solnčni žarki ter mu segrevali tisto malo krvi, ki se mu je pretakala po bolnem telesu. Koprneče se je oziral v dolino, kjer smo skakali zdravi mi otročaji, lovili ribe po potoku ter iskali ščinkovčevih gnezd po vejah. Nihče se ni menil zanj. Pod hruško je ležal in stradal in pričakoval zadnjega trenutka. Bogve, ali se je kdaj zavedala uboga ta stvar, kako grozno krivico so mu napravili tisti, ki so ga v pregrešni ljubezni rodili v življenje?

Hodile so mimo vaše ženice.

„Ali te kaj notri boli?“ je popraševala Maruša Repulja. „Če te kaj notri boli, potem vzemi zdaj pa zdaj šop trave v usta in zveči. Tisto pomaga!“

In šla je mimo.

„Kaj pa glava?“ je zdihovala Mica Zdihovalka. „Tudi ni dobra? Hov, hov! Najbolje bo pač, če umrješ, sirota uboga!“

In šla je mimo.

„Kaj pa želodec?“ je hotela vedeti Marjeta Togotulja. „Ali moreš kaj jesti?“

Ko ji je bolnik povedal, da bi rad, prav rad jedel, če bi kaj imel, je odgovorila dobrovoljno: „No, no, potlej pa še ni tako slabo! Če še ješ, potem še nisi pri koncu.“

In šla je mimo.

Tako jih je prišlo mnogo; vsem se je smilil, a nihče mu ni prinesel koščka kruha, da bi mu potolažil sestradani želodec.

Napočila je jesen in dozorel je sad po vejevju. Nekega dne sem prišel na Vrbarjev vrt, „gledat, kako umira tržačan“. Solnce je močno pripekalo. Zastokal je pod hruško, da je žejen. Ko je pil iz lončka, se mu je uprlo oko na vejo, kjer je visela rumena hruška.

„Ves dan jo že gledam. Ali pasti neče,“ je zdihnil. V tistem hipu je potegnill piš, in rumen sad — je cepnil na zeleno travo.

„Daj jo meni, daj jo meni!“ Proseče je sklenil tanke ročice. Prinesel sem mu hruško. S prestrastno slastjo je zasadil zobe vanjo. Tedaj je prisopel po rebri navzdol Matevž ter imel oprtan koš otave. Takoj je posadil koš

na zemljo, planil k bolniku in se zatogotil: „Kaj? Ti mi boš sadje pojedal, lenoba lenobasta!“

Že ga je hotel pretepstati. Takrat pa je prinesel slučaj odnekod črevljarčka Sodarjevega Korla. Kakor sapa je bil pri starem grešniku, ga podrl na tla ter ga po vseh pravih poštenih pretepstov dobrega premlatil. Potem pa je odšel z zavestjo, da je izvršil zaslužen delo.

Matevž se je ječé vzdignil ter si brisal kri z obraza. Ondi na njivi je kopal Zavratarjev Mihôla. „Mihôlica,“ je zastokal, „ali si videl!“

„Vidiš, Matevž,“ je odgovoril oni, „kadar nečem, da bi videl, tedaj ne vidim. Danes ne vidim. Ničesar nisem videl!“

„Pa si vendar kaj slišal?“

„Vidiš, Matevž, kadar nečem, da bi slišal, tedaj tudi ne slišim ne. Danes ne slišim. Prav ničesar nisem slišal!“

In tako Vrbarjev Matevž še tožiti ni mogel, ker Zavratarjev Mihôla tisti dan ničesar ni videl, niti slišal.

Ponoči potem pa je umrl tržaški Tomažek.

VIII.

Kako se mi ženimo.

Kobalov Toma je ležal na travniku ter poslušal brenčanje muh in čebel, ki so se obešale po cvetju okrog njega.

Ko pa je Kobalov Toma obrnil svoj pogled proti takozvanim slepim linam na vaškem stolpu, je obletavala ravno mnogobrojna tolpa črnih kavk cerkveni ta stolp. In potem so sedale kričeče ptice na streho stolpa, na „rože“ okrog lin, na jabolko nad linami, na križ nad jabolkom in še celo na petelina nad križem. Tu sedeč so izpuščale tožne svoje glasove proti sinjemu nebu, sedele druga pri drugi ter se pritiskale druga k drugi. Včasih sta poleteli dve pa dve v zrak, se zibali v modri višini ter se končno kakor kamen spustili v globočino med čeblja-joče krdelo na stolpa svetli strehi.

„Ženijo se!“ je zdihnil Toma.

In iz slepih lin sta jo zavila v istem hipu dva vitka sokoliča, šinila v ozračje ter se ondi kakor streli podila semtertja.

„Ženita se tudi!“ je zdihnil Toma.

Tako zdihujoč je imel prepričanje, da bi morda ne bilo napačno, če bi se ženil tudi sam,

kakor se ženijo kavke in sokoliči po zraku. Bil je edini sin, dolga niso imeli, ali oča je bil star, in gotovo se ne bo branil odložiti breme, katero je že tako težko prenašal na svojih plečih. Star mož in hud mož je bil, in dobri naš Toma se je tresel pred njegovo besedo, kakor se trese pri najmanjši sapici trepetlika v logu. Pa ženitev je končno potrebna vsakemu človeku, kdor hoče pustiti kaj otrok za seboj, kadar umrje. V tistem trenutku je našemu Tomi nehote prešinila prijetna misel možgane (ki niso bili prebristri), da ima Primoževa Rezika lepše oči kakor katerokoli dekle v vasi. In čimbolj je premišljeval, tembolj se mu je videlo potrebno, da mora ravno Reziko vzeti. Dote res ne bo k hiši prinesla, ali kdo po tej vpraša? V hladno, mehko travo je položil kodrasto svojo glavo, zatisnil oči in v tej stvari se mu je vse tako naravno zdelo, da je pričel glasno govoriti.

„Vzeti jo moram! Sedaj že ne morem drugače, da jo vzamem! Kaj pa, da jo bom vzela! Nespameten bi bil, če bi je ne! Že njena usta so mi všeč, kadar jih pogledam. Prav taka so, kakor grah, cvetoč spomladi. Bogve, kje je dobila te oči! No, pač jo moram vzeti!“

Tedaj je prihajal nekdo po stezi. Ko se je Toma z zadovoljnim, širokim svojim obrazom vzdignil, je stala ravno tik njega — Primoževa Rezika z belim predpasnikom in belimi rokavci,

lepa in rdeča kakor cvetoči mak. Tomi pa se je raztopil ves pogum, v lase je šinil s široko svojo roko ter zastokal nerodno: „Vročje je, Reza, vročje!“

Obstala je pred njim. In da je imel količkaj razuma v zapuščenih svojih možganih, bi bil moral iz bleščečega njenega pogleda soditi na to ali ono.

„Ni mraz, ne!“ je dejala sladko.

„To bo rastle žito, če malo dežja porosi!“
In zopet si je mešal z roko po gostih laseh.

„Dober bi bil dež, dober!“

Debelo je gledal in ni vedel, kaj bi govoril.

„Če dežja ne bo, bo pa — suša!“

„Že mogoče!“ je odgovorila tiho.

Oni skoraj jezno pravi: „Kaj te kavke počenjajo okrog cerkve? Včeraj je naša mavra storila telička in isto tako črn je kot ona sama. Pa saj vem, da se ti mudi. No, jaz bom pa še malo poležal tu v travi. Mehko je in dobro mi dé.“

In zopet je legel v travo in jezen je bil sam nase in solze so mu stopile v oči, ko je gledal za dekletom, katero je počasi odhajalo po travniku.

Ali nikar ne mislite, da je bil naš Toma vedno tak. Prišlo je poletje. Neko nedeljo se je napil v gostilni, pretepel Polonovčevega Matijčka, opraskal lica Kovačevemu Pavlihi, končno

pa zlezel na skladalnico pri Primoževih ter Reziki povedal, da jo hoče vzeti. In dekle se ni ustavljalo, in prepričana sta bila oba, da se morata vzeti.

* * *

Drugo jutro je Tomo prav zelo glava bolela. Klavrno je sedel tik mize in še jesti ni mogel. Stari Kobal pa se je grdo držal.

„Lepega otroka imava, Neža,“ je dejal srdito, „pretepača, ponočnjaka, in grdega malo-pridneža! No, pa tako se ne bo živelo več; če ne, sva berača, preden prideva v grob, Neža!“

In hlastno je zajemal iz skleda ter gledal kakor osat.

„Po jedi se praznično napravi! Lazarjev Jakopè pride takoj in potem gresta k Zakobiljekarju pod Goro. Včeraj sem govoril s starim, in je dejal, da ti dá svojo Fránico. Imela bo dvanajststo dote. Hotel sem imeti še dva letna voliča, a o teh se še nisva dogovorila. Dal jih bo tudi.“

„Zakobiljekarjevo Franico! To naj vzamem?“ je zaječal Toma. „Kozé so ji razrile obraz in grda je tudi.“

„Ali boš ž njenim obrazom davke plačeval?“ se je zatogotil oča. „Grde so vse, kadar so stare. O lepoti se nihče ne redi.“

„In tudi zrastle ni, kakor . . .“

„A meniš, da jo boš zavoljo njene rasti jemal? Vzel jo boš zavoljo tistih dvanajststo in zavoljo letnih voličev, ki ti jih pripelje pod streho. Zdaj je konec besedi; glej, da zlezeš v praznično obleko!“

In Toma je tiho odšel, mehák kakor poparjen kruh, ter zlezel v praznično obleko. Kmalu potem je prišel tudi Lazarjev Jakopè. Bila je to dolga, koščena prikazen, z zvitim obrazom. V mladosti je godel, a sedaj so mu bili izpadli zobje, tako da več gosti ni mogel. Po vsej fari je slovel za imenitnega snubača. Kjer sta se hotela dva vzeti, je vteknil Lazarjev Jakopè gotovo svoje kosti vmes ter porahljal pot, vodečo do cerkvenega oltarja.

Tudi danes je bil prišel, in kmalu sta jo rezala z našim Tomo po dolini proti Zakobiljekarju pod Goro. Po poljih je bila dozorela ravno pšenica, in v dolgih vrstah so žela vaška dekleta zlato klasje. Stopivši iz vasi si je dejal Jakopè klobuček „po strani“, tlesknil z dlanjo ob dlan ter izpustil iz svojega grla ponižen poizkus skrhanega ukanja.

„Tako, zdaj vsak vé, da se ženiva, Toma!“

Ravno tik pota so želi na farovški njivi. Med ženjicami je opazil Toma z bistrim svojim očesom po svetlobelih rokavcih Primoževo Reziko. Hotel je hitro mimo. Ali Jakopè, ki je

imel slabo navado, da je rad burke uganjal na račun svojih „ženinov“, je postal pri njivi.

„Hoj, dekleta!“ je vzkliknil. „Predzadnje leto svojega življenja rad izgubim, če bi vas smel tako-le gledati do sodnega dne. Toma, sèm glej in bodi svojemu očetu pokoren. Dekleta, pogledajte ga, danes je tak, jutri bo pa — tak! Ženiva se in zala sva oba. Pod Goro nama raste rožmarin, in midva sva pa taka, da ga utrgava, kaj ne, Toma? No, k Zakobiljekarju greva po lepo Franico in v adventu smo doma. Ju-ú!“

In kolovratil je dalje. V tistem trenutku se je pa Primoževa Rezika prav globoko s srpom urezala. In ko je držala prstek kvišku, je kapala rdeča kri od njega in obrazek ji je postal tako bled, da so tovarišice menile, zdaj pa zdaj jo mora zapustiti zavest.

* * *

Kadar pridejo snubači v pogorju v hišo, tedaj se dela vse, kakor bi nihče ne vedel, čemu so prišli. Z resnim obrazom se govore najnespametnejše laži.

Dospevši pod Zakobiljekarjevo na holmu stoječo hišo, je postalo resno obličje Jakopetovo. Na njivi pod vrtom so želi Zakobiljekarjevi.

Ko sta naša znanca prišla mimo, je dejal Jakopè važno: „No-ò!“

In mati Zakobiljekarica je vzdignila suhotni svoj obraz iz klasja ter nedolžno pogledala.

„Kam pa?“ je vprašala.

„Na Žetino!“ je odgovoril Jakopè. „Menda greva prav?“

„Prav gresta, prav!“ In skonila se je zopet v klasje in pridno žela, kakor da sta to dva tujca, ki ji ne napravljata nikakih skrbi. In vse drugo je tudi želo in se delalo, kakor bi ničesar ne vedelo, dasi je prejšnji večer oča Zakobiljekar glasno povedal, da pride jutri Kobalov „našo Franico snubit“.

V nizki sobi je čepel Zakobiljekar. Pri oknu je prežal, kdaj prideta snubača. Ko ju je videl prihajati, je izvlekel izza podobe na steni staro Blaznikovo pratiko in jo prebiral s tako pazljivostjo, da niti ni čul, ko sta onadva vstopila. Že v veži je kričal Jakopè svoj „no-ò“ in stopivši v sobo je dejal še enkrat: „No-ò!“

Nato je pa Zakobiljekar tudi dejal: „No-ò!“

K mizi sta sedla, a Tomi je oblil pot čelo in lice. Hišni gospodar je ročno odhitel iz sobe ter dolgo časa izostal. Končno je zopet prišel in prinesel veliko skledo suhega mesa in mo-gočen hleb belega kruha. In to vse je postavil pred naša znanca ter ju potem resno vprašal: „Kam pa vendar gresta?“

Povedati moramo tudi, da se je bil v tem preoblekel in da je nosil sedaj praznično belo srajco.

„Kam naj greva?“ je odgovoril Jakopè. „Pogledat sva prišla, kako kaj pri vas solnce sije.“

Nato pa je z resnim obrazom pričel: „In živina? Ali se vam dobro ravna?“

„Bo že!“

„In letina?“ (Tu si je Jakopè odrezal velik kos kruha.) „Ali ste zadovoljni ž njo?“

„Bo že!“

„Kaj pa zdravje pri hiši?“

„Bo že!“

„Od hiše seveda ničesar ne prodaste?“

„Ne vem.“

Tedaj so se vrata odprla, in Franica je pogledala sramežljivo v sobo.

„Oča, zakurila bom!“ je rekla tiho.

„Le zakuri, le!“

In izginila je zopet.

V tistem trenutku pa je Jakopè izprevidel, da se ima pripraviti na napad. Brez vsakega uvoda je zakričal hipoma: „Oča, dvanajststo bo premalo! Voliči morajo biti!“

„Ne vem!“

„Kaj?“ — in Jakopè se je delal strašno srditega — „vi jih ne daste? Toma, pojdi sèm! Vi jih ne daste? Toma, pojdi vun!“

In Toma je odšel in stopil v vežo. Ondi je sédel na ognjišče. Dekle je nalivalo lonce ter sedaj pa sedaj obračalo željne poglede k njemu. Toma je bojazljivi svoj obraz sukal proti okajenemu, sajastemu stropu.

„Pravijo, da bi se vzela!“ je zdihnul in pot mu je stopil na čelo.

„Se pa!“ je odgovorila ona sladko ter izlila korec vode v velik lonec pred sabo.

„Ali bo za krave?“ je vprašal tesno.

„Junico imamo in tej vsak dan kaj skuhamo.“

„Tako, tako! Moj oča bi imel rad pri doti še dva letna voliča. A tvoj ju neče dati.“

„Kaj? Neče dati!“

„Pravi, da ju ne dá.“

„Bomo videli!“ In dekle vrže togotno korec v škař ter srdito odide v sobo.

„Ali je res, da ju ne daste, voličev, oča?“
Potem pa se ji ulije studenec hitrih besed iz ust in našteva, koliko mu je vsako leto prisluzila, koliko poslov mu prihranila, koliko je trpela, koliko vode prenesla, krav pomolzla, rezanice pripravila; kako je kopala, žela, stradala, slabo obleko nosila in bogve kaj še vse prebila! Svoj dokaz pa sklene s solzami, ki so se ji kot lešnik debele usule po licih, tako da je stari končno vendar dejal: „Naj bo, naj gresta še voliča!“

Pred adventom potem se je praznovalo glasno ženitovanje in zakon je privezal Kobalovega Tomo za večno k Zakobiljekarjevi Franici.

* * *

Dve leti kesneje sva stala jaz in Toma na vrtu pod našo hišo ter zrla v vas, kjer se je zopet praznovalo šumeče ženitovanje. Piskali so godci, in vse je hitelo k cerkvi, kjer se je poročala Primoževa Rezika z Brentačevim Janezom. Bogat ženin je bil to, nevesta pa revna, in prav ničesar mu ni prinesla k hiši. Govorilo se je, da že več let ni bilo tako zale neveste. Med svati je bil tudi Lazarjev Jakopè; ukal je in bil dobre volje. Vtikal je piščal med svoje čeljusti, da bi kaj zagodel — a tudi danes se mu ni hotelo posrečiti. Ukal je in pravil vsakemu, kdor je hotel slišati, da je tudi to ženitev „napravil“.

„Ali si zadovoljen v zakonu?“ sem vprašal Tomo.

Gledal je proti cerkvi v dolino. Ko pa se je k meni obrnil, mu je prilezla debela solza iz očesa.

„Kaj hočem? Franica res ni najgorših ena. Ali če pogledam otroka, ki ga imava, ima ravno taka lica kot drugi ljudje.“

Obrisal si je oči ter odšel. Gospod Bog pa se ga je usmilil in ga je obsul s celo tolpo lepih, dobro rejenih otrok, katerim se čisto nič ne vidi, kakšno lice ima mati, ki jih je rodila.

IX.

Kočarjev gospod.

1.

Vsako leto je prihajal domov. Po grmovju in po hosti je lazil ter iskal polžev in druge take lezečine, trgal zeleno travo in pobiral mah po drevesih. Včasih je slekel gosposko svojo suknjo, vzel v roko koso in kosil kakor najboljši hlapec, ki je bil kdaj v službi pod Kočarjevo streho. Kadar je bil v mestu, je učil otroke po šolah ter vlekel za to mnogo denarjev. Žensk ni hotel, in doma so si méli roke ter menili, da se ne bo oženil in da bo lahko kaj domov dajal. Ker tudi pri gosposkih je taka, da otroci in otročaji vse pojedó, kar si človek zasluži in pridela.

Prihajal je torej domov, in mi smo se ga skoro tako privadili, da ga nismo pogrešali,

kadar je odšel, in da se nismo začudili, kadar je zopet prišel. Da govorim resnico, moram povedati, da ni bil zal človek. Ker se ni bril, mu je rastla okrog obraza črna, zmedena brada, da je bil grd, kakor so grdi čuvaji pri božjem grobu. Pa imel je še drugo slabo lastnost. Ali mi skoraj ne verjamemo, da bi bila resnica! Pravili so, da si daje kuhati polže — in da jih jé potem! Sedaj bi pa jaz hotel v naši vasi poznati dekleta, katero bi vzelo moža, ki bi prinesel v zakon grdo, zmedeno brado okrog ust ter bi jedel polževo meso. Dosti je grdobij na svetu. Ali kuhani polž v žlici je pa vendar grdobija vseh grdobij. No, pa Kočarjev gospod jih je menda le jedel.

Pozneje ni več prihajal v vas. Kako se je stvar prigodila, ne vemo. Toliko pa vemo, da je stopal lepega jutra Vinharjev Matevžè iz Loke po prašni cesti. Premišljeval je, kake številke bi se z najboljšim uspehom staviti dale. Ko je v Kotu zavil okrog robovja, se je obrnil s svojimi pogledi po vodi, peneči se med skalovjem. In ko je ostreje pogledal med tisto skalovje, je opazil človeško truplo, ki se je bilo za skalo ujelo. Bledi obraz se je sedaj prikazal iz vode, kakor da bi bilo še življenje v njem. Matevžeta je polomila groza, privzdignil je svoje podplate, pričel dirjati ter glasno moliti. Prihrumel je v vas. Na mestu pa smo dobili v

vodi Ramovševo Lenče, dobro, mehko in rahlo dekletce, ki je imelo v življenju dušo kot golobica in dvoje oči kakor dva ognja na ogljišču. Mnogo smo ugibali, čemu da je skočila v vodo, ali pravega nismo mogli ugeniti.

2.

Kdaj sta prišla skupaj, ne vem. Sadarjev Korle je pač pravil, da je videl, ko je nekdam Lenče neslo južino koscem na travnik. Med potjo je izteknila Kočarjevega gospoda. Pri tistem hrastu tik ceste, ki se je ono leto podrl na voz ter polomil konja in voznika, je pulil nekaj iz zemlje. Takoj je pristopil k mimo prišedšemu dekletu ter pojal belo svojo roko okrog njenega lica. Ali je pri tem kaj govoril, ni mogel Korle umeti, ker je bil preveč oddaljen. Dobro je pa videl, da si je oni potem gladil svetlo svojo brado ter neprestano, tik ceste stoječ, zrl za njo, ki je odhajala. Ali to še ni bilo tako čudno. Začudil pa se je Korle šele tedaj, ko je tudi dekle obračalo obraz proti onemu, ki je metal črne poglede za njo. Mi smo dejali, da je to otročarija, in Korletu tudi prav verjeli nismo, ker je vsakdo dobro vedel, da rad laže. Ali tačas ni legäl!

Nekaj dni potem je slonel Koščakov Jurče na Županovem mostu in ostre svoje poglede je

tiščal nad vodo. Ondi pod mostom v solnčno obsejani hitri vodi se je zvijal sulec. V čisti tekočini se je prav lahko opazovalo, kako je povodni ta velikan sedaj kakor kamen mirno obstajal, sedaj pa zopet bliskoma švigal za plenom semtertja. In ko se je nasitil, je zavil tolsto svoje telo, napravil mogočen kolobar, pokazal Jurčetu črno-pikasto svojo stran ter potem odplul proti tolmunu, nekoliko korakov od mosta oddaljenemu, in se končno izgubil v črni njega globočini. Jurčetu se je zbirala voda v ustih in zdihujoč se je oziral po reki. Bil je v treh farah najimenitnejši ribič in najhujši sovražnik povodnih živali. Ravno tedaj je prišel mimo Bolantačev Štefan, ki je bil tudi ribič. Da se z Jurčetom nista ljubila, ni treba pripovedovati.

„Kaj gledaš?“ je vprašal prijazno.

„E, nič!“ je odgovoril Jurče mrzlo.

„Tu doli se včasih dobi še kak sulček!“ je menil Štefan.

„E, nič se ne dobi!“

„Kaj tisto! V Kotlu (tako pravimo tolmunu pod mostom) je zmerom sulec. Ko so še moj oča živeli, so videli včasih takega, da je bil velik kakor tele ter imel velike krvave oči in kot jabolko debele pike ob strani.“

„E, nič!“ je končal Jurče razgovor. „Kakšno mrenè je notri in kakšen barbonček, ki ni

vreden, da bi človek prste zmočil zanj. V taki luži boš sulca iskal! Ti boš navsezadnje še pod strešnim kapom sulce lovil.“

Ponosno-zaničljivo je odšel po travnikih ob vodi. Ko svojega nasprotnika ni več videl, jo je zavil med olšje, ujel ondi v potoku malo postrv, jo čedno osnažil ter jo zavil v zeleno listje.

Okrog enajste ure ponoči je stopil Jurče iz svoje kočice ter pazno lezel iz vasi, da bi ga pač nihče ne videl. Tihotapil je čez Županov most ter zlezal tik Kotla na staro vrbo, ki je razprostirala svoje gosto vejevje nad vodo.

Med tem vejevjem je obtičal ter spustil vrvico s trnikom v vodo in sedel kakor lesen kip, da bi ga ne čutila riba, ki jo je hotel ujeti ponoči. S prečudno potrpežljivostjo je vlačil vrvico gor in dol. Luna je prilezla izza gore ter obsejala vodo in most. Jurčeta je bilo skoraj malo strah, ker, kakor vsa vas, je veroval tudi Koščakov Jurče, da prihaja v tihi noči pekla gospodar na Županov most in da šiva na držaju sedeč peklensko svojo obleko. Kadar je kdo prišel mimo, so ga čuli pogostoma, da je štrbunknil v vodo. Jurčeta je bilo torej strah in prav v resnici so se mu zaježili lasje na glavi, ko je ozrši se proti mostu tik držaja opazil slonečo črno osebo.

„Hudič!“ je zastokal.

A potolažil se je takoj. Z bistrimi svojimi pogledi se je prepričal, da to ni hudič, nego samo Kočarjev gospod. Tedaj pa je Jurče hudo zaklel.

„Sulca mi bo snedel! Kaj ga moti vrag sedaj po mostu!“

Ali Jurčetu je bila dana kmalu prilika opaziti, kako stoji stvar. Po stezi od Ramovša je prihitela tenka oseba, zavita v ruto, ter boječe stopala na most in sramežljivo obstala pred Kočarjevim.

„Kako, da te tako dolgo ni?“ je vprašal črnobradati. Povedala mu je, da mati ni hotela iti spat in da ni mogla prej uiti. Hodila sta po mostu, in Jurče je poslušal in čul vsako besedico. Čul je, kako ji je pravil, da jo bo v mesto vzal, da ji bo dajal gosposko obleko ter napravil iz nje, ne vem že kaj.

Dekle se je smejalo vmes, da se je čutilo, kako ji dobro dejo te laži.

„Ta revica mu res vse verjame!“ si je mislil Jurče ter jezno ovil vrvico trnika okrog roke, da bi mu ne odpadla v tem, ko je poslušal. Pri nas ni navada, da si dva pritiskata usta na lice, kadar se imata rada. Ali Kočarjev gospod je tisti večer vendar izrazil željo, naj mu Lenče pusti, da bi položil obrastla svoja usta na njeno lice. To se je pa Jurčetu zdelo tako

nespametno in smešno, da je hotel to „lizanje“ bolj natanko opazovati. Sklonil se je iz vejevja nad vodo, ali v istem trenutku — se je zasadil v globočini sulec na vabo ter, čuteč železo v svojem žrelu, butil po vodi navzdol. Vrvica se je napela, in Jurče je potoval z glavo naprej v Kotla vrtinec. Na vrbi se je lomila suhljad, in valovi so se zgrnili nad ubogim ribičem. Takoj ga je vrglo zopet na površino, in dobro je čul, kako je Lenče v tistem hipu vzkliknilo: „Jezus, Marija!“

Ko je Jurče zlezal na suho, sta bila onadva že izginila z mosta. Ali pozabil je njiju ter počasi vlekel vrvico k sebi. Pri tem pa je čutil, kako se je metal jetnik semtertja. Privlekel ga je k produ. Bil je velik, jako velik, in z repom je tolkel po vodi, da se je čulo, kakor bi tleskala široka deska po nji. To je bil zadnji sulec, ki se je ujel po naših vodah, da je kaj tehtal. Sedaj pa ti ribiči in ribarji že vse polove; vsaka šivanka je dobra, če se le dobi. In potlej naj se sulci zrede, če se morejo!

3.

Nimm dieses Leben nicht so ernst!
 Recht spasshaft ist's im allgemeinen . .
 Je besser du es kennen lernst,
 Je muntrer wird es dir erscheinen,
 Kein Drama ist's im grossen Stil —
 Wie du dir denkst — mit Schuld und Sühne,
 Es ist ein derbes Possenspiel
 Auf einer Dilettantenbühne. *Leuthold.*

Tivoli — beseda sladkega pomena! Kraj umazanega sladkorja, rumene kave in starega kruha — kdo te ne pozna v beli Ljubljani, kdo ne hrepeni po prijazni tvoji senci in po vitkih tvojih drevesih? Ali — bilo je pred dvajsetimi leti. Po Lattermannovem drevoredu se je izprehajala množica ljubljanske gospode. Po kostanjih so se oglašali vrabiči in grdo čivkali. Pod kostanji pa so sloneli raztrgani berači, kazali hrome svoje ude ter grdo kričali. Po peščeni poti so hodile ljubljanske gospodične, streljale z očmi po topničarskih uniformah ter govorile o plesih, o oblekah, o klavirjih in o solnčnikih štirioglatih, katere je bila ravno tedaj privlekla nevkusna moda v naše drevorede. Govorile so nemško, nekatere še celo angleško. Samo slovenska beseda se ni čula nikjer, ker pred dvajsetimi leti je bila pri nas angleščina mnogo potrebnejša od slovenščine.

Pod Švicarijo tik gradu so godli vojaki. Po bregu je sedelo zaljubljeno dijaštvo ter se kipeče oziralo po mladih dekletcih, ki so tičala

še skoraj v otroških oblekah. Ali z očmi je ta drobiž že koketno bliskal kakor razgaljeno oblečena, svojemu možu nezvesta gospa v salonu. Okrog godbe so stali častniki, mladi uradniki, učitelji in druge neoženjene take stvari. Vmes pa so se pojali psi, se klali ter grdo tulili.

Visoka, zelo zgovorna gospodična je stopala z mladim plemenitnikom gor in dol. Ves čas sta se smejala ter metala roke po zraku, kakor da bi ju razgovor črez vse mere navduševal. Pristopil sem bližje ter lazil za njima, da bi vsaj vedel, o čem taka dvojica govori.

„Jaz rajša počasi hodim kakor hitro!“ je dejala ona goreče.

„Jaz tudi, jaz tudi!“ je odgovoril gospod vitez.

„Jaz le malokdaj hitro hodim!“

„Jaz tudi, jaz tudi!“

„Samo, kadar sem v družbi, tedaj pa zopet rajša hitro hodim.“

„Jaz tudi, jaz tudi!“

Vrglo me je na stran. Ali onadva sta se še vedno smejala, in še vedno sta bila navdušena pri svojem razgovoru.

Za gradom pod grmičevjem je stala družba prav moderno opravljenih gospodov in nekaj vitkih dam, katere so opazovale mimogredoče. Dva velika psa sta slonela ob strani ter od golega dolgega časa odpirala žrelo. Družba le-tá

je bila prav glasna. Kar so si imeli povedati, so si kričali na ušesa, da se je čulo tisoč korakov daleč. To jo bilo ljubljansko plemenitaštvo!

Nekoliko streljajev od aristokracije je stalo drugo krdelce lično opravljenih gospodičev. Tudi ti so glasno govorili ter z redko predrznostjo gledali v obraze mimoidočemu ženstvu. Videti je bilo, da so hoteli po vsem posnemati sosednjo plemenitaško družbo. Kakor je prestavljajal nogo ta ali oni baron, si bil lahko prepričan, da jo bo po ravno istem zgledu takoj prestavil ta ali oni iz te glasne družbe. Velikanske šestice krog ušes so pričale, da je bil to aristokratični naraščaj bogatih ljubljanskih meščanov, ali pa nemških ljubljanskih uradnikov.

Tedaj se je prikazal okrog ogla moj prijatelj Janez Zimovič. Žareče svoje oči je metal po ženstvu, kakor ris z veje, če se mu približuje srna. Skoraj vsak mesec se je rodila v njem nova ljubezen, in srce njegovo je bilo kakor travnik, na katerem se je ljubezni cvetje na leto vsaj štirikrat kosilo. Prijel sem ga za suho podpazduho, in počasi sva odšla po poti navzgor proti Švicariji, da bi si ondi pokvarila želodce s slabim in kalnim pivom. Sedla sva k mizi. Pred nama se je dvigalo zeleno drevje, in zapadajoče solnce je izkušalo tu in tam s svojimi žarki predreti vejevje. Včasih je prilezel

kakov žarek do najine mize ter se vsilil v kupo grenke pijače. Ali takoj je izginil, kakor bi se bil ustrašil tekočine, v kateri se je hotel razširiti. Iz globočine so prihajali godbe zamolkli glasovi, in občinstvo okrog naju je šumelo, kakor šumé čebele v panju. Tik naju pri sosednji mizi je sedela že bolj jesenska gospa in kup različnolasih otrok okrog nje. Pri nji pa je sedel stari soprog, sladko se smejal ter venomer govoril in silil vanjo. Ali ona se je sedaj obrnila v stran, odprla rdeča usta ter iz dna svoje duše prav odkritosrčno zdihnila, kakor bi hotela reči, da pač ni dolgočasnejše družbe od starega zakonskega moža.

„Kaj ti je?“ je vprašal skrbno zakonski ta nesrečnež.

„Ne vem. Skoraj sem se malo prehladila.“

„Prehladila! Čaj moraš piti, čaj!“ In takoj je letel v kuhinjo ter naročil gorke pijače. Povrnivši se je opazil pri svoji ženici mladega kavalirja; nji pa je sijalo solnce z obraza.

„Ni treba čaja, predragi! Sedaj mi je bolje,“ je šepetala veselo. In zopet je odhitel v kuhinjo, da niso pripravili čaja za njo, ki jo je ozdravil mladi kavalir. Ali to vse se je godilo pred dvajsetimi leti!

Prisedla sta k nama tudi Franjo Smola in pa Anžè Kovačev: prvi je pel pri vsaki priliki in nepriliki: „He, juhe, na planin'ci fletno je!“

— drugi pa je neizmerno slabo tarokiral, a vendar bil prepričan, da ga na svetu ni spretnjšega kvartopirca od njega. Prišel je tudi Tonče Digo, tisti, ki so ga vedno zobje boleli, in ki je zategadelj vedno tako grdo gledal kot zmaj pod svetim Mihaelom. Končno je prilezel tudi profesor Kočarjev gospod. Le-tá je sedaj že davno mrtev. Oženil se je v Nemcih, in njega otroci letajo okrog in niti besedice slovenske ne umejo. Tako je bilo pred dvajsetimi leti! Sedeli smo, pili kavo in pivo ter sodili o ženskah: koliko bo imela le-tá dote; kako se oni slabo poda klobuk; kako je le-tá grozovito prevezana črez pas; kolikšno nogo ima ona; kako srdito gleda ona „gospodična z dežele“, če se ji malo pogleda v obraz itd.

„Kako, da ne zahajaš več domov, Tine?“ sem vprašal Kočarjevega.

„Zakaj ne zahajam več domov?“ je odgovoril kislo. „Vidite, nekdam sem pogladil lice mlademu dekletu in sedaj mi visi na vratu ter hoče po vsej sili, naj jo vzamem, ha-ha!“

Tudi družba se je smejala.

„Sedaj mi še v mestu ne privošči miru. Pisari mi!“

„Piše ti!“ je vpil Janez Zimovič. „Na dan s pismom!“

„Pokaži, pokaži!“ je kričal tudi Franjo Smola. Oni je privlekel iz žepa zamazano pismo

ter ga oddal kričečemu Smoli. Le-tá pa je pričel ironično-patetično čitati:

„Preljubeznivi moj! Z žalostnim srcem vzamem pero v svojo roko, da ti napišem par besedic o svoji ljubezni. S peresom mi ni mogoče popisati. Ali tudi besedic nimam, da ti povem ljubezen, ki zate gori v meni. Ker srce mi tako pravi, da ni drugega ljubega zame na tem svetu. Polna sem veselja, kadar se spominjam tvojega glasu, in umreti bi morala, če bi me ti več rad imeti ne hotel. Nikar me ne varaj! Ko bi me pa hotel, povej mi poprej, da bom vsaj malo pripravljena. Prosim te, odpiši hitro, da bolj natanko vem, če me imaš še rad. Prosim te, naj skrito ostane, ker nihče ne ve, da jaz tebi pismo pišem. Sedaj te pa presrčno pozdravljam ter ti podajem roko čez hribe in doline, in želim biti — ako je mogoče in ako je tebi ljubo — Tvoja zvesta L. S. — Prosim te še, ako je tvoja volja, pošlji mi tiste bukve, ki se imenujejo Glasnik. Tvoja zvesta L. S.“

„Vidite, take težave imam!“ In Kočarjev Tine je naslonil glavo na roko ter se zaspano oziral po šumeči družbi okrog sebe. Med nami pa je bil smeh hipoma potihnil in občutke smo imeli, kakor bi čuli zadnje zdihe umirajočega človeškega srca.

4.

Sad je bil dozorel na veji in rumena pšenica je bila tudi že davno spravljena v shrambe. Včasih smo opazovali visoko pod nebom žrjave, ki so svoj triogelnik potiskali proti jugu. Po deblih je lazil drobni plezavček ter gonil svoj jesensko-tožni: čerí, čerí!

Tiste jesenske dni se je bil zopet pripeljal v vas Kočarjev gospod. S sabo je vodil tenko žensko v gosposki obleki. In če je hotela govoriti s Kočarjevimi, ni mogla, ker ni umela našega domačega jezika. Po vsej dolini sta lazila ter pregledavala kraj in kraje. Prišla sta nekodaj tudi pred Ramovša, od koder se vidi po dolgi dolini in daleč po vodi, ki teče po naši dolini.

Lenče se je bilo nekako čudno posušilo, kakor roža, če ji vode ne prilivaš. Na klopi pred hišo je presedevala solnčnate dneve in bila tako slabotna, da ni mogla več delati. Izpred Ramovša je gledal torej s tujko, ki jo je bil vzela za svojo ženo, v domači svet pod sabo. Opazivši dekleta na klopi je dobil nekoliko krvi v lice. Povesila je blede obraz ter mečkala beli predpasnik med koščenimi svojimi prsti.

„Lenče!“ je izpregovoril hladno. „Zopet sem doma!“

Počasi je dvignila trepalnice ter obrnila proti njemu solzno oko.

„Ali res!“ je zdihnila.

„Poglej, to je moja žena!“

Obrnila je solzni pogled proti gosposki ženski, ki je z zadovoljnim obrazom ostala pri strani.

„Ali res!“

„Pred šestimi meseci sva se vzela.“

„Ali res!“

Ko sta se potem onadva skrila za ogel hiše, se je ta pretresla in sklonila po klopi ter točila solze, ki so kakor srčna kri izvirale iz nesrečnega srca. Zvečer ji je zavrela kri po telesu, in bledla je in kričala, da ji glava gori. Proti jutru, ko so domači zaspali, je vstala iz postelje ter ušla iz hiše. Potem pa so jo dobili v vodi.

Nihče ni prav vedel, kaj jo je gnalo v smrt. Šimen Godec, ki je zagovarjal bolno živino po pogorju, je izpregovoril v nedeljo pred deseto mašo, ko smo stali pred cerkvijo, takole: „Ha! Kaj ji je bilo? Kaj ji je bilo! To je lehkà stvar! Jaz pa dobro vem, kaj ji je bilo. Slaba kri v telesu se ji je strdila; iz zgorajšnjega telesa pa je udarila mrzlica. Pri tem pa ji je gotovo tudi srčna mrenica nekoliko zatekla in žolč se ji je izlil po vseh žilah in tudi jetra so se ga napila. Da so se pljuča vnela in da je potem vse vrelo po nji kakor v loncu, stoječem ves dan pri ognju, to vse je tako gotovo kot amen v očenašu. Vidite, to ji je bilo! Da so mene poklicali, bi bil

zvrnil na njo kake štiri škafe vode (ki bi bili pogasili ogenj v nji), ali pa bi ji bil zagovoril, kar včasih prav dobro pomaga. No, pa takrat, kadar je sila, se ne spominjate človeka. Zategadelj pa umirate kakor muhe pred zimo. Prav vam je!“

X.

Posavčeva črešnja.

1.

Preprosta dogodba je, ali resnična.

Ko je Posavčev Jakob na ljubljanskem gradu na straži stal, je mrgolelo po mrzlem zraku vse polno sneženih zvezdic. In te so padale in padale na bregove in hribe naokrog ter jih zavijale v belo odejo. Jakoba je bridko zeblo in prav milo se mu je storilo pri srcu, ko je obrnil pogled po mrgolečem zraku proti domačemu pogorju, kjer je danes brez dvojbe tudi snežilo in kamor niti z očesom ni mogel doseči, ker so snežene megle preprezale čez in čez temno obnebje.

„Zima je,“ si je mislil Jakob, „in bogve, če bo kaj polomilo našo črešnjo - črnico. Da bi le o pravem času otresali!“

V hipu se je z vso živostjo spominjal črešnje domače. Stala je visoko na zelenem holmu ter

bila visoka kakor mali zvonik pri pogorski podružni cerkvi. Deblo ji je bilo razpokano, in spomladi se je lubje lupilo ž njega, da ga ni bilo skoraj celega mesta. Ali vsako pomlad se je naša črnja pokrila s cvetjem, in vsaka najmanjša vejica je nosila belo oblačilce, stkano iz golih cvetov. Iz dalje se je gledala kakor s snegom pokrit snežnikov vrh. Ko pa je prišel sveti Vrban, tedaj se je pokrilo vse vejevje s črnim sadom, da je kar vse viselo in da so vrabiči, kosi, vrane in drugi taki krilati in pojoči kruhoborci prišumeli od vseh strani ter oključali in obrali v družbi z brenčečimi sršeni in osami sladke črnice. Pa še mnogo jih je ostajalo, da so se jih obilokrat nazobali pod Posavčevo streho ter jih še nekaj naložili na lesu, da so se nasušile za bolnike, ki radi pijo sladko črešnjevo vodo.

Tega blagoslovljenega drevesa se je spominjal tistega večera Posavčev Jaka, in pred očmi mu je v trenutku stala črešnja-črnica in vse veje so bile v cvetju in v cvetju so se oglašali strnadi, pinoži in drobne sinice in drugi taki krilati in pojoči skledolizniki, komaj pričakujoč, da bi iz cvetja postali sočni, sladki sadovi. Tudi tisti dan, ko je bil Jaka poklican v cesarsko vojsko, je cvela črešnja, in on sam je nosil na svojem klobuku cvetočo njeno vejico. Ko je s tovariši korakal po beli cesti proti

belemu mestu, je točil nekaj časa solze, nekaj časa pa ukal. Govoril je, da gre rad na vojsko (in tu je glasno zaukal), pri srcu si je pa mislil, da je krasneje umreti pod domačo cvetočo črešnjo kot pa na krvavem bojnem polju (in tu se je zajokal skrivoma, da ga nihče videl ni). Cvetočo črešnjevo vejico pa mu je bila dala pri slovesu sosedova Marijanica, ki je bila „njegova“. In na to svoje dekle je še večkrat mislil kot na črešnjo-črnico. In prav je bilo tako: drevo je cvelo samo enkrat na leto, Marijanica pa je nosila dan in dan najkrasnejši cvet na svojem licu, ki se niti tedaj ni posušil, če je sneg zapadel zemljo in drevje.

Tudi na to dekle je mislil Jaka tisti večer. Pod črešnjo-črnico sta stala in slovo sta jemala.

„Ali boš zmeraj moja ostala? Tudi potlej, ko bom v vojski?“ jo je vprašal in solza mu je silila v oko.

„Prav zmeraj!“ je odgovorila in odlomila bele cvetove, da jih je dejal za klobuk nji v spomin.

Na vse to je mislil naš Jaka tisti večer.

„Mraz je res! Pa to nič ne de, pride zopet pomlad. Naša črnica bo belo cvela, in jaz bom ob luni zahajal pod dekletovo okno.“

* * *

Prišel je sveti Vrban. In Jakobu so rekli, da gre lahko iz službe cesarske. Domov ni pisal ne poročil. Prav kakor bi ga bila sapa prinesla črez gorovje, je došel k domačemu selišču, ko je ravno poldne zvonilo v tankem zvoniku, da je mogočno bučalo med hribovjem. Spehan in utrujen je bil, a vendar mu je srce od veselja utripalo, ko se je z zelenega holma za očetovo hišo oziral po globoki dolini, kjer je pod solncem pekočim mrgolela krajina. Po njivah in travnikih ni bilo videti delavca: vse je bilo odhitelo k jedi v hiše.

Tik njega se je dvigala stara mu znanka, črešnja-črnica, in v resnici je bila črna, kakor bi jo bil gospod nebeški oče polil s črnilom, od vrha do tal. Sad pri sadu je čepel na vejicah, in sršeni in drugi krilati skledolizniki so se tu gostili, da je kar vse šumelo po zraku od samega brenčanja.

„Doma tako niso kuhali zame. Črnice pa tudi niso slaba južina!“ In Jakopè je ročno splezal na črešnjo-črnico. Pomagal si je do najvišjega vrha in pričel ondi zobati kakor škorec, ki je stradal mesec dni. Ko je tako v zračnem vrhu sedel in se mu je od vseh strani nasproti smejal črni sad, se je polastila Jakopeta prečudna zadovoljnost. Kamor je obrnil pogled, povsod se je raztezalo zeleno hribovje, in ondi proti jugu se je dvigal sivi Blegaš, prav kakor

velikansko-orjaška cerkev. Tik njega se je šopiril mali Koprivnik s svojo velblodovi grbi podobno goličavo, in Mladi vrh in Stari vrh sta se naslanjala nanj z ostro zavitimi vrhovi. Na vse pa je razlivalo solnce rožnate svoje žarke, in modro nebo se je okvirilo nad razgreto krajino. Najrajše pa je počivalo našega znanca oko na beli sosedovi hiši, ki je ravno onkraj čepela v bregu.

„Marijanica, ali si doma?“ — Jakopè je v svoji sreči, ker druge družbe ni imel, pričel sam s sabo govoriti. „Kar vidim jo, kako v belih rokavcih leta okrog ognjišča in name misli.“

Tu je zaukal od same radosti, da se je razlegalo po dolu.

„Oče mi mora sedaj vse izročiti, in ženil se bom in žensko bom imel, da nima cesar lepše! Delal bom, da bo kar vse pokalo. Dekle bo dobra gospodinja in vsak krajcar bo pod palcem tiščala. Najprej bom popravil streho. Tam nad hlevom se je preglodala, in pišejo mi, da teče v seno. Tudi hišo bom pobelil, in okrog oken mi mora napraviti Štefnjak z rdečo barvo rdeče okvire. Nekaj dote bo imela, to je ena, in nekaj dolga bova plačala, to je druga. V logu na dolgo njivo bom sejal pšenico, in tisto krivorepko bom posekal, da ne bo delala sence. Vina ne bom pil in v pivnice ne zahajal. Pač pa bom vsako nedeljo sedel na vrtu, in zraven

mene bo sedela Marijanica in pestovala bo. Hoj, hoj! To bo življenje!“

Še dalje bi bil Jakopè moževal sam s sabo, da ga niso premotili godci, ki so spodaj v dolu prav živahno in prav okroglo piskali na svoje piščali.

„Ta je lepa! Ženijo se nekje. Danes bom še plesal. Hola, hopsasa!“

In Jakopè je še z večjo slastjo zobal črnice.

„Hej, Posavec, pa si visoko zlezel! Zoblješ jih, he? So sladke, he?“

S temi besedami se je oglasil pod Jakopetom na poti Jurčkov Blaže. Iz mlina je sopel in težak meh je nosil na hrbtu. S tem se je sedaj oprl na plot pri stezi ter menil, da tiči v vrhu črešnje njegov znanec, stari Posavec.

„Da bi te v trebuhu ne vilo, Posavec! Prestari smo za tako jed. Ali pečke požiraš? Nikar jih, če naj se ti dobro svetuje. Slišiš, kako jih drobe okrogle in polke? Če bi tvoj Jakopè to vedel, da se mu danes Marijanica moži, temu bi ne bilo prav. Ženska je hudičeva mati, naj je stara ali mlada. Jezus Marija!“

Jakopetu se je pri tem govoričenju storilo vse črno pred pogledom, in dolina in hribovje sta zaplesala okrog njega. In bilo mu je, kakor bi mu bili oster nož porinili v srce, kjer je še ravnokar kraljevala gola sreča. Zdrknil je z vrha, kjer je sedel, in potem se je lovil po vejevju

ter grabil s prsti po listju, ki ga pa v padcu ni moglo vzdržati. Blažè je klical Jezusa in Marijo in vse svetnike na pomoč. A ni ga bilo, ki naj bi pomagal: oni je končno treščil z vso težo na zemljo ter brez zavesti obležal na mestu. Prihiteli so domači ter ga odnesli v hišo in ga položili na ležišče toge, bridkosti in bolečin.

Tam v bregu pri sosedovih pa so piskali godci, in svatje so se sukali in bili so dobre volje. Najboljše volje pa je bila nevesta, ki je v svilnati, rožnati rutici sedela za mizo in zaljubljeno gledala v ženina ter mu včasih na uho zašepetala: „Sedaj bom tvoja, samo tvoja!“

Jakob je ozdravel: polomil si je bil obe noge, in potem mu jih niso mogli več uravnati, da je ostal hrom vse svoje dni. Črešenj-črnic ni pokusil nikdar več in tudi ženske ni pogledal več.

Drevo črešnjo-črnico pa je pustil rasti, kakor je to hotel ljubi Bog. Nikdar ni légal pod njeno senco in nikdar se ni menil za sladki njen sad. A tudi nikdar ji ni gnojil jeseni, nikdar ji ni otrebil listja, če so se gosenice vgnezdile v njem, in ne vejevja, če se je južnega snega nabralo na njem. Veje so se lomile in vrhovi so se sušili. Končno se je oglasil čez noč ta ali oni gostač, ki mu je v zimi nedostajalo kurjave, in odsekal je vejo ali vrh. Nekdaj v pomladanski noči pa je vihar podrl na zemljo

staro deblo, in dandanes ni sledu o njem. Da bi ne živel še Posavčev Jakopè ter se s kručljivo svojo nogo ne gugal po bregovih, ne govoril bi nihče o Posavčevi črešnjí-črnici.

Jurčkov Blažè ga včasih tolaži: „Le pozabi, le pozabi! Ženska je hudičeva mati, naj je stara, naj je mlada.“

Ali Jakopè ne more pozabiti, in dostikrat se mu stiska srce, če pogleda na sosedov vrt, kjer se pojajo rdečelični otroci; pri njem pa je vse samotno in tiho.

XI.

Šarevčeva sliva.

Kaj je revno življenje? Bogataš in berač, oba odgovorjata drugače na to vprašanje; ali oba sta preverjena, da jima je živeti revno življenje. Toliko pa je gotovo, da siromašnejšega življenja ni bilo, nego ga je imela Šarevčeva Meta. Bog ji daj dobro!

Bili so pridni ljudje. Delali so od zore do mraka in slabo in malo jedli pri tem. Dolga niso imeli, in nihče jih ni preganjal s tožbami in biriškimi spisi. Bilo je dosti otrok. In ko je stari Šarevec ležal na smrtni postelji, je dejal možem, ko jih je bil poklical k svoji poslednji volji: „Imetje se bo razbilo, dosti je otrok; če

bi dal vse enemu, bi shajal za silo, prav za silo. Če pa dam vsakemu nekaj, bo imel vsak malo, prav malo. Dekle je grdo in snubača ne bo. Naj ima sto goldinarjev, in tista sliva na oglu hiše je tudi njena. Ta sliva je njena! O moj preljubi Ježeš Krišč, da le ne bi beračili. Težko sem živel, ali pošteno.“

In ko so mu prižgali rdečo svečo od Božje gospe matere s svetih Višarij in so žena in otroci krog revnega ležišča točili solze, ko mu je že smrtni pot rosil čelo ter se mu je motni pogled zibal črez visoko gorovje življenja v tisto široširno ravan, kjer kraljujeta večnost in preljubi Bog, kjer ne cveto tožne cvetice bridkosti, težav in stradanja, kakor jih je stari bolnik v življenju s polno pestjo trgal — takrat se je zdramil še zadnji hip, pogledal po otrocih in zdihnil: „Toliko glejte, da beračili ne boste! Meta, sliva je tvoja, za poboljšek jo imej! Pa nikar beračiti, ker ste imeli poštenega očeta.“

To rekši se je obrnil k steni ter se lehno zazibal na perotih smrti v brezkončno morje brezkončne večnosti.

1.

Šarevčevo slivo je poznala vsa vas. In posebno dobro smo jo poznali mi vaški otročaji, ki smo skrivoma prihajali, da bi jo malo oklatili, kadar je bila polna sladkega sadeža. Ali nič

nismo opravili. Kadar so dozorevale slive na oglu domače hiše, takrat se Meta ponoči niti spati ni upala. Kot jastreb je čuvala drevo, da ni prišel kak sladkosneden tat, ki bi bil veje v temi obral. Pričetkoma se je včasih priplazil ta ali oni otročaj, da bi se sliv kradoma do sitega napasel. A če je najbolje menil, da ga ne vidi drugo nego božje oko, je prižvižgal dolgi brezovec nanj, da se je tuleč splazil z drevesa in je oddirjal, kot bi ga bilo opikalo polno sršenovo gnezdo. Nikdar ni več prišel.

Še dobro se spominjam, kako je lazila Šarevčeva Meta okrog. Obraza je bila prav grdega in v resnici se ni oglasil snubač, ki bi jo bil hotel v zakon vzeti. Od soseda do soseda so se hčere možile, a Šarevčeva je ostala samica. Pa saj se tudi ni menila za snubača; njena edina skrb je bila, da bi kaj dela dobila. Kadar ni bilo snega, je zahajala k bogatinom na delo ter se tako v potu svojega obraza preživljala. Pozimi pa se je preredila skoraj s samo vodo in kruhom, ki si ga je bila nasušila poleti.

Lehko se reče, da so jo očetove besede, naj v starosti ne berači, spremljevale povsod in po vseh potih. Še celo v sanjah se je gledala, kako stara in bolna prosjači od hiše do hiše in kako jo ljudje zasramujejo, češ: Šarevčeva si, in vendar si upaš beračiti! Prebudila se je in kakor plaha srna je planila k strešnemu

tramu, kjer je bila v ostrešno slamo skrila svojo doto, katero ji je bil brat v dobrem denarju izplačal. Zaradi tega denarja je živela v večnem strahu. In nekdanj se je domislila, da je vse izgubljeno, če bi bratova kočja pogorela in bi ona ne mogla rešiti svojega denarja. Za hišo je raztezal goli Kucelj široka svoja pleča proti nebu. Leskovo grmičevje in brinje mu je krilo skalnato orjaško telo, in prav malokdaj je zašel človek na njegove puste strmine. Tu sem je prišla Meta nekdanj v tihi noči in pod brinjem je zakopala svoj zaklad v hladno zemljo in z mahom ga je založila in si mesto prav dobro vtisnila v spomin. In ko je drugi dan suhljad pobiraje prišla na tisto mesto, je dobila takoj svoje brinje in zeleni mah, pod katerim je počivala sreča njene starosti. Tako je bilo vse v najlepšem redu, in Meta se je nekoliko oddehnila od svoje skrbi.

Potem pa so jo pričele moriti druge skrbi. Nekega dne ji je rekla prijateljica Kašpurjeva Mina: „Ali že veš, da te Videmski ne bodo več prosili na delo?“

Meti se je stemnilo pred očmi. Pri Videmskih je dobivala največ dela, in če je to hišo izgubila, potem je izgubila vse.

„Moj Bog, zakaj ne?“ je ječala.

„Pravijo, da preveč sneš; da druge izpodjedaš!“ se je smejala Mina.

Preprosila jih je, da je še smela prihajati na delo. Ali vi bi jo bili morali gledati, s kakim strahom je sedela od tedaj za mizo. Vsako žlico je pretehtavala, če ni preveč zajela; in kakor opazuje boječ zajec izpod brinja po sledu prihajajočega psa, tako je opazovala druge pri mizi, če se ji ne posmehujejo; če se jim ne zdi, da preveč je. Nikdar si ni upala več do sitega se najesti; in ker jo je bil Bog kaznoval z želodcem, ki ni hotel nikdar molčati, so oznanjali njeni pogledi večno lakot, in bila je tenka kot šiba-dobrovita, katera se tudi v najboljši zemlji ne more razviti, da bi bila debelejša od človeškega prsta. Pa je rajša stradala, nego da ji je bilo beračiti na stare dni.

Imela je samo eno veselje v letu, in to tedaj, kadar je njena sliva dobro obrodila. Od hiše do hiše je ponujala sočni sad in vse je spravila v denar, s katerim je pomnožila svoj zaklad na Kuclja zeleni strmini.

2.

Jug je oznanjal svoj prihod in njegovo bučanje je vihralo krog gorskih vrhov. Pozdravljali so ga gozdovi in klanjale so se mu skoraj do tal šibke breze, ki venčajo rjave senožeti rjave Pasje ravni. Ali mogočni jug je hitel vedno dalje proti severu in pred sabo je podil celo krdelo sivih oblakov, ki so sedaj zakrivali

luni prijazni obraz, sedaj zopet se stiskali v kot tik Gabrške gore, da je bilo vse jasno drugo nebo. Pod vročim poljubom južnega piša pa so se tajale ruše na materi zemlji, in povsod so hiteli hudourniki po jarkih v globoko nižino.

Ravno nad Šarevčevo hišo se je utrgal plaz in se z votlim donenjem usul po rebri navzdol, da se je majal mogočni Kucelj in da so se zibale kočice in kočice v znožju njegovem. Iz lahnega spanja se je prebudila Meta ter zaklicala proti Kašpurjevi Mini, s katero sta spali tisto noč skupaj pod Šarevčevo streho.

„Mina,“ je poklicala s tesnim srcem, „Mina, ali spiš?“

„Kaj bom spala, ko Bog zemljo podira to noč!“ je odgovorila Mina zaspano.

„Zdelo se mi je,“ je zdihnula ona, „kakor da bi mi bil kdo denar ukradel izpod brinja na Kuclju.“

„Kaj? Na Kuclju imaš denar?“ — Tu ni bila Mina nič več zaspana. — „Kje pa, kje pa? Povej vendar, kje pa?“

Meta pa je bila že davno poloblečena izginila s podstrešja in je v mračni noči hitela po Kuclju navzgor, da bi se uverila, je li njene starosti sreča še vedno varno spravljena pod mehkim mahovjem. V dolu je šumela reka, kakor bi se togotila od najbesnejšega srda, in proti zapadu so se bile nakopičile tolpe črnih

oblakov nad staro glavo staremu Blegašu. Iz teh oblakov je švignila sedaj in sedaj dolga strela, da se je zavlekla od Gorske cerkve tja do samotne Četene ravni. Takrat pa se je videlo vse pogorje v bleščečem požaru.

Meta je hitela dalje in dalje. Sapa se ji je lovila v tanko obleko in mraz ji je pretresal vsako koščico v revnem telesu. Vedno je hitela navpik in pred očmi ji je venomer stalo brinje in mah pod njim. Zavrteli so se ji možgani v zbegani glavi, ker se v krajini ni mogla več spoznati: dolga rjava črta se je vlekla od najvišjega vrha doli do belega proda, kjer se je penila razljučena Sora. Prst in kamenje je bilo zasulo grmičevje daleč naokrog ali ga pa s koreninami odneslo v globočino.

„Tu je moja brinja!“ je jeknila Meta radostno in se sklonila, da bi razmetala mehko prst; v smrtni grozi je zakričala: „Tat, tat!“

Izpod brinja je smuknil v resnici dolgouhi zajec in jo kakor blisk odpihal po melini. Meta pa je zaječala: „To ni moja brinja! Bil je samo zajec!“

Od grmiča do grmiča je hitela in z rokami brodila po razmočeni ruši, da ji je končno kri kapala od prstov. Strnadi in podgrivke so zapuščale svoja ležišča in z dolgozavlečenim čivkom odbegale v jutrnji mrak. Vse je ostalo brezuspešno! Pred bornim človeškim bitjem, ki je

tu klicalo Boga in vse svetnike na pomoč, je zaplesala krajina, kakor bi se bila napila najmočnejšega vina. Pred njenim pogledom je plesala reka, in plesale so še celo ognjene strele, ki so se spuščale temnemu Blegašu s temne brade. Ena misel se ji je polastila vse duše; denar ti je vzet, in sedaj boš morala beračiti, stradati in ljudi usmiljenja prositi na stare dni!

Onemogle so ji duha moči in noč naokrog se ji je vselila tudi v trpečo dušo. Vihteč roke je hitela proti dolu in zdihovala: „Sedaj ti ostane še samo sliva; če ti še to vzamejo, potem nimaš nič, prav nič na stare dni! Oj ti preljubi sveti Valentin z Jarčjega brda, ohrani mi vsaj slivo!“

Temo tiste noči je hotel uporabiti Kočarjev Blažè za svoje namene: prišel je s koškom in ostro brušeno koso na Fortunovo deteljišče. Nakosil si je bil že zelene detelje in že si je hotel košek napolniti ž njo, kar je ugledal belo žensko, ki je prihajala po Kuclju navzdol ter njemu — ponočnemu tatu — grozila z roko. Polastila se ga je silna stiska, popustil je košek in koso na deteljišču ter pobegnul domov — pod odejo. Košek in kosa pa sta ga potem spravila na loški grad, kjer je nekaj dni premišljeval o strahovih. Od tedaj je strašilo po Kuclju. Če je le šel pijanček ponoči mimo, je videl —

belo žensko, plavajočo po skalinah. Treznim ljudem pa se ni več prikazovala, in Kočarjev Blažè je bil prvi in zadnji, ki jo je videl.

3.

Jug je še neprestano bučal in vsakdo je bil vesel, če je ležal v gorki postelji.

„Mina!“ je zaklicala Meta, dospevši zopet pod streho. „Mina, denar so mi vzeli. In tako lepo sem ga bila skrila pod brinje!“

Tu se je čudno smejala.

„Sedaj mi hočejo še slivo vzeti, ali te mi ne bodo, ho-ho! Sama jo bom spravila.“

Lehnò se je smejala in si poiskala sekiro v kotu. Potem pa je odšla godrnjaje po temnih stopnicah. Mine je bilo strah in stisnila je glavo pod odejo: ni mogla zaspiti in ves čas je mislila samo na brinje po Kuclju.

Šarevec se je ravno v tistem hipu prebudil, in zdelo se mu je, da poje sekira na tnalu. Vstal je in pomolil glavo skozi tesno okno: „Meta, si ti?“

„Ne boste mi je vzeli ne, ho-ho!“

In zopet je pela sekira.

„Meta je!“ je dejal Šarevec svoji ženi „Drva cepi. Ta žival se bo tudi ugnala od samega dela!“

Zunaj je pela sekira neprestano. Končno se je nekaj z velikim hruščem podrlo.

„Skladalnica se ji je podrla!“ je govoril Šarevec sam pri sebi. „Ne vem, čemu ne spi, ko vendar še vse spi.“

Zaspal je.

Drugo jutro pa je ležala na tnalu posekana sliva in izpod njenega vejevja so izvlekli mrtvo človeško truplo. Bila je Meta z razbito glavo. Posekano deblo je bilo padlo na njo ter ji tako v resnici postalo „poboljšek“, da ji ni bilo treba beračiti v starosti.

To je bilo gotovo revno življenje!

XII.

Gričarjev Blažè.

Odkar sem ga poznal je bil revež. Če je še otročè v tenki srajčici boječe — kakor prepelica iz žita — prilezel na vas od očetove kočè, stoječe onkraj vode v bregu, ne da bi se z nami igral, pač pa, da bi izdaleč gledal, kako smo se igrali drugi otročaji — je nastal takoj hrup, in planili smo za njim, da je bliskoma pobegnil črez vodo ter kazal pri tem šibke svoje nožice, kakor dve iglici, premikajoč jih po melini proti domači koči.

Bila ga je čista in gola ponižnost: kar mu je ukazal oče, mu je bilo nad vse, in nikdar nismo pomnili, da bi bil Gričar kdaj pretepal

svojega sina zaradi nepokorščine. Očetna hiša se mu je zdela najlepša na božji zemlji; samo kadar je grmelo in treskalo, ko se je bal, da bi strela ne vžgala slamnatega domačega slemena, takrat si je včasih mislil, da je hiša na Vidmu skoraj lepša, to pa zlasti zategadelj, ker so imeli Videmski zeleno barvana okna, pri Gričarju pa ne.

Če ga je mati zmerjala, ali če smo otroci po vasi za njim kričali: „Sivec, sivec!“ (imel je dolgo časa skoraj čisto bele lasé), se je pripetilo, da je od maše gredoč prišel med tolpo jokati prav kakor otrok, dasi je bil že osemnajst let star. Ko je prišel z materjo prvič v Loko, je sédel od samega veselja k neznatnemu vodnjaku sredi nezatnega loškega trga, si ogledal umazana in nezatna poslopja, ki so bila vsa sezidana še za vlade freisinških škofov, tlesknil z rokami ter končno vzkliknil: „Mati, to so reči, to! V nebesih ne more biti lepše!“ Bil je takrat prvič v mestu in še dolgo časa pozneje je rad pripovedoval o loški krasoti. Pri tisti priliki se je tudi prvič do sitega najedel belega kruha, kar se je pozneje zgodilo samo še takrat, ko je žena legla v otroško posteljo in so mu sosedge prinesli pogačo v hišo.

Ne boste skoraj verjeli, da se je takšen mož, kakor je bil Gričarjev Blažè, tudi oženil. In vendar se je oženil in vzel je Četrtnikovo

Luco. Sam, seve, bi se nikdar ne bil upal ženske vprašati (in še celo ženske, ki je bila toliko starejša od njega), če ga hoče kaj rada imeti. Njemu se je sploh vedno zdelo, da sme človek na svetu rad imeti samo eno žensko, to je mater svojo, ki mu skuha kosilo in večerjo. Navzlic temu se je oženil z Luco, edino hčerjo starega Četrtnika. To pa se je zgodilo tako-le:

Gričarica in Četrtnik sta šla v nedeljo zjutraj od maše. In, da se ni tisto leto po žitih prikazalo prav obilo grašice, morda bi o Blažetu in Luci niti govorila ne bila.

„Dežja je premalo,“ je zatarnal Četrtnik, „in če ga ne bo, pojde vse po zlu. Da bi nam le pomagala Mati božja z Gore!“

„Ali imaš lepo pšenico letos?“ je vprašala na to Gričarica. „Kaj pa, je li kaj plevela vmes?“

„Grašice je vmes, kakor bi jo bil sam vrag po noči sejal, in snetiva je tudi. O moj Bog, na svetu je od dne do dne slabše. Hej, kaka žita smo imeli, ko je bil pri meni še moj oče gospodar! Hej, to ti pravim, Neža!“

„Ste pa morebiti premalo pleli?“ ga zavrne Neža Gričarica.

„Premalo!“ odgovori stari skoraj jezno. „Luca naša je plela, da sem mislil: saj bo pustila vse prste na njivi. Tako je plela! Toda če vrag rep svoj vmes vtakne, pa ti zraste grašica tudi na beli mizi sredi hiše.“

„Tvoja Luca je res pridna. Kar se tajiti ne dá, se ne taji, in lahko si je vesel.“

S tem mu je Neža v hipu potolažila jezo.

„Malo je takih! Vse ji bom dal, kar imam, da bo zlahka živela, zlahka in brez skrbi.“

Nato je mati Gričarica nekoliko pomolčala, potem pa posegla brez zamude vsej stvari do jedra ter dejala: „Veš kaj, daj jo Blažku mojemu. Dela rad, moli rad, sluša rad.“

„Čakaj no! Čakaj no!“ — se je zamislil starec. „Koliko mu boste pa dali?“

„Kakih petsto bo že imel.“

„Imel jih bo?“

„Prav gotovo jih bo imel!“

„Čakaj no! Čakaj no! Tu bi se pa dalo kaj napraviti. Hej, rečem ti!“

In napravilo se je. V tistih časih pa je imela Četrtnikova Luca — kdo je ni poznal, te hudobne ženske? — že štirideset let. Bila je tudi slepa na levem očesu, ker ga ji je bil s kamenom izbil na paši sosedov pastir. A hodila je kakor hodi belokrilata gos, izprehajajoča se po peščenem produ. Zala ni bila. Blaže pa jo je snubil brez pomiselka, meneč, da mora to tako biti, ker je ukazala mati. Če se je oče oženil, je moralo že prav biti, da so tudi njega silili k ženitvi, ker pri hiši doma ni mogel vedno ostati, ko se je vendar vedelo, da dobi kočo starejši brat. Skovala se je torej ženitev: Četrtnik

je izročil in prepisal hčeri Luci svoje posestvo. Gričar pa je odštel Blažetu petsto goldinarjev, katerih večjo polovico je takoj stari Četrtnik spravil za svoj „kos kruha“.

Ko so šli v cerkev, takrat so se hudomušni ljudje precej smejali. Posebno pa so se smejali nevesti, ko se je tik mladega ženina gugala ter bila takisto po gorjansko nališpana, da je od prvega do zadnjega traku vse kričalo na nji. Ni se prav do zadnjega zvedelo, na kaj je Blažè po poti v cerkev mislil. Na ženitovanjsko dobro pojedino, to je brez dvojbe gotovo! Ravno, ko je stopil črez cerkveni prag, se mu je pa prikazal nehote pred dušo Četrtnikov holm, kjer je rastlo precej mecesnov, vitkih, z zračnimi vejami, sredi mecesnov pa je kraljevala mogočna bukev, in divji golob je tako rad grulil na nji.

„Pod mecesni bom ležal,“ si je dejal Blažè sam pri sebi, „in v dolino bom gledal, in na belo cesto in na videmski zeleni travnik. Ta še tako slaba ne bo.“

A bila je slaba! Za hlapca je prišel k hiši in pehati se je moral kakor črna živina. Žena in stari sta vpila skoraj noč in dan nanj in ga priganjala, kakor priganja voznik konja, če vozi po klancu. Dobil je otročè, pa ga je takoj po porodu moral pokopati, in od tedaj ni bil več tako zadovoljen, kakor prejšnje dni. Bolelo ga je včasih srce, pa si je dejal: „Saj bi ne bil

imel nič dobrega na svetu; veliko bi mu tako ne mogel dati.“

Neko nedeljo popoldne — bila je ta nedelja zanj dan nesrečnega imena — je ležal na holmu v senci pod mecesni. Po cesti v dolini so hodili ljudje: pobožne ženice, mlada dekleta in tudi mladeniči, ki so sedaj in sedaj veselo zaukali. Vse je bilo veselo. Blažè pa se je čutil danes prav zapuščenega. Po mehkem mahu je raztezal ude svoje, lačen ni bil, a vendar ni bil srečen. Zdajci se od hiše oglasi stari Četrtnik: „No, lenoba! Ne greš slame rezat? Ali naj je narežem jaz, ki sem star in bolan? Vstani, lenoba!“

„Sem je že narezal, oče!“ odgovori Blažè pohlevno. „Za tri dni jo bo dosti.“

Stari odide, a zadovoljen ni bil: „Pa lèži, lenoba grda, če te ni sram, da morajo stari ljudje zate delati.“

Odrinil je v sobo — legel na peč na mehko vrečo in brez obotavljanja prav sladko zadremal.

„Danes bo dal vsaj mír!“ se oddahne Blažè, leže zopet znak na mah ter lovi s pogledom drobne kosce jasnega neba, ki so se tu in tam modrili izmed vejevja. Tu je prifrftala na vejico nad njim siva penica, malo zažvrgolela, raztegnila pepelnato krilce, potem pa srepo obrnila glavico proti hiši — in odhitela, kakor bi jo nesla sapa. Pri tleh iz zelenega grma je pokazala taščica rdečkasti vratak svoj, ga zavila dvakrat

in trikrat proti hiši in odrfrfrala iz mecesnovega gozdiča, kakor bi jastreb švigal za njo. Pri vrhu na mecesen je sedla pisana šoja, pogledala podse, pogledala pa tudi proti hiši, jezno zakričala, in ni je bilo več, kakor da se je raztopila v jasni zrak.

„Kaj jim je, da vse beži z mecesnov?“ se je vprašal Blažè. „Drugikrat so peli in frfetali nad mano, če sem tudi ležal tu spodaj.“

Kaj je bilo? Ondi pri vežnih vratih je stala gospodinja Luca, in zato se ni bilo čuditi, da so se oplašile ptice-pevke ter zbežale v prijaznejše kraje. Luca pa je gledala hudobno in s pogledom iskalá svojega moža. Opazivši ga zakriči: „Kaj boš ležal, lenoba lenasta! Kdo pa naj vode prinese?“

„Sem je že prinesel tri kablè, in za živino še posebej!“ odgovori Blažè krotko. Ona odide jezna in srdita: „Če te ni sram, da drugi delajo zate, le prespi na solncu vse dni!“ V hiši pa je legla za mizo, se obrnila v steno ter — vtem že tudi trdno zaspala.

Blažè je zopet legel na mah in hotel malo zadremati. Tu pa ga je motila sosedova Ančka, ki je ob vrvici privlekla staro kravo na pašo in jo pasla v obližju njegovem.

To dekle ni bilo Bog vedi kako zalo, a vendar je imelo obraz, ki se je lehkò pogledal, z veseljem pogledal. Mladost, rožna mladost je

sedela na tem obrazu, in to je vse kaj drugega kakor starost, jesenska starost.

Z materjo — vdovo — je bivala v leseni, napol podrti hiši; hudo revščino sta trli, ali vendar bili jezni na ves svet, kakor pravimo. Oče — Bolantačev Miha — je umrl v ječi, ker so ga bili obdolžili in obsodili, da je ukradel tele iz hleva. Nekaj let pozneje se je izkazalo, da je bil nedolžen, ali vendar je ta obsodba ostala na hiši. Zase so živeli in se radi prepirali z vsakim človekom; posebno hči je bila osorna in imela oster jezik v svoji oblasti, da se je bala pred njo še Lovričkova Marušica, ki je imela strupen jezik kakor verižasti gad zobe. Če drugače ni bilo, se je celo stepala, ako se ji je očitalo, da so ji bili očeta zaprli.

Ko je Blažè ugledal Ančeta, se je skoraj sramoval: morda je slišala, kako ga je žena zmerjala in kako je vpila nanj.

„Na mahu ležiš!“ ga je ogovorila. „Čakaj no, sedem k tebi, da bo kaj družčine; če se me ne bojiš, ti žalostni srakoper ti!“

Glasno se je zasmejala ter izpustila kravo, ki je takoj pričela muliti zeleno grmičevje, tresoč velika ušesa in sekajoč z dolgim repom po nadležnih muhah.

Ančè pa je prisedlo k Blažetu, ga pogledalo nagajivo enkrat in dvakrat, da je revežu zatrepetalo srce v prsih. Kaka je vendar bila razlika

med njenim obrazom in med obrazom njegove Luce, katerega se je še v sanjah bal, če se mu je prikazal. „Moj Bog,“ si je mislil, „saj ima ženska poseben obraz, in do danes tega še vedel nisem!“ Sedela je sklonjena na zelenih tleh ter si oberoč objemala kolena, tako da se ji je krilo nekoliko privzdignilo in da je zrla v svetlo solnce belo-nogavična, okrogla njena nožica. „Tukaj je pa res vse lepše, kakor pri moji Luci“ — je mislil Blažè dalje, in taka tema mu je prepregla dušo, tema, kakor bi večja na zemlji nastati ne mogla, če bi se vse skupaj, solnce, luna in zvezde, zdajci utrnilo z neba.

„So te li spet?“ je izpregovorila zbadljivo. „In ti si poslušal in trpel, kakor bi bil posekan hlod. Udari jo kdaj, če se trga nad teboj!“

Pri tem se je skoraj raztogotila in rjavo oko se ji je zablislilo, prav kakor sokoliču, ki je opazil svoj plen v zelenem žitu.

Kako je Blažetu dobro delo to sočutje!

„Vedno kričé,“ je odgovoril zamolklo, „in ničesar jim prav ne storim.“

„Le udari! Le udari!“ je hitela Anica. „Bodi gospodar!“ Odtrgala je z roko hrastičev vršiček in tolkla po tleh, da je listje letelo na vse strani.

„Vidiš, tako-le jo moraš sekati!“ In tolkla je še bolj vneto, dokler se ni veja raztepla.

„Slabo se mi godi, prav res slabo!“ je zdihoval Blažè.

Prav hudo ga je pogledala in zakričala: „Čemu pa si jo vzel, tako staro! Prav ti je!“

„Morda je res prestara!“ je zastokal Blažè na zelenem mahu.

To pa jo je docela razburilo.

„Če tega za gotovo ne veš, potem naj te Luca le pretepava! Vidiš, svoji kravi pravim tudi Luca! Hej, Luca!“ Pograbila je za vrv, vlekla kravo za sabo in se skrila za grmovjem. Tudi Blažè je odšel proti hiši in po glavi so mu rojile njene misli. Stopivši v vežo je moral že prenesti pravo ploho.

„Dolgo si spal, a jaz se mučim kot Bog na križu,“ se je togotil stari sedeč na ognjišču in velik kos kruha použivajoč.

„Bogve, kdaj te bo kaj sram! Star si že dosti!“ je pristavila žena Luca ter z veliko žlico lovila velike drobivce po veliki skledi, v katero je bila do vrha nalila rjave kave.

„Molčita že vendar!“ je odgovoril Blažè pogumno. „Do grla sem že sit vajinega večnega klepetanja!“

Zdaj je udarila strela v slamnato streho! Luca je treščila žlico po ognjišču in se takoj postavila pred svojega moža: „Jaz ti naj molčim, ko je vse moje, ko nič nimaš in si berač!“

Ko Blažè še ni izgubil srčnosti ter jo je še celo s pestjo precèj trdo pehnil od sebe, je pograbila bukov oklešček pri ognjišču in kakor

stepnik ga je omahala, da je bil zdajci ves krvav. Tudi stari ji je priskočil na pomoč, in združena sta ga popolnoma premagala, da se je moral vdati na milost in nemilost. Odslej je bil tepen skoraj vsak dan, in Ančetov svèt je bil najslabši, kar jih je Blažè kdaj poslušal v svojem življenju. S kostmi, ki so ga prav hudo bolele, in z mesom, ki se je črnilo pod udarci, je plačeval ta svèt mnogo, mnogo trdih dni.

Nekega jutra je sekal v gozdu staro smreko. Pot mu je lil po obrazu in vse telo ga je bolelo.

„Vprežen si,“ je začul glas za sabo, „in v jarem te je vteknila Luca, da vse poka!“

Obrnil se je in opazil svojo znanko. Ob smreki je slonela in zobala borovnice, katerih si je bila nabrala v predpasnik.

„Malo počij,“ je dostavila sočutno, „in nikar se ne pehaj za tuje ljudi, ki te težje gledajo, kakor ne vem kaj.“

Ko ji ničesar ne odgovori, ga vpraša ognjevito: „Ali si udaril? Kaj, ali si jo udaril?“

Kri je zalila lice Blažetu, spomnivšemu se, kako je bil sam tepen, ne da bi bil tepel on.

„Saj veš, da to nič ni, Ančè,“ je odgovoril rahlo, „takšne reči se ne smejo v hišo uvajati.“

„Ti revež ti! Ti revež ti! Da nimaš vendar čisto nič srčnosti!“ Hudobno se je smejala

in s prsti nosila borovnico za borovnico med bele zobe.

„Danes vem, da nisi še jedel“ — je pričela nekaj časa potem, — „na, jej! Žejen si gotovo tudi, ker tu blizu ni studenca.“

Stopila je k njemu ter mu razkrila pred obrazom predpasnik s temnomodrimi borovnicami.

„Jej, no, ti ne veš, koliko jih je letos.“

Lačen je bil, žejen je bil — in res je segel v predpasnik. Tistikrat se mu je storilo milo pri srcu, da imajo tuji ljudje več usmiljenja ž njim kakor njegovim. Lešnikom podobne debele solze so se mu vsule po obrazu in jokaje je izpregovoril: „Ti ne veš, Ančè, kako se mi godi, kako slabo se mi godi! In otrok mi je tudi umrl.“

In neprestano so mu suli lešniki po licu.

„Le ne jokaj nikar, Blažè, le ne!“ In takoj se je še Anici raztajalo srce, in ko se Blažè le ni mogel najokati, se mu je pridružila tudi ona. Zgrudila se je na tla in točila solze iz vse duše.

Ko sta si končno otrnila oči, je dejal Blažè: „Oj, kako bi bilo lepše, če bi bila ti moja žena, Ančè!“

Hitro se je vzdignila, da se je vse po zemlji usulo, kar je imela v predpasniku. Zardela je kakor mak v žitu, in odgovorila: „Vidiš, to je zdaj vse prepozno. Ne rečem, da bi te ne bila mogla rada imeti.“

S temi besedami je odhitela pod temačno smrečje. Blažè se je ojačil in hitel za njo. Ne ve se pa, ali jo je še uhitel tistega dne.

* * *

Imeli smo semenj v vasi, in pri Polonovcu se je trla soba od pivcev in takih ljudi, ki bi bili brez denarja radi kaj popili in pojedli. Muhov Janez si je bil izbral kot poleg peči in je mučil klarinet, pri njem pa je sedel še Zavrtarjev Tonče in je tlačil harmoniko v rokah. Oba sta napravljala godbo, da so se vaški psi zbirali pred Polonovcem, tuleč proti nebu, prav kakor da je napočil sodni dan. V hiši pa so plesali gorjanci in tolkli s petami ob podnice, da se je vse potresalo in da se je vzdigoval gost prah. Vse bi bil prenapolnil, da ni prišla včasih domača dekla ter metala iz velikega lonca vodo med plesavce, ne gledé, kam je padalo, ali na tla, ali pa na široka krila plesavk. Kričali so, si napivali, in vsi so bili prepričani, da lepšega življenja biti ne more, kakor so ga uživali tisti dan v zatohli in vroči pivski sobi.

Tudi Četrtnikova Luca je prišla s svojim možem. Prodala je bila prašička na sejmu in je sedaj nosila denar pri sebi. Ples je ljubila nad vse, in skoraj genljivo je bilo gledati, ko je lovila plesalcev, ki zanjo marali niso, ker je bila

stara in grda, ako se to sploh sme reči o kateri ženski. Z Blažetom sta sedela pri mizi in izdaleč zrla na plešoči svet sredi hiše.

„Še plesati se nisi naučil, grdoba!“ se je togotila nanj. „In vendar bi imela danes tako lep čas, in prostora je tudi dosti!“

„Bo že bolje! Bo že!“ je odgovoril Blažè, ki je na vse drugo prej mislil nego na ples.

„Hej, Blažè,“ je zakričal pijani Frjanček izpred Mosta, „pelji jo no plesat! Kaj se boš skrival, ko jo imaš, da je v devetih vaseh ni take!“

„Ali te še pretepa vsak dan?“ se je oglasil tudi Mihôlica izpod Skale. „Le počakaj, ko boš ti v njenih letih; jo boš tepel pa ti, to se reče, če ne boš takšen zajec kakor si danes!“

Blažè je molčal, Luca pa se je z vsem srcem poprijela Frjanca: „Pij, pij, Frjan, potem me pa pelji enkrat, da se malo zasučeva, ker sva bila prijatelja od mladih nog.“

„Ako boš dobro za vino plačala. sem pa že tak, da me ne bo sram, če se zasučeva.“

Takoj je izpil poln kozarec ter s hrbtom odrinil Blažeta, da je dobil prostor tik Luce, ki je potem vse popoldne dajala za vino katero je naš Frjanček tako zelo rad pil. Včasih sta tudi vstala in prav nerodno zaplesala; posebno smešno se je nosil plačani plesavec Frjan, pritiskajoč z vso gorečnostjo staro plesavko k sebi.

„Ne bodi jezen, sosed!“ se je opravičeval Blažetu. „Saj si tudi ti včasih pri sosedu izposodiš voliča, da moreš preorati njivo. Rajši pa še imam vola kakor tvojo Luco, ha-ha!“

„Pij no, pij no! Potlej pa zaplešiva še eno!“

Luca je vse pretrpela, samo da je imela stalnega plesavca.

Ko je bilo vse v najglasnejšem hrupu, v največjem veselju, se je priril v sobo stari Veharček, Štefan Veharček, ki so mu dejali tudi Sraka, kar pa ni rad slišal. Šival in krpal je po pogorju staro obleko in ljudi obiral. Vedno je imel polno torbo novic, katere je prodajal za vino, če jih je kdo hotel plačevati.

„Dobro se imate, ljudje božji! Juij!“

Obstal je sredi sobe in vzdigal šibka svoja stegenca.

„Imaš li kaj novic?“ je vprašal Miha izpod Skale: „Prej ne dobiš rdeče kaplje, dokler nam ne poveš kaj novega!“

„Če bi na tvoje čakal, potem bi danes ne vedel, kako se vino pije,“ se je zajezil Štefan. „No, pa je tu nekaj poštenih glav, nekaj mož, ki jih imam rad. Ali že veste?“

„Kaj? Kaj?“ je odgovorilo deset glasov.

„Dajte mi piti in potem vas še enkrat vprašam: ali že veste?“

Ponudilo se mu je zdajci deset kozarcev, toda Štefe je v svoji ponižnosti izpraznil samo

enega na zdravje vsem poštenim ljudem, ki za vino dajejo in vdovam in sirotam zasluženega plačila ne trgajo.

„Zdaj pa govôri!“ je rjul Miha izpod Skale.

„Šival sem pri Bolantačevih, pri tistih revah, pri tistih siromašnih ženskah. Snoči je tisto mlado, tisto Ančè, leglo na klop pri peči in prav hude bolečine je imelo. Sam Bog nebeški vedi, kje je to revišče izteknilo otroka, ko se vendar z nikomer menilo ni.“

Posebno ženske so v tistem trenutku pritisnile iz vseh kotov, in najprva Četrtnikova Luca, ki je takoj raztegnila široka usta ter izpregovorila hudobno: „Pri tisti hiši niso bili nikoli nič prida. Stari je kradel, kjer je mogel; in ko bi bili vi mene vprašali pred pol letom, povedala bi vam bila, da bo tako in nič drugače.“

„Luca, ti bi bila morala že vedeti!“ je odgovoril Štefe. „To pa še ni vse. Ravno ko je tu pri vas danes v vasi poldne zvonilo, je umrlo otroče, in umrla je tudi tista uboga živalca, ki ga je imela. Tako se mi je smilila, rečem vam, da sem se hitro spravil iz kočë in da še svojega plačila nisem čakal.“

„Kaj tisto!“ se je oglasila zopet Luca. „Bog že ve, kaj dela! Meni so ukradli korec s kablà, in dobro vem, da ga ni drugi izmeknil, kakor tisto dekle.“

„Tudi to še ni vse!“ je nadaljeval Štefe. „Kadar se je ta revna ženska v bolečinah mučila, ji ni dala miru stara Bolantačka. Vedeti je hotela, s kom se je pečala. To sem vam zavijal ušesa, da bi tudi slišal! Pa se je dolgo branila. Naposled — mislim, da so se ji takrat že nebesa odpirala in da je z enim očesom že gledala prestol Boga očeta — naposled pa je povedala. Vse je povedala. In ali veste, kdo se je štel za njenega?“

„Kdo? Kdo?“ je popraševala vsa družba in najglasneje Četrtnikova Luca.

„Oženjen človek, kakor gotovo je Bog v nebesih, oženjen človek!“

„Oženjen!“ se je zatogotila Luca. „Takšno grdobno bi pa morali vendar za pete na drevo obesiti! Kakor bi svoje žene ne imel!“

„Kdo je! Govôri že vendar!“ je vpil Frjan izpred Mosta.

„Povej ga!“ je silila Štefeta tudi Luca.

„Saj ga lahko povem!“ se je smejal Štefan. „Tam-le sedí, Luca, in tvoj je, Luca, tvoj Blažè je ta tiček, poglej ga no!“ Z dolgim koščenim prstom je pokazal na mesto, kjer je za mizo sedel mladi Četrtnik. Nastala je tihota, kakor v cerkvi; potem pa je napolnil sobo krik, grozen, nepopisen, kakor bi se trgale divje zverine. Ta krik je prihajal Luci iz grla, in že so ljudje menili prvi trenotek, da se zaduši.

Za mizo pa je vstal Blažè in se z bledim licem naslonil na zid. Krvavo je pogledal na vse strani, potem je hripavo zavpil: „Bila je moja, bila! Pustite me, pustite me!“

Luca je silila vanj. Prijel je steklenico na mizi ter jo treščil svoji ženi na glavo, da se je na drobne kosce razletela in da se je ženska nezavestna zgrudila. On pa je odrinil svoje sosedo in planil iz sobe.

Zunaj je bilo že mračno. Pobegnil je brez pokrivala na glavi po stezi proti Četrtniku, pestil roke in sam s sabo govoril, da je groza obhajala tiste, ki so ga srečavali. Luco pa so morali nesti proti domu, kjer je skoraj vso zimo hudo trpela in se togotila nad mladim svojim možem. Le-tá pa je bil izginil, in sploh so ljudje menili, da je zavoljo stare žene svoje pobegnil v Ameriko, kar se nam je zdelo prav pametno.

* * *

Prišla je cvetoča pomlad. Na Četrtnikovem holmu so cvele vijolice, in bukev se je bila zavila v tisto sočno, mlado zelenje, ki prihaja z vsako pomladjo. Pod njo v senci pa je ležal Štefè Veharček in premišljal, kako da ni ptic pevk v tem logu, katerih je prejšnja leta bilo vse živo. Samo vrane in kavke so imele svoje ženitve med rdeče cvetočimi mecesni. Zapihljal

je pomladanji veterc, in tedaj je na Štefeta padel črevelj, človeški črevelj! Štefè se je postavil na noge in pričel proti bukovim vejam kričati in zabavljati. Ondi pri vrhu je viselo nekaj črnega, ali odgovora ni bilo. Potem je Štefè sam splezal na drevo, kjer ga je sprejel nekak prav, prav čuden duh. Ali visoko ni plezal. Skoraj po vejah se je spustil nizdol ter pobegnil proti Četrtnikovi hiši. Tam se pa dolgo ni mogel zavesti, ali končno je vendarle povedal, da visé na Četrtnikovi bukvi kosti obešenega človeka. Tako je bilo. Po ostankih so spoznali, da je tu končal Blažè revno svoje življenje. Najbrž se je v strahu skril na drevo, v temni noči pa ga je znova prijel obup, in vse breme svoje revščine je vrgel od sebe tam gori v zračnem vrhu, odkoder je umirajoč še gledal v zorno, z mesečnimi žarki razsvetljeno domačo dolino.

Urednikove opombe.

Pričujoča izdaja Tavčarjevih zbranih spisov, izhajajoča v isti založbi kakor moja izdaja Jurčiča, je zasnovana v bistvu po istem edicijskem načrtu kakor izdaja Jurčičevih zbranih spisov (obrazloženem v I. zv. Jurčiča na str. 463—464). Samo da je ta izhajala dosedaj od zgoraj dol, torej v obratnem zapovrstnem redu, iz vzrokov, ki niso bili odvisni od urednika in so mu celo otežkočevali delo.

Ker so nekateri recenzenti povpraševali po vzrokih tega in takega izdajateljskega postopka, se mi zdi potrebno, da te vzroke s par besedami obrazložim.

Da je Tavčarjevo zbrano leposlovje pričelo izhajati l. 1921. s VI. zvezkom, vsebujočim zadnja dva proizvoda njegove pripovedne umetnosti („Cvetje v jeseni“ in „Visoško kroniko“), je bil za založništvo odločilen najprej ta vzrok, ker je pisatelj, takrat že neozdravljivo bolan in sluteč, da zori smrti, sam želel videti te dve svoji najljubši povesti v knjižni izdaji. In „Tiskovna zadruga“, kateri je pisatelj brezplačno prepustil svoje spise v izdajo, je uredniku izrazila željo, da bi rada napravila pisatelju to veselje, da mu ob praznovanju njegove sedemdesetletnice pokloni v posebni vezavi in s primernim posvetilom kot prvi zvezek nove izdaje njegovega življenjskega opusa baš te dve povesti. Kronološka ureditev izdaje pa je zahtevala, da je nosil ta zvezek številko VI. Da je za tem zvezkom izšel nato V. zvezek z romanom „Izza kongresa“, je odločila ta okoli-

ščina, ker imenovani roman dotlej še ni bil izšel v knjižni izdaji in je bil, raztresen v štirih letnikih „Lj. zvana“ (1905—1908), za čitateljstvo težko dostopen. K temu se je pridružil še knjigotržni ozir. Ostalo svoje leposlovje je bil namreč Tavčar povečini že sam izdal v petih zvezkih svojih „Povesti“ (1896—1902), katerih posamezni zvezki so se ob tistem času še dobili na knjižnem trgu, zaradi česar ni kazalo žuriti se ž njih ponatiski. — Ozir pietete do takrat še živečega avtorja, potem mnenje založništva, da čitateljem bolj ustreže, ako poprej izda ona dela, ki še niso bila izšla v priročni obliki knjige, in končno knjigotržni ozir, to so torej bili trije od urednika docela neodvisni vzroki, da je pričujoča izdaja Tavčarjevega leposlovja pričela izhajati s VI. zvezkom in se potem nadaljevala v obratnem redu, da se sedaj zaključuje s tem I. zvezkom.

Uredniku je ta način izhajanja povzročil mnogo-tero težavo osobito zategadelj, ker je pri tem in takem postopku v svojem uredniškem aparatu težko vzpostavljaj organsko rast pisatelja od začetniških poizkusov do njegovih najzrelejših stvari. V svojih uvodih se urednik zaradi tega ni mogel izogniti zlasti ponavljanjem, ki bi bila v poznejših zvezkih lahko večkrat odpadla, da se je urednik mogel sklicevati na uvode prvih zvezkov. Vendar mislim, da vsaj posamezen čitatelj tega ne bo tako občutil, ker je znano, da itak malokdo čita zbrane spise na en dušek.

Ker pričujoča izdaja ni namenjena v prvi vrsti učenjakom in literarno-zgodovinarskim specialistom, marveč inteligentnemu čitajočemu občinstvu, je izšla, podobno kakor Jurčičeva, v rahlo moderniziranem jeziku. Dr. Ivan Tavčar ni bil Fran Levstik ali Ivan Cankar v tem pogledu, da bi v svoji pisavi ne bil dopuščal urednikom izpreminjati mu jezik. Nasprotno: kakor je urednikom naših listov, v katerih je priobčeval svoje spise,

širokosrčno dovoljeval, da so mu korigirali pisavo, tako je tudi meni to izrečno dovolil. Zato sem to pisateljevo dovoljenje uporabljal v izdatni meri tembolj, ker so Tavčarjevi spisi nastali v obdobju dolgih petdesetih let, tekom katerih se je naš književni jezik močno izpreminjal in izboljševal. Samo v dveh primerih se mi je zdelo potrebno biti skop z moderniziranjem in uniformiranjem pisateljevega jezika. Prvič tam, kjer Tavčar v svojih značajevkah iz ljudskega življenja daje v njih nastopajočemu osebju na jezik dialektično pobarvano govorico svojih Poljancev, in pa tam, kjer avtor v nekaterih zgodovinarskih povestih arhaizira svojih junakov govorico in tudi svojo lastno pripovedno dikcijo. Občuten nedostatek našega literarnega jezika obstoji v tem, da mi Slovenci v resnih, iz ljudskega življenja zajetih delih težko uporabljamo dialekte, ki bi prostoljudske osebe delali veliko bolj žive in resnične, dočim nam za zgodovinarske povesti sploh nedostaja arhaičnega jezika. V tem oziru so drugi Slovani na boljšem. Merežkovskega Peter Veliki govori v tega pisatelja romanu in drami v cerkvenoruskem in kancelarnoruskem jeziku, ki se je v Petrovem času na Ruskem pisal in med izobraženci tudi govoril, Sienkiewiczovi in Jiráskovi zgodovinski junaki govore v jeziku istodobnih poljskih in čeških kronik in korespondenc, Reymontovi kmetje govore sočno in označujočo jih mazurščino, pravtako Roseggerjevi kmetje svojo zgornještajerščino in Hauptmannovi tkalci svoj nemški šlezijijski dialekt. Mi Slovenci dialektov in arhaičnega jezika še nimamo v svoji resni literaturi — v humoristični se uporabljajo narečja v tekoči publicistiki, humoresko o vitezu, zaprtem v ječo na Tranči, je pred leti napisal v arhaičnem jeziku Rado Murnik. Po vzgledu Jurčiča, ki je svojemu kmetiškem osebju v povestih, zajetih iz življenja dolenjskega kmeta, dajal na jezik v dikciji in besedju dolenjščino in s pomočjo Levstika

svojim staroslovanskim junakom v „Tugomerju“ ter „Metodu“ barval njih govor po staroslovansko, je postopal tudi Tavčar v „slikah z loškega pogorja“ in v povestih kronikarskega značaja. Te dikičije prstonarodnega in arhaičnega jezika se urednikova modernizacija ni kdovekaj dotikala.

V zvezkih I.—VI. je sedaj zbrana vsa Tavčarjeva beletristika. V urednikovem načrtu je vsaj še en zvezek, ki naj bi prinesel pisateljevo feljtonistiko, njegove literarne in glavne ter pomembne politične govore, kakor tudi one politične članke, ki so važni za karakteristiko Tavčarja kot politika in za zgodovino slovenske politike. V tem zadnjem zvezku naj bi dobilo mesta tudi nekaj važnejše avtorjeve literarne korespondence, zaključila pa naj bi ga podrobna biografija in sintetična literarna študija o njem.

Gospa Amalija. — Ta „noveleta“ je prvi Tavčarjev beletristični poizkus, ki ga je napisal kot novomeški četrtošolec l. 1867. O njenem postanku je sporočil sam drju. Izidorju Cankarju za njegove „Obiske“ (str. 141) naslednje: „V Novem mestu sem začel čitati nemške romane najnižje vrste. V nekem starem nemškem leposlovnem listu je izhajala — ne vem, ali v izvirniku ali v prevodu — povest, v kateri je nastopala vdova, neka madama, ki je vodila veliko trgovsko hišo v Smyrni in v katero je bil ves svet zaljubljen. Ta madama mi je silno ugajala. Če se prav spominjam, je žalostno poginila, in zategadelj se je še bolj priljubila mojemu srcu. Takrat sem imel prijatelja, četrtošolca Mohorčiča, ki je naš razred pregovoril, da smo izdajali svoj list. Mohorčič me je bodril, da naj za to imenitno glasilo kaj napišem. In res sem v teku enega meseca napisal nekako novelo, ki je pod imenom Madame Amalije zlezla v naše glasilo ter je mojim prijateljem, predvsem pa meni samemu, neizmerno ugajala. Ker mi je takrat maloazijska ma-

dama tičala še v vseh mislih, je jasno, da je bila moja madama z njo v najtesnejšem sorodstvu. Pozneje se je ta novela — ne spominjam se dobro, kje — vzela v tisk. Od takrat me je pisateljevanje imelo v kleščah, ker ga ni lepšega trenutka od tistega, ko se vidiš prvič tiskanega, in to že takrat, ko si „prvak“ v ponižnih šolskih klopeh!“ — Te pisateljeve memoarne podatke je treba samo v toliko popraviti, da je izšla „Madama Amalija“ (pod tem naslovom!) s podpisom „Emil Leon“ v Pajkovi mariborski „Zori“ IV. štev. 9—10 meseca maja 1875, torej razmerno pozno, ko je bil njen avtor že v zadnjem letu na univerzi in ko se je že od l. 1871. tiskal v „Slov. narodu“ in v imenovanem Pajkovem zabavniku.

V pisateljevi zapuščini se je ohranil prvi rokopisni koncept tega njegovega prvenca, poleg tega koncepta pa še en bolj definitivni zapis iz gimnazijskih let. Ker so za študij umetniškega tvorstva posebno začetki zanimivi, naj mi bo dovoljeno, ponatisniti tukaj začetek te „novelete“ po prvem konceptu in drugem zapisu. Od koncepta so se nam ohranile samo štiri strani. Na prvih dveh straneh rokopisa čitamo:

„Avrelija.

Izvirna noveleta.

Da, to so mi stari zidovi, zidovi gaberške graščine: z mahom obraščene skale, gotiška okna, i pa še le dolgočasni stolpiči! Prav tam v kotu čepi v dolini med gostim drevjem, brez leska i bleska, temnorujavo, melanholično, žalostno. Ali mir vlada tu povsod, i prečudna harmonija tihote obdaja kraj čez i čez i vtopi serce v čare starodavne. — Pa ne misli dragi bralec, gaberška graščina je brez krasote, brez lepotije! Stopi skozi visoke vrata i pogleduj njeno notrajnost, začuden bodeš stermel zbog njene notrajne krasote, veličastnih shramb

i stanic, i če stopiš še le v grajsko kapelico, slep bi moral biti, ako bi ne opazil njenih krasnih slik i bi jih zaničljivo prevzrl. Te krasotije toraj preglej i ljubil bo-deš pusto zidovje, pusto graščino, kakor sim je jest lju-bil! . . . Še le sedaj čutim to ljubezen, ko ti Avrelija že ne šetaš več po krasnih njenih sobanah! Nesrečna Avrelija!

Še mlad, še otrok sem bil i že sem ljubil strastno to zidovje, sam nejssem vedel, zakaj lazim le zmiraj k stari graščini, sam nejssem zapazil kako sem prišel tje-kaj, pri priči bil sem pri starem zidovji! Domu pridši me je skrbna mati vselej poprašala:

Kje si bil zopet, Janezek?

Pri starej graščini, mati.

Mati se je čudila i me božala, ter me gledala tako skerbno i ljubeznivo s svojimi očmi, da mi je veselja igralo serce. Oj imela je tako lepe oči!

Kako, da zmiraj tjekaj zahajaš ljubček?

Stara grašina je tako krasna, mati, zelo je imam rad!

Zopet se je smejala blaga žena i me poljubovala! —

Začel sem hoditi v šolo, a še zmiraj sem gorel za staro zidovje, tamkaj sem se učil, tamkaj sedal cel ljubi dan; ondi sem iskal ptičjih gnezdov, ondi naberal še zmeraj rudeče jagode i jih nosil ljubi materi! —

Mati, poprašam necega dne, kdo pa stanuje v tej graščini?

Nihče, ljubče, gospode, ampak star hud oskerbnik!

Alj še vedno sem ljubil staro graščino, čeravno nihče gospode ni stanoval v njej! —

Odmenil me je oče za učenje, dokončavši tedaj osmo leto mogel sem zapustiti prijazno vasico i joj — tudi staro graščino.

Jutri pojdeva Janezek! rekel mi je oče preden sem šel spat.

Jutri? pa vendar popoldne, sem ječal i solze so me zalile, celo noč sem jokal v postelji, šel sem zelo nerad v mesto. Jutro napoči, porabiti sem hotel še ostali čas, šel sem k staremu zidovji. Kako se mi je žalostno i temno zdelo, gledalo me je tako milo i začel sem plakati. Prehobil vso goščavico, vsak kotiček, kateri mi je bil prej drag, sem obiskal i — vedno plakal. Prišedši domu, pričakovala me je mati na vertu, bila je žalostna, tiho me objemala i jokala sva oba.

Oj mati stara graščina, nič več je ne bodem videl, stokal sem i skrival glavico na njenih persih.

Kaj pa, da je bodeš še, milče, i smejala se je mojej otročariji, zopet me poljubovala i gledala tako milo! Nikdar ne bodem pozabil njenega pogleda i imela je tako krasne oči!

Prišel sem v mesto v šolo, pozabil sem nekoliko domačijo, alj česar sem naj manj pozabil, bila je stara graščina! — Oče me je večkrat obiskal z veseljem sem ga sprejel i gotovo vselej vprašal:

Kaj pa kaj stara graščina oče? alj še stoji?

Alj resen mož me je karal zbog moje otročarije, pa ljubezni po starem zidovji ni mogel vkrotiti s svojo jezo. Prišle so perve počitnice, sedaj bodem zopet videl vas, mater i tudi graščino, rojilo mi je vedno po glavi, teško pričakoval ure odhoda i štel na perste dnove, ktere sem mogel še v pustem mestu prebiti. Zopet sem videl vas, zopet poljuboval mater i zerl v njene mile oči, alj starega zidovja tudi nejem pozabil. Obiskal sem ga koj prvi dan, i zopet so se mi smejali gotiška okna i na voglih stolpiči. Radosti sem jokal sprehajaje se zopet v prijetnej goščavici, tergal cvetke i jih prinesel materi, ktera me je serčno ljubila, bil sem njen ljubček, kar mi je dostikrat povedala, se veda oče ni smel slišati teh njenih besedi!“ —

Od tu dalje manjka konceptu par strani, potem sledi nadaljevanje: „Poglej! poglej, zakriči dete, pogle-

dam proti kraji, Avrelija je jezdila svojega ponija“ (str. 8 pričujoče izdaje.) Koncept se konča z zvršetkom drugega poglavja: „Kmalu me obiščita, dragi Ivan, šepnila je proti meni. Da, da, alj mogla bodeš zopet tako lepo gosti, rekla je Elizabeta. Madama se zasmejala i zginila v visokem portalu!“ — (Str. 10.)

Drugi zapis te „novelete“, ohranjen v pisateljevi zapuščini v celoti in v avtorjevi lastni mnogo skrbnejši, čeprav še šolarski pisavi, se začinja tako-le:

Madama Avrelija.

(Noveleta, spisal Ivan Podplegaški.)

1.

Gaberška graščina je že silo silo staro zidovje, z mahom obraščene skale, gotiška oknja i pa še le dolgočasni stolpiči na oglih, vse spričuje dostojno, da je videla še poprejšno stoletije. Pa nikari misliti, staro zidovije je brez pomenljive krasote! Stopi skozi visoke vrata, preglej notrajne naprave i začuden bodeš stermel nad veličastnimi shrambami i stanicami; če pa stopiš še le v grajsko kapelico, slep moral bi biti, ako ne opaziš umetnih slik na stenah. Po širnem poslopiju vlada tihota, kakor iz daljine začuje tvoje uho petje malih ptic, ki žvergolijo v goščavici, katera Gaberk obdaja, ter ga razun visoke strehe iz dalje prikriva očem. Vse leto ganilo ti bode sercè, draga ti bode pusta zidina, zelo težko se bodeš ločil od nje! —

Še otrok sem bil, i že sem ljubil strastno stari Gaberk, sam nejsem vedel, zakaj lazim le zmiraj k graščini, v hipu bil sem v goščavici pred njo, ondi sem sedel uro za uro, ter gledal po grajskih strehah, oknih i zidovji.

Domu prišedši me je skerbna mati vselej popraševala:

„Kje si bil zopet, Janezek?“

„Pri starej graščini mati.“

Čudila se je potem, me božala, ter me gledala tako skerbno i ljubeznjivo sè svojimi očmi, da mi je veselja igralo mlado serce. Imela je prav lepe, globoko modre očesi!

„Kako, da zmiraj tjekaj zahajaš, ljubček?“

„Oj stara graščina se mi tako, tako krasna zdi, mati!“

Zopet se je smijala. Začel sem hoditi v šolo, a še zmiraj sem gorel za staro zidovije. Tamo sem se učil, tamo sedel celi ljubi dan božji; ondi iskal ptičja gnezda, nabiral rudečih jagod, ter jih prinašal domu.

„Mati, poprašam necega dne, kdo pa stanuje v grajskih sobanah?“

„Razun starega oskerbnika, nihče ne.“

Ali še vedno sem čisljal staro zidovije, deslih ni prebivala v njegovih stanicah žlahtna gospoda.

Prišel pa je čas, ko sem se moral ločiti od priljubljene domačije. Moral sem v glavno mesto v šolo, dokončavši ravno osmo leto.

Celo noč pred tužnim dnevom jokal sem v postelji, šel sem zelo nerad v mesto. Jutro napoči, urno vstanem, klaverno i potertega serca koračim proti staremu Gaberku. Kako se mi je zdelo žalostno i temno, gledalo me je tako čudno, da začnem glasno plakati.

Domu se vernivši pričakovala me je mati na vertu, objela me tiho i ihtela sva oba.

„Oj mati, stare graščine, nič več je ne bodem videl, ječal sem ter skrival glavico v njenemu krilu.“

Prišel sem v mesto, z leti stopil v gimnazijo, rojile so mi že bistrejše misli po glavi, pa starega zidovija vendar še nisem pozabil, tako, da sem se čestokrat sam smijal svojeje otročariji. Osodini valovji plusknili so me daleč proč od domačije, več let je preteklo, preden sem je obiskal. Dostikrat videl sem gradove, krasne palače,

spomnivši se pa Gaberka, šinila mi je solza v oko, še vedno sem ga ljubil.

Zopet sem prišel v vas, sercè mi je tolklo, ko se peljem po oski dolini, v katerej mi je stanovala mati, v katerej mi leži domačija. To mi je bila radost vboge matere!

Drugo jutro moral sem k graščini. Vlekla me je čudna moč tjekaj. Bila je še vedno stara graščina, njena okolica še ravno ista! Samo pota so posute z novim belim peskom i gredice osnažene. Pogledam visoka gotiška oknja — škerlataste preproge videle so se čez nje, v sobah je igral nekdo na glasoviru.

„Kdo mora biti, poprašam se začuden, stari oskerbnik gotovo ne!“

„Sedaj nekdo stanuje v gosposkih sobanah, čul sem iz njih na glasoviru igrati' pozvem domu prišedši pri materi.“

„Da, grajska Avrelija!“

Tako se začenjata prvi dve redakciji te prve Tavčarjeve povestice, nastale še v gimnazijskih letih. Slovenščina v njih je še hudo nepravilna, dasi se ji pozna, da je mladi avtor prebiral Levstikovo par let poprej izišlo slovnico („zidovija“, „nejsem“, pri „starej“ graščini, „i“ itd.). Končno, tukaj v sprednjem tekstu natisnjeno obliko je dal „Madami Amaliji“ pisatelj v zadnjem letu univerze, o kateri govori na str. 4.

Str. 3 in dalje: „Gabrška gora“ se imenuje hrib s cerkvijo na vrhu, ležeč vzhodno od Poljan med Visokim in Četeno ravnijo. V tej nekdanj romarski cerkvi se vrši zanimivo poglavje Tavčarjeve novele „In vendar —!“ (Prim. II. zv. te izdaje str. 23—35 in 474.) Gradu pa na tem hribčku ni bilo nikdar in si je torej romantično „gabrško graščino“ izmislila samo mladostna avtorjeva fantazija, kakor še nekatere druge takšne domove v poljanski dolini. (Prim. istotam 476.)

Str. 12: Tavčar je imel sestro Elizabeto („Špelco“), ki je mladoletna umrla.

Str. 17: Četverostišje: „Če srca rana se zbudi . . .“ porabljeno tu za „motto“, bi utegnilo biti izvirno Tavčarjevo in bi potemtakem predstavljalo edine verze, ki so potekli izpod njegovega peresa.

— Iz istih srednješolskih let — kakor se da sklepati po pisavi — iz katerih je „Gospa Amalija“, se je v pisateljevi zapuščini ohranil rokopisni osnutek tragedije „Erazem iz Jame“. Zanimivo je, da se je pisatelj, ki je imel v poznih letih v načrtu III. del „Visoške kronike“ v — dramatični obliki, poizkušal že v rosni mladosti v dramatični formi. Ker utegne ta dramatični prvenec zanimati proučevalca Tavčarjevega tvorstva, ga v naslednjem ponatiskujem v zvestem prepisu:

Erazem iz Jame.

(Žaloigra.)

Scenerija.

I. ČIN.

Pervi prizor.

Na Dunaju v cesarski dvorani.

Kunec i France.

Kunec: Od kod prijatelj?

France: S Kranjskega, tovariš!

Kunec: S Kranjskega, s Kranjskega, dobra duša ali imate od ondi še daleč do meseca? He?

France: Kolikor ti do . . . pameti.

Kunec: Hoj počasi, streže, ali veš da z vitezom govoriš, z vitezom Kuncem Roženberškim!

France: Z vitezom!

Kunec: Da, da prijatelj, ali ne vstraši se preveč, lej dali so mi viteštvo, ali vgani, kaj meniš za kaj pač?

France: Gospod, ali tolkli ste Turke morda?

Kunec: Bog me varuj, kako varoval sem se jest njihovih krivih mečev!

France: Ali dervili ste Benečane, Francoze v Italiji ali . . .

Kunec: Aj bratej pač ne vgameš, veš, dali so mi to vi-teštvo zavoljo, zavoljo . . . norčij! . . .

France: Kaj li pravite!

Kunec: I saj tako teče svet! Bedarija oblači se v zlate plašče i modrost berači pred njenim pragom.

France: Kaj ste hoteli reči.

Kunec: Tvoj oče, da bil je bedak, kakor si ti!

France: I vi prijatelj, ali ste svojega poznali?

Kunec: Tiho, jaz sem vitez! Ali vi, kdo ste, vašega puhlega obraza ne poznam, ali ste doma na dvoru?

France: Jaz sem človek kakor vi, i poštenu sluga vi-teza Erazma Lejgerškega.

Kunec: Samo sluga tedaj!

France: I vi?

Kunec: Prav imaš, vsaj je na zemlji sluga vse. (hitro) Sluga je pastir, sluga je duhoven, vitez, sluga je cesar, sluga je papež v Rimu. Kaj meniš čigav?

France: Jest dejal bi, da, počakajte no čigav že?

Kunec: I čigav? Sluga svojega želodca i telesa. (zopet hitro) saj jé, saj pije, saj spi, saj sope, saj diha i naposled umerje tudi vsak in iz kosti rimskega papeža postane prah, kakor iz tvojih, kakor iz mojih! He-he-he! —

France: A to se vam smešno zdi, gospod vitez!

Kunec: Smešno, smešno ravno ne, ali dobro! Pogledj jest i ti, midva sva revna i gledava z milim očesom viteza, ki se šopiri v bogatej obleki, prelata, ki pije vina iz Sirije iz srebernih kup, i cesarja, ki ima kar želi, a čez nekaj let žre njega i mene i tebe červad. Haha! pod zemljo smo vsi cesarji, vsi papeži! . . .

France: Koliko vi mislite, vitez!

Kunec: Gospodje prihajajo!

(Ponižno vstopi se France na stran,
a Kunec hodi ponosno gori i doli.)

Drugi prizor.

Nastopijo Erazem i nekteri vitezi. (Imen še nimam).

Vitez: Toraj obglavili so ga?

Erazem: Da, odbili so mu ti meščanje glavo, kakor s psom delali so z vitezom. O! da dobil bi jih jest v roke, dasiravno je hudobno moriti, moril bi da padlo bi tisočero i tisočero glav, ki niso vredni, da živijo.

Drugi vitez: Pravijo, da bil je blag človek, vitez Lejgar?

Erazem: Blag! gospod vitez! Da blag! Natora sklenila bila je v njem vse svoje moči, ter s ponosom kazala lahko na svoje delo: to je venec moj!

Pervi vitez: I imel je dobro dušo! —

Erazem: Boljše ni poznal svet i ako vstali bi možaki vsih časov, ne rečem premalo, da Bavmgartnar bil bi prvi med njimi! Bil je pravičen kot Katon, bojovoden kot Cezar, ter spreviden kot Oktavijan. O proklican svet, da moriš, kakor podala ti je narava v edini kras, da zasuvaš sam studence, ki močijo tako redko pustinjo življenja tužnega!

Drugi vitez: Umirite se gospod vitez, čeravno ni več serc enacih, ali menimo vsaj, da prijateljstva dobite tudi med nami.

Erazem: (na stran). Gobe puhle! — (Glasno) Da, da, ravno to me tolaži nekoliko. Pa pustimo to, saj ima človek v bolesti edino moč v tem, da odpusti so . . .
Kaj novega na dvoru?

Vitez: Včeraj došel je španski poslanec, pravijo da ni prinesel veselih vesti.

Drugi vitez: Menda zbolel je don Filip.

Erazem: Zbolel! Bog daj mu zdravije, dober človek bil je ta sin Maksimilijanov.

Papenhajmovec nastopi.

Papenhajmovec (z tenkim medlim glasom:)

Scenarija. Papenhajmovec je lahkoživec. Govori o svojih lepih pripetljajih, o ženstvu i naposled o prijateljstvu. Skoraj, da se spre z Leugerjem. — (Hči španskega poslanca.) Famozno njeno pravljanje grofa.

Tretji prizor.

Maksimilijan nastopi.

Maksimilijan. Bog vas spremlji slavni vitezi!

Vitezi se priklonijo.

Kunec: Dobro jutro gospod cesar!

Maks. Dobro jutro Kunec! (smejaje) Ali spali ste dobro norčavi vitez.

Kunec (patetično) I zopet dobro jutro veličanstvo!

Maks. Čemu dvakrat Rozenperk?

Kunec. Gospod berač ima malokrat dobro jutro, zatoraj voši se mu enkrat, cesar pa ga nima menda nikoli, zatoraj vošil sem ga vam dvakrat.

Maks (zdihovaje) Čudno, da bedaki čestokrat slavnejše govore kot gospodje magistri.

Potlej naznani da umerl je don Filip i da znorela je dona Ivana. Povabilo k maši. Papenhajmovec nekoliko fraz o ženstvu. Odide vse. Erazem sam.

Četerti prizor.

Erazem (sam).

Erazem (migne Francetu, da odide) ter se nasloni na okno ter gleda na vertove, na solnce na lepoto natore.)

Erazem. France!

France. Čujem gospod!

Erazem. Tu ni opravka zate!

France. Gospod vitez!

Erazem. Idi i pospravi najne reči, odrineva menda v domačijo.

France. Na dom! ali res! oj to je radost!

Erazem. Idi! —

(France odide.)

Erazem. I. i. i. revše prederzne se i je veselo. Da veselo! i jest sem vžaljen do dna serca. Da zginila bi pač radost tje v peklenko brezdno! Vesel je! streže je vesel! i gospodu poka srce. Ha ha ha... Osoda ti pač ne poznaš ne vitezov, ne velikašev!... (Zre skozi okno na cveteč vert.) I glej kako tu doli vse cvete kako majajo glave po krasnem cvetji i tam metulj, ki obeša se nanje ki plava v solnčni bliščobi, ki zible se v zračni vonjavi mala stvar je gotovo vesela i z polnimi požirki požira življenje. Da bil bi ti strup med katerega piješ iz cvetja. Nespametna stvar katerih zmel bi človek desetero z enim udarcem je radostna i jaz jaz gospodar narave, jaz medlim tuge. Ali zemlja ali je vse vredno da rodiš rumeno cvetje, kadar kople se človek v stoterih bolečinah. Oj krogla ti perstena pošli pač iz svojega oserčja strupenih pisanih gadov mesto rastlinstva i ti solnce raztrosi ognjene strele nad nas, da vtopimo se v ognji ter skopernimo vsi, vsi! Da pač mi dala bi narava moč tako, da mahnil bi z desnico po zemlji ter jo raztrešil kot muho, da bi razletela se s človeštvom po daljavi večni! I muha je zemlja naša, ki plava radovedno po zračni planjavi i kadar se dozdelo bode stvarniku, razrušil jo bo s svojo trepalnico. Zakaj o bogovi vlili ste v to slabo truplo nebeškega duha, zakaj dodeli ste človeku nekoliko božjega, da želi postati popolnoma bog i vendar, vendar ne more. Zakaj, zakaj, a ne bodem vas tožil bogovi (mehko) vsaj dali ste revnemu človeku vodilo, krepko

vodilo na roke, kadar postavili ste ga v življenje... Večni vi vladarji, hvala hvala vam, glejte prah vam hvalo daje. — Da dali nam ste — o blaženi čut — prijateljstva! Svetla zvezda na naši temni poti, prijateljstvo nebeško, srečen, presrečen, kogar oklepaš v sladke vezi. Zastonj spušča Jov nanj svoje žareče bliskove, zastonj napenja morje svoje moči, iz njegovega žrela ga reši, zastonj celo kovari ostrupeni človek svoje namere — dene jih ob moč prijateljstvo. Ako podal bi se v goreči kotel ogenjbluvajočega Vesufa — brez ran bi ga prijateljstvo prineslo na dan. Naj mi vgasne luč oces, a prijateljstvo varuje, vodi me varnejši, naj mi onemore moč jezika, prijateljstvo govori ognjeviteje za me, ter spušča bliske nad nasprotnike. O čut preblažen, o dar nebes, ozlatil si mi vže dneve, a pretekle i sedaj — te ni. Pridi zvezda pridi! kmalu spet pridi! (Zatisne z rokami obraz. Dolgo časa stoji naslonjen pri oknu.)

Peti prizor.

Maksimilijan z vitezi nastopi.

Po kratkem ogovoru odide cesar, vitezi pogovarjajo se sedaj.

Papenhajmvec (z navadnim glasom.) Oj, preblaženo ženstvo! Tvoje serce je vulkan, iz katerega bruhajo vedno toki ljubezni!

Kunec. Gospod vitez! Ta ljubezen je žvepljena, haha, žvepljena i marsiktera je žveplena, to je marsikteri veneridi ubega možanstva življenje.

Papenhajmvec (patetično naprej.) O Venera, o bogovi ljubezni, dajte da bi vedno me zatekala taka lava, da se kopljem u nji, da plavam u nji, da jo pijem, da jo

Kunec, da jo jem, da spim v nji i da v nji umerjem.

Papenhajmvec. Umerjem. Rozenperk ne bodite tako abotni! I lejte zmedlo se ji je v razumu, večna

ženska, milijoni i milijoni let naj preteko i vedno imenovalo se bode tvoje presladko ime. Ali kje je Erazem. Vitez Lejger tu imate dokaz. Ženstvo premore v prijateljstvu, v ljubezni. Onemogel ji je razum, ko vmerl je ljubljeni mož i vi, ko obglavili so vam prijatelja (patetično) niste znoreli! —

Erazem. Gospod vitez, vi ste nespameten klepetač. (Osorno.)

Papenhajmvec. Gospodje, ali me ni onečastil. Pravite, da ne, toraj naj počiva meč v nožnici.

Sedaj se razvede prepir. Papenhajm v tridesetletni vojni, ropar obglavljen, zmiraj hujši. Erazem potegne meč.

Erazem. Vitez!

Papenhajmvec (strupeno). Tolovaj, i trikrat tolovaj.

Erazem. Tu imaš (ga prebode!)

6. Prizor.

Maksimiljan nastopi.

Hrup privabi cesarja. Erazem odda meč ter se odpelje v ječo. Tu omeni, da mislil je oditi.

Erazem. Zastonj kuje hudobnoprebrisani človek svoje namere — dene ob moč jih prijateljstvo! Pridi zvezda! pridi! —

Zagrinjalo pade.

II. ČIN.

Ječa. Mračna tema.

Erazem (v spanji). Oj zlata duša! prijatelj, daj se mi objeti. (Plane na kvišku ter se prebudi.) Haha! v ječi, v verigah, v temi! Kdo ima pravico z mano delati tako. Ali dali vi ste mi življenje, ali dali vi ste mi očesi, čemu mi kradete toraj nebesno luč ali dali ste mi vi žile te, te lase, to telo, ali vlili ste mi močnega duha v meso. Ha ha ha, vi pertlikovci

vi! Kaj li premorete, meni, ki sem človek kakor vi. Kdo ima pravico, naj manjšo le pravico naj vmazanjšemu beraču kratiti prostost! Ali ne sije solnce vsim, ali ne rodi zemlja vsim, ali ne redi nas tisto i ravno tisto vse i ali ne vmerjemo vsi i ne sognjemo vsi i ne postanemo vsi perst. I iz te persti zraste trava, zraste drevje i to redi žival, ali tako je mogoče, da postane... perst iz persti trava, iz trave živinska polt i poslej pa znabiti podplat na kakovih beraških nogah. Haha haha! Erazem! Erazem! Ali ni to smešno. Perst smo vsi! i vendar sem v ječi! Verige, malovredno ti železo! proč z mojih rok! (Trese verige.) Skala, mrzla potna skala, ogni se v stran, saj ti zapoveduje gospodar sveta! — (Kako revna stvar je človek ako nima ako nima prijateljstva!) Ječar prinese vodo i kos ovsenaka pogovor ž njim. Zakaj ni človek prost. Moril... [Govor o morenji —]

3. Scena.

Gospodje sodniki nastopijo, naznani se Erazmu obsodba, k smerti, le ta sprejme jo hladnokrvno, potem ko odidejo začne Erazem ironično: kot bi delali s telefonom, i da je cel svet velik hudodelec. Bog, moj Bog! samo glavo mi pokaži, da odbijem jo z mahlejem samim i da vtopi se život v lastni krvi! —

4. Scena.

Minih i Erazem.

Minih. Hvaljen bodi odrešenik!

Erazem. Minih — Čemu? Ne spominjam se pregrehe prijatelj!

Minih. Erazem, ali nisi prelival človeške, bratovske krvi!

Erazem. Po pravici! Krivica se mu ni godila temu Paphajmovcu. Ali minihec prelila se je druga, bolj draga krv, krv prijateljska i ni se kaznoval morivec.

V škerlatu se šopirijo ti morivci, ti meščanje, ti nesramni ljupežniki i nihče ne gane persta — da zadelo bi jih pravično maščevanje. I vbogi Erazem terpeti mora to železje, ki ni pustil da oskrunil bi se bil spomin, naj svetejši mu spomin na prijatelja. Minih, če bi cel svet napolnil s Papenhajmovci, ter jih dal Jovu, da pretehtal bi jih na večni tehtnici povem ti, da sam Bavmgartnar jih odzdigne! Minih se mu da spoznati, ter mu izroči pilo, da si odpravi železje, haljo i druge reči. po pogovoru odide i pusti Erazma samega.

5. Scena.

Ječar prinese vina, kakor poboljšek pred smertjo, komična scena, ko ga mu Erazem podari, da ga odnese, ga polovico spije, drugo pa pustiti hoče. Pa po kratkem filozofiranji tudi to vzame. Ječar ga razdraži s svojo maločutnostjo.

6. Scena.

Erazem sam, prost, odide samogovor, kako da delal bode gerdo s človeštvom, terden zavoljo ječarja.

(Zagrinjalo pade.)

III. ČIN.

1. nastop.

(Kmečka vas — Prostoren trg, na obe strani hiše v zatišji vas Jama na stermem robovji — Popoldne je, solnce pripeka na jasnem nebu.) Oče Jakob sedi pri vborni hišici, slep i beloglav! — Marjetica njegova vnukinja.

Marjetica (poje:)

Le enkrat bi videl
kje solnce gor gre
kje luna, kje zvezde blišče
bliš i. t. d. —

Jakob: Marjetica ali je solnce še tako neizrekljivo svetlo, rumeno? Ali še padajo proti večeru njegovi žarki kot kri na naše gore? Nekdaj bilo je tako! Ali sedaj se mi zdi to vse kot sanja, kot sanja! V trohlenem telesu ni moči i v očesu ni luči. Moj Bog!

Marjetica:

Al' tema me obdaja
i. t. d. —

Jakob: Obdaja me noč! Marjetica, ali je drevje sedaj zeleno, ali so veje cvetja bele kot sneg?

Marjetica: Oj stari oče, kedaj je že šla spomlad od nas, kje je cvetje! Drevje je polno naj lepšega sadja, rudečega in sočnega. Letas bo dobra jesen.

Jakob. Toraj cvetje je šlo v sad in kmalo bode odpadel. Lejtesi čas hiti, čas neizrečeno hiti. Cvet zgine, sadež pride ali tudi ta odpade kmalo! Kmalo bomo mogli iti tudi mi!

Marjetica poje:

Le enkrat bi videl — —

Jakob: Marjetica povej mi kaj o luči, o svetlobi, o solnčnih žarkih!

Marjetica: Danes pripekajo prav močno, ter padajo na slamnate strehe i jih obdajajo z rumenim bleskom, nebo je modro, ali na zemlji je vse lepo zeleno, zadaj za strehami pa se modrijo visoke planine, tam pod Jamo pa se temnijo gozdovi i sapa zamaja sedaj pa sedaj njihove verhove.

Jakob. Oj kako je lepa naša sladka domovina! —

(Erazem gre čez oder) Toraj tu je vas mojih očetov! Še vse pri starem, z mahom obrašeni tramovi, smerdljiva slamnata ostrešja, vse kakor nekdej! — Samo Erazem postal je drugače, tudi njega obrastel je mah neusmiljenega časa. (Odide zamišljen za hišami.)

Marjetica: Stari oče, tu je neki ptujec.

Jakob: Kak grajski hlapec morda, ki gleda po vasi, kje bi bilo kaj mu vzeti mogoče! Hudoben svet prihaja za nami!

Marjetica. Ali ima tako zamišljen obraz, tako žalosten je videti. Gotovo je dober človek.

Jakob. Kak vbožen vitez bode, ki so mu tolovaji razsuli grad! —

II. Prizor.

Jakob, Marjetica, Erazem.

Erazem (pristopi k hčeri). Ali bi ne hoteli dati trudnemu popotniku požirek hladne vode.

Jakob: Hvalen bodi Jezus Krist — trudnemu potniku postreči je dobro i kristjansko pravijo svete bukve! — Marjetica skoči k studencu! —

Marjetica (v hišo od koder pride z verčem.)

Erazem. Kje sem vže videl takove oči! na cesarskem dvoru, ne tamo je svila, drago kamenje, ali napačne duše, napačne očesi. Sedaj se spomnim to so očesi moje matere, ko sem odhajal na nemško gledala je tako za mano iz visokega grajskega oknja i solze točila. Reva sedaj počiva v zemlji i jest tedaj nisem moril ljudi, kot sedaj ko mi je vmerl samo Baumgartner!

Jakob. Kaj govorite! Morate bolj glasno govoriti lejte star sem, slep sem i tudi sluh me zapušča, morate bolj glasno govoriti. —

Erazem: Dejal sem samo, da je tu lep kraj i da sem jest, ko sem imel še domovino, bil rojen tudi v tako prijetni dolini! —

Jakob. Kaj pravite, da sedaj nimate domovine!

Erazem. Vzeli so mi jo, ter me pahnili v prokletstvo, v ptujino! —

Jakob (vstane.) Revež daj mi roko, daj mi roko brat. Operaj se na moje slabe rame, ako zapuščajo te

moči. Lej vkradena mi je luč oče, tema je moja vedna spremljevalka s svojimi groznimi črnimi sanjami. Ali ti si nesrečnejši, ti nimaš domovine. (Onemogel pade na klop) Boljše je slep biti, pa imeti domačijo! —

Marjetica (prinese verč vode) Tu pite.

Jakob: Marjetica danes zvečer bodeš molila tudi za tiste, ki brez domačije po svetu krog blodijo. Bog se jih vsmili.

Erazem (postavi verč na mizo) Hvala vama dobra človeka. To je božjega blagoslova vredna voda — (odide zopet za hiše.)

Jakob. Moliva, Marjetica, moliva: to so reveži, to so s ternam venčani reveži —

Marjetica. O kom govorite dragi oče? —

Jakob: Kdor nima domovine, Marjetica, kdor nima domačije! —

III. prizor.

Prejšni potem Erazem

Marjetica. Oče ali ne greva v hišo Hladna sapa pričela je veti škodvala bi vam morda!

Jakob. Pusti me tu, hčerka, tu v sredi hiš, da čujem, kako otresa drevje svoje veje, kako pojo ptice, kako šumi v dalji voda. Pusti me, pusti. — Tega bi si vendar ne bil mislil da so tudi taki reveži na zemlji.

Erazem nastopi... krasna scena o turških vojskah kako se je stari Jakob boril za domovino, kako so ga vjeli, kako je v turški ječi oslepil i kako se je priberačil zopet domu. Omeni tudi Erazmovega očeta s katerim se je boril.

Erazem. Vbogi starček! Koliko terpljenja se je zlilo nad vami.

Jakob. Ne reci vbogi, ptujec, ne reci vbogi! Star sem, sklonilo se mi je telo, onemogla duša i lasje osnežili.

Ali ostal mi je dom mojih pradedov, ostala mi je očetna zemlja, katera me vzame v kratkem v svoje naročje, da se odpočijem svojih težav, svojih nadlog. Ali nad mano vstal bo rod moj, hodil na grob i dejal, da tu počiva starec, ki je nekdam branil svojo domovino! Ali vi ali vi, bog ve če ne žro nekdam krokarji vašega trupla, daleč od matrne zibelji! — — Erazem. Proč, proč, še imam roke, da si jo priborim, očetovo domačo gomilo! — (Plane odtod.)

Marjetica. Kaj mu je vbogemu ptujcu. Kako divja odtod, kot bi mu grozila tu propast peklenska!

Jakob. Naj se ga vsmili osoda ter mu vlije hladila v nesrečno srce!

IV.

Prejšni — grajski hlapci pridejo s snopovi obloženi. Prvi hlapec Juri. Tu odložimo, snopje je pri moji veri težje kot pa orožje, pri moji veri da je res. Rok: Ti si slab lančar Juri, kolikokrat sem te vže podučeval, da če se rotiš, roti se po laško, kot se spodobi pravemu poštenemu lančarju corpo di baccho. Tu se razvije burleskna scena landsknehtarjev! — —

K pisanju tega mladostnega poizkusa „žaloigre“ je avtorja morebiti nagnila pri Giontiniju 1845. leta izišla knjižica: „Erasem is Jame. Povéft is Petnajftiga Itoletja . . . Ipisal Fr Malavafhizh.“

Dona Klara. — Ta „historična podobica“ je bila prva Tavčarjeva leposlovna stvar, ki je izšla v tisku, in sicer jo je priobčil mladi pisatelj kot jurist prvega semestra v „Slovenskem narodu“ 1871, šte. 151 ter 1872, šte. 1. Tavčar sam je ni sprejel med svoje „Povesti“ in izhaja sedaj tukaj prvič v ponatisku, kakor tudi naslednja

Povest v kleti, prvokrat natisnjena v Trstenjakovi mariborski „Zori“ I. 1872, šte. 23—24.

Str. 37—38: „Sorodnik, posestnik malega gradu nekje v dolenskih gorah“, nosi na sebi precej črt Tav-

čarjevega strica Antona, župnika na Raki, h kateremu je hodil mladi pisatelj v dijaških letih pogosto na počitnice. Zlasti svetniki, vdolbeni spredaj v hrastove doge sodov, spominjajo na tega duhovnega gospoda, kateri je imel kot župnik rakovske župnije velike vinograde. V ostalem pa si moramo v junaku, pripovedujočem to povest v prvi osebi, misliti samega Tavčarja in v Dolinčevi Ani njegovo dijaško simpatijo.

Str. 38: „Njegova [očetova] vroča želja je bila, da bi mu pel nekdam mašo pred domačim oltarjem.“ Stari Kosem, pisateljev oče, ni svojega Ivana nikdar silil v lemenat, pač pa oba strica duhovnika in tudi mati.

Str. 39: „Ozka rojstna dolinica“ je Poljanska dolina, „kipeča voda“ poljanska Sora, „tam v kotu . . . kjer se na cesto dviguje strmi rob“, je mesto ob cesti malo nad Visokim, imenovano ob vodi „V Kotu“, ob cesti pa „Podpečjo“, odkoder v resnici uzre popotnik, prihajajoč od Škofje loke, prvič Poljane, Tavčarjevo „očetno vas“. Hribček nad njo, na katerem stoji tudi Kosmovše („sleme naše hiše“), se še dandanes imenuje „Grič“.

Str. 40: V starem Gričarju je vpodobil avtor svojega očeta Kosma in ga napravil „imovitega“, kar pa ni bil. Pisateljev oče, ki se je imenoval tudi Janez, je imel manjšo domačijo in je bil takozvani „kajžar“ ali, kakor pravijo v Poljanah, „košanec“. (Slov. narod“ 1921, števil. 192, str. 4.) Stari Kosem je imel v resnici tri (ne štiri) sinove (Ivana, Tineta in Jernača; „Jožek“ je torej izmišljena oseba), a zraven še tudi štiri hčere (Mico, Špelco, Marijano in Katro). Pod „bogatim Dolincem v vasi“ si moramo predstavljati nekdam najtrdnjšo hišo v Poljanah — Videm, čigar tedanji lastnik Inglič je imel v resnici štiri hčere, pa nobenega sina. In sicer je izmed njih Marijana pozneje vzela Čibeja v Ajdovščini, Meta Gašperja v Sestranski vasi, Micka Križnarja v Bitnjah (ta bi utegnila biti tu opisana Ana), najmlajši Lenki pa so pre-

pustili dom in ji poiskali zeta v osebi Čadeža-Anžonovca.

Str. 41: „Dolinčev hlapec je ravno peljal tolsto kobilo . . .“ V Tavčarjevi mladosti je imel v Poljanah edini Vidmar konje.

Str. 42: „Studenec“, pri katerem je mladi Tavčar kot dijak na počitnicah rad posedal in čital, se ne nahaja pri Vidmarjevi hiši, marveč nekoliko višje nad Gričem v Smrečju; svet okrog tega studenca je Vidmarjeva last. — „Domače hčere . . . je bil ponosni oče dal v izrejo samostanu bližnjega mesteca.“ Vse Vidmarjeve hčerke so se šolale pri uršulinkah v Škofji loki.

Str. 43: „Ilček“ pravijo v Poljanah nekemu ptičku plezavčku; Pleteršnik domneva, da bi to utegnil biti *Hausrotschwanz* (*lusciola tithys*).

Str. 49: „Moška oseba“ (oče), ki v mesečini na Griču „razpenja roke“ in „rjuje“ za sinom, spominja na kralja Leara iz Shakespeareja, katerega je Tavčar kot dijak rad in mnogo čital (prim, str. 142—144).

Antonio Gledjevič. — Izšlo prvič v „Zori“ II. 1873, štev. 1—4; drugič v samostojni knjižni objavi: „Zimski večeri. Zbirka novelic. Spisal dr. Ivan Tavčar. (Slovenska knjižnica. Izdaje J. Jurčič. VIII. V Lj. 1880“, str. 67; tretji ponatisek v „Povestih“ I. str. 105. Ponatisek v „Zimskih večerih“, kateri so vsebovali v ostalem same prvotiske, je opremil pisatelj v predgovoru z naslednjo opombo: „Med njimi [novelicami ‚Zimskih večerov‘] je historična podoba ‚Antonjo Gledjevič‘, uže tiskana leta 1873 v ‚Zori‘. Ta pripoved se je rodila v tistih žalostnih dunajskih, zimskih večerih, ko se nam v peči nij kurilo in ko smo živeli pri siru in suhem hruhu. In ker je v sreči nesrečnih dni spomin prijeten, vzel sem iz tistih zimskih večerov omenjeno historično podobo ter jo posadil v srečnejše sedanje zimske večere.“

Dr. Tavčar, ki do svojega advokatskega izpita, položenega v Trstu, na lastne oči sploh ni videl jadranskega

morja, je v akademskih letih na Dunaju kot preverjen „planinski Hrvat“ mnogo občeval s tovariši Hrvati in zahajal v njihovo akademsko društvo, kjer se je iz ene in druge knjige informiral o dubrovniški literaturi in o življenju v starem Dubrovniku. To čtivo ga je navdušilo, da je spisal pričujočo romantično povest.

Dubrovniški pesnik in dramatičar Anton Gledjević (1659—1728) je bil iz preprostega kmetiškega rodu, pa se je kakor vsa tedanja dubrovniška patricijska in kmetiška mladina izšolal in postal državni uradnik. Znal je dobro latinski in italijanski jezik ž njunima literaturama. Leta 1690. ga je neka strašna bolezen tako ohromila, da je mogel poslej hoditi samo ob dveh palicah. Zaradi razuzdanosti v nekaterih erotičnih in zaradi žaljenja plemstva v nekaterih satiričnih pesmih je imel mnogo neprilik in je moral večkrat sedeti celo v ječi. Leta 1703. je bil javni notar in je dal v cerkvi sv. Nikolaja v Cavtatu igrati svojo pastirsko dramo „Rojstvo Gospodovo“. Nekoliko let pred svojo smrtjo se je spokoril in sežgal večino svojih erotičnih in satiričnih pesmi. Glavna njegova dramatična dela so: „Damira smirena“, „Ermijona“, „Olimpija osvečena“, „Zorislava“, „Belizarijo aliti Elpidija“.

Str. 54: Podčrtana opazka na tej strani je v prvotisku v „Zori“ nekoliko daljša in se glasi: „Raguza po slavj. ‚Dúbrovnik‘ podperala je s svojim brodovjem Karola V., ko je napadel Tunis in Afriko, tako tudi njegovega naslednika Filipa II. v portugalskih bojih. Na to operajo se te besede.“

Str. 63—64: Armida, Raklica (Tassova Aminta), Zorislava, Radmil, Damira so osebe iz različnih pastirskih iger dubrovniških pesnikov, deloma Gledjevića samega.

Str. 65 in dalje: O Dubrovniku na prelomu XVII. in XVIII. stoletja piše Rešetar v „Narodni enciklopediji“: „Poslije velikog zemljotresa 1667. koji je Dubrovniku

nanió u svakom pogledu tako grdne štete, i književni je rad smalaksao, i uopće počeo se gubiti interes za narodnu literaturu, jer su već nastajala pokoljenja, što prodješe kroz anacionalnu latinsku školu talijanskih isusovaca . . . Zato u drugoj polovini 17. vijeka, poslije 1667. nalazimo samo jednog pesnika, koji je obilnije i uspješnije radio na polju narodne literature, Petra Kana-velovića, a i taj nije bio rodjeni Dubrovčanin . . . — S početkom 18. vijeka oživljava se za kratko vrijeme literarni rad u Dubrovniku. Tu je Gjivo Šiškov Gundulić, unuk velikog pjesnika, ali i njegova najbolja stvar, pastirska igra Radmio, poslednja u dubrovačkoj literaturi, nije ništa drugo nego nova prerada Zlatarićeva Ljubmira, prijevoda Tassova Aminte. Uza nj ide i Antun Gledjević, koji se je do nedavno smatrao jednim od boljih dubrovačkih dramatičara, jer se mislilo, da su njegove mitološke i romantične drame njegovi originalni radovi. Tu je napokon Ignat Gjordjić [1675—1737], poslednji medju većim dubrovačkim književnicima . . .“

Bolna ljubezen. — Ta „noveleta“ je bila prvokrat natisnjena v „Zori“ III. 1874, štev. 1—4. Pisatelj jo je napisal najbrž v prejšnjem letu kot jurist v petem semestru. Kakor je pripovedovala Tavčarjeva sestra Marijana gospé dr. Tavčarjevi, ta pa meni, je mladi jurist v tem letu že na počitnicah bolehal, kakor je sam menil, na — jetiki, zaradi česar je doma pil skoraj samo mleko. Iz tega bolehnega razpoloženja je nastala ta povest o študentu, zorečem smrti. Radoslav je mladi Tavčar, on pa je v drugi osebi tudi oni „prijatelj T.“, ki premetava svoj „corpus juris“ (str. 127).

Str. 99: Pisateljeva mati Neža je v času, ko je pisal pisec to povest, še živela, ker je umrla šele 1897, stara 85 let.

Str. 100: „Dobil sem nekaj ur pri trgovcu Z.“ Kot dunajski jurist je Tavčar nekaj časa instruiral v hiši

odvetnika Schwarzza in mu pomagal tudi v njegovi pisarni. Ta stari gospod ga je imel tako rad, da ga je prišel nekoč pozneje, ko je bil pisatelj sam advokat, v Ljubljano obiskat.

Str. 108: Jernej Kopitar, znameniti slovenski slavist, je bil po svoji smrti 1844 pokopan na dunajskem pokopališču pri sv. Marksu, odkoder je bilo njegovo truplo pozneje prekopano in položeno dne 12. oktobra 1897 v grob na ljubljanskem groblju pri sv. Krištofu, kjer še danes počiva.

Str. 109: Kot dijak je nosil dr. Tavčar dolge lase in je komentatorja v njega dijaških letih pogosto zbadal, zakaj si ne dá rasti „filozofske grive“.

Str. 110: „Vas . . . obdana s cvetočimi, puhtečimi gozdi veličastnih kostanjev“ — niso sicer Tavčarjeve rodne Poljane, pač pa rastejo domači kostanji, katere omenja pisec tudi v „Mrtvih srcih“, na Dolenjskem, kamor je hodil pisatelj kot dijak na počitnice.

Str. 113: „Pesmi, zložil Boris Mirán“ so bile izšle štiri leta poprej, kakor je pisal Tavčar to povest, l. 1869.

Str. 114: Stritarjevo hiperbolo o ljubezni do ženske je umel mladi Tavčar kot nedopusten cinizem in jo kot takšnega tukaj ožigosal.

Str. 115: „ . . . ko se je oni dan skazalo, da ne znam plesati.“ Pisatelj v dijaških letih res ni znal plesati in se je naučil plesa šele v kesnejših letih.

Str. 127: „ . . . oltarček . . . pred katerim sva tolikokrat peklekala . . .“ Kot deček se je pisatelj z vaškimi otroki rad „igral mašo“.

— V tem času kakor noveleto „Bolna ljubezen“ je pisatelj v prav takšnem namišljenem boleznem razpoloženju napisal kratko črtico in v nji naslikal sebe v osebi brata Roberta. Poslal jo je v spomladi l. 1874. mariborski „Zori“, katere urednik Janko Pajk je o tem sporočil Josipu Cimpermanu dne 8. maja 1874 naslednje:

„G. Tavčar mi je tudi poslal eno novelo z naslovom ‚Helena‘, pa vso drugo, krajšo in o drugem predmetu.“ (Takrat je namreč izhajala v „Zori“ neka daljša, zelo sentimentalna novela pod naslovom „Helena“, kateri je Cimperman kumoval.) To Tavčarjevo črtico je nato Pajk priobčil v „Zori“ III. 1874, števil. 22 v naslednji (tukaj glede pisave po meni modernizirani) obliki in pod izpremenjenim naslovom:

Nasproti stari palači.

Fantazija.

Bile so le sanje, ali tožne sanje!

Postaral sem se bil, kolena so se mi šibila in spomin me je zapuščal. Ali staro poslopje v ozki ulici naši hiši nasproti mi ne izgine nikdar iz spomina. Mrzlo se je vzdigovalo proti nebu, brez življenja, ali ipak ponosno kakor plemenitaški njega prebivavci. Bilo je ostanek iz prejšnjega veka ter se je dvigalo osamelo nad belimi meščanskimi hišicami. Kako živo mi je še v duhu! Iz visokih oken so se videle bogate zavese, in podobe, vpletene v načelne arabeske, so zrle srdito na mimo-idoče, kakor da bi se jezile, da nihče več ne snema pokrivala z glave pred plemenitaškim dvorcem.

V najvišjem podu v kotu je bilo okno brez zaves, prijazno ga je ovijalo cvetje ter padalo navzdol po stari steni.

In kadar se je sedaj pa sedaj odpeljal stari plemenitaš v starem, grboozaljšanem vozu, se je izmed cvetja prikazal obrazek, mil kakor rdeča vrtnica in krasen kakor luna, kadar priplava iz zlatih valov širnega oceana.

Mnogokrat sva stala jaz in Robert, moj brat, pred tem starim poslopjem, zrla za odhajajočim vozom ter gledala proti oknu, z rastlinjem prepreženemu. Vselej tedaj je naju prezgodaj opominjalo kladivo iz bližnjega

zvonika, da je čas v šolo. Žalostno je stisnil Robert pod pazduho svoje klasike, stresel s svojimi kodri ter dejal zamolklo:

„Grščina je pač težka, prav težka!“

„Da, prav res težka“, sem mu odgovoril jaz tiho. Polagoma sva koračila za ograjo plemenitaševega vrta. Kako je tu notri vse spomladansko cvelo! Narcisi in tulipani so rahlo zibali svoje glavice v pihljajočem vetriču. Med njimi pa je stopala njih še krasnejša sestrice. V beli obleki je stopala po peščenem potu, tako nežna, kot da bi se hotela vsak trenotek raztopiti v modri zrak.

„Hči ekscelence!“ je vzdihnil Robert, in pri tem se mu je razlila po bledem obrazu močna rdečica, solze so mu lile iz oči, slabotna njegova osebnica se je nagnila k meni ter se mi izjokala v naročju.

„Robert, ti si bolan!“

„Bolan, prav zelo bolan!“

Gospica pa je šla mimo železne ograje ter začudena zrla jokajočega brata, ko je močil črne lase s solzami.

Tistikrat je bila spomlad v prirodi in je evetje vrelo iz njenega srca!

— —

Ali spomlad je prešla in marsikateri cvet je zamrl v pekočem solncu. Robert in jaz sva se vtopila v grške klasike ter vzdihovala in študirala. Ali kadar se je odpeljaval nasproti nam stanujoči plemenitaš ter je izmed cvetja zrla smejoča se deklica za vozom, tedaj Robert ni mogel prestati v tesni sobi, bežal je iz nje ter se vračal pozno v noč z razburjenim obrazom in bleščečimi očmi.

— —

Poletni večer je bil. Vročine je vrelo nebo in oblaki so viseli po njem, le tu pa tam v modri visočini je

svetila zvezdica. Mesto je bilo zavito v tihoto in angelj miru je plaval nad njim.

Jaz pa sem taval po domačih ulicah ter poslušal, kako je tekla noč v večnost. Nekje je prepelila vjeta prepelica. Kladivo je udarilo enajsto uro. In tedaj sem se obrnil proti plemiški hiši. V temnem, visokem poslopju stare ekselence ni brlela več luč. Širni vrt se je stiskal tiho k tihotnemu dvorcu, kakor da bi žaloval za vitkimi gospodiči, ki so nekdam v preteklih časih s srebrnimi glasovi svojih strun v nočni dobi sladili grajskim hčeram prvo spanje.

Poslušal sem skozi ograjo. Ponočni metulj je šumeče jemal slovo od svoje ljubice, dišeče cvetlice, katera je želela zapreti zaspano glavico, napivši se ponočne rosice.

Ali glej! Po stezi je stopala oseba ter se bojazljivo ozirala okrog. Ko je prišla do ograje, je splezala gibčno črez njo.

„Robert!“

„Tiho, tiho, brat!“

In plašno je pritiskal gorko svoje čelo na mrzlo mrežo ograje, potem pa me zagrabil v hipu za desnico ter me vlekel k revni, nizki in stari očetovi hiši. —

Nastopila je jesen in cvetje vrtov in poljan je pomrlo in žvrgoleče lastavice so odletavale v gorkejše kraje.

Tedaj se je pospravljalo tudi po plemenitaškem dvorcu in nekega jutra je oddrdrala stara kočija s stariimi grbi. In na visokem oknu, obdanem sedaj z velikim rastlinjem, se sedaj ni več prikazovala glavica smehljajoče se deklice.

Pač pa je zrl za vozom ubogi Robert, v obraz zelo obledel, ter si je oko polnil s solzami.

Malo telo njegovo ni prebilo težke preizkušnje.

Ko je prvi sneg pobelil trudno prirodo, je legel tudi Robert. Počasi se je tajalo to življenje v dolgočasnih zimskih nočeh.

Nekega večera, ko sem sedel pri bolnikovi postelji, me tiho vpraša:

„Ali se kmalu vrnejo lastavice in spomlad in Helena?“ — —

Helena je bila ona hči stare ekscelence, katera se je v tem času izprehajala po prijaznih livadah krasne Italije.

S trudno roko je pokazal na svoje knjige ter mi ukazal, naj mu prinesem najspodnejšo. Odpreva jo. Bil je Ksenofont. Nad grškimi črkami pa je ležala dolga, zlato se bleščeča kita lasi. Z radostjo jo je vzel v roke, jo razvil, dolgo gledal ter jo naposled žalostno položil na prejšnje mesto. Dejal pa je tožno:

„Jeli, da je življenje lepo, prelepo?“

— —

Zima je izginila in zopet je spomlad objela deviško zemljo. Tudi v plemenitaševo poslopje so se vrnil stari prebivavci.

Kako sem radostno pristopil k bolnikovi postelji.

„Robert, danes so prišli!“

Težko se je vzdignil in dolgo in željno gledal skozi okno.

„Helena je tu! Ali — jaz!“

Zgrudil se je v zglavje, se obrnil proti steni ter mirno in tiho — umrl.

* * *

Med cvetjem se je zdaj prikazal obrazek, smejoč se in življenja radosten. Ali čudno bled se je zopet skrilo, ko je ugledal črni prt, kadilnico in pojoče duhovnike pred našo hišo. — —

Bile so resda sanje, ali žalostne, tožne sanje! —

Mlada leta. — Ta novelica je izšla prvikrat pod naslovom: „Žala prigodba mlajših let“ v Pajkovi „Zori“ IV. 1875, šte. 13—15. V pisateljevi zapaščini na Visokem imamo ohranjen v lastnoročnem avtorjevem rokopisu prvi zapis tega delca pod naslovom: „Mlade leta. Novela. Ivan Tavčar“ m. p. Ta rokopis vsebuje mnoga obširnejša mesta, ki jih je pisatelj v končni redakciji nekatera črtal, druga pa izpremenil. Opis junakovega pota na povratku z univerze v domovino (spredaj v tekstu str. 133—134) je v tem prvem konceptu razširjen z naslednjim, za mladega avtorja značilnim premišljevanjem:

„Vže skoraj petnajst let nisem videl svojega doma. Kolegije so mirovale, i sedaj poprijela se me je misel zopet enkrat za šalo videti svoj dom. Saj veš da za šalo. Na univerzi živi se vse za šalo. Tako bilo mi je tudi to nova šala. Popotoval sem peš, dasiravno imel sem novcev dovol, ker redno pošiljal mi jih je oče, še preobilo, kje da jih je jemal nisem vprašal, da sem jih le imel. Vidiš, prijatelj, da treba mi je bilo opomina, da živim, da sem človek, da imam na svetu zveršeti svojo nalogo i za katero sedaj še pičice storil nisem. I videl boš da je prišla strela goreča, gromovita i le čudim se, da me ni sterla v prah.

Popotovanje postajalo je vedno bolj zanimivo. Občudoval sem prekrasne kraje slovenskega Štajarja, bele mestica, čedne vasi i prijazne holme, po katerih potí se terta leto za letom. Prav radostno koračil sem po belih cestah počasi i počasi. A vendar sem prišel vže prav blizo svoje domačije. Ali tu pripetilo se je nekaj, kar bi mi bilo v mestu malo preglavice delalo, a tu me je pretreslo. Tik ceste ležalo je pokopališče i ravno ko dospel sem do slabega zida, zavila jo je od druge strani tropa pogrebcev čez vratica, ter počasi korakala z rakvo čez grobove.

Smert!

Prijatelj, koliko ljudi živelo bi srečno, če bi te besede ne bilo!

Tudi meni vzela je ta misel vso židano voljo, klaverno koračil sem dalje i mislil i mislil, ter se zamislil v isto temo, katera se razprostira med tim i posmertnimi svetovi. Ali je človek več kot živinče, ali ga čakajo res zlati prestoli po smerti, ali ni nič — prav čisto nič. In smert, kako loči se duša, ali vgasne življenje kot sveča lahko, ter hitro, ali terpi telo muke, preden onemore kita za kito! O prijatelj! čaka naju ista ura, nekoliko sem vendar radoveden, kje da se zavem po istem trenutku, kje znajde se duša, kje, kje! — . . .

Mislilo jih je enako vže odveč in nič ali le malo so si izmislili tudi jaz trudil sem razum zastonj tisti čas. Kako kratko je vendar naše življenje, krajši kot življenje najslabeje rastline! Leta vsaj raste, doraste, rodi plod i v upanji, da na njenej gomili poženo drugi čversteji kali zamre, ter lahko zavene. Ali človek! krog i krog po zemlji vgasne tisočero življenje, brez da bi prineslo naj manjšega sadu, brez da rodili bi se iz njihovih kolen potomci, vredni njegovega imena. I tadaj, prijatelj! vternila se mi je v serci v prvič misel, da naše življenje je kratka bolezen, vsak terpi, vsak čuti bolest — ali nekteri se jo ne zavejo i ne zavejo se toraj tudi življenja ne! Bolečina stori človeka šele človeka, povzdigne ga k nebu, i zavoljo zavesti, da jo je premagal, povzdigne se duh više i više. I vsaj je z bolečino, kakor pravijo naš svet odrešen, z bolečino pridobil si je nebesa marsikdo, z bolečino rodi se vse, z bolečino (skoraj bi rekel) umira vse, z bolečino pišejo se umotvori, stvarijo nebeške poezije, i le za to, da nekteri posvečeni duhovi terpijo, veseli se svet. Bolečina je toraj ista podpora svetov, katero iskal je Arhimed, da bi jo premaknil, ter razrušil tako zemeljsko oblo! I jest,

prijatelj, jest terpel sem bolečino, grenko bolečino, zato pa umerjem nekda j z zavestjo — da sem živel! —

Ali solnce zašlo je. Po vinogradih oglasilo se nebrojno žuboranje merčesov, mrak se je vlegal počasi i počasi po okolici, kje pa tam čula se je govoric a iz polja gredočih, tu zamukalo živinče i tam razgetal iz paše gredoči konj. Rahel vetrič majal je veje v lozi, ter mi hladil vroče čelo, ker krv razburila se mi je bila med premišlevanjem i groza obhajala me je pri grenkem spoznanji, da dosedaj nisem prav živel. I to je grenko! — Počasi stopal sem skozi vas, ali nič več jo nisem spoznal domače vasice i pa vsaj ni čuda. Preteklo je vže toliko let, ko odšel sem otroče iz teh krajev —

Malo poslopje ležalo je tiho v gosti seči. (Dalje glej str. 134.)

Ono mesto, kjer junak govori o svojem čtivu na univerzi (str. 136), se v tem prvem rokopisu glasi tako-le:

„Ti pa tudi veš, da saj sedaj nisem ljub prijatelj aristokratom i da tudi istikrat že ne. Hejnetovi potopisi, Šilerjeve i Grabetove drame pokušali smo tudi v lahnem življenji vseučilišča i če ravno ni družega ostalo, ostalo nam je svobodoljubje i demokratična politika, za katero smo se istikrat se ve da le za šalo poprijeli. A sedaj, sedaj poznam življenje i tudi vem, da ljudstvo rabi mož, demokratov, prerokov, mučencev. Preteklost, prijatelj, ni njihova, ali verjemi mi, prihodnjost imajo zase. Tudi istikrat tolklo mi je serce nekoliko bolj i prav težavno pripravil sem se na pot, ko me je prišel oče nekoliko pred dvanajsto uro poklicat. Stopala sva po stopnicah vzgor i po dolgi galeriji, do gosposkih soban. I tu se mi je začelo daniti v temnem spominu, te temno gledajoče možake, te zelo zaokovane viteze zdelo [se mi jel], da sem vže enkrat videl, pa vže davno, davno! I te žene, gospe v širocih zavratnikih, z vestno zakritimi persi, vse te poznal sem še, prav kakor živel bi z njimi v istem

temnem času, ko so gospodarile one po gradeh i ko odhajali so vitezi ali nad Turka ali pa med samoza-bojne boje . . .“

Tudi pogovor med mladim juristom Kvarelom in grofom ter grofinjo (spredaj str. 139) je v prvem zapisu nekoliko obširnejši in se tam glasi tako-le:

„Tako je, gospod oskerbnik! ter grof popravi radostno svoje naočnike.

Nekoliko je res tako, pa le nekoliko, rečem jest, zares naša zemlja je njiva i rodovi človeški so žita ponji i naša je v resnici tudi naloga, da skerbimo za lepohrihodnjost svoji njivi — a to ni drugače mogoče kot da prebiramo zgodovino. Kar bilo je slabo vredenega v letih poprejšnih to naredimo mi bolje, i ravno tako skerbimo s preteklostjo za prihodnost i prepričan sim da za dobro prihodnost! Če bi pač marsikatererodovine pogledale nazaj v svojo zgodovino, ali mi neverjamete, gospod grof, da vredile bi svoje življenje čisto drugače!

Vi hočete reči, gospod Kvarel, odgovori plemenitaž hladnokrvno, ako bi mi velikaži pogledali v svojo preteklost, da začeli bi drugače živeti, recimo na kratko, da postali bi demokratje.

Beseda se je izustila. Moj oče na stolu blizu mene potil se [je] skoraj do smerti, večkrat zamižikal ter gledal na slikarije po stropu. Gospa komtesa pa, ki dosedaj ni opazila, da predstavil se ji je mlad jurist, odložila je knjigo, iz katere je brala, i iz njenih bolj mertvih očes zadel me je pogled, tako zaničljiv pogled, ki je last edino le plemenitaškemu očesu.

Demokratje, rekel sem jaz, res ali demokratje v blagem pomenu. Kakor so do sedaj prvi izmed ljudstva, bojo prvi po krvi i po bogastvu.

Po bogastvu, gospod Kvarel, oglasila se je tu gospa komtesa s svojim tenkim glasom, po bogastvu, kolikim

plemenitim rodbinam da vzela je bogastvo ravno — vaša zgodovina.

Zgodovina, milostljiva gospa komtesa, ako je le-to res, pove jim pa gotovo tudi pot, po kateri pridobijo si ga zopet i še s stoternimi obresti.

Dosti o tem, gospod, a nadaljujte, kar hoteli ste povedati poprej, rekel je grof ter odložil nagajive naočnike.

Kakor so toraj po krvi prvi izmed ljudstva, postali bi potem tudi prvi prijatelji njegovi. Njemu [bi] darovali svoje bogastvo, svojo oliko, ter plemili slabo krv, ter ga učili, ter mu polajševali terdo bodočnost.

Ha! ha! zares lepe besede, gospod jurist, krohotal se je milostljivi grof, oj vi ste fantast, hud fantast, i povem vam, da umerli bode te poprej kot izpolnila se bode vam le ena vaših fantastičnih sanj! . . .“

Konec četrtega poglavja (spredaj str. 149) je v prvem in tudi drugem zapisu — v tem nosi mlada komtesa ime Gabrijela — mnogobesednejši in določnejši v popisu in se glasi:

„Pristopil sem i ne vem kako se je zgodilo, ali zgodilo se je tako, lahko sem se sklonil, ter pritisnil svoje ustnice na gorke njene lica. Ali, ali — predraga duša, poterpi i odpusti, da ne teče mi pisava tu gladko, spomini na isti trenutek so me preobdali i sedaj vidim, da tega, tega še nisem pozabil!

I odperlo se je njeno jasno oko i videl sem ji do dna v dušo i ko serna plaha vzdignila se je. Jest pa zakril sem si z dlanjo obraz i padel sem na kolena ter dejal s kesanjem:

„Komtesa Gabrijela! odpustite!“

Dolgo je bilo tiho vse i meni zdelo se je, da dviguje večnost svoje perote nad mano.

Prijatelj! ne morem ti praviti, kako da mi je naposled rahla ročica odpravila roke od pogleda, kako da se je krasna stvarica sklonila v moje naročije, da je tu pretakala solze i kako da sva se ljubila.“

Peto poglavje te „novelete“ je začel mladi avtor v prvem in drugem zapisu docela drugače kakor v končnem tekstu (spredaj str. 150), v katerem je iz prejšnjih dveh konceptov črtal vsa čuvstvenejša premišljevanja in se končno omejil na same fakte. V prvem konceptu se to zadnje poglavje začenja tako-le;

„Prijatelj predragi! verjemi mi, da teklo mi je iste čase življenje naj sladkeje i bil sem viši osodi gotovo za vsako minuto hvaležen, da sem sopol v radosti.

I v resnici, tedaj spoznal sem žensko serce!

Žensko serce, prijatelj, je zares čudeš, kakor lepvert, poln cvetja, lahko pihljajočih sapic, potov, senc i mahovja i vse vse to le zate, samo zate!

I koliko bliščečih misel pride iz tega malega serca, veselih, priprostih i živih! —

Pač res, istikrat spoznal sem ceniti žensko serce!

Vihar vil je drevesa. Potok bobnel je huje v svoji strugi ter derel besneje v daljo. Po nebu pa so se vlačili črni oblaki i grozili z dežjem.

Jaz pa sem stal ob debeli smreki i bil globokozamišljen i misli so mi bile tedaj tužne i žalostne. I sprevidel sem, da mi v tem čarobnem kraju ni več živeti, ni več ostati, i da mi je iti zopet v življenje i začeti drugače živeti i potlej si vstanoviti domačijo i vpeljati v njo malo, lepo ženico, ki zapustila bi svoje grofovsko stariše i stekla k revnemu, zaničevanemu i slabemu juristu.

I kakor nebo objeli so mi črni oblaki skerbi mislečega duha.

Slovo! Slovo!“

V še bolj „tužno in žalostno“ rezoniranje se izgublja pisatelj v drugem konceptu, v katerem se peto poglavje začenja na naslednji način:

„Zadnje moči zapuščale so zemljo i narava je izdihovala počasi i počasi svoje življenje. Listovi zgu-

bovali so barvo, ter padali na suhe tla i vsaka cvetlica na livadi nagnila je glavico tako trudno! tako zaspano! —

Jaz pa sem ležal v senci visocih hrastov. Solnce plulo je po modrem oboku, ter se polagoma zibalo k visokim goram. Vse bilo je mirno v temačnem logu samo sapa majala je tu i tam vejevje, ter tresla rumeno listje ž njega. Natora je na okoli umirala. Gozdna cvetka ni imela moči, da raztegnila bi osuhelo krono večerni rosi, življenja trudno lazil je merčes, življenja trudno červad.

Ali je človek drugači kot narava. Tudi njemu napači življenja jesen, tedaj ginejo moči i stavec želi si spomladi v mirni gomili. I pride dan, ko razpade mlado življenje vse, červom v trohнено žrenje.

Vse! Tudi Gabrijela! Kako britko! Zgine toraj rudečica njenih lic, zginejo lasje, ki čerňi objemajo beli vrat. Kdo spominja se še takrat nježne stvarice, katera je tolikokrat letala v modri obleki po pisanih poljih. Svet sukal se bode kakor poprej po svojih potih ne mene se, čeravno miljone bitij v večnosti vtone.

Pozabljena bode! Mirno počivala bode v merzlem grobu i samo mati narava objema jo ljubeče v svojem naročji i vselej kadar pride spomlad okraši ji gomilo s barvovitim cvetjem. Ali iz mertvega serca Gabrijelnega požene dišeča vijolica, ponižna kot ona. I če potni ptujec samotno gomilo obišče jo vterga, ter se veseli vonjave i ne čuti, da je leta prikipela iz toliko svetlih, duhtečih misli mladega, ljubečega serca.

I vendar je življenje tako krasno i vendar se loči naj manjša stvar žalostno iz njega.

Večer razprosterl je svoje perote čez naravo i podal sem se proti gradu. Za gorami tlelo je v rudečim požaru, v dalji šumela je voda, klepetali so mlini i na obnebji zanetila se je zvezda za zvezdo.

Strašivno vzdigovalo se je pred mano staro poslopje, za belimi gardinami bliščela se je luč a drugod je vladala tihota.

Ali pred visokimi vrati sedela je Gabrijela ter bila vtopljena v“

S temi besedami se na koncu lista konča ta drugi rokopis, kateremu se torej konec (in tudi začetek) ni ohranil.

Margareta. — Ta „obraz“ je izšel edinokrat kot podlistek v „Slovenskem narodu“ 1875, šte. 239. V „Margareti“ je postavil pisatelj spomenik neki svoji študentovski ljubezni, in sicer ljubezni z isto poljansko deklico, ki jo je opisal v poznih letih kot Meto v „Cvetju v jeseni“. Kakor mi je dr. Tavčar sam pripovedoval, je to kmetiško dekle umrlo mlado na jetiki. Imena njenega mi ni povedal.

Str. 158: „... v senci hruškovega drevesa“. Pred Kosmovšem, pisateljevo domačo hišo, sta rastle dve veliki hruški, „repnica“ in „prisédovka“, katerih se je dr. Tavčar še v poznejših letih rad spominjal.

Str. 161: Glede otroškega „maševanja“ prim. urednikovo opombo k str. 127. Pod „malim bratom“ si moramo predstavljati pisateljevega brata Jernača, pod „najmlajšo sestrico“ pa njegovo sestro Katro. Oče s knjigo v roki je pisateljev oče, ki je bil vnet čitatelj Mohorjevih in tudi vseh drugih slovenskih knjig, ki so mu prišle v roke.

Ivan Slavelj. — Ta prvi svoj poizkus romana je napisal Tavčar v svojem zadnjem visokošolskem letu 1875. ter ga še nedokončanega poslal za obnovljeni dunajski „Zvon“ uredniku Stritarju, kateri je že v 1. številki naslovil na avtorja v listnici uredništva naslednje sporočilo: „g. E.[mil] L.[eon] v L.[jubljani]. Prejeli, prosim skoraj nadaljevanja in konca; ako dovolite nekoliko prememb, potrebnih za ‚Zvon‘, pride skoraj na versto; obširneje o priložnosti pismeno.“ („Zvon“ II. 1876, str. 16.)

Kakšne premembe je nasvetoval urednik Stritar pisatelju v privatnem pismu, se ne dá dognati, ker je dr. Tavčar načeloma uničeval vso svojo korespondenco in se iz „Ivana Slavlja“ v njega zapuščini ni ohranilo tudi nič rokopisnega. — S priobčevanjem te povesti je pričel Stritar že v naslednji 2. številki „Zvona“ dne 15. jan. 1876 in jo zaključil v 18. številki dne 15. sept. 1876 v 17 zaporednih nadaljevanjih.

Str. 169: Kot rojstno kočjo Ivana Slavlja je pisatelj popisal eno izmed onih hišic, ki so naslonjene ob „skalnat rob“ v onem bregu Poljan, ki se imenuje „Pod skalo“ in se dviga nad cesto, držečo iz Poljan proti Dobju. To je razvidno tudi z onega mesta (str. 186), kjer je označen Slavelj kot „bližnji sosed“ Žolna-Šubičevega doma, ležečega ob tej cesti.

Str. 170: „Potem pa vzame gospodar tudi gospodinjstvo v svoje roke . . .“ Pri tem popisu je imel pisatelj pred očmi svojega lastnega očeta, o katerem se mi je pripovedovalo, da je v resnici, ako je nanesla potreba, sam kahal, otroke previjal i. t. d. V starejših letih je imel stari Kosem navado, da je odraslim otrokom ponavljal samozavestno zatrdilo: „Pri Kosmovih je zrastle vse iz moje moči . . . vse iz moje moči!“

Str. 171: Pod imenom „Bobovec“ so popisane tedanje pisateljeve rodne Poljane, vas, ki je v času postanka te povesti štela res „nekaj čez štirideset hiš“, imela veliko župnišče s tremi duhovniki (danes z dvema), šolo z enim učiteljem (danes s petimi ali šestimi). Potok, tekoč skozi vas in izlivajoč se na robu vasi v poljansko Soro, se zove Ločilnica. Grad je v bližino Bobovca-Poljan, nekam v dolino Ločilnice (prim. str. 262), postavila (kakor v „Gospe Amaliji“ in v povesti „V Karlovcu“) zgolj avtorjeva romantična fantazija, ker v poljanski dolini vobče nikdar ni bilo gradov. Šefert in Visoko sta samo boljše kmetiška dvorca.

Str. 172—174 in pozneje 257: Za model „pobožne samotarke Mete“ je služila avtorju morebiti Kosmova sosedna Ramovška, čez vse mere zgovorna in v sv. pismu zvedena žena, ali pa tedanja poljanska babica Agatúrenca, doma iz Dobja. — Pisateljev oče se ni imenoval Anton, marveč Janez, ki se je — potem ko je z malimi presledki devet let služil cesarja — z 31 leti (ne „petin-tridesetimi“) oženil z 28 letno Nežko, hčerjo Pavla Perka, domujočega v hiši „pri Povelku“ pod hribom nasproti cerkve onkraj Ločilnice. Ime Anton je dal pisatelj Slavljevemu očetu morebiti po sosedu Posavcu, ki se je tako imenoval in ki je poleg očeta Kosma tudi sicer služil za model očeta Slavlja. Tavčarjeva mati Nežka, ki je bila zelo pobožna, je imela res navado, da je po maši še rada posedala v cerkvi. Njenemu očetu Povelku je dal tu pisatelj ime Muha po nekem kmetu, domujočem pod sedlom med Hotovljami in Vinharji. Bil je ta Muha res zelo pobožen. Kot star preužitkar je izdeloval lesene žlice, posebno mladini, za — en očenaš. Izrezljal je bil za poljansko cerkev tudi lesen kip Matere Božje, ki je stala dolgo let v vdolbini nad desnimi stranskimi vrati župne cerkve v Poljanah, ozaljšana kakor kakšna kmetiška nevesta.

Str. 177 in dalje: Štefana Desko je narisal avtor po dolgoletnem (1846—1874) poljanskem učitelju Francetu Brezniku, ki je zadnja leta služil v Trsteniku in umrl l. 1904. v Kranju, star okrog 90 let. — „... kjer mu je bila oddeljena za užitek njivica“ = takoimenovani „Zajčji vrt“, strma njiva, ležeča na levi strani poljanskega pokopališča pod gozdom. Na to njivico je šolmošter Breznik oprtiv nosil gnoj v košu. — Izmed kmetov, na tej strani imenovanih, je Tinkar izmišljeno ime, Čudej = Čude, Kisel pa je imenovan najbrž po Kisovcu, kmetu v bližnjih Hotovljah.

Str. 178: Porekar je izmišljeno ime; pri Kosmu se pravi po domače na pisateljevem rojstnem domu; Kočar

domuje še danes v Hotovljah. — Nekdanja poljanska usnjarna „Pri Primožu“, četrta hiša od ceste ob Ločilnici, nasproti cerkve pod hribom — dočim je šesta v tej vrsti Čudetova in sedma Povelkova — je služila v tem času obenem za vaško šolo. Iz te „Primoževih“ hiše izhaja rod Ušeničnikov, prednikov obeh univerzitetnih profesorjev dr. Franca in Aleša Ušeničnika. Pri „Primoževih“ so v tem času poleg več fantov, izmed katerih so nekateri študirali, imeli menda tudi edinko Ančko, ki je mlada umrla.

Str. 179: Kakor se vedo spominjati stari Poljanci, je nosil učitelj Breznik običajno na glavi podobno čepico, kakršno nosijo frančiškani.

Str. 180: „... je Štefan Deska po Bobovcu slovel tudi za spretnega zdravnika.“ Šolmošter Breznik se v resnici ni bavil z zdravljenjem. Ta posel učitelja Deske je avtor posnel po drugih v poljanski dolini takrat zelo številnih mazačih, ki so se posluževali še bolj drastičnih načinov zdravljenja, n. pr. so na pljučnici bolne v gnoj zakopavali, bolnikom dajali piti gnojnico i. t. d.

Str. 182 in dalje: Kot model za Lavrencija Žolno je služil Tavčarju Štefan Šubic (1820—1884), podobarski in slikarski kmetiški samouk, oče umetnikov Jurija in Janeza Šubica. Luč sveta je zagledal Štefan res „v čisto-kmetiški hiši“, namreč v Divjakovem mlinu v Hotovljah. Kakor vsi Šubici te Divjakove rodbine se tudi on ni branil kozarčka.

Str. 185—186: Kip sv. Boštjana in sliki sv. Magdalene in sv. Lucije se nahajata še danes v stranskih oltarjih poljanske župne cerkve.

Str. 186: „Aristotel cerkvenega lista“ je urednik „Zgodnje danice“, Luka Jeran, rojak iz Javorja, od Poljan ne daleč ležeče hribovske vasi. „Skoraj na koncu Bobovca je stala umetniška kočica...“ Štefan Šubic je v tem času domoval v mali hiši „Pod skalo“ ob cesti,

vodeči iz Poljan v Gorenjo vas, prav tam, kjer stoji sedaj večja enonadstropna Šubičeva hiša.

Str. 191: V „župniku“ je pisatelj popisal tedanjega poljanskega župnika Ivana Globočnika, ki je župnikoval v Poljanah 29 let in bil doma iz Železnikov iz znane rodbine tega imena. Umrl je 1877 kot župnik v Slavini na Krasu. Bil je resen in moder mož, sicer pa popoln kmet, nekoliko skop in navezan na posvetno blago.

Str. 195: Jakopeta je narisal pisatelj — po mnenju šolskega upravitelja Lovra Perka — po nekem možaku, ki so mu rekli „Kozji Jakob“. Bil je sicer doma iz Zminca, pa je stanoval pri Kosmovem sosedu Vrbanaču in se bavil s črevljarstvom, zategadelj mu je avtor vzdal ime Jermenovec. V resnici se je ta pijanček pisal Lukančič.

Str. 197: Rometov laz se imenuje pravzaprav Ramovšev laz po Ramovšu, najbližjem sosedu Kosmovih. Leži pa ta laz zunaj Poljan v Gabrški gori. Pozneje je ta parcela res prešla v last Kosmovih.

Str. 223: „Tako nas zapuščajo najboljše moči.“ Po uvedbi dualizma v Avstro-Ogrski 1867, ko je slovenska inteligentna mladina v osebah nekaterih svojih predstaviteljev obupovala nad usodo Slovencev v Avstriji, je mnogo slovenskih visokošolcev (dr. Fr. Celestin, Brezovar i. dr.) odhajalo v Rusijo, nadejajoč se, da more Slovence rešiti narodnega pogina samo ruski „stric“. Bil je to podoben pojav kakor Vrazov v dobi „ilirizma“. Kakor takrat Prešeren se je v tej dobi Tavčar kot krepka, samodelna slovenska natura postavil na Prešernovemu podobno stališče, obsodivši te in take „Slovencev uskoke“.

Str. 229: „Ko je stopil v razsvetljeno [gledališko] dvorano . . .“ Mladi Tavčar je bil vnet obiskovavec gledališča, v 70-ih letih tudi nemškega teatra v Ljubljani, kjer je rad posečal zlasti klasične igre.

Str. 255: „ . . . ta pošast, svetemu Mihélu pod nočami.“ V vdolbini na pročelju poljanske župne cerkve

se nahaja soha sv. Mihaela. Nadangel je vpodobljen tako, da stoji z eno nogo na glavi grdega hudobca, katerega se še danes poljanski otroci zelo boje. — „Špeluza“ je bila v tem času stara gostinja pri Jurčku, sosedu Povelkovih.

Str. 256: Pelinovec je poljanski krčmar Polonovec, v oni dobi Jakob Frlan, pozneje Maks Dolinar, danes pa Joško Tavčar, pisateljev nečak. Frlan je bil v onem času v resnici lepo prezidal in renoviral poslopje svoje gostilne.

Str. 258: „Malarija na les mora taka biti, da se lahko poliči . . .“ je bil priljubljen izrek Štefana Šubica.

Str. 262: „V tem kotu je . . . pokopališče . . . s kapelico svetega Lavrencija . . .“ Pokopališče v Poljanah leži na rebri v stranski dolinici, razprostirajoči se ob Ločilnici proti Volčam in Javorju. Kapelica na pokopališču je posvečena sv. Lovrencu. „Ta je že blizu sv. Lovrenca“, pravijo Poljanci človeku, ki je že blizu groba.

Str. 263: Tu opisani spomenik je na poljansko groblje postavila pisateljeva domišljija. V tem času je poljansko pokopališče krasil en sam kamenit spomenik, postavljen 1872/3 na grobu Visočana Kalana.

Valovi življenja. — Prvotisek v Stritarjevem „Zvonu“ III. 1877, šte. 9 — 11.

Motiv za to noveleto so dale Tavčarju — kakor kaže že „motto“ iz Hauffa — galantne avanture angleške prestolonaslednice Amalije Elizabete Brunšviške, žene poznejšega kralja Jurija IV. Ta razigrana princesinja je pisatelja zanimala tudi še v poznejših letih in je pogovor o nji vpletel še v svoj roman „Izza kongresa“. (Prim. podrobnejše podatke tam v „Zbr. spisih V. str. 508.)

Med gorami. — Ta ciklus značajevk iz življenja svojih poljanskih kmetiških rojakov je priobčeval avtor po posameznih kosih od leta 1876. pa tja do l. 1888. pod različnimi naslovi in deloma tudi z izpreminjevanimi pod-

naslovi, a vedno tako, da se je že zgodaj čutil v načrtu nastajajoč ciklus, kakor je naposled tudi izšel v I. zv. „Povesti“. Dr. Tavčar je ta svoj venček povesti, opisujočih njemu tako drago Poljansko dolino in nje ljudstvece, zelo ljubil in mi je n. pr. l. 1921., ko sem mu povedal, da sem prevzel ureditev njegovih „Zbr. spisov“, dejal: „Ako hoče Tiskovna zadruga res izdati iz mojih spisov to, kar je še branja vrednega, potem naj izda v enem zvezku moje ‚Slike z loškega pogorja‘ in v drugem ‚Cvetje v jeseni‘ ter ‚Visoško kroniko‘. Ostalih mojih pripovednih stvari ni treba ponatiskovati, ker sem jih spisal deloma v nezreli mladosti, deloma pa v poznih popolnočnih urah, kadar mi urednik Levec ni dal miru, in v hipih, ki sem jih ukradel poklicu in nesrečni politiki.“ Iz teh besed se razvidi, da je bil pisatelju ta niz kmetiških karakteristik prav posebno pri srcu — kot nekaka celota. Zategadelj ga tudi nisem razdiral in porazdeljeval pozneje nastalih kosov v one zvezke te izdaje, kamor bi po kronološkem postanku spadali.

I. Holekova Nežka. — Ta povestica je izšla prvokrat v Pajkovi „Zori“ V. 1876, šte. 10 — 12 pod naslovom: „V gorah. Noveleta, spisal Emil Leon“.

Str. 305: Ime „Holek“ je po mnenju vpok. šol. upravitelja Lovra Perka nastalo iz: „Pavlek“. Rojstni hiši tega mojega izvestitelja, v kateri je bila rojena tudi Tavčarjeva mati, pravijo namreč Poljanci v svojem dialektu „pri Povlku“, tudi „pri Hovlku“ in „pri Holeku“. Pisatelj, ki je meni samemu večkrat nekako samovšečno zatrjeval, da Poljanci v svoji „mehki“ govorici ne govore „sv. Volbenk“, marveč „sv. Volnek“ — kakor je on tudi pisal — se je odločil za ime „Holek“. — „Tam doli v dolini so bili izteknili rudo...“ V 60-ih letih prejšnjega stoletja je bila neka akcijska družba res začela kopati bakreno rudo pri Toplicah v Kopačnici, v dolinici, vijoči se od Hotovelj proti Blegašu. A podjetje se ni rentiralo in so ga kmalu

opustili. Še danes so tam vidne ruševine nekdanjega plavža. Pri podjetju so bili zaposleni med strokovnim osebjem povečini tujci, razen zdravnika Pirca, očeta današnjega kranjskega župana gosp. Cirila Pirca.

Str. 306: V „Holekovi Nežki“ je pisatelj postavil literaren spomenik svoji sestrični Nežki Perkovi, ki je bila par let starejša od Tavčarja in jako lepo dekle. V najlepših letih je jela bolehati, zaradi česar kot nežno dekletce ni opravljala težkih del. Umrla je v l. 1876., torej prav v tistem letu, v katerem je pisatelj objavil in menda tudi napisal to povestico.

Str. 310: „Krivarji“ iz Hotovelj so se pečali z različnimi obrtni, tudi z zidanjem. — „Tisti dobri studenec . . . poleti mrzel, pozimi pa mlačen“ ni pod Holekovo hišo, marveč streljaj dalje v hribu pod osamljeno „Žunharjevo“, bolj poetično ležečo domačijo, katero je pisatelj v svoji domišljiji dal svoji junakinji za njen dom.

Str. 312: „Ta mali kruhek“ podarjajo pred Pustom na plesih dekleta fantom v znak svoje naklonjenosti. — Gabričev Tone je izmišljeno ime.

Str. 315: Rekarjevo imenuje pisatelj najbrž nekdanjo Prodovčevo gostilno v prvi hiši na desno od mostu čez potok Ločilnico.

Str. 319. „Bil sem takrat za pisma v vsej vasi sam.“ Da bi znal v tistih časih tak poljanski kravar in košar, kakršnemu polaga pisatelj pripoved na jezik, čitati in pisati, je malo verjetno.

Str. 320: „Žival“ je Poljancu v nagovoru izraz ljubkosti in usmiljenja. „Nastron“ = netresek.

Str. 321: „Črez pas bi jo bil obsegel s svojim palcem in žugavcem . . .“ Deklica, tenkà črez pas in obraza, „da bi ga z dlanjo pokril“, je bila drju. Tavčarju vedno vzor lepote.

II. Moj sin. — Izšlo prvič v „Zimskih večerih“ str. 37 — 46 pod skupinskim naslovom: „Med gorami. (Podobe iz l-ga pogorja.) I. Moj sin!“

Str. 325 in dalje: Kimovec je splošno slovenski, a ne posebni poljanski priimek. Tega Antona Kimovca je narisal pisatelj najbrž po nekem Francetu Cejsrovcu, ki je kot vdovec stanoval v hiši „pri Jurčku“, zadnjem kmetu ob Ločilnici pod hribom, na katerem stoji Žunharjevina. Imel je ta Cejsrovec res sina, ki ga je dal v šole, da je postal nekak vojaški zdravnik-ranocelnik v daljnem svetu, kjer je docela pozabil na očeta, kateri je doma v revščini umrl med leti 1872 — 1874.

Str. 331: Dolinčev Tomažek je izmišljeno ime. — Ime Sadarjev (ali Sodarjev) Korle je dal pisatelj vaškemu biriču (pozneje črevljarju) po svojem prijatelja Karlu Rakovcu („Sodarjevem Korletu“) iz Kranja, kjer je kot koncipient drja. Mencingerja pisal to povest in z imenovanim mnogo občeval. V svoji hudomušnosti je tega svojega prijatelja predstavil enkrat (str. 334) kot prenašavca pošt, pozneje (str. 387) kot pretepača, nato (400) kot človeka, ki „rad laže“.

Str. 332: Vratarjev = Zavratarjev, ena prvih hiš, ko prideš iz Loke v Poljane.

III. Miha Kovarjev. — Izšlo prvikrat v „Zimskih večerih“ na str. 47 — 65 kot točka „II.“ pod istim skupinskim naslovom kakor „Moj sin“. — Za Miho Kovarjevega je služil pisatelju kot model deloma Kovačev Miha iz Poljan, deloma pa Posavčev Janez, zal fant, ki je služil več let v župnišču pri župniku Globočniku za hlapca.

Str. 333: Pod imenom „Petelinčkova gostilna“ je mislil pisec najbrž na nekdanjo Prodovčevo (Jesenkovo) gostilno nasproti cerkve preko Ločilnice („polnoči je udarilo na bližnji cerkvi“, 334), po vsej verjetnosti torej na isto, ki jo je v „Holekovi Nežki“ krstil za Rekarjevo. — Lozar in Kalan sta splošno znani imeni, ki se pa ne nahajata v samih Poljanah.

Str. 334: Kámenarjev Tinče = Tine Klobovs, vulgo Kámenarjev (pod bregom prva hiša ob cesti), je študiral

in bil približno avtorjevih let, ker je umrl med svetovno vojno, star okrog 75 let. Bil je duhovnik, in dr. Tavčar ga je hudomušno vpletel v pripoved kot „šibko in bojzljivo žival“.

Str 336: „Gospod“ Andrej nosi na sebi mnoge črte pisateljevega strica župnika Ignacija Tavčarja, je pa v ostalem narisana po tedanjem poljanskem župniku Globočniku, čigar brat je bil nekaj časa sodnik v Loki, pozneje pa okrajni glavar.

Str 337: „Gospoda“ Matevža je krstil avtor najbrž po tedanjem javorskem župniku Matevžu Jerebu, simpatičnem dobričini, ki pa ni imel konj, dočim je imel poljanski župnik Globočnik vedno lepe konje in kočijo.

Str. 339: V sodnikovi hčeri je avtor morebiti popisal farovško kuharico Lujzo, ki se je nosila zelo gosposko in je bila res začela ljubezen s farovškim hlapcem Posavčevim Janezom.

Str. 340: Pod imenom Vinharjev Matevž (Vinharji = vas v poljanskih hribih) nastopa po vsej verjetnosti Veharjev Matevže iz Poljan, ki pa v resnici ni bil slep. — Marušo Repuljo je opisal avtor po Lovrinovi Maruši, ki je bila doma pod Skalo v kočici, kjer so prodajali lect in sladkarije.

Str. 341: Šarevec je kmet v bližnjih Hotovljah. „Dolge njive“ pa se imenuje polje, ležeče pred Poljanami.

Str. 344: Lovričkovemu Gregi je dal ime morebiti Lovrinov izpod Skale, ali pa še verjetneje Ovničkov iz Hotovelj.

IV. Kobiljekar. — Izšlo prvikrat v Stritarjevem „Zvonu“ IV. 1878, številka 3. pod skupinskim naslovom: „Med gorami. Obrazi iz 1-škega pogorja. I.“ V kazalu na koncu letnika je urednik ta spis uvrstil pod naslov: „Šaljiv spis“.

Kobiljekarja je Tavčar narisal nekoliko po starem Vidmarju, ki je bil precej ošaben poljanski veljak in se

je pozneje, ko je oddal posestvo hčerki Lenki, preselil v Loko. Tudi njegova na str. 350 opisana domačija s svojo prostornostjo, belo posutim dvoriščem in kostanji pred hišo precej spominja na Videm. Po svojem bahaštvu in propadu pa je Kobiljekar narisana bolj po Kosmovem sosedu Kupcu na Griču, ki je domoval v hiši, kjer je sedaj žandarmerija, trgoval s platnom v Trst in se zelo košatil. Od svoje žene — otrok ni imel — je zahteval, da mu je cvrla piščeta in „flancate“, a če mu jed ni bila po godu, jo je s posodo vred metal za vrata. Končno je zapravil vse imetje, pomalem prosjačil in uganjal razne coprnije po sejnih in božjih potih. — Kobiljekarja v Poljanski dolini ni, pač pa je vas Zakobiljek.

Str. 352: Mrakov Juri nosi ime po Mraku z Volče ali pa istoimenskem kmetu v Gorenjih brdih, Jernejev Petrček po Jerneju, kmetu na Volči.

V. Kalan. — Izšlo prvikrat tam in pod istim skupinskim naslovom kakor „Kobiljekar“ kot števil. „II.“ („Zvon“, IV. 1878, str. 88.)

Ime „Fortuna“ je dal pisatelj v tej povesti nastopajočemu kmetu po mlinarju Fortuni v Hotoveljski grapi. Isto ime je uporabil tudi v „Cvetju v jeseni“. (Zbr. spisi, VI. str. 62.)

VI. Grogov Matijče. — Prva objava s podnaslovom „Podoba iz l — pogorja“ v „Ljub. zvonu“ I. 1881, str. 749.

Str. 368 in dalje: Grogov Matijče je kot pisatelj soministrant v poljanski cerkvi narisana po Erjavčevem Lovricu izpod Skale, glede nesrečne svoje usode pa po Matijčku iz Podobenega, kateri je kot dijak na počitnice grede na opisan način „V Kotu“ pri kopanju utonil.

Str. 370: Žganjarjeva Urška se kot poljanska cerkvena pevka omenja tudi v „Cvetju v jeseni“, str. 52 in 111. Iz Žganjarjeve hiše v Žabji vasi, zaselju, ležečem vstric ob Srednji vasi v Poljanski dolini, so se v teh časih rekrutirale dobre cerkvene pevke in pevci. Osobito

sta kot taki sloveli sestri Mina in Marjana in pa Žganjarjev tržačan.

Str. 373: Šetravovo Manico (ime izmišljeno) je pisatelj narisal najbrž po Moharjevi Špelci, teti slikarjev bratov Šubicev. Bila je več let cerkvena pevka in jako lepo dekle.

Str. 374: „Kašpurjeva Agatulja“. Pri Kašpurju se je reklo po domače pri kmetu, čigar hiša stoji med Prodovcem in Čudetom, danes pri Veharju.

Str. 378: „Podpéčnar“ domuje v prvi hiši, ako prideš iz Loke v Poljane, še dober streljaj zunaj vasi, ob cesti na holmeu, vštric onega kolena Sore, kjer so tolmuni, imenovani „V Kotu“.

VII. Tržačan. — Prvič objavljeno kot števil. „I.“ pod skupinskim naslovom: „Med gorami. Podobe iz l – pogorja“ v „Ljub. zvonu“ II. 1882, str. 33. Glede ogorčenja, ki ga je ta Tavčarjev spis vzbudil pri pisatelju Franu Erjavcu in o temu ogorčenju sledečem medsebojnem dopisovanju med Erjavcem, Levcem in Tavčarjem prim. urednikove opombe v VI. zv. pričujoče izdaje na straneh 403–404.

Str. 378: Vrbarjev Matevž je popisan po vsej verjetnosti po nekem možaku iz Vrbanove hiše na Gabrški gori, kjer je bil eden družine brez uhlja. Deloma pa je imel pisatelj v mislih tudi soseda Vrbanača, kjer so imeli nekoč v reji tržaškega dečka.

Str. 387: Pod Zavratarjevim Mihôlo bi utegnil biti mišljen Dalmatinov Mihôla iz Poljan.

VIII. Kako se mi ženimo. — Prva objava v istem letniku „Ljub. zvona“ (str. 167) in pod istim skupinskim naslovom kakor „Tržačan“ in sicer kot števil. „II.“

Str. 388: Kobalova hiša stoji v Poljanah v bregu takoj za Kámenarjevo, danes last Ozebkov. Junak je opisan po resnični osebi.

Str. 389: Pod „Primoževo“ Rezko je opisano najbrž dekle iz kake druge poljanske hiše, ker pri Primoževih niso imeli tako odraslega dekleta.

Str. 390: Kovačev Pavliha je bil doma v zadnji hiši Poljan ob cesti proti Gorenji vasi, kjer je še danes kovačija.

Str. 391: Lazar je kmet v Smoldnem. A pod imenom Lazarjevega Jakopeta je opisan, kakor vse kaže, neki Koželjevec iz Podobnega, jako šegav godec in spreten snubač. — Ime kmeta Zakobiljekarja je vzeto po vasi Zakobiljek, ležeči pod Malinsko goro.

Str. 397: Brentačev Janez (pravzaprav Brentežev), kmet, domujoč v zadnji hiši Predmostom, v onem delu, ki leži onkraj Županovega mosta pod gričem Kovčkom.

IX. Kočarjev gospod. Prvikrat natisnjeno kot štev. „III.“ tam kakor „Tržačan.“ („Ljublj zvon“ II. 1882, str. 276.)

Str. 398: Kočar se po domače imenuje kmet, čigar hiša stoji v Hotovljah kot prva na desno poleg potoka. Junaka te povesti pa je pisatelj narisal — po mnenju Lovra Perka — po Francetu Čadežu, Presečnikovem gospodu, ki je bil kakih 10 let starejši od Tavčarja in doma iz Hotovelj. Ta Čadež je po dovršeni maturi postal računski uradnik, končno ravnatelj v Celovcu, kjer se je ponemčil, oženivši se z Nemko, od katere pa se je pozneje ločil in živel v pokoju v Gradcu, kjer je pred kakimi 20 leti tudi umrl. Ob poletnem času je do zadnjega prihajal v domačo hišo na počitnice.

Str. 400: Pri Ramovšu se pravi po domače sicer tudi pri Kočarjevem sosedu v Hotovljah, vendar je dala avtorju pobudo za opis tragične usode „Ramovševega Lenčeta“ najbrž ta okoliščina, da je neko Kočarjevo dekle pred leti zblaznelo in se utopilo „V Kotu“ v Sori. — Koščakov Jurče je dobil ime po Kovščaku, kmetu na Kovskem vrhu nad Visokim.

Str. 401: Pod Bolantačevim Štefanom je mišljen skoraj gotovo Štefan Kisovec iz Hotovelj, upokojen oficir, ki je bil dober lovec in ribič, dokler se ni docela zapil.

Str 402: Kdor je preplaval globoko „V kotlu“ pod Županovim mostom, o katerem tolmuču so si pri-

povedovali stari Poljanci, da v njem ponoči hudič uganja svoje stvari, je veljal ljudem za dobrega plavača.

Str. 405: Leuthold Heinrich (1827 — 1879), švicarsko-nemški pesimistični pesnik, ki je užival ob svojem času močan literaren sloves.

Str. 407: Janez Zimovič = Tavčarjev prijatelj dr. Josip Simčič, doma iz Martinjaka pri Kozani, umrl kot uradnik finančne direkcije ljubljanske l. 1886.

X. Posavčeva črešnja. — Prvotisek v Hribar-Tavčarjevem „Slovanu“ IV. 1887, str. 38 pod skupinskim naslovom: „Pogorsko življenje. Spisuje dr. Ivan Tavčar. I.“ Stavek, začenjajoč se v šesti vrsti teksta (str. 413), se v prvotisku glasi: „Jakoba (— dasi se mu ni pretakalo črnilo po žilah, nego gorka rudeča kri, s katero se rede Janka Kersnika junaki —) je bridko zeblo . . .“ Glede tega vstavka v oklepajih prim. urednikove opombe v pričujoče izdaje zvezku IV. na strani 483.

Str. 413 in dalje: Posavec je kmet, domujoč najvišje na Griču desno od Kosmovih in torej njihov bližnji sosed. Nad Posavčevo hišo v rebri pod gozdnatim Smrečjem raste še sedaj, a je včasih rastle več velikih črešnjevih dreves.

Str. 416—417: Blegaš se ne dviga „proti jugu“ nad Poljanami, marveč severno-zapadno, njegovi sosedje Koprivnik, Mladi in Stari vrh, pa bolj severno. — Stefnjak, tudi Baševcec imenovan, ima tudi svojo hišico v bregu za Prodovcem.

XI. Šarevčeva sliva. — Prvikrat izšlo pravtam in pod istim skupinskim naslovom kakor „Posavčeva črešnja“ kot številka „II.“ („Slovan“ IV. 1887, str. 100.) — Šarevec je kmet v Hotovljah, in sicer stoji njegova hiša v bregu v vzhodni Kuelja na levi strani takoj za Žagarjem.

Str. 421: „Ta sliva je njena . . .“ Kotarji si v Poljanah pogosto izgovarjajo užitek od kakega sadnega drevesa.

Str. 423: „Goli Kucelj“ je apnenčast hrib, ki se dviguje na levi strani nad Hotovljami in je še danes precej gol, samo z redkim grmovjem porasel. — „Videmski te ne bodo več prosili za delo.“ V onih časih si je štel vsak poljanski dninar v čast, ako so ga najeli za poljsko delo na Vidmu, pri največjem tedanjem kmetu v Poljanah.

Str. 425: „Kašpurjeva Mina“, doma iz hiše poleg Prodovca, je v resnici živela in se je na stara leta preselila v Kašelj pod Ljubljano.

Str. 426: „Gorska cerkev“ je nad Malinskim vrhom, Četena ravan pa je selo, ležeče desno od Javorja pod Starim vrhom, rojstni kraj slavista dr. Gregorja Kreka. — „Podgrivka“ je po Pleteršniku „die Uferschwalbe“.

Str. 427: Jarčje brdo, zaselje s cerkvico sv. Valentina, podružnico župnije Javorje, v hribih nad Četeno ravnijo, že bolj na selški plati pogorja.

— Povod, da je Tavčar sklenil spisati povest s to snovjo, mu je dala morebiti ta okoliščina, da se je menda — kakor so mi pripovedovali stari Poljanci — pred leti neka Šarečeva v duševni zmedenosti v resnici obesila. Podoben dogodek pa se je pripetil v teh časih na sv. večer tudi pri nekem kmetu na bližnji Koroški poti na Bukovem vrhu.

XII. Gričarjev Blaž. — Ta zadnja Tavčarjeva „slika z loškega pogorja“ je izšla prvokrat v tisku pod naslovom: „Revež. Obraz z l — kega pogorja“ v „Ljub. zvonu“ VIII. 1888, str. 500 in 557.

Str. 429: Gričarjevo hišo si zamišlja pisatelj na nasprotni strani svojega rodnega Griča na bregu nad glavno vrsto poljanskih hiš, ki se vrsté ob Ločilnici od Prodovca do Jurčka („koča, stoječa onkraj vode v bregu“).

Str. 430: Svojemu otroškemu občudovanju lepot Škofje loke si je v takšnih izrazih dajal duška pisateljev brat Tinač, ko je bil prvič z materjo v tem mestu.

Str. 431: Četrtník se imenuje eden izmed raztresenih kmetov na Kovskem vrhu nad Visokim. Po opisu sodeč pa je s Četrtnikom zamenjan in opisan pravzaprav Ah-ternik, kmet na Bukovem vrhu, kjer je včasih rastlo mnogo mecesnov in posameznih mogočnih bukev in odkoder se preko Kuclja lepo vidi v Poljane in višje po dolini (prim. str. 433).

Str. 436: Bolantač domuje v Hotovljah ob poti proti Vinharjem kot nekoliko oddaljen sosed na eni strani Kočarja in na drugi Presečnika. — Lovričkova Marušica je Lovrinova Maruša izpod Skale v Poljanah, ista, katero imenuje avtor drugod Marušo Repuljo.

Str. 442: Ta Ferjanček (s pravim imenom Kokalj) je bil doma pri Brentežu pred Mostom in je bil prekupčevavec z živino ter zasilni poljanski mesar, v ostalem velik prijatelj kozarčka. — Mihôlica izpod Skale bo Dalmatinov Mihola.

Str. 413: Koča Veharčka izpod Skale je danes podrta.

— Pobudo za to povest je dala pisatelju najbrž ta okoliščina, da se je pred dolgim časom neki Četrtnikov iz družinskih motivov obesil.

Glede popravkov in dostavkov, ki so postali potrebni na podlagi novejših raziskav o Tavčarjevih pripovednih spisih, pripominjam, da se bodo upoštevali pri event. drugi izdaji njegove beletristike. Samo z ozirom na dve mesti v II. zvezku te izdaje (str. XI. in 474—5) naj popravim in dostavim na podlagi pozvedb mojega nekdanjega slušatelja in sedanjega profesorja v Kranju, Ivana Kolarja, naslednje:

K str. XI. urednikovega uvoda v II. zvezku te izdaje:

Mary Notte je bila nezakonska hči ljubljanske baronese Schmidburg-Codellijeve in znanega ljubljanskega slikarja Karingerja, ki je bil brat istoimenskega trgovca

na Mestnem trgu in hud ženskar. Mary je dobila privzeto „rodbinsko“ ime, ker kot nezakonska hči ni smela nositi materinega plemiškega rodbinskega priimka. In sicer ji je mati uradao izposlovala italijanski priimek „notte“ (noč), ker je prišla ponoči na svet. Po vnanjosti bi se ne moglo reči, da je bila lepotica. Imela je pač lepe, črne in žive oči, sicer pa jo je kazila okrog ust ena neka nevšečna poteza, katere pa radi njene izredne živahnosti ni vsakdo opazil.

Mary se je šolala v ljubljanskem uršulinskem samostanu. Kot 16-17 letna devojka je prišla l. 1878. v Kranj na počitnice, po posebnem priporočilu ljubljanskih nun k Jugovičevim. Od te družine živita danes še dve priletni samski hčeri. Ena teh, Katinka Jugovic, ima danes 74 let, torej je bila takrat v 24. letu. Ta stara dama je dala mojemu izvestitelju največ podatkov. Ona in vse njene sestre so se istotako šolale pri ljubljanskih uršulinkah; ker so bile odlične učenke, so imele nune zaupanje do Jugovičevih. Stanovala je tedaj ta družina v Ullrichovi hiši v Rožni ulici. Ta hiša stoji tik bivšega gradu „Kieselsteina“ (danes srezko poglavarstvo), kateremu so bili nekdanj gospodarji vitezi Pagliaruzziji, pozneje priženjeni Kalkerji, v tej dobi (1878) pa novo priženjena družina Morica pl. Del-Negra, dvornega svetnika (1815—1894). Zraven stoječa Ullrichova hiša je bila nekdanj lovski gradič Kieselsteina in ima še danes podobo malega dvorca (stebrišča, okna, velikost i. t. d.) To je bil torej tisti „grad“, v katerem je prebivala eno poletje tudi Mary Notte in kamor je zahajal mladi Mencingerjev koncipient dr. Tavčar tako rad na obisk. Imel je prav blizu svoje stanovanje, na Glavnem trgu v hiši Gabke Škafarjeve (danes last Pavšlarjevih).

Tavčar je spoznal Mary na Sv. Joštu, nekoč tako priljubljeni izletni točki Kranjčanov. Župan Ciril Pirc se še spominja govorice o tem, kako je dr. Tavčar vodil

Mary področ na Šmarjetno goro. Javno mnenje jima seveda v tedanjem konservativnem Kranju ni bilo naklonjeno. Mary je bila temperamentna, sicer pa vse prej kakor duhovita, zato pa toliko bolj koketna. Mladi Tavčar je nedvomno zelo ljubil njeno družbo, morda tudi njo samo, ker je zelo pogosto zahajal k Jugovičevim, seveda predvsem radi nje. A vse razmerje je ostalo pri nedolžnem, lahkem flirtu.

K stranema 474—475 urednikovih opomb v II. zv. te izdaje:

Za svojo noveleto, naslovljeno „Soror Pia“, ni porabil pisatelj samo na navedenem mestu omenjene usode hčerke vratarja tržaške ladjedelnice Munitella, marveč tudi še podobni usodi Ane Dietlein, ki se v ljubljanski tradiciji (tudi med uršulinkami!) danes običajno smatra za model te nune, in pa prigodbe neke hrvaške kontese Draškovićeve. Mary Notte in Jugovičeve gospodične so (poleg Sodarjeve Jelice) mlademu pisatelju opisale življenje v ljubljanskem uršulinskem samostanu; njih podatke je Tavčar porabil pri spisovanju imenovane novelete. Ena Jugovičevih gospodičen (poznejša soproga pok. advokata dr. Štempiharja) je bila sošolka sororis Piae = Ane Dietlein. Vse te: Mary, Jugovičeve gospodične in Ana Dietlein so si bile dobre znanke s hrvaško konteso Draškovićevo, katere zgodbo je Tavčar tudi svobodno zvil v zgodbo Ane Dietlein in Munitellove za svojo „Soror Pio“.

O nadalnji usodi Mary Nottejeve vé povedati Katica Jugovičeva še naslednje: „Postrežljivi“ Kranjčani so poskrbeli, da je prišlo flirtanje koketne Mary na uho njeni materi Schmidburg-Codellijevi. Ta je bila zelo huda, ker ji razmerje med hčerko in drjem. Tavčarjem ni šlo v račun. Ona je bila namenila hčerko za ženo kakemu sorodniku-aristokratu, ne pa plebejcu, najsi je bil to sam mladi in brdki bodoči advokat dr. Tavčar, ki bi bil

odlična „partija“ za najboljšo tedanjo Kranjčanko. Materi je šlo baje radi premoženja v sorodstvu in ji je tudi uspelo, da se je Mary poročila s svojim krvnim bratrančcem (materinim nečakom) pl. Visterinijem na Reki. Zakon ni bil srečen in sta se zakonca kmalu ločila. Še pred vojno je videla Katinka Jugovičeva gospo Mary, takrat že ločeno. Ali ta gospa danes še živi, ali je že umrla, ni znano. „Ilustrirani Slovenec“ z dne 3. nov. 1929 števil. 49 je objavil fotografično sliko nekaterih članov te družbe. V tej fotografirani skupini je v 1. vrsti v desnem kotu prav pri kraju Ana Dietlein = Soror Pia. V drugi vrsti je pl. Visterini, mož Mary Notte. V zadnji vrsti pa Katinka Jugovic (pomotoma je tam navedeno, da je iz Gorice namesto iz Kranja). Slika je iz l. 1878., torej prav iz te dobe, v kateri se je dr. Tavčar zanimal za Mary Notte.

Prijetna dolžnost mi je, zahvaliti se na tem mestu za mnoge podatke tega komentarja pisateljevi soprogi, častni dvorni dami gospe dr. Tavčarjevi, prof. Kolarju, prav posebno pa vpok. šolskemu upravitelju Lovru Perku.

Kazalo.

Urednikov uvod	I.
Gospa Amalija	1
Dona Klara	19
Povest v kleti	35
Antonio Gledjević	51
Bolna ljubezen	59
Mlada leta	129
Margareta	155
Ivan Slavelj	167
Valovi življenja	275
Med gorami	303
I. Holekova Nežka	305
II. Moj sin	325
III. Miha Kovarjev	333
IV. Kobiljekar	349
V. Kalan	361
VI. Grogov Matijče	368
VII. Tržačan	378
VIII. Kako se mi ženimo	388
IX. Kočarjev gospod	398
X. Posavčeva črešnja	413
XI. Šarevčeva sliva	420
XII. Gričarjev Blaže	429
Urednikove opombe	449

COBISS: 4042400

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000426343

